Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

Present Ex. van de Uitgevers

NEDERLANDSCHE SPRAAKKUNST,

DOOR

D. DE GROOT,

Leeraar aan de Rijkskweekschool voor Onderwijzers te Groningen.

GRONINGEN,
P. NOORDHOFF.

ARNHEM,
J. VOLTELEN.

1872.

Hosted by Google

1214
G. 35.
UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK LEIDEN
03652786
Hosted by Google

Hosted by Google

Hosted by Google

1214
G. 35

NEDERLANDSCHE

SPRAAKKUNST,

DOOR

D. DE GROOT,

Leeraar aan de Rijkskweekschool voor Onderwijzers te Groningen.

NED. LETTERK.

GRONINGEN, P. NOORDHOFF.

ARNHEM, J. VOLTELEN.

1872.

Hosted by Google

Snelpersdruk van M. de Waal, te Groningen.

Hosted by Google

VOORBERICHT.

Met het oog op mijne *Nederlandsche Spraakleer* (bij J. Voltelen, te Arnhem, gr. 8°, 335 blz.) hebben de uitgevers het wenschelijk geacht, dit werkje *Nederlandsche Spraakkunst* te noemen. — Wat ik bij den herdruk der *Spraakleer* in deze denk te wijzigen en te verbeteren, is bij 't schrijven van dit werkje, waarin in hoofdzaak dezelfde leergang is toegepast, in 't oog gehouden. Ten aanzien van den leergang kan ik dan ook herhalen, wat ik vroeger daarover neerschreef. Voor de keuze der leerstof en hare toepassing was de maatstaf een geheel andere, zoodat ik in dit opzicht niet kan verwijzen naar 't voorbericht der *Spraakleer*.

Voor eenigszins gevorderde beoefenaars der Spraakleer volgt men gewoonlijk den synthetischen leergang: *leer van de klanken*, *leer van het woord* en *leer van den zin*. Ik heb gemeend daarvan te moeten afwijken, en heb de leer van den zin laten voorafgaan, omdat mijns inziens de zin als volledige gedachte, als aanschouwelijke grammatische eenheid, en niet de spraakklank of het woord de grondslag van alle taalonderwijs zijn moet, niet slechts in de lagereschool, maar ook voor meergevorderden, overal, waar de taal niet om haar zelve, maar als middel om *goed te spreken en te schrijven* en *juist te verstaan*, wordt beoefend. Becker zegt in het voorbericht zijner Schulgrammatik: »Het onderwijs in de taal moet bovenal aanschouwelijk zijn. De elementen der syntaxis en de beschouwing der zinsbetrekkingen moeten het begin en den grondslag van al het grammatisch onderwijs uitmaken."

De zin is een organisch geheel, waarin ieder lid en iedere vorm even noodzakelijk is; hij is het lichaam der gedachte,

Hosted by Google

waarvan de begripswoorden de dragers zijn, terwijl de betrekkingsvormen en betrekkingswoorden het onderling verband tusschen de deelen eener gedachte uitdrukken, en daardoor de middelen zijn, om woorden tot zinnen onderling te verbinden. De betrekkingswoorden en betrekkingsvormen, die op zich zelf woorden en vormen zonder beteekenis zijn, treden in den zin op in hunne beteekenis, krijgen daarin als het ware lichaam en gestalte; op zich zelf beschouwd zijn ze abstracties. Elke taalvorm moet daarom niet eerst op zich zelf, maar in den zin beschouwd worden: in den zin, in de rede, moet elk woord als deel dier rede aanschouwd worden, moeten de beteekenis der verschillende rededeelen, hun gebruik, hunne plaats, het onderling verband, waarin ze staan kunnen, de wijze, waarop de taal dat verband uitdrukt en daardoor woorden tot zinnen, en zinnen met zinnen verbindt, worden nagegaan, opdat de beoefenaar der Spraakleer, alvorens tot de behandeling der afzonderlijke rededeelen over te gaan, inzie en gevoele, dat elke grammatische vorm als een deel van een organisme is te beschouwen, waarvan elk lid scherp luistert en luisteren moet naar het verband, waarin het tot het geheel gedacht is, en hij bij alles, wat hij leest of schrijft, er aan gewend worde, elken taalvorm in zijn verband tot den zin op te vatten, en zoodoende onder verschillende omstandigheden de beteekenis er van leere inzien en gevoelen. Op deze wijze wordt het onderwijs in de grammatica ook in onmiddellijk verband gebracht met lees- en stijloefeningen.

De wetenschap moge een anderen gang vorderen, de school of de eigen studie niet. Maar de school heeft meer in acht te nemen: ze moet niet slechts onderwijs geven in eenige wetenschap met het oogmerk om kennis mede te deelen en te doen verwerven, maar zij moet ook werken op de ontwikkeling en vorming harer leerlingen. En wanneer zij nu ter vorming van menschen het onderwijs in de wetenschappen als middel gebruikt, dan wordt de methode haar niet door de wetenschap als systeem, maar door den ontwikkelingsgang der wetenschap en dien der individuen, welke onderwezen worden, aangewezen.

De Spraakleer geeft, gelijk ieder ander leervak, *stof tot*

Hosted by Google

denken, maar — en dit is de paedagogische strekking harer methode — zij moet haren beoefenaar ook brengen tot *nadenken over zijn eigen denken en spreken en dat van anderen.* Bloot geheugenwerk, regelkraam zal daartoe niet leiden. Er moet over de taal en haar gebruik gedacht worden, en daartoe is velerlei toelichting en toepassing noodig. In een werkje als dit kon ik daartoe slechts hier en daar aanleiding geven, en heb ik veel moeten overlaten. 't Doel van deze en die opmerking is om tot nadenken en doordenken te leiden; in 't algemeen zijn de opmerkingen, en hetgeen overigens met kleiner letter gedrukt is, met uitzondering van de Herhalingen, bestemd voor meergevorderden. In de *Eerste Afdeeling*, die over den zin handelt, zijn ruimschoots voorbeelden gegeven, opdat de leerling die met het oog op hetgeen vooraf geleerd is zal beschouwen. Daarbij is het noodig, dat hij zelf voorbeelden zoekt, zoowel uit zijn' eigen gedachtenkring als uit het leesboek. Door dit laatste moet de band gelegd worden tusschen het *lezen* van den leerling en de beoefening zijner Spraakleer. Deze toch, de beoefening der Spraakleer, beoogt goed spreken, goed schrijven en *goed verstaan*, en zonder dit is lezen geen lezen. En voor 't goed verstaan van hetgeen men leest, zijn drie dingen noodig, die bij het taalonderwijs op den voorgrond moeten staan: de beteekenis der woorden, stamwoorden, afgeleide of samengestelde woorden; een goed inzicht in 't woordverband; een goed inzicht in den samenhang van iederen volgenden zin met den voorgaanden. Bij ieder hoofdstuk, bij iedere §, zoeke de leerling de toepassing van 't geleerde in zijn leesboek. Bovendien kieze hij voor en na uit het leesboek een stuk proza of poëzië, om aan de hand zijner Spraakleer den inhoud, den bouw van iederen zin, zijn' samenhang met den volgenden zin, 't geheele beloop der redeneering na te gaan, daarbij lettende op 't onderling verband der zinsdeelen, om vervolgens stil te staan bij ieder woord, dat door zijne beteekenis, zijne vorming, zijne buiging of zijne plaats in den zin hem stof geeft tot denken. Zoodoende krijgt het geleerde in de Spraakleer zijne volledige toepassing, herhaling en uitbreiding, en wordt men een goed lezer in den waren zin des woords. Ten behoeve van zelfoefenaars acht ik deze opmerkingen niet geheel

Hosted by Google

overbodig. Voor hen ook moet ik er nog op wijzen, dat dit werkje zoodanig is ingericht, dat zooveel mogelijk het voorgaande in het volgende herhaling en uitbreiding vindt. Vandaar de gedurige terugwijzing op vorige § §, waarvan dus 't naslaan niet verzuimd moet worden; vandaar dat in de eerste afdeeling bij de beschouwing van den zin reeds veel wordt aangestipt, dat in de tweede afdeeling opzettelijk wordt behandeld; vandaar ook dat in 't eerste hoofdstuk der tweede afdeeling de hoofdpunten der tweede afdeeling voorloopig en dus in 't algemeen behandeld zijn.

Groningen, 30 Maart 1872.

D. DE GROOT.

Hosted by Google

ALGEMEENE INHOUD.

INLEIDING.

EERSTE AFDEELING.

Leer van den zin.

Bladz.

EERSTE HOOFDSTUK. De deelen van den zin . . . . . 3.
TWEEDE HOOFDSTUK. Onderwerp en gezegde . . . . . 6.
DERDE HOOFDSTUK. De bepalingen . . . . . 9.
VIERDE HOOFDSTUK. De samengestelde zin . . . . . 16.
VIJFDE HOOFDSTUK. De onvolledige zinnen . . . . . 21.
I. *De verkorte afhankelijke zinnen* 22.
II. *De samengetrokken zinnen* . . 23.
III. *De elliptische zinnen* . . . . 25.
ZESDE HOOFDSTUK. De woordschikking . . . . . 27.
I. *De rechte* . . . . . 27.
II. *De omgezette* . . . . . 30.
ZEVENDE HOOFDSTUK. Zinsontleding . . . . . 33.

TWEEDE AFDEELING.

Leer van 't woord.

Bladz.

EERSTE HOOFDSTUK. In 't algemeen over 't woord: zijne bestanddeelen, de onderscheiding der woorden in soorten, woordvorming en woordbuiging . . . 37.

Hosted by Google

		Bladz.
TWEEDE HOOFDSTUK.	't Zelfstandig naamwoord	49.
DERDE HOOFDSTUK.	't Lidwoord	78.
VIERDE HOOFDSTUK.	't Bijvoeglijk naamwoord	81.
VIJFDE HOOFDSTUK.	Het telwoord	90.
ZESDE HOOFDSTUK.	't Voornaamwoord	99.
ZEVENDE HOOFDSTUK.	't Werkwoord.	115.
ACHTSTE HOOFDSTUK.	't Bijwoord	154.
NEGENDE HOOFDSTUK.	't Voorzetsel	161.
TIENDE HOOFDSTUK.	't Voegwoord en het tusschenwerpsel	165.
ELFDE HOOFDSTUK.	De woordvorming	168.
TWAALFDE HOOFDSTUK.	De spelling	196.

Hosted by Google

INLEIDING.

1. Wat ik spreek of schrijf, moet eerst door mij gedacht worden. Goed denken is daarom het eerste vereischte voor goed spreken en schrijven.

Wanneer ik eene *gedachte* (d. i. hetgeen ik gedacht heb of 't gedachte) in woorden uitspreek, vorm ik eenen zin. Daarom zeggen wij: de mensch spreekt in zinnen, die hij uit woorden vormt.

Een woord is een spraakklank met bepaalde beteekenis; vergel. § 4.

De zichtbare voorstelling der gedachten in woorden heet *letterschrift* of eenvoudig *schrift*.

2. De woordenschat, waarvan een volk zich in 't spreken en schrijven bedient, heet zijne taal.

Er kan dus sprake zijn van spreektaal en schrijftaal, van een gesproken woord en geschreven woord, zoo ook van letter*klank* en letter*teeken*. Waar geen misverstand is te vreezen, zegt men eenvoudig *taal*, *woord*, *letter*.

3. Naar hunne beteekenis in den zin, of in 't algemeen in de rede, worden de woorden in tien soorten of klassen verdeeld, m. a. w. men onderscheidt tien rededeelen. Deze zijn: zelfstandige naamwoorden en lidwoorden, bijvoeglijke naamwoorden, voornaamwoorden, telwoorden, werkwoorden, bijwoorden, voorzetsels, voegwoorden en tusschenwerpsels.

De vier laatste soorten heeten ook partikels, d. i. rededeeltjes.

4. Elke gedachte bestaat uit voorstellingen (begrippen), die tot elkaar in betrekking gebracht zijn. De woorden, welke de voorstellingen (begrippen) in een'

Hosted by Google

zin uitdrukken, noemt men daarom ook begrips- of voorstellingswoorden.

De betrekking tusschen de begripswoorden wordt uitgedrukt deels door veranderingen (buiging), die de begripswoorden ondergaan, deels door woorden, welke laatste daarom betrekkingswoorden of ook wel vormwoorden genoemd worden.

De voorstellingen (begrippen), die wij hebben en waarvan het aantal vermeerdert, hoe meer wij waarnemen, d. i. zien, hooren enz., zijn voorstellingen:

1) van zelfstandigheden (ook alles wat als zelfstandigheid gedacht wordt), verg. § 52;

2) van werkingen;

3) van eigenschappen van zelfstandigheden en werkingen.

De begripswoorden behooren derhalve tot de volgende klassen:

1) zelfstandige naamwoorden,

2) werkwoorden,

3) bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden.

Niet alle bijwoorden nogtans zijn begripswoorden.

5. De spraakleer handelt: 1) over de verbinding van woorden tot zinnen en van zinnen onderling; 2) over de woorden, hunne verdeeling in klassen of soorten, de woordbuiging en woordvorming. Men verdeelt daarom de spraakleer in: leer van den zin en leer van het woord.

Hosted by Google

EERSTE AFDEELING.

LEER VAN DEN ZIN.

EERSTE HOOFDSTUK.

DE DEELEN VAN DEN ZIN.

6. Een zin is de voorstelling eener gedachte in woorden; vergel. § 1.

Voorbeelden van zinnen. De mensch is sterfelijk. De Rijn is eene rivier. Een kind schrijft.

Tot het verstaan van een' zin (d. i. van de daarin voorgestelde gedachte) wordt vereischt de kennis van de beteekenis der woorden, die er in voorkomen, alsmede van hun gebruik of, gelijk men het gewoonlijk uitdrukt, van hunne betrekking in den zin. Tot het verstaan van bovenstaande zinnen is dus noodig te weten: 1) wat een *mensch*, *De Rijn*, eene *rivier* is, wat *sterfelijk* beteekent, wat *schrijven* is; 2) wat dienst ieder woord in den zin doet als bestanddeel er van.

7. Ieder der bovenstaande zinnen bevat een woord, dat een' persoon of eene zaak noemt, waarvan iets gezegd wordt; die woorden zijn: mensch, De Rijn, kind.

Het woord, dat in een' zin den persoon of de zaak noemt, waarvan iets gezegd wordt, heet het onderwerp.

Het woord, dat noemt, wat van het onderwerp gezegd wordt, heet gezegde of predicaat. In bovenstaande zinnen zijn *sterfelijk*, *rivier* en *schrijft* de gezegden van de onderwerpen *mensch*, *De Rijn*, *kind*.

8. De woorden *mensch* en *sterfelijk*, *De Rijn* en *rivier*, *kind* en *schrijven* verhouden zich dus tot elkaar

Hosted by Google

als onderwerp en gezegde; men noemt dat hunne betrekking. Die betrekking wordt hier uitgedrukt in de beide eerste zinnen door het woordje *is*, in den laatsten zin door de buiging van *schrijven:* schrijft.

Het woord of de buiging, waardoor de betrekking tusschen twee zinsdeelen wordt uitgedrukt, bewerkt ook hunne verbinding in den zin (m. a. w. hunne grammatische verbinding).

Onderwerp en gezegde zijn de hoofdbestanddeelen van eenen zin. Hunne betrekking heet de predicatieve betrekking.

9. Zinnen als hierboven, die geen andere deelen dan onderwerp en gezegde bevatten, heeten beknopte zinnen.

De volgende zin bevat bij de hoofdbestanddeelen, nl. onderwerp en gezegde, nog andere zinsdeelen: *Het kind van den buurman schrijft een' brief aan zijnen grootvader.* Er wordt nu niet alleen gezegd, dat het kind schrijft, maar ook: *welk* kind schrijft, nl. *van den buurman*, — *wat* het schrijft, nl. *eenen brief*, — *aan wien* het schrijft, nl. *aan zijnen grootvader.*

In den zin: *een kind schrijft*, is *kind* in algemeene of onbepaalde beteekenis gedacht; door 't bijvoegen van de woorden *van den buurman* wordt er aan een bepaald kind gedacht. Ook *schrijven* is hier algemeen gedacht; er wordt niet gezegd *hoe* het kind schrijft, noch *wat*, noch aan *wien* of *wie*, noch *waar*, noch *wanneer*, noch *waarom* enz. Dit kon 't geval zijn, b.v.: *het kind schrijft...* (waar?) *in school...* (wanneer?) *altijd...* (hoe?) *fraai...* (wat?) *eenen brief...* (aan wien?) *aan zijnen grootvader...* (waarom?) *uit dankbaarheid.* Elk dezer woorden zou de beteekenis van *schrijven* minder algemeen maken, dus beperken of bepalen.

Elk zinsdeel, dat een ander deel van den zin in zijne beteekenis bepaalt, heet bepaling.

Een zin, die eene of meer bepalingen bevat, heet uitgebreide zin.

Hosted by Google

Opmerking. De woorden *uitgebreid* en *beknopt* zien op den omvang van den zin ten gevolge van het al of niet hebben van bepalingen. Anderen gebruiken de woorden *onbepaald* voor *beknopt*, *bepaald* voor *uitgebreid*. De bedoeling is in ieder geval: *zonder* bepalingen of *met* bepalingen.

10. Tot dusverre spraken we slechts van zinnen, waarin eene enkele of éenvoudige gedachte werd voorgesteld. Zulke zinnen noemt men eenvoudige zinnen.

Twee of meer éenvoudige gedachten worden echter menigvuldig in een enkelen zin vereenigd; b. v.: *Mijn vriend heeft mij bezocht. Hij woont te Parijs.* = *Mijn vriend, die te Parijs woont, heeft mij bezocht.*

Zinnen, die in twee of meer éénvoudige zinnen kunnen ontbonden worden, heeten samengestelde zinnen.

Voorbeelden van samengestelde zinnen. De zoon is vlijtig, en dit verheugt zijn' vader. De vader verheugt zich, dat zijn zoon vlijtig is. Dat zijn zoon vlijtig is, verheugt den vader. De kolibri, welke de kleinste vogel is, is maar een' duim lang. De kolibri, welke maar een' duim lang is, is de kleinste vogel. Ik kan niet gelooven, dat hij al vertrokken is; want hij heeft gezegd, dat hij tot morgen zou blijven.

HERHALING.

Verklaring van zin en leer van den zin (syntaxis). Onderscheiding der zinnen in eenvoudige en samengestelde.

De beknopte of onbepaalde eenvoudige zin. Zijne bestanddeelen: onderwerp en gezegde.

De betrekking van 't gezegde tot het onderwerp heet de predicatieve betrekking.

Die betrekking wordt grammatisch uitgedrukt: door de buiging van 't werkwoord, dat gezegde is of daarvan een deel uitmaakt.

De uitgebreide of bepaalde eenvoudige zin. Zijne bestanddeelen: onderwerp, gezegde en eene of meer bepalingen.

Hosted by Google

TWEEDE HOOFDSTUK.

ONDERWERP EN GEZEGDE.

11. Het onderwerp is altijd een zelfstandig naamwoord of een woord, dat er voor in de plaats komt of als zelfstandig naamwoord in den zin voorkomt.

Voorbeelden. Die *man* is gelukkig. *Hij* is gelukkig. Het *schoone* bevalt altijd. *Wandelen* is gezond. *Twaalf* is een telwoord. Mijn *ja* zij voldoende. *Maar* is een voegwoord.

12. Van 't onderwerp kan gezegd worden:

1) dat het *is* of *bestaat*; b. v.: De waarheid *is*. Er *zijn* vele planeten.

2) *wat* het is of *hoe* het is; b. v.: De koe is een *zoogdier*. De koe is *vet*.

3) wat er mee geschiedt, d. i. wat het *doet* of *lijdt*; b. v.: De koe *eet*. De koe *wordt geslacht*.

1°. In het eerste geval, wanneer van 't onderwerp alleen gezegd wordt, dat het *is* of *bestaat*, heet de zin bestaanszin. Het gezegde is dan een der werkwoorden: *zijn*, *bestaan*, *ontstaan* (d. i. beginnen te bestaan), *blijven* (voortdurend zijn), *worden* (zoowel in de beteekenis van *ontstaan* of *aanvankelijk zijn* als van *geschieden*), *geschieden*, *gebeuren*, *voorvallen* en de uitdrukkingen *plaats hebben*, *plaats grijpen* en *plaats vinden*.

Voorbeelden. Ik weet, dat ik *ben*. Er *zijn* veel menschen op aarde. Er *bestaan* moeilijkheden, en er *ontstaan* er nog meer. Hoe heerlijk zijn uw werken, Heer! U dank', U loov' U prijz', U eer', Wat *is*, wat *was* of *worde* (Ev. Gez. 14: 7). En God zeide: daar *zij* licht! en daar *werd* licht (Gen. 1: 3). Er *wordt* gedanst (= dansen *wordt*, *geschiedt*). Er *geschieden* (gebeuren, vallen voor, hebben of vinden of grijpen plaats) vreemde dingen. Het onderzoek *heeft plaats*.

Opmerking. Wanneer in bestaanszinnen het onderwerp geen bepalend lidwoord of bijvoeglijk voornaamwoord vóór zich heeft, dan staat het onderwerp achter 't gezegde en wordt de zin ingeleid door de algemeene plaatsbepaling *er* (bijwoord). Dit is ook 't geval met zinnen als de

Hosted by Google

volgende, waarin 't werkwoord de beteekenis heeft van *voorhanden zijn*, en die daarom mede tot de bestaanszinnen gerekend worden: er *zit* moed in dien jongen; er *ligt* een diepe zin in die spreuk; er *liggen* nog pennen; er *loopen* al koeien in 't land; er *loopt* een gerucht, er *leefde* destijds een man; er *staan* mooie verhalen in dat boek, enz.

2°. In het tweede geval wordt het gezegde uitgedrukt door een zelfstandig naamwoord, een woord, dat er voor in de plaats treedt of als zelfst. naamw. gebruikt wordt, of een bijvoeglijk naamwoord in vereeniging met een der volgende werkwoorden: *zijn*, *worden* (= aanvankelijk of toekomstig zijn), *blijven* (= voortdurend zijn), *gelijken* of *lijken* en *schijnen* (in schijn zijn), *heeten* (in naam zijn). Men noemt de zinnen met zoodanig gezegde hoedanigheidszinnen.

Voorbeelden. Hij is, wordt, blijft, schijnt, heet mijn vriend. Hij is de eerste, dezelfde, de mijne. Die man is de rijkste. Hij is, wordt, blijft, lijkt, heet braaf. Wanneer is hij het gelukkigst?

Opmerking. Bij bovengenoemde werkwoorden komt soms ook eene onbepaalde wijze met *te* als gezegde voor met de beteekenis van een bijvoeglijk naamwoord, als: *hij is te prijzen* (= prijzenswaardig). In zinnen als de volgende: *de strijd is uit* (= uitgemaakt, uitgestreden); *de storm is voorbij* (= voorbijgegaan), is iets uitgelaten (d. i. ze zijn elliptisch; ellips = uitlating; vergel. § 38).

3°. In het derde geval is het gezegde een werkwoord (met uitzondering van de onder 1° genoemde) en dan heet de zin werkingszin, of met onderscheiding van de gevallen, waarin 't onderwerp òf de werking *doet*, òf *lijdt*, bedrijvende of lijdende werkingszin, of eenvoudiger bedrijvende of lijdende zin.

Voorbeelden. *Bedrijvende zinnen:* Ik schrijf. Hij slaapt. Wij werken. De zon schijnt. De regen drenkt de velden. Zorgen drukken. Mijn vader zond ons dat boek.

Lijdende zinnen. Die man wordt geprezen. De velden worden gedrenkt door den regen. Dat boek werd ons door mijnen vader gezonden.

13. Alle lijdende zinnen kunnen ook in den bedrijvenden vorm voorkomen, niet omgekeerd. Alleen de bedrijvende zinnen met een lijdend voorwerp (zie § 20) kunnen in den lijdenden vorm worden overge-

Hosted by Google

bracht. Dit lijdend voorwerp wordt dan onderwerp in den lijdenden zin.

Voorbeelden. Wij prijzen *u* = *gij* wordt door ons geprezen. De jager schiet *den haas* = *de haas* wordt door den jager geschoten. De knecht zal *het paard* verzorgen = *het paard* zal door den knecht verzorgd worden. Men luidt *de klok* = *de klok* wordt geluid.

14. Onderwerp en gezegde staan beide in den eersten naamval. Slechts in enkele uitdrukkingen staat het zelfstandig naamwoord met de beteekenis van een bijvoeglijk naamwoord, als gezegde, in een anderen naamval; b. v. in den 2^{en}: *hij is willens, voornemens* (= geneigd, gezind); *hij is goedsmoeds, blootshoofds*, enz.; of met een voorzetsel in den 4^{en}: *hij is van adel* (= adellijk), *zonder geld, in verlegenheid*, enz.

Bij 't werkwoord in de gebiedende wijze wordt doorgaans het onderwerp niet uitgedrukt; b. v.: *haal nu uw boek en lees daarin!*

15. Het gezegde kan aan 't onderwerp *toegekend* of *ontkend* worden. In 't eerste geval is de zin bevestigend, in 't laatste geval ontkennend; b. v. bev.: *de roos is eene bloem; die man is ontevreden;* — ontk.: *die man is niet tevreden; hij is geen vleier; gij zijt niet onwillig.*

Opmerking. Indien de ontkenning: *niet, nooit, geen, geenszins* enz. niet bij 't gezegde behoort, maar bij een ander zinsdeel, dan is 't gezegde, en daarmee de zin, niet ontkennend. Zoo zijn de volgende zinnen bevestigend: *ik kom niet alleen, niet vroeg; ik geef het u niet; niet ik geef het u; niet u geef ik het.*

HERHALING.

Welke rededeelen onderwerp en gezegde kunnen zijn.

Onderwerp en gezegde staan beide in den eersten naamval; 't gezegde soms in een anderen naamval; § 14. Uitlating van 't onderwerp in zinnen met de gebiedende wijze.

De onderscheiding der zinnen in: bestaanszinnen, hoedanigheidszinnen, bedrijvende en lijdende zinnen; ze is gegrond op de beteekenis van 't gezegde.

Bedrijvende en lijdende vorm van 't werkwoord. Er zijn werkwoorden (de bedrijvende, d. i. die een lijdend voorwerp kunnen hebben), die in beide vormen kunnen voorkomen.

Hosted by Google

DERDE HOOFDSTUK.

DE BEPALINGEN.

16. Bij 't onderwerp en 't gezegde kunnen bepalingen in den zin voorkomen.

't Onderwerp is doorgaans een zelfstandig naamwoord of een persoonlijk voornaamwoord; 't gezegde is meestal een zelfstandig naamwoord, een bijvoeglijk naamwoord of een werkwoord; de bepalingen komen dan ook meestal bij deze rededeelen voor.

Voorbeelden. 1) Bij een zelfst. naamwoord, hetzij dit onderwerp of gezegde is, of in eene bepaling voorkomt: De *gelukkige* vader ziet *zijn'* zoon weer. De vader *des buurmans (of van den buurman)* ziet *zijn gelukkigen* zoon weer. *Mijn* broeder ving een *prachtigen* vogel. Het was de vogel *zijner tante*. *Dat* huis is hoog. *Diezelfde* man kwam hier. De *eerste* maand heet Januari. De week heeft *zeven* dagen. Hij kocht *vele* boeken. Spreekt gij van de menschen *boven* of van de menschen *beneden?* Jan *alleen* kan 't niet dragen. Die man, *de hulpvaardigheid zelve*, zal ook u wel bijstaan.

2) Bij een persoonlijk voornaamwoord: Ik *ongelukskind* heb weer verloren. Wij *mannen* moeten niet bang zijn. Mij, *armen man*, overkomt veel leeds. Hij, *de hulpvaardigheid zelve*, zal ook u wel bijstaan.

3) Bij een bijvoeglijk naamwoord. *a.* Dat is een *goed* bedacht middel. Die zaal is *prachtig* versierd.

b. Dit is een *zeer* fraai schrift. Hij is *uiterst* beschroomd. Ik ben inschikkelijk *genoeg*.

Ik ben *eenen gulden* schuldig. Het is *eenen daalder* waard. De plank is *drie meter* lang.

c. Ik werd *hier* koud. Ik was warm *in de kamer*. *In de school* is hij oplettend.

d. *Nu* is die jongen vlijtig. *Verleden jaar* was ik ziek. De boomen zijn kaal *in den winter*.

e. Hij is ziek *van verkoudheid*. Mijne hand is moê *van 't schrijven*. Zijn aangezicht was rood *van schaamte*.

Hosted by Google

f. Zijt gij *die taal* meester? Zijn wij hier *ons leven* zeker? Ik ben *mijn boek* kwijt.

g. Uwe komst is *uwen vader* aangenaam. Die opmerking was *hem* welkom, welgevallig. Is *u* dat voordeelig?

h. Hij is *der zake* kundig. Ik ben *uwer hulp* gedachtig. Hij is *des doods* schuldig.

i. Hij is verzot *op bloemen*. Ik ben verantwoordelijk *voor die boeken*. Ik ben gesteld *op uwe komst*.

4) Bij een werkwoord. *a.* Hij spreekt *zacht*. De zon gaat *heerlijk* onder. Ik zal het u *omstandig* verhalen. Gij schrijft *vlug*. Wij gaan met *frisschen moed* aan 't werk.

b. Hij praat *veel* en werkt *weinig*. Hij plaagt mij *gedurig*, *aanhoudend*. *Hoeveel* kost dat boek? Het kost *veel*. Het geldt of kost *eenen gulden*. Dat dier leeft *lang*. Het leeft *dertig jaar*. Het water rijst *geweldig*.

c. Ik woon *hier*. Gij woont *in dat huis*. Gaat gij *naar school?* Ik kom *van huis*. De troepen trokken *door de stad*.

d. Mijn vriend komt *morgen*. Hij is *gisteren* op reis gegaan. *Sedert 't begin van 't jaar* woont hij te A. Hij heeft *tien jaar* ter zee gevaren.

e. Hij kan *van vermoeidheid* niet spreken. Hij beeft *van de koude*. Ik ken hem *aan zijne spraak*. Die man hielp ons *uit medelijden*. Hij redt zich *door leugens*. Ik snijd het *met een mes*.

f. Ik vlei *dien man*. Wij hebben *het paard* gedrenkt. Hij zal *den boom* vellen. Mijn oom kocht *dat huis*. Dit kind verblijdt *zijne ouders*.

g. Hij schrijft *zijnen vriend* eenen brief. Mijn oom verkocht *hem* dat huis. Ik leende *dien jongen* mijne pen. Ik matig *mij* geen gezag aan. Bevalt *u* dat boek? Wij zullen *u* bijspringen. Zou *hem* moed ontbreken?

h. Ontferm u *onzer*. Erbarm u *mijner*. Wat is de mensch, dat gij *zijner* gedenkt?

i. Ik sta in *voor dien man*. Denkt gij *aan uwen vriend?* Ik vertrouw *op dien man*. Ik reken *op hem*. Hij pochte *op zijn werk*. Ik verlang *naar zijne terugkomst*.

17. Uit de voorbeelden onder 1) blijkt, dat een zelfstandig naamwoord in den zin kan bepaald worden:

1. door een bijvoeglijk naamwoord; b. v.: de *gelukkige* vader; een *prachtige* vogel;

2. door een zelfstandig naamwoord, òf in den

Hosted by Google

tweeden naamval; b. v.: de vader *des buurmans*; de vogel *zijner tante;*

òf in verbinding met een voorzetsel; b. v.: de vader *van den buurman*; de boomen *in den tuin;*

3. door een bijvoeglijk voornaamwoord; b. v.: *mijn* broeder; *zijne* tante; *dat* huis; *diezelfde* man;

4. door een telwoord; b. v.: de *eerste* maand; *zeven* dagen; *vele* boeken;

5. door een bijwoord; b. v.: de menschen *boven;* de menschen *beneden;*

6. door een zelfstandig naamwoord, dat met het bepaalde woord in denzelfden naamval staat en, wanneer het een persoonsnaam is, ook in 't zelfde geslacht en getal; b. v.: Die man, *de hulpvaardigheid zelve*, zal u ook wel bijstaan.

De bepaling van een persoonlijk voornaamwoord is altijd een zelfst. naamw., of als zoodanig gebruikt woord, met of zonder nadere bepaling; zie de voorbeelden onder 2).

De bepaling van een zelfst. naamw. of persoonlijk voornaamwoord heet bijvoeglijke of attributieve bepaling.

De bepaling onder 6 van deze § heet bijstelling of appositie. Ze is 't gezegde van een' zin, waarvan de overige deelen zijn uitgelaten, en kan zoowel een zelfst. voornaamwoord als een zelfst. naamwoord bepalen; b. v.: hij, *de hulpvaardigheid zelve*, zal u ook wel bijstaan. (Vergel. de opmerking in § 34, 2).

Voorbeelden van appositie. Spreekt gij van Vondel, *den prins der Nederlandsche dichters.* Ik, *uw vader*, gebied het u. Mij, *armen man*, overkomt veel leeds. Romulus en Remus, *de stichters van Rome.* Maria, *de vriendin mijner zuster.*

De betrekking, waarin eene bijvoeglijke of attributieve bepaling tot het bepaalde woord staat, heet de bijvoeglijke of attributieve betrekking. Zij wordt in den zin uitgedrukt door verbuiging van de bepalende woorden of door voorzetsels, uitgezonderd wanneer de bepaling een bijwoord is.

Hosted by Google

18. Uit de voorbeelden onder 3) en 4) blijkt, dat de bijvoeglijke naamwoorden en werkwoorden op gelijke wijze kunnen bepaald worden. De bepalingen onder *a* — *e* zijn bijwoorden of zinsdeelen, die als zoodanig dienst doen. Men noemt ze daarom bijwoordelijke bepalingen. Zij geven te kennen *de wijze* waarop, de *plaats* waar, den *tijd* wanneer, de *oorzaak* enz. waaruit, de werking of de eigenschap moet gedacht worden. Zij worden dan ook onderscheiden in bijwoordelijke bepalingen:

1. van wijze, gewoonlijk nog onderscheiden in die van hoedanigheid (voorbeelden onder *a*) en die van graad (voorb. onder *b*). De eerste antwoorden op: *hoe?* de laatste op: *in welke mate?*

2. van plaats (voorb. onder *c*). Zij antwoorden op: *waar? waarheen? van waar?*

3. van tijd (voorb. onder *d*). Zij antwoorden op: *wanneer? sedert wanneer? hoelang?*

4. van grond (oorzaak, doel, middel; voorb. onder *e*). Zij antwoorden op: *waarom? waartoe? waardoor? waarmede?*

De bijwoordelijke bepalingen van graad kunnen ook een bijwoord en telwoord bepalen; b. v. *zeer goed schrijven; zeer vele boeken.* De betrekking, waarin eene bijwoordelijke bepaling tot het bepaalde woord staat, heet de bijwoordelijke of adverbiale betrekking. De leden er van worden niet grammatisch verbonden.

19. Behalve de bijwoordelijke bepalingen kunnen de werkwoorden en bijvoeglijke naamwoorden nog andere bepalingen bij zich hebben, gelijk blijkt uit de voorbeelden onder *f* — *i*. Zij noemen een of ander voorwerp (persoon of zaak), waarop de werking gericht is, dat buiten het onderwerp in de werking is betrokken; vergelijk § 9. Zoodanige bepaling heet voorwerp (of object). Hare betrekking tot het bepaalde woord heet de objectieve of die van 't voorwerp tot zijn werkwoord of bijvoeglijk naamwoord. Zij wordt in den zin uitgedrukt door verbuiging van 't

Hosted by Google

voorwerp of door een voorzetsel. Daarop rust de onderscheiding van:

1. voorwerp in den vierden naamval; (zie de voorbeelden onder 3) en 4), *f*.

2. voorwerp in den derden naamval; voorb. onder *g* aldaar.

3. voorwerp in den tweeden naamval; voorb. onder *h* aldaar.

4. voorwerp met een voorzetsel; voorb. onder *i* aldaar.

20. Men noemt het voorwerp in den vierden naamval doorgaans lijdend voorwerp, omdat het den persoon of de zaak noemt, welke de werking, door het onderwerp verricht, als het ware lijdt en daardoor in een anderen toestand gebracht wordt. In den zin: *ik pluk de appels*, is *appels* het lijdend voorwerp, dat het gezegde *pluk* bepaalt; maar zoodra de werking van *plukken* op de *appels* is toegepast, zijn deze *geplukte appels*. In de voorbeelden onder *f* zijn *dien man*, *het paard*, *den boom*, *dat huis*, *zijne ouders* het lijdend voorwerp, dat het gezegde bepaalt; nadat dit gezegde op dat voorwerp is toegepast, kan men weer zeggen: *die gevleide man*, *het gedrenkte paard*, *dat gekochte huis*, *zijne verblijde ouders*.

Vele werkwoorden vorderen een lijdend voorwerp, of, gelijk men gewoonlijk zegt, regeeren den vierden naamval (accusatief). Zij heeten overgankelijke (of transitieve) werkwoorden; al de overige, onovergankelijke (of intransitieve) werkwoorden.

Opmerking. Niet alle werkwoorden kunnen een voorwerp hebben of regeeren. Dezulke, welke het nooit hebben, heeten ook subjectieve werkwoorden, omdat hunne beteekenis beperkt blijft tot het onderwerp (subject), terwijl de overige naar 't voorwerp, dat ze hebben kunnen, in 't algemeen dan objectieve heeten.

21. Er zijn eenige werkwoorden, die twee lijdende voorwerpen hebben, of twee vierde naamvallen regeeren; vooreerst: *leeren* (= wetende maken), *onderwijzen* (= wetende maken) en *vragen* (= verzoeken te vernemen); ten andere: *heeten* en *noemen*, waarbij het

Hosted by Google

tweede voorwerp uitdrukt, *wat* of *hoe* het andere *geheeten* of genoemd wordt.

Voorbeelden. Ik leer *mijnen broeder de aardrijkskunde*. Ik leer *hem de letters*. Wij onderwijzen *hem de wiskunde*. Ik vraag *het u*. Ik heet of noem *mij uwen vriend*.

22. Slechts weinige bijvoeglijke naamwoorden regeeren den vierden of een anderen naamval; zie de voorbeelden onder 3), *f* — *i*.

Opmerking. 't Begrip van voorwerp en regeering is op de bijvoeglijke (en eveneens op de zelfstandige) naamwoorden van toepassing in zooverre hunne beteekenis aan eene werking doet denken. 't Begrip van *lijdend* voorwerp is er echter niet op toepasselijk, omdat de bijvoegl. naamwoorden, die thans den vierden naamval regeeren, vroeger den tweeden regeerden, en soms nog in dien naamval voorkomen.

Ten aanzien van 't bijvoegl. naamw. *schuldig* valt op te merken, dat het den tweeden naamval regeert in de beteekenis van *strafbaar*: *hij is des doods schuldig*; den derden en vierden, in die van *verplicht te geven* of *te betalen*: *ik ben u* (3e nv.) *geld* (4e nv.) *schuldig*; den vierden met het voorzetsel *aan*, in die van *medeplichtig*: *hij was niet schuldig aan den moord*.

23. De meeste overgankelijke werkwoorden kunnen tevens een voorwerp in den derden naamval regeeren, hetwelk den persoon of de zaak aanwijst ten behoeve van wien of waarvan de werking geschiedt.

Voorbeelden. De vader zendt *zijnen zoon* een boek. Ik leende *hem* geld. Hij gaf *zijn zusje* een' appel. Hij ontnam *haar* den appel. Ik zal *u* dat boek koopen. Deze man ontrukte *hem* het zwaard. De lasteraar roofde *hem* zijn goeden naam. Ik meld *u* eene goede tijding. Belijd *hem* uwe fout. Hij matigt *zich* veel gezag aan. Hij eigent *zich* uw boek toe.

Buitendien regeeren vele andere werkwoorden den derden naamval.

Voorbeelden. Hij ontmoette *mij*. Het paard ontliep *den koetsier*. Bevalt *u* zijn gedrag? Smaakt *u* die spijze? Wij zullen *u* bijspringen en *hem* wel staan. Indien *u* dat gelukt, wat ontbreekt *u* dan? Het staat *mij* tegen. Het bevalt, behaagt, belieft, gelieft *mij*; het betaamt, past, voegt *u*. Er is *mij* veel aan gelegen. Is het *u* ernst met die zaak?

24. 't Aantal werkwoorden, dat tegenwoordig nog

Hosted by Google

met den tweeden naamval gebruikt wordt, is zeer klein. Doorgaans wordt die tweede naamval omschreven door een voorzetsel of door den vierden vervangen; b.v.: *ontferm u* over *ons; erbarm u* over *mij; gedenk* hem.

Zoo wordt ook de derde naamval menigvuldig omschreven door *aan* en *voor;* b.v.: *de vader zendt een boek* aan zijnen zoon; *ik zal dat boek* voor u *koopen.*

Buitendien zijn er werkwoorden, die een voorwerp met een voorzetsel vorderen; b.v.: *voor* iets instaan; *aan* iets of iemand denken; *aan* en *in* iemand gelooven; *aan* iets gelooven; *op* iemand vertrouwen, rekenen, staat maken, pochen, hopen; *voor* iets gelden, uitgeven; zich *over* iets bekommeren, verontrusten; *naar* iets haken, uitzien, wenschen, verlangen.

HERHALING.

Wat eene bepaling is; vergel. ook § 9.

Alleen de zelfst. naamwoorden (alsmede de voornaamwoorden, die ze vervangen), de bijv. naamwoorden, de werkwoorden en sommige bijwoorden en telwoorden kunnen eene bepaling hebben.

De bepaling van een zelfst. naamwoord (en pers. voornaamwoord) heet bijvoeglijke of attributieve bepaling.

De betrekking van deze bepaling tot het bepaalde woord heet daarom de bijvoeglijke of attributieve betrekking. Zij wordt grammatisch uitgedrukt door verbuiging van de bepalende woorden of door een voorzetsel, uitgezonderd wanneer de bepaling bijwoord is.

De bijvoeglijke bepaling kan zijn: een bijvoeglijk naamwoord, bijvoeglijk voornaamwoord of telwoord; een zelfst. naamwoord in den tweeden naamval of met een voorzetsel; een bijwoord.

De bijstelling of appositie.

De bijwoordelijke bepaling. Zij bepaalt een bijvoeglijk naamwoord of werkwoord, en is bepaling van wijze (hoedanigheid en graad), plaats, tijd of grond (oorzaak, doel of middel). De bepaling van graad kan ook een bijwoord of telwoord bepalen.

De betrekking tusschen de bijwoordelijke bepaling en 't bepaalde woord heet de bijwoordelijke of adverbiale betrekking. De leden dezer betrekking worden niet grammatisch verbonden.

De voorwerpen. Zij zijn bepalingen van werkwoorden of bijvoeglijke naamwoorden.

De betrekking van 't voorwerp tot het bepaalde woord heet de objectieve betrekking. De leden dezer betrekking worden grammatisch verbonden door verbuiging van 't voorwerp (in den 2en, 3en of 4en naamval) of door een voorzetsel. Vandaar de onderscheiding: voorwerp in den 2en, in den 3en, in den 4den naamval, met een voorzetsel.

't Voorwerp in den 4en nv. heet ook lijdend voorwerp; het komt

Hosted by Google

alleen bij overgankelijke werkwoorden; werkwoorden die twee vierde naamvallen regeeren; andere die een 3en en een 4en nv. regeeren. Regeering der bijv. naamwoorden.

VIERDE HOOFDSTUK.

DE SAMENGESTELDE ZIN.

25. Door de vereeniging van twee of meer eenvoudige zinnen tot eene eenheid van gedachte ontstaat de samengestelde zin. Tweeërlei is hoofdzakelijk die samenstellling:

1. de eene zin is, in den vorm van een' zin, een zinsdeel (onderwerp, gezegde of bepaling) van den anderen en dus van dezen afhankelijk.

Voorbeelden. *Dat uw broeder gekomen is* (= de komst van uwen broeder), verblijdt ons. Zij zijn het, *die onrust stoken* (= zij zijn de onruststokers). De boomen, *die hier geplant zijn*, staan beter (= de *hier geplante* boomen enz.). Blijf, *waar gij zijt* (= blijf *daar*). Ik zie, *dat zij komen* (= ik zie *hen komen*).

2. beide zinnen zijn grammatisch van elkaar onafhankelijk, d. i. bevatten ieder op zich zelve eene verstaanbare gedachte.

Voorbeelden. De nacht is voorbij; de dag breekt aan. De zoon is ziek, en de vader is oud. De zoon is hersteld; maar nu is de vader ziek. Hij kan niet komen; want hij is ziek. Hij is ziek, daarom kan hij niet komen.

De zinnen, onder 1 bedoeld, heeten dan ook afhankelijke of ondergeschikte zinnen of bijzinnen; de andere in tegenstelling er van hoofdzinnen.

26. De hoofdzinnen vormen, als leden eener samenstelling, eene eenheid van gedachte. Zij zijn tot elkander in betrekking gebracht, en deze betrekking is drieërlei:

1. de gedachte in den eenen zin dient tot uitbreiding van de gedachte in den anderen zin;
2. ze dient tot beperking;

Hosted by Google

3. ze noemt de oorzaak of de reden van hetgeen in de andere gedachte beweerd wordt.

Doorgaans wordt die betrekking in den zin uitgedrukt door een voegwoord, hetwelk tevens de grammatische verbinding bewerkt van de beide hoofdzinnen.

Voorbeelden. 1) Die leerlingen zijn vlijtig, en dat verheugt den onderwijzer; ook zullen zij daarvan de vruchten plukken. Niet alleen dreven de Pheniciërs een uitgebreiden handel, maar zij hebben ook vele volkplantingen gesticht. Deels (of eensdeels) kan ik u helpen, deels (of anderdeels) moet ik u in verlegenheid laten. Eerst hebben wij wat gepraat, daarna hebben wij ons werk verricht, vervolgens zijn wij gaan wandelen. Nu eens (of soms) vergezelden wij hem op zijne wandeling; dan weder bezochten wij met hem een' vriend in de nabijheid; een andermaal vermaakten wij ons bij den huislijken haard.

2) Wees niet traag; maar ga vlijtig aan 't werk. De rijkdom adelt niet; maar de deugd adelt. Wij zullen u niet bemoeilijken. Integendeel zullen wij u helpen. Zij hadden gaarne den strijd voortgezet; doch zij hadden geen buskruit meer. Zij ontvangen alle hetzelfde onderwijs; evenwel (of toch) zijn hunne vorderingen zeer verschillend. Wees bescheiden, of ga heen. Hij moet of zich haasten, of hij zal te laat komen. Ik moet mij haasten, anders zal ik te laat komen.

3) Ik zal niet uitgaan; want het regent. Gij kunt alles niet houden. Immers mij komt de helft toe (of: mij toch komt de helft toe). Het regent; daarom zal ik niet uitgaan. Ik heb geen geld; bijgevolg kan ik 't u niet leenen.

27. De zinnen onder 1) zijn aaneenschakelend verbonden. De voegwoorden (ook als zoodanig gebruikte bijwoorden), die aaneenschakelende beteekenis hebben, zijn: *ook, nog; bovendien, daarenboven, buitendien; insgelijks, desgelijks; niet alleen, niet slechts* en *niet enkel... maar ook; zoowel... alsook; noch... noch; — deels... deels; eensdeels... anderdeels; nu eens... dan eens; soms... dan; eerst, daarna, vervolgens, verder* enz.; *ten eerste, ten tweede* enz.

Hosted by Google

De zinnen onder 2) beperken elkaar door *tegenstelling* of *uitsluiting*. Bij zoodanige zinnen geschiedt de zinsverbinding door: *maar*, *doch*, *evenwel*, *nogtans*, *desniettemin*, *toch*, *integendeel*, *daarentegen*, *alleenlijk*; — *of*, *of*... *of*, *hetzij*... *hetzij*, *hetzij*... *of* enz.

De zinnen onder 3) staan in oorzakelijke betrekking, en zoodanige worden verbonden, wanneer de oorzakelijke zin volgt, door: *want*, *immers* of *toch*; wanneer hij voorafgaat, door: *alzoo*, *zoo*, *bijgevolg*, *dan*, *derhalve*, *diensvolgens*, *dus*, *daarom*, *hierom*, *deswege* enz.

28. Niet altijd wordt het verbindingswoord uitgedrukt.

Voorbeelden. Weglating van *en:* »De dag heeft zijnen loop volbracht; de stille nacht daalt neer. De stilte heerscht alom: het land, de steden zwijgen; Het orgelkeeltje rust in 't groen der dichte twijgen; In d' arm des zoeten slaaps vlijt zich de wandlaar neer: De driften sluimren in: geen eerzucht woelt er meer."

Weglating van *maar:* De rijkdom adelt niet; de deugd adelt. De waarheid richt zich niet naar ons; wij moeten ons naar de waarheid richten. Een wijs zoon verblijdt den vader; een dwaze zoon is de droefheid zijner moeder.

Weglating van *want:* Gij kunt niet uitgaan; het regent. Wantrouw den vleier; menig mensch is door vleierij bedorven.

29. De afhankelijke zinnen kunnen naar de zinsdeelen, waarvoor zij staan, onderscheiden worden in: onderwerpszinnen, gezegdeszinnen, bijvoeglijke zinnen, voorwerpszinnen en bijwoordelijke zinnen.

Voorbeelden van iedere soort.

1. Onderwerpszinnen. *Wie liegt*, bedriegt (= de leugenaar bedriegt). *Wie niet hooren wil*, moet voelen. *Wie rijkelijk heeft*, vergete de armen niet. *Hoe ik uwe vriendschap op prijs stel*, is u bekend. Het is u bekend, *hoe ik uwe vriendschap op prijs stel.* Het is waar, *dat zij vertrokken zijn.* Het blijft nog onzeker, *of wij vertrekken kunnen.*

Opmerking. Wanneer de onderwerpszin op den hoofdzin volgt, gelijk in de drie laatste volzinnen, dan wordt hij in den hoofdzin aangekondigd door het woordje *het*, dat als grammatisch onderwerp van den hoofdzin benoemd wordt. Ook in de samengestelde zinnen onder 2—5

Hosted by Google

wordt de afhankelijke zin dikwerf in den hoofdzin door eenig woord aangekondigd.

2. Gezegdeszinnen. Hij is niet dat, *wat hij schijnt.* Hij wil blijven, *wat hij is.* Zij zijn het, *die onrust stoken.*

3. Bijvoeglijke zinnen. De mensch, *die tevreden is*, leeft gelukkig (= de tevreden mensch leeft gelukkig). Hier is de man, *dien wij zoeken*, *wiens zoon gestorven is.* Het boek, *waaruit wij lezen*, is het uwe. De dag, *waarop hij vertrekken zal*, is nog niet bepaald.

4. Voorwerpszinnen. Vergeet niet, *wat een vriend waard is in den nood* (= vergeet niet de waarde van een' vriend in den nood). Niemand weet, *wanneer hij sterven zal.* Ik wil weten, *hoe hij er over denkt.* Geef eere, *wien ze toekomt.* Ik verheug mij daarover, *dat gij benoemd zijt* (= over uwe benoeming). Ik ben mij niet bewust, *dat ik schuld heb* (= mijner schuld niet bewust). Overtuig hem, *dat het nuttig is* (= van de nuttigheid). Hij is waard, *dat gij hem vergiffenis schenkt.*

Opmerking. Tot de voorwerpszinnen behooren: 1) de *indirecte vragen*, als: Ik vraag, *wie daar komt* of *wat daar komt*, voor: *Wie komt daar? Wat komt daar?* welke laatste, gelijk alle rechtstreeksche vragen, hoofdzinnen zijn; 2) de afhankelijke *aangehaalde zinnen* na *zeggen*, *antwoorden*, *verzekeren*, *uitroepen*, *denken*, *meenen*, *beweren* enz., als: *Hij vroeg, wie daar kwam. Hij zeide, dat hij ook meeging.*

Deze voorwerpszinnen kunnen ook in den vorm van hoofdzinnen bij bovengenoemde werkwoorden der aanhaling voorkomen; b.v. „Wie komt daar," vraag ik. Hij zeide: „ik ga ook mee." In dat geval worden de zinnen woordelijk aangehaald.

5. Bijwoordelijke zinnen:

a. van wijze. Gij handelt niet, *gelijk u bevolen is* (= naar het gebod of bevel). Doe, *alsof gij te huis waart.* De kracht van den wind was zoo groot, *dat hij boomen omverwierp.* Hij is rijker, *dan gij vermoedt.*

b. van plaats. Niet overal, *waar water is*, zijn kikvorschen; maar daar, *waar men kikvorschen hoort*, is water. Ga, *waar* of *waarheen uw plicht u roept.* Zij mogen komen, *van waar zij willen.*

c. van tijd. Ik was er, *toen hij er kwam. Nadat Alexander Tyrus veroverd had*, trok hij naar Jeruzalem. De mensch moet leeren, *zoolang hij leeft.* Ik blijf, *totdat hij komt.*

d. van grond.

1) Redengevende zinnen, aan den hoofdzin verbonden door: *omdat*, *daar*, *dewijl*, *wijl*, *vermits*, *naardien*, *door-*

Hosted by Google

dien, *aangezien*, enz.: Hij kan niet komen, *omdat hij ziek is.* Het anker wilde niet vatten, *doordien de grond te hard was.*

2) Besluitende zinnen, die eene gevolgtrekking bevatten en aan den hoofdzin verbonden worden door: *zoodat* en *weshalve*; b.v.: Het beviel hem niet bij ons, *zoodat hij vertrokken is.* Hij kende den weg niet, *weshalve hij ons op* den voet volgde.

3) Doelaanwijzende zinnen, aan den hoofdzin verbonden door: *opdat*, *ten einde*, *dat.* Ik blijf, *opdat gij niet alleen zult zijn.* Geef slechts uitstel voor één dag, *dat mijn bloed bedaren mag.*

4) Voorwaardelijke zinnen, aan den hoofdzin verbonden door: *wanneer*, *als*, *zoo*, *indien*, *ingeval (dat)*, *bijaldien*, *mits*, *tenzij* en *tenware*; b.v.: *Wanneer de vriendschap waarde zal hebben*, dan moet zij op achting gegrond zijn. Ik ga met u, *indien gij 't verlangt.* Ik zal u de volle som betalen, *ingeval* (of *ingeval dat*) *gij denkt*, dat ze u toekomt. Ik ga, *mits gij gaat.* Ik ga er niet heen, *tenzij hij mij verzoekt.*

Opmerking. In voorwaardelijke zinnen wordt het voegwoord soms weggelaten, terwijl alsdan de afhankelijke zin de woordorde aanneemt van den vragenden of wenschenden zin; b.v.: *Mist gij*, beide moet gij sneven! *Treft gij*, beide zijt gij vrij!

5) Toegevende zinnen, aan den hoofdzin verbonden door: *ofschoon*, *schoon*, *hoewel*, *alhoewel*, *niettegenstaande*, en gewoonlijk met *toch*, *evenwel*, *niettemin*, *nogtans*, *echter*, *ook dan nog*, soms nog door *zoo* voorafgegaan, in den hoofdzin, ingeval deze volgt; b.v.: *ofschoon dit woord verouderd is*, toch treft men het (of zoo treft men het toch) nog wel eens aan. Hij gaat dagelijks uit, *niettegenstaande het hem verboden is.*

Opmerking. Het voegwoord *al* leidt ook toegevende zinnen in. Na *al* heeft de afhankelijke zin de woordorde van den vragenden of wenschenden zin. B.v.: Nog bleef zij hier de schoone heeten, *Al zwierf zij ginds als balling rond.*

30. Een afhankelijke zin behoort niet altijd tot een' hoofdzin, maar kan ook behooren tot een anderen afhankelijken zin, dus afhankelijk zijn in den tweeden graad, insgelijks in den derden enz. B.v.: *Hij zeide* (hoofdz.), *dat hij niet wist* (afh. zin van den 1en graad), *wanneer de boot vertrok* (afh. zin van den 2en graad).

De afhankelijke zinnen staan vóor den zin, waartoe

Hosted by Google

zij behooren; b.v.: *Wanneer hij 't verlangt*, dan ga ik met u mee Of zij staan in 't midden, d. i. zijn tusschenzinnen; b.v.: Ik ga, *wanneer hij 't verlangt*, met u mee. Of zij volgen; b.v.: Ik ga met u mee, *wanneer hij 't verlangt.*

31. De betrekking van den afhankelijken zin tot den zin, waartoe hij behoort, heet die der afhankelijkheid of onderschikking. Die van hoofdzinnen onderling of van afhankelijke van gelijken graad onderling heet nevenschikking. Op deze onderscheiding is gegrond de verdeeling der voegwoorden in nevenschikkende (vergel. § 27) en onderschikkende; vergel. § 29.

HERHALING.

Begrip van den samengestelden zin.
Hoofdzinnen en afhankelijke zinnen.
De hoofdzinnen zijn aaneenschakelend, tegenstellend of oorzakelijk verbonden.
De afhankelijke zinnen: onderwerpszinnen, gezegdeszinnen, bijvoeglijke zinnen, voorwerpszinnen en bijwoordelijke zinnen.
De bijwoordelijke zinnen zijn bepalingen: van *wijze*, van *plaats*, van *tijd* of van *grond*.
De bijwoordelijke zin van grond of afhankelijke oorzakelijke zin is: *redengevend*, *besluitend*, *doelaanwijzend*, *voorwaardelijk* of *toegevend*.
Nevenschikking en onderschikking en de daarop rustende verdeeling der voegwoorden in nevenschikkende en onderschikkende.

VIJFDE HOOFDSTUK.

DE ONVOLLEDIGE ZINNEN.

32. Ten gevolge van 't streven naar bondigheid, kracht en levendigheid der uitdrukking worden in 't spreken en schrijven dikwerf zinsdeelen weggelaten, die de hoorder of lezer gemakkelijk kan aanvullen uit de reeds in den zin voorhanden woorden of uit den samenhang der rede. Zinnen, waarin dergelijke weglating voorkomt, heeten onvolledig en kunnen onder-

Hosted by Google

scheiden worden, als: verkorte afhankelijke zinnen, samengetrokken zinnen en elliptische zinnen.

I. *De verkorte afhankelijke zinnen.*

33. Zooals een zinsdeel tot een afhankelijken zin kan worden uitgebreid, zoo kan men ook dikwerf een afhankelijken zin verkorten tot een zinsdeel. Zulk een zin heet dan verkorte afhankelijke zin. Gelijk echter niet ieder zinsdeel tot een' zin kan worden uitgebreid, zoo kan ook niet ieder afhankelijke zin verkort worden. De verkorting mag ook dan slechts geschieden, wanneer de duidelijkheid er niet onder lijdt.

34. Bij de verkorting vallen het verbindingswoord (voegwoord of betrekkelijk voornaamwoord) en het onderwerp weg, met inachtneming nog van 't volgende:

In zinnen met werkwoordelijke gezegden krijgt het werkwoord den vorm des deelwoords of der onbepaalde wijze, met of zonder *te* of *om te*. Van de samengestelde tijden valt het hulpwerkwoord weg.

In zinnen met een naamwoordelijk gezegde valt ook het koppelwoord weg.

Voorbeelden. 1. Verkorte onderwerpszinnen. Het is een groote zegen, *goede ouders te hebben* (= dat wij goede ouders hebben). *U alles te geven* (= dat ik u alles geef), is mij onmogelijk. 't Is niet mijne gewoonte, *mijne vrienden verlegen te laten*. Het is onmogelijk *iedereen te behagen*.

2. Verkorte bijvoeglijke zinnen. De rechtschapene, *overal zijn' plicht getrouw vervullend*, vindt zijn loon in de algemeene achting (= die overal zijn' plicht getrouw vervult). Pompejus, *niet in staat Cesar te weerstaan*, vlood naar Egypte (= die niet in staat was enz). En rolt de Rijn weer langs zijn boorden, *Ontslagen van zijn winterboei*, Zijn watren drenken de oude zoomen, En 't landvolk, *spelend aan zijn vloed*, Brengt Vader Rijn den lentegroet, Als grootvorst van Europa's stroomen, Die, *van der Alpen top gedaald*, De stranden kust of scheurt de dijken (Borger).

Opmerking. Een verkorte bijvoeglijke zin met een zelfstandig naamwoord als gezegde heet appositie; vergel. § 17, 6.

In 't laatste voorbeeld is *grootvorst van Europa's stroomen* eene bijvoegl. bepaling, door 't voegwoord *als* aan het bepaalde woord *Vader*

Hosted by Google

Rijn verbonden. Ook *Vader*, gelijk ieder titelnaam, die een' eigennaam voorafgaat, is eene bijvoegl. bepaling: *Koning* Willem; *Professor* A.

3. Verkorte voorwerpszinnen. Twee ridders hadden beloofd, *Cicero voor 't aanbreken van den dag te vermoorden* (= dat zij C. enz. zouden vermoorden). Hij ried ons aan, *dat gezelschap te verlaten* (= dat wij dat gezelschap zouden verlaten). Gij zijt waard, *door alle goede menschen geacht en bemind te worden.* Waag het niet, *hem te helpen.*

4. Verkorte bijwoordelijke zinnen. Hij zeide het, *na het van anderen gehoord te hebben* (= nadat hij enz.). Bedenk u, *alvorens te handelen* = (eer of eerdat gij enz.). Hij kwam binnen *zonder te groeten.* Ik kom nu, *om van u allen afscheid te nemen.* Hij was zoo vermetel, *het nog eens te doen. Al te stijf gespannen*, breekt de boog. Ik kom, *om* (of *ten einde*) *u gezelschap te houden.*

II. *De samengetrokken zinnen.*

35. In zinnen van gelijken rang (gelijkgeordende zinnen), d. i. in twee of meer hoofdzinnen, of in twee of meer afhankelijke zinnen (nl. van gelijken graad; vergel. § 30 en 31) kunnen gelijke zinsdeelen voorkomen. In dat geval vormt men dan ook geen volledige zinnen, maar drukt de gemeenschappelijke deelen slechts eenmaal uit. Waar nogtans sprake is van gedachten- of zinsontleding, dient men in 't oog te houden, dat zulke zinnen in twee of meer eenvoudige zinnen *kunnen* ontbonden worden.

Die vader en moeder zijn gelukkig (= die vader is gelukkig en die moeder is gelukkig); *Gij zijt en blijft mijn vriend* (= gij zijt mijn vriend en gij blijft mijn vriend); *De koeien eten gras en hooi; Wij wonen beurtelings op 't land en in de stad.* Deze en dergelijke zinnen zijn echter eenvoudig, en verschillen van andere eenvoudige zinnen slechts daarin, dat ze een veelvoudig onderwerp, gezegde of bepaling hebben. Wil men ze ten dezen aanzien van andere eenvoudige zinnen onderscheiden, dan noemt men ze: eenvoudige zinnen met veelvoudige zinsdeelen.

36. Zinnen als de bovenstaande mogen twee of

Hosted by Google

meer gedachten inhouden, d. i. ze mogen daarin ontbonden kunnen worden, ze worden nogtans als zinnen met eene eenvoudige gedachte voorgesteld. Anders is het met de volgende zinnen, waarin de eene gedachte op de andere volgt, en dus de voorstelling of uitdrukking niet éénvoudig, maar samengesteld is; *Die vader is gelukkig en die moeder is gelukkig; Gij zijt mijn vriend en gij blijft mijn vriend; Deze koeien eten gras en die paarden eten hooi; Mijne vrienden wonen op 't land; maar wij wonen in de stad*, of door slechts eenmaal de gemeenschappelijke deelen uit te drukken, doch overigens den vorm van den samengestelden zin te behouden: *Die vader is gelukkig en die moeder (ook); Gij zijt mijn vriend en blijft (het); Deze koeien eten gras en die paarden hooi; Mijne vrienden wonen op 't land, maar wij in de stad.* Deze laatste zinnen heeten dan ook samengestelde, en wel, om de samentrekking ten gevolge der uitlating: samengetrokken zinnen.

Voorbeelden van samengetrokken zinnen. Ach! guur is de wind, en de hagelslag kil. De jeugd ging zwijgend van het strand, En zag gedurig om. Jan heeft geschreven; maar Hendrik gelezen. Dit zijn wijzen; maar dat dwazen. De boeken zijn er wel, maar de pennen niet. De aanbrekende dag moest aan Europa zijn grootsten veldheer leeren kennen, en een' overwinnaar aan den nooit overwonnen. Den vader niet, maar den zoon wijt ik mijn ongeluk. Hij schreef, dat hij komen en veertien dagen bij ons blijven zou. Hij beweert, dat hij niet den vader, maar den zoon gezien heeft.

37. Uit de voorbeelden in § 36 blijkt, dat de gemeenschappelijke zinsdeelen òf in den eersten, òf in den laatsten, òf in beide zinnen kunnen voorkomen.

Zinssamentrekking is niet geoorloofd, wanneer ze onduidelijkheid of dubbelzinnigheid veroorzaakt; b.v.: *hij wil de dochter niet berispen, maar de moeder*, omdat de laatste zin kan beteekenen: maar hij wil de moeder berispen, of: maar de moeder wil de dochter berispen. De dubbelzinnigheid nogtans wordt vermeden,

Hosted by Google

indien men zegt: *hij niet, maar de moeder wil de dochter berispen*, of: *niet de dochter, maar de moeder wil hij berispen.*

Taalkundig onnauwkeurig is de zinssamentrekking:

a. Wanneer het gemeenschappelijk zinsdeel in twee beteekenissen voorkomt, b.v. *zijn* en *worden* als hulpwerkwoord en als zelfst. werkwoord: *De Deensche hertogdommen zijn aan Pruisen afgestaan en nu provinciën van dit land; Hij werd tot stadhouder benoemd en kort daarna ook directeur der Oostindische Compagnie.*

b. Wanneer de gemeenschappelijke woorden niet als gelijk zinsdeel voorkomen: *Elk dialect heeft spreekwijzen, die de schrijftaal niet kent en provincialismen heeten.* Hier is *die* namelijk voorwerp van *kennen* en onderwerp van *heeten.*

In zinnen als de volgende hebben de gemeenschappelijke woorden niet denzelfden vorm, en daarom is de samentrekking niet onberispelijk. Nogtans vindt men dergelijke samentrekkingen bij de beste schrijvers: *Ik zou vertrekken, en gij hier blijven. De verdienste is klein, en de behoeften groot.*

III. *De elliptische zinnen.*

38. In de levendige rede wordt door 't streven naar kortheid menigmaal van een' zin slechts een klein deel, doorgaans slechts dat deel, waarop in 't bijzonder de aandacht moet gevestigd worden, uitgedrukt, terwijl al het overige wordt uitgelaten. Een zin, waarin dergelijke uitlating (ellips) voorkomt, heet daarom elliptische zin. Bij uitroepen, bevelen, wenschen, spreekwoorden, vragen en antwoorden komen dergelijke uitlatingen meest voor.

Voorbeelden. Eere den overwinnaar! — Goeden morgen! — Stil! — Verre van mij! — Niets aan te raken! — »Hier — bank en schutbalk aangebracht! Hier bij — de deur verspard, En dan den sterken toren op." — Hei, wat blijdschap allerwegen! Hei, wat druk gewoel langs straat! — »Hij schudt de zwarte manen! Een sprong.... Achter uw

Hosted by Google

wachtvuur, onvoorzichtige!" — »Van waar gij, lief duifje! Van waar zoo ter vlucht?" — Waartoe al dat angstig zorgen? — Wat nu te doen? — Nieuwe heeren, nieuwe wetten. — Vrijheid, blijheid. Een dierenbeul, een menschenhater.

Ze komen ook voor in samengestelde zinnen.

Voorbeelden. Een oogenblik nog — en het was te laat geweest. Uwe hulp — en wij zullen gered zijn. Een bloodaard, die ons niet vergezellen durft. Ongelukkig het land, waar een kind koning is. Terug, eer het te laat is.

Doch de overwinning, hoe glansrijk ook, was duur betaald. Ik kom, ofschoon niet genoodigd. Ik waarschuw u, indien maar niet tevergeefs. Ik ga niet, tenzij door u vergezeld.

Beter hard geblazen, dan den mond gebrand. Beter één vogel in de hand, dan tien in de lucht. Hoe langer, hoe liever. Einde goed, alles goed. Zoo gewonnen, zoo geronnen. »Hoe kleiner stad, hoe grooter drang, en hoe grooter drang, hoe wisser wonden."

Somtijds is de hoofdzin uitgelaten, zoodat de afhankelijke zin alleen staat.

Voorbeelden. Dat toch de deugd zoo dikwerf in het leven verdrukt wordt! (Het is treurig, dat enz.). Wanneer wij 't eens zoo ver brachten! O, die dit beleven mocht! Och! dat zij 't inzagen!

HERHALING.

Onvolledige zinnen: verkorte afhankelijke zinnen, samengetrokken en elliptische zinnen.

Verkorte onderwerps- en voorwerpszin, verkorte bijvoeglijke en bijwoordelijke zin. Waarin de verkorting bestaat. Niet iedere afhankelijke zin is voor verkorting vatbaar; vergelijk de elliptische zinnen (§ 38, samengest. elliptische zinnen): *hoe glansrijk ook, ofschoon niet genoodigd, indien maar niet tevergeefs, tenzij door u vergezeld*, waarin de voegwoorden zijn behouden, met verkorte zinnen.

Samentrekking van zinnen. Eenvoudige zinnen met veelvoudige zinsdeelen. Samengetrokken samengestelde zinnen.

Gevallen, waarin de samentrekking onnauwkeurig is.

Elliptische zinnen, eenvoudige en samengestelde.

Hosted by Google

ZESDE HOOFDSTUK.

DE WOORDSCHIKKING.

39. De woordschikking (constructie) handelt over de plaats, die de woorden tot duidelijke en juiste voorstelling der gedachten in een' volzin moeten innemen. Hierbij komt in aanmerking: 1) de betrekking der zinnen onderling; 2) de betrekking der woorden tot den zin.

De zinnen zijn hoofdzinnen of afhankelijke zinnen. Hoofdzin en afhankelijke zin hebben niet dezelfde woordschikking. De woordschikking van den hoofdzin is nog weer onderscheiden, naardat hij een *oordeel of bewering*, of *eene vraag of een' wensch* inhoudt. Vandaar drieërlei woordschikking:

1) de woordschikking van den oordeelenden zin;

2) de woordschikking van den vragenden of wenschenden zin, en

3) de woordschikking van den afhankelijken zin.

De betrekking van de woorden tot den zin is die van onderwerp en gezegde en hunne bepalingen. Wij dienen derhalve in 't oog te vatten, welke plaats ieder dier deelen in den zin moet innemen bij elke der drie genoemde woordschikkingen.

I. *De rechte woordschikking.*

40. *Woordschikking van 't onderwerp en 't gezegde* (de leden der predicatieve betrekking), wanneer 't gezegde een naamwoord is.

1) In den oordeelenden zin: *Die roos is schoon; Gij zijt mijn vriend;* dus: onderwerp, koppelwoord, gezegde, of: o. k. g.

2) In den vragenden of wenschenden zin: *Is die roos schoon? Waart gij mijn vriend!* Dus: k. o. g.

3) In den afhankelijken zin: *dat die roos schoon is; wanneer gij mijn vriend zijt.* Dus: o. g. k.

De woordschikking stemt hiermee overeen, wanneer het gezegde een werkwoord is in een samengestelden

Hosted by Google

vorm (d. i. een verleden deelwoord of onbep. wijze met *hebben, zijn, worden, zullen, durven, kunnen, moeten, mogen, willen*).

1) *Ik heb gelezen. Hij mag komen. Zij zal geslaagd zijn.*
2) *Heb ik gelezen? Mocht hij komen! Zal zij geslaagd zijn?*
3) *Dat ik gelezen heb. Dat hij komen mag. Dat zij zal geslaagd zijn.*

Is het gezegde een werkwoord in een eenvoudigen tijdsvorm, dan is de woordschikking aldus:

1) *De koning leeft. De zon gaat op.* (o. g.).
2) *Leve de koning! Gaat de zon op?* (g. o.).
3) *Dat de koning leeft. Dat de zon opgaat.* (o. g.).

Bovenstaande woordschikking is de gewone. Men noemt haar doorgaans de rechte in tegenstelling van die, waarbij 't onderwerp verplaatst wordt, en welke omgezette woordschikking heet; vergel. § 44.

41. *Woordschikking in de bijvoeglijke of attributieve betrekking.*

a. De tweede naamval als bijvoegl. bepaling volgt doorgaans op 't zelfst. naamwoord, dat hij bepaalt; b.v.: *de waarde des mans; de helderheid der maan.*

Uitzonderingen. Hij staat vóor het bepaalde woord:

1. wanneer hij een eigennaam of persoonsnaam is; b.v.: *Gods zegen; Willems regeering; vaders huis; moeders liefde.* Alleen mannel. en onzijdige namen kunnen in dat geval van een bep. lidwoord of bezittelijk voornaamw. vergezeld zijn; b.v.: *des konings ministers*, of beter *'s konings ministers; uws vaders huis; 's Lands verdediging; 's Rijks geldmiddelen, uitgaven.*
2. Soms in hoogeren stijl; b.v.: *der vaderen God; der weezen vader; der kinderen vreugde.*

b. De attributieve bijv. naamwoorden staan vóor het zelfst. naamwoord, dat zij bepalen, terwijl de lidwoorden, bijv. voornaamwoorden en telwoorden het bijv. naamwoord voorafgaan; b.v.: *de blauwe hemel; twee blauwe oogen; deze beide goede lieden; mijne beste ouders.*

Opmerking. De verkorte bijvoegl. zin staat doorgaans achter 't bepaalde woord; vergel. § 34, 2. Ook 't zelfst. naamwoord in verbinding

Hosted by Google

met een voorzetsel, alsmede het bijwoord, als bijv. bepaling; vergel. § 17, 2 en 5. Vroeger stond het bijv. naamwoord menigvuldig achter 't zelfst. naamw., en bij dichters soms nog wel; b.v.: Mooi Neeltjen! de liefste *mijn* (Beets). En ik verheug me in Bella *zoet* (F. de Cort). Daar hing hun nestjen *teeder* (Dautzenberg).

In uitdrukkingen van ouden of uitheemschen stempel staat het er soms ook achter; b.v.: God *almachtig* (in de eedsformule). Tien Gulden *Nederlandsch*. Twee voet *Rijnlandsch* (twee Rijnl. voet). Staten-*Generaal*. Kapitein- en admiraal-*generaal*. Procureur-*generaal*. Procureur-*crimineel*.

Achter 't zelfst. naamwoord blijven de bijvoegl. naamwoorden en voornaamwoorden onverbogen.

42. *Woordschikking in de objectieve betrekking.*

a. Is het gezegde een werkwoord in eenvoudigen tijdsvorm, dan staat in den oordeelenden en vragenden of wenschenden zin het voorwerp achter 't gezegde; b.v.: *Ik lees een boek. Leest gij het ook? Gehoorzame hij u steeds! Zoek uw boek.*

In alle andere gevallen volgt het gezegde, terwijl, met uitzondering van den afhankelijken zin, het koppelwoord of hulpwerkwoord voorafgaat; b.v.: *Ik heb dat boek gelezen. Hebt gij het gelezen? Moge hij u danken! Gij kunt het krijgen. Hij is des doods schuldig. Gij zijt mij aangenaam.* In den afhankelijken zin staat het koppelwoord aan 't einde van den zin; b.v.: *dat hij des doods schuldig is;* doorgaans het hulpwerkwoord ook; b.v.: *dat ik het boek gelezen heb; dat hij u danken moge;* dit laatste vindt men echter ook menigvuldig vóor 't deelwoord en de onbepaalde wijze; b.v.: *dat ik het boek heb gelezen; dat hij u moge danken.*

b. Heeft het gezegde twee voorwerpen, dan staat de derde naamval vóor den vierden, de vierde vóor den tweeden, een voornaamwoord vóor een zelfst. naamwoord, het persoonl. voornaamwoord vóor het aanwijzende; b.v.: *Hij zendt zijnen zoon het geld. Ontferm u onzer. Hij zendt het zijnen zoon. Hij zendt hem het geld. Hij zendt hem dit.*

Zijn beide voorwerpen pers. voornaamwoorden, dan gaat de vierde naamval vóor den derden; b.v.: *Ik zend het hem. Ik geef hem u.* Wordt de derde naamval door het voorzetsel *aan* omschreven, dan volgt hij op

Google

den vierden; b.v.: Dit is ook 't geval met het *voorwerp met een voorzetsel;* b.v.: *Stoor u niet aan hem.*

43. *Woordschikking der bijwoordelijke betrekking.*

Ten aanzien van de plaats der bijw. bepaling bij 't gezegde gelden dezelfde regels als voor 't voorwerp; vergel. § 42, *a.* B. v.: *Ik lees gaarne. Leest gij met oplettendheid? Gehoorzame hij steeds!* enz.

De bepalingen van graad staan vóór die van hoedanigheid en vóór de bijvoeglijke naamw.; b. v.: *hij roept zeer hard; zij is uitermate inschikkelijk; een uiterst tevreden man; een in hooge mate verrassend bericht.* 't Bijwoord *genoeg* staat echter achter 't bepaalde woord; b. v.: *hij roept hard genoeg; zij is inschikkelijk genoeg.* Ook: *leeds genoeg, vrienden genoeg,* enz.; evenwel ook: *genoeg vrienden* enz.

II. *De omgezette woordschikking.*

44. Wanneer wij in 't spreken op een lid van den zin bijzonder de aandacht willen vestigen, dan leggen wij daarop den nadruk. Een ander middel tot dat einde geeft de woordschikking aan de hand, zoowel in 't schrijven als 't spreken, n.l. door aan zoodanig lid van den zin bij de woordschikkeng eene plaats te geven, die het niet hebben moet volgens de gewone woordschikking. Zoodanige verplaatsing bewerkt dan niet zelden eene omzetting van de leden der predicatieve betrekking, onderwerp en gezegde, en het is die omzetting, welke omgezette woordschikking heet.

45. *Omzetting in den oordeelenden zin.*

De verplaatsing, waardoor omzetting van onderwerp en gezegde wordt bewerkt in den oordeelenden zin, is die, waarbij een ander zinsdeel in de plaats van 't onderwerp komt aan 't begin van den zin.

a. 't Gezegde; b. v.: *Schamen moet gij u. „Schoon zijt gij, ontzagwekkend schoon, O Land der hemelhooge bergen." Groot is de Diana der Efezen.*

b. 't Voorwerp; b. v.: *Dat had ik niet gedacht.*

Hosted by Google

Dat boek kocht ik bovendien. Mijn afscheid brenge ik u (dus doet zich Caïn hooren); U zij het vol genot van dit gewest beschoren; U, Adams teederheid; U heel de gunst van God; Mij, niets dan eigen kracht! Met die zoeke ik mijn lot! (Da Costa). *Aan u ben ik alles verschuldigd.*

c. De bijwoordelijke bepaling; b. v.: *Hier, op dit wagenstel, in dit roode hok, ligt hij. Luid gebood men haar te paard te stijgen. Eensklaps blonk 't schittren van een' degen. Daar komt hij aan. In den nacht zijn zij vertrokken.*

Ook de onbepaalde plaatsbepaling *er* bewerkt de omzetting: *er staat een man*; vergel. § 12, Opmerking.

46. Wanneer de afhankelijke zin dienst doet als gezegde, voorwerp of bijw. bepaling en den hoofdzin voorafgaat, dan bewerkt hij in dezen dezelfde omzetting; b. v.: *Wat hij schijnt, is hij niet. Wat hij zegt, meent hij niet. Word ik ouder, Beste-vaâr! dan ga ik mee Texel uit naar zee!* Uitzondering maken de toegevende zinnen, ingeleid door *wie... ook, hoe... ook, wat... ook, hoedanig... ook;* vergel. § 47, Voorbeelden.

Om dezelfde reden bewerken de woordelijk aangehaalde zinnen (verg. § 29, 4. Opmerking), wanneer zij geheel of gedeeltelijk voorafgaan, de omzetting in den vergezellenden hoofdzin; b. v. *„Morgen komt onze candidaat thuis," zeide de heer Witse. „Onze wie?" vroeg Mevrouw zijne echtgenoote. „Onze student," antwoordde de heer Witse. „Maar hij is nu candidaat."*

Opmerking. Aan de omstandigheid, dat het voorafgaan van de bijw. bepaling (verg. § 45, *c*) de omgezette woordschikking bewerkt, is het toe te schrijven, dat ook na de bijw. voegwoorden: ook, nog, bovendien, ingelijks, toch, evenwel, derhalve, daarom, bijgevolg, enz. in den regel 't onderwerp op 't gezegde volgt.

47. *Omzetting in den vragenden, wenschenden en afhankelijken zin.*

De vragende en wenschende zinnen hebben soms den vorm van den oordeelenden zin; b. v.: *Gij hebt het gezegd? Gij durft het ontkennen? — God schenke zijnen zegen op uwen arbeid!*

Hosted by Google

Zonder omzetting van onderwerp en gezegde kan in den vragenden en wenschenden zin eene bepaling voorafgaan; b. v.: *Zijnen zegen verlangt gij niet? Hier zou hij niet geweest zijn? Op uw werk schenke God zijnen zegen! Zijnen zegen schenke Hij op uw werk!*

Terwijl de overige zinnen, vooral de oordeelende, vatbaar zijn voor menige verschikking in de woordorde, zoo geschikt ter bevordering der welluidendheid en der duidelijkheid, laat de afhankelijke zin geen kunstmatige verschikking der woorden toe.

In sommige gevallen nogtans wijkt zijne woordorde van de gewone af (vergel. § 40, 3)), echter alleen om grammatische redenen, en dus niet ten gevolge van deze of die bedoeling des sprekers:

1) In den toegevenden zin, ingeleid door *al*; vergel. § 29, 5, *d*, 5), Opmerking.

2) In de afh. zinnen, ingeleid door *hoe*, gevolgd door een' vergrootenden trap (comparatief), *zoo... als*, *even... als*, *hoe... ook*, *welke... ook*, *wat... ook*, *hoedanig... ook*, wanneer *zoo*, *even*, *hoe*, *welke*, *wat*, *hoedanig* onmiddellijk gevolgd zijn van 't woord, dat zij bepalen.

Voorbeelden. Hoe hooger de berg is, des te lager is het dal. Zoo lastig als hij in huis is, zoo rustig is hij in school. Even vroolijk als gij gisteren waart, zoo neerslachtig zijt gij nu. Hoe weinig gij ook geeft, het is altijd welkom. Welke boeken gij ook verlangt, gij zult ze hebben. Hoe klein hij ook is, hij is dapper.

Wanneer in den afhankelijken zin het voegwoord wordt uitgelaten, dan heeft hij de woordorde van den wenschenden zin; vergel. § 29, 5, *d*, 4), Opmerking.

HERHALING.

Begrip van woordschikking.
Woordschikking in de predicatieve betrekking:
a. Rechte:
1) in den oordeelenden zin: (o. g.) en (o. k. g.);
2) in den wenschenden en vragenden zin: (g. o.) en (k. o. g.);

Hosted by Google

3) in den afhankelijken zin: (o. g.) en (o. g. k.).
b. Omgezette.
Woordschikking in de bijvoeglijke (attributieve), objectieve en bijwoordelijke betrekking.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

ZINSONTLEDING.

48. Tot het verstaan van hetgeen wij hooren of lezen zijn drie dingen noodig: 1) 't kennen van de beteekenis der woorden; 2) 't inzien van 't verband, waarin de woorden in een' zin voorkomen, en van de wijze waarop dat verband grammatisch wordt uitgedrukt; 3) hetzelfde ten aanzien van de zinnen onderling; vergel. §§ 6, 8, 19 en 25—31.

De zinsontleding moet de vereischten onder 2) en 3) beoogen. Zij moet derhalve bestaan in de ontleding, d. i. de aanwijzing der afzonderlijke zinnen of gedachten in een kleiner of grooter stuk proza of poëzie, met aanwijzing van 't verband en den samenhang; verder in de aanwijzing van de bestanddeelen in iedereren zin op gelijke wijze. Voor dit een en ander is de kennis van hetgeen in de voorafgaande hoofdstukken is behandeld, noodzakelijk.

De zinsontleding moet dus zijn gedachtenontleding, en ofschoon daartoe een goed inzicht in de onderscheiding der zinnen naar vorm en inhoud noodig is, zoo mag nogtans die onderscheiding bij de zinsbenoeming geen hoofdzaak zijn: hoofdzaak is de aanwijzing der zins- en woordbetrekkingen, 't verband en den samenhang der woorden en der zinnen, 't gehéèle beloop der redeneering. Bij 't onderstaande voorbeeld van zinsontleding is dat in 't oog gevat, en daarbij niet beoogd, wat men doorgaans eene volledige zinsontleding noemt. De hier en daar aangehaalde §§ bedoelen herhaling en toepassing van 't geleerde.

Hosted by Google

VOORBEELD VAN ZINSONTLEDING.

Wij zijn verraden, Bertha!" sprak bedaard
De Jonkvrouw, en zij sloeg het oog ter aard;
„Wij zijn verraden, — 't is te laat geweest,
Indien m'ons heeft gewaarschuwd: zoo gij vreest
En weet waarheen, vertoef niet hier, maar vlucht."

BEETS.

Opmerking. Deze woorden, genomen uit het dichterlijk verhaal, *Kuser* getiteld, worden Aleid van Poelgeest door den dichter in den mond gegeven. Zij spreekt ze op 't oogenblik, dat ze zich door hare moordenaars in 't Haagsche Bosch ziet overvallen. Ofschoon zij, volgens den 1en regel, bedaard spreekt, geeft de uitdrukking blijk van hare vrees en gejaagdheid. Immers de drie gedachten, welke ze uitspreekt, volgen elkaar op zonder eenigen overgang: ze verdringen elkaar als 't ware. De eerste gedachte: de uitdrukking van 't bewustzijn, dat ze zijn verraden, wordt plotseling afgebroken, om plaats te maken voor de tweede: de waarschuwing, indien 't er eene was, ze kwam te laat, en deze voor de derde: de gedachte, dat Bertha, hare „kamermaagd", zich moet redden, indien ze vreest en weet, waarheen te vluchten.
Ter opheldering van den vierden regel zij nog opgemerkt, dat Aleid, volgens 't verhaal, weinige oogenblikken van te voren een' brief was toegeworpen, waarin zij voor 't gevaar, dat haar dreigde, was gewaarschuwd.

1. *Ontleding der zinnen.*

Bovenstaande versregelen houden in: 1. dat de Jonkvrouw (Aleid van Poelgeest) iets gesproken heeft; 2. *wat* ze gesproken heeft. Het laatste staat dus tot het eerste in de objectieve betrekking, doch slechts in gedachte; want het gesprokene is met de eigen woorden aangehaald en dus niet afhankelijk gemaakt van 't werkwoord *spreken*, hetwelk 't geval zou zijn, indien er stond: *De Jonkvrouw zeide, dat zij waren verraden*, enz.; vergel. § 29, 4, Opm. en § 45, *b*.

De Jonkvrouw sprak bedaard, en zij sloeg het oog ter aard, is een samengestelde zin, waarvan de beide leden, hoofdzinnen, door 't voegwoord *en* aaneenschakelend zijn verbonden.

De aanhaling bestaat uit drie hoofdzinnen, die onverbonden op elkaar volgen (§ 28), en waarvan de eerste is eenvoudig:

Hosted by Google

Wij zijn verraden, herhaald in den derden regel.

De tweede is samengesteld uit een eenv. hoofdzin:

't (nl. 't waarschuwen) *is te laat geweest*,

en een eenv. voorwaardelijken afhankelijken zin, door 't voegwoord *indien* aan den hoofdzin verbonden (§ 29, 5, 4)):

indien m' ons heeft gewaarschuwd.

De derde is een samengestelde zin, bestaande uit een samengestelden hoofdzin, waarvan de leden tegenstellend zijn verbonden door 't voegwoord *maar* (§ 27):

vertoef niet hier, maar vlucht,

en een samengetrokken (§ 36) voorwaardelijken afhankelijken zin, door 't voegwoord *zoo* ingeleid (§ 29, 5, 4)), en waarvan 't gemeenschappelijk zinsdeel *gij* is:

zoo gij vreest en weet waarheen,

terwijl 't laatste lid van dezen samengetrokken zin nog een elliptischen voorwerpszin van *weet* bevat:

waarheen (gij vluchten kunt).

2. *Ontleding in zinsdeelen.*

In predicatieve betrekking (§ 8) staan:

Onderwerp:		Gezegde:	
1. *wij*	en	*(zijn) verraden*	waarvan de leden zijn verbonden door 't koppelwoord *zijn* (§ 12, 2).
2. *'t waarschuwen*	„	*(is geweest) laat*	
3. *de Jonkvrouw*	„	*sprak*	
4. *zij*	„	*sloeg*	waarvan de leden zijn verbonden door de buiging van 't werkwoord, dat gezegde is. Al deze werkwoorden staan in den bedrijvenden vorm (§ 12, 3).
5. *men*	„	*heeft gewaarschuwd*	
6. *gij*	„	*vreest*	
7. *gij*	„	*weet*	
8. *(gij)*	„	*vertoef niet*	
9. *(gij)*	„	*vlucht*	

Tot de gezegden staan in de objectieve betrekking (§ 19): *het oog* en *ons*, lijdende voorwerpen van *sloeg* en *heeft gewaarschuwd*, terwijl de verbinding tusschen

Hosted by Google

de leden is bewerkt door den naamvalsvorm der bepaling;

in de bijwoordelijke betrekking (§ 18): *bedaard* en *te* beide bepalingen van wijze, de eerste van hoedanigheid bij *sprak*, de laatste van graad bij *laat; ter aarde* bij *sloeg*, *waarheen* bij 't verzwegen *vluchten kunt* en *hier* bij *vertoef* zijn bepalingen van plaats.

Opmerking. Uit de aanwijzing der bepalingen blijkt, welke zinnen uitgebreid, welke beknopt zijn (§ 9), en de aanwijzing van de leden der predicatieve betrekking, als ook van de wijze, waarop ze grammatisch zijn verbonden, berust op de onderscheiding der zinnen (§ 12) in hoedanigheidszinnen, bedrijvende en lijdende zinnen. Het kan dus overbodig geacht worden, deze en die onderscheiding bij de *ontleding in zinnen* op te geven, waardoor de benoeming der zinnen hoogst eenvoudig wordt, en de hoofdzaak (de aanwijzing van 't onderling verband en den samenhang van zinnen en zinsdeelen) te beter uitkomt. Hetzelfde geldt van de onderscheiding in § 15, indien de ontkenning maar ter plaatse wordt aangewezen. Van bovenstaande zinnen is er maar één ontkennend: *vertoef niet* hier. Kon men lezen: vertoef *niet hier*, dan was hij niet ontkennend (§ 15): vertoef *niet hier*, maar *ginds*.

Hosted by Google

TWEEDE AFDEELING.

LEER VAN 'T WOORD.

EERSTE HOOFDSTUK.

IN 'T ALGEMEEN OVER 'T WOORD: ZIJNE BESTANDDEELEN, DE ONDERSCHEIDING DER WOORDEN IN SOORTEN, WOORDVORMING EN WOORDBUIGING.

49. De woorden zijn de vormen, waarin wij ons denken voor anderen aanschouwelijk maken, hoorbaar of zichtbaar, d. i. door spreken of schrijven.

Alle woorden bestaan uit éene of meer lettergrepen. Er zijn dus éenlettergrepige en meerlettergrepige woorden.

Alle lettergrepen bestaan uit éene of meer letters; vergel. § 2. Eene lettergreep heet *open*, wanneer zij eindigt met den klinker of tweeklank, die er in voorkomt; b. v. *ga*, *spe(len)*, *bui(gen)*; *gesloten*, wanneer zij eindigt met een' of meer medeklinkers; b. v. *vol*, *drift*, *vorst*.

50. De letterklanken worden in twee hoofdsoorten onderscheiden: in eigenlijke *klanken* (klinkers en tweeklanken) en *medeklinkers*. Klinkers zijn: *a*, *e*, *i* of *ie*, *o*, *u*, *eu* en *oe*; gewone tweeklanken: *ai* (alleen in het tusschenwerpsel *ai!*), *ei* of *ij*, *ui*, *au* en *ou*; verlengde tweeklanken: *aai*, *ooi*, *oei*, *aau* (alleen in de tusschenwerpsels *aau!* en *miaauw!*), *eeu* en *ieu*. De overige letterklanken zijn medeklinkers.

De klinkers hebben òf hunne volkomene, natuurlijke uitspraak, nl. die, waarmee ze genoemd worden in 't alphabet, als in: *dagen*, *weken*, *wiegen*, *boter*,

Hosted by Google

muren, *leugen*, *boeken*; of ze worden kort afgebroken, onvolkomen uitgesproken, als in: *dag*, *vel*, *rit*, *slot*, *blom*, (*bloem*), *dun*, in welk geval ze dan ook *kort* of *onvolkomen* heeten; òf ze worden gerekt uitgesproken, d. i. langer aangehouden, 't welk doorgaans 't geval is met volkomen klinkers in gesloten lettergrepen, als: de *a* van *zagen* in *zaagsel*; de *e* van *spelen*, in *speelsch*. Gemakshalve noemt men doorgaans, waar geen onderscheiding noodig is, de volkomen en gerekte te zamen *heldere* klinkers.

Alle klinkers komen verkort voor, met uitzondering van *eu*. De verkorting van *ó* of *oo* (b.v. *komen*, *kom*; *koopen*, *kocht*; *boog*, *bocht*) en die van *oe* (b.v. *zoeken*, *zocht*; *bloem*, *blom*) worden beide door 't zelfde letterteeken *ò* voorgesteld. De onvolkomen of korte *o* en *e* kunnen scherp, dus *scherpkort* zijn (b.v. in *vel*, *pet*, *pot*, *slot*), of zacht, dus *zachtkort* (b.v. in *de*, *ze*, *kom*, *stom*). De heldere *e* en *o* zijn ook *zacht* (b.v. in *spelen*, *komen*) of *scherp* (b.v. in *beenen*, *koopen*).

51. Gelijk de klinkers, als verkort en gerekt, gewijzigd kunnen voorkomen, zoo ondergaan de medeklinkers in de afleiding, verbuiging en vervoeging soms veranderingen en onderlinge verwisselingen; b.v. *graven*, *graaf*, *gracht*; *beven*, *bibberen*; *(be)zwijken*, *zwichten*; *middelpunt*, *middendoor*, *middernacht*; *verliezen*, *verloren*; *koopen*, *kocht*; *zoeken*, *zocht*; *huis*, *huizen*; *wolf*, *wolven*. Met het oog daarop heeft men ze in soorten verdeeld. 't Is vooreerst voldoende in 't oog te vatten: *b* en *p*, *d* en *t*, *g* en *ch* met *k*, *v* en *f*, *z* en *s* als letters, die alleen als *zacht* en *scherp* van elkaar verschillen en daarom *verwante medeklinkers* heeten (de scherpe komen voor in 't kof-s-chip; *b*, *p*, *v*, *f* als *lipletters*; *k*, *g*, *ch*, *h* als *keelletters*; *s*, *sch*, *z* als *sisletters*; *l*, *m*, *n*, *r* als *vloeiende letters*.

Spelling heet het deel der spraakleer, dat de regels bevat, die bij 't schrijven de keus der letterteekens moeten bepalen. In 't Twaalfde Hoofdstuk dezer Afdeeling zijn de voornaamste spelregels opgenomen.

Hosted by Google

52. Naar hunne beteekenis zijn de woorden te onderscheiden in tien klassen of rededeelen; vergel. § 4.

't Zelfstandig naamwoord is de naam van eene zelfstandigheid, als: *mensch, vogel, tafel, Amsterdam, bosch, water*; of van iets, dat als zelfstandigheid gedacht wordt, als: *breedte, vroolijkheid, armoede, hulp, redding.*

Opmerking. Uit de voorbeelden blijkt reeds, wat in bovenstaande bepaling (d. i. opgave van de kenmerken) van 't zelfst. naamw. door *zelfstandigheid* verstaan wordt: een *voorwerp* (als: *mensch, vogel, tafel*); eene *verzameling van voorwerpen*, die als eenheid, als een enkel voorwerp genoemd worden (als: *Amsterdam* of *stad, bosch, volk, leger*); eene *stof* (als: *water, ijzer*).

Door iets, wat *als zelfstandigheid gedacht* wordt, verstaat men b.v. *hoedanigheden, toestanden* of *werkingen*, waarmee we in 't denken en spreken doen, alsof ze zelfstandigheden waren, als: *breedte* — de *breedte* van de tafel meten; *vroolijkheid* — hij sprak van de *vroolijkheid* dier kinderen; *armoede* — de *armoede* van dien man is groot; *hulp* en *redding* — wij beloofden hem *hulp* en *redding*.

De eigenlijke zelfstandigheden onderscheidt men doorgaans als *zinnelijke*, of met een vreemden naam *concrete*, — de gedachte als *onzinnelijke* of *abstracte*; deze onderscheiding is overgebracht op de zelfst. naamwoorden, nl. *concrete* en *abstracte* zelfst. naamwoorden (voor: namen van concrete en abstracte zelfstandigheden).

't *Lidwoord* is een betrekkingswoordje, dat voor een zelfst. naamwoord staat, om aan te kondigen, of het in bepaalde beteekenis genomen is, als: *het* boek *mijns broeders* (d. i. een bepaald aangewezen boek); of niet, als: *een boek*.

Bijvoeglijk noemt men de woorden, die in gelijken naamval met het zelfst. naamwoord als bepaling van dit woord kunnen voorkomen. Het zijn de in § 17 onder 1, 3 en 4 genoemde woorden: 't bijvoeglijk naamwoord, 't bijvoegl. voornaamwoord en het telwoord. Zij dienen hoofdzakelijk:

de *bijv. naamwoorden*, om hoedanigheden te noemen van zelfstandigheden, zie § 17, 1; de *bijv. voornaamwoorden*, om de zelfstandigheden aan te wijzen of er naar te vragen, zie § 17, 3; de *telwoorden*, om de hoeveelheid of rangorde er van te noemen, zie § 17, 4.

't *Bijvoeglijk* voornaamwoord bepaalt een zelfst. naamwoord, 't *zelfstandig* voornaamwoord vervangt het en bepaalt het tevens; b.v. indien ik, in plaats van *Jan*

Hosted by Google

valt, zeg: *ik val* of *gij valt* of *hij valt*, dan duid ik tevens aan, of de vallende is spreker of aangesprokene of geen van beiden; of, in plaats van *dit boek en mijn boek*, zeg: *dit boek en het mijne*, dan vervangt *het mijne* niet alleen *boek*, maar het duidt nu evenzeer als *mijn boek* aan, dat het toebehoort aan den spreker.

't *Werkwoord* is de naam eener werking, die als werking wordt voorgesteld, als: *spreken* — deze jongen *spreekt*; *belegeren* — de vijand *belegert* de stad, de stad *wordt belegerd*.

Opmerking. In deze bepaling is 't kenmerk: *die als werking wordt voorgesteld*, noodig, omdat (vergel. de voorg. Opm.) eene werking ook als zelfstandigheid kan worden gedacht en voorgesteld; b.v. het *spreken* van dien jongen; de *belegering* der stad.

Evenals de zelfst. naamwoorden worden ook de werkwoorden onderscheiden in *concrete* en *abstracte*. De eerste zijn de namen van wezenlijke werkingen, als: hij *loopt*, *draaft*, *spreekt*, *antwoordt*; de laatste niet, als: hij *is*, *wordt*, *blijft*, *lijkt*, *heet* vlijtig; er *is* waarheid in die bewering; er *zit* moed in dien jongen; vergel. § 12, 3) onder 1° en 2°.

't *Bijwoord* hebben we in § 18 leeren kennen als bepaling van een werkwoord of bijv. naamwoord, van een ander bijwoord of telwoord.

't *Voorzetsel* drukt betrekkingen uit tusschen woorden in den zin. Als zoodanig komt het voor in § 17, 2, waar het de attributieve betrekking van een zelfst. naamwoord tot een ander zelfst. naamwoord uitdrukt; in § 24, waar het de objectieve betrekking uitdrukt tusschen 't voorwerp en 't werkwoord of bijv. naamwoord. 't Komt ook voor in bijw. bepalingen; vergel. de voorb. onder *i*, 3) en 4) van § 16.

't *Voegwoord* verbindt zinnen en drukt hunne onderlinge betrekking uit; vergel. § 25.

De *tusschenwerpsels* zijn klanken of woorden, die òf als onmiddellijke uiting van 't opgewekte gevoel of van den wil, als: *ha! ach! o wee! helaas! hei! holla! st!* (om stilte te gebieden); òf als geluidnabootsende klanken, als: *bons! krak! paf*, *miaauw!* in de rede voorkomen.

53. Naar hun' oorsprong worden de woorden onderscheiden in *stamwoorden*, *afgeleide* en *samengestelde woor-*

Hosted by Google

den. Een woord, dat geen uiterlijke kenteekenen draagt, dat het van een ander woord gevormd is, heet *stamwoord.* 't Deel der spraakleer, 'twelk leert, hoe uit reeds bestaande woorden en woordvormen andere woorden gevormd worden, heet *woordvorming* (etymologie). De middelen daartoe zijn *afleiding* en *samenstelling. Drank, dronk, dronken, drinker, drinkbaar, dronkenschap, drenken, bedrinken, verdrinken* zijn alle afleidingen van één hoofdbegrip, nl. *drinken.* 't Woord, waarvan een ander woord is afgeleid, heet *grondwoord.* 't Grondwoord is niet altijd een stamwoord, b.v. niet in *rechtvaardig*heid, *stiefmoeder*lijk, van 't afgeleide grondwoord *rechtvaardig* en de samenstelling *stiefmoeder.* Afleiding geschiedt: *a.* door klankverwisseling; b.v. *drank, dronk, drenken; vellen* van *vallen; zetten* van *zitten; b.* door voor- en achtervoegsels, die op zich zelve geen beteekenis hebben, maar de beteekenis van 't grondwoord wijzigen, als: *be*drinken, *ver*drinken, drink*er*, drink*baar*, dronken*schap.* De samenstelling bestaat in de vereeniging of aaneenhechting van twee woorden, die op zich zelve in gebruik zijn, als: *huisdeur* van *huis* en *deur; landhuur* van *land* en *huur; landverhuring* van *land* en *verhuring; tuinmansgereedschap* van *tuinman* en *gereedschap.* Uit deze voorbeelden blijkt, dat de deelen of leden eener samenstelling zelven reeds afgeleid of samengesteld kunnen zijn; in *huisdeur* en *landhuur* zijn beide leden stamwoorden; in *landverhuring* is het tweede lid eene afleiding; in *tuinmansgereedschap* is 't eerste lid een samengesteld woord, het tweede een afgeleid. Het eerste lid eener samenstelling bepaalt het tweede in zijne beteekenis, als: *slagveld* (= veld, waar slag geleverd is of wordt); *veldslag* (= slag in 't veld, d. i. te land). Dat eerste deel heet dan ook 't bepalende, en het tweede 't bepaalde deel, of ook wel grondwoord.

Voor de beteekenis van een afgeleid of samengesteld woord is dus noodig te kennen: 1°. de beteekenis van 't grondwoord; 2°. welke verandering door de klankverwisseling en de voor- en achtervoegsels van

Hosted by Google

afleiding, of 't bepalend deel der samenstelling in de beteekenis van 't grondwoord gebracht is.

Voorbeelden. *a.* Afleiding door klankverwisseling: drenken = *doen* drinken; vellen = *doen* vallen;

b. Door voorvoegsels: *aarts*luiaard = een *eerste* (in hooge mate) luiaard; *be*sparen = door sparen *verkrijgen*; *be*zien = *van alle kanten* zien; *be*haard = met haar *bedekt*; *ge*praat = *aanhoudend* praten; *ge*bak = *'t voorgebrachte* door bakken; *ge*goed = van goed *voorzien*: *ge*rokt = met een' rok *gekleed*; *on*dank = *slechte* dank; *on*mensch = *ontaard* mensch; *on*diepte = *geen* diepte; *on*edel = *niet* edel; *ont*blooten = bloot *maken*; *ont*maskeren = het masker *wegnemen*; *ont*vallen = *weg*vallen; *ver*leeren = *af*leeren, het tegendeel van *aan*leeren; *ver*branden = door branden *wegmaken*; *ver*huizen = van huis *verwisselen*; *ver*kleeden = *opnieuw en anders* kleeden; *ver*nieuwen = nieuw *maken*.

c. Door achtervoegsels: rijk*aard* = een *zeer* rijke; veinz*aard* = iemand, die *gewoonlijk* veinst; hev*el*, snuit*er* = *werktuig* om te heffen (op te lichten), om te snuiten; dek*sel*, stijf*sel* = *iets*, *waarmee* men dekt, stijft; bak*sel* = 't *voortgebrachte* door bakken, 't gebakkene; Amsterdamm*er* = iemand *uit* Amsterdam; kloost*erling* = een *uit* 't klooster; kunste*naar*, hov*enier* = iemand, die zich met de kunst, in den hof *bezighoudt* (er zijn *beroep* heeft); boek*je* = *klein* boek; reken*schap* = het *doen* van rekening; jongeling*schap* = de jongelingen; rijk*dom* = het rijk *zijn*, ook de bezitting; joden*dom* = de joden; hoog*te* = het hoog *zijn* en eene hooge plaats; bedel*arij* = *aanhoudend* bedelen; bakk*erij* = *plaats*, waar gebakken wordt; verover*ing* = de *daad* van veroveren en het veroverde; stor*ing* de *daad* van storen; stoor*nis* = *iets*, dat stoort; olie*achtig* = op olie *gelijkende*; vruchtb*aar* = wat vrucht *brengt*; bruikb*aar* = wat gebogen *kan worden*, deugd*zaam* = *overeenkomstig met* de deugd; goud*en* = *van* goud; laken*sch* = *van* laken; burger*lijk* = *als van* een burger; vorste*lijk* = *van* een' vorst en *als van* een' vorst; adel*lijk* = *van* adel; moed*ig* = *met* moed; moede*loos* = *zonder* moed; redde*loos* = wat *niet* gered *kan worden*; Nederland*sch* = *van* of *uit* Nederland.

d. Samenstellingen: Tafelkleed (= kleed op tafel), hongersnood, schoonschrift, leesboek, eendracht, duizendschoon, nazomer, peperduur, ijskoud, zwartbont, prijzens-

Hosted by Google

waard, weetgierig; huishouden, goedzeggen, wijsmaken, klapwieken, aanleeren, ingaan, medegaan, ondergaan, tegengaan, uitgaan; anderhalf, tweedubbel; achteruit, tusschenin.

Opmerking. Er zijn woorden, die alleszins het voorkomen hebben van afleidingen, als: *ge*zond, *ge*hucht, duit*sch*, schie*lijk*, vroo*lijk*, doch waarvan de grondwoorden niet in gebruik zijn. Zulke afleidingen heeten *verholen*, de andere *kennelijk*. Verholen noemt men ook de samenstelling, wanneer een der beide leden niet meer op zich zelve in gebruik is, als: *meineed* (= valsche eed), of, in 't algemeen, wanneer de samenstelling niet meer is te herkennen, als: *bongerd* (voor *boomgaard*), *dorpel* (voor *deurpaal*), *juffer* (voor *jonkvrouw*), *wammes* (voor *wambuis*).
De verholen afleidingen heeten ook wel middelwoorden of onechte stammen.
In het Elfde Hoofdstuk is de woordvorming uitvoeriger behandeld.

54. Naar hun' vorm zijn de woorden te onderscheiden in *veranderlijke* en *onveranderlijke*. Tot de laatste behooren de partikels (vergel. § 3), met uitzondering van sommige bijwoorden. De vormverandering der eerste heet buiging (flexie). Men onderscheidt drieërlei buiging, n.l. de *verbuiging* (declinatie), de *vervoeging* (conjugatie) en de buiging der *trappen van vergelijking* (comparatie). De zelfst. naamwoorden, lidwoorden, bijv. naamwoorden, telwoorden en voornaamwoorden worden verbogen; de werkwoorden worden vervoegd; de meeste bijv. naamwoorden en sommige bijwoorden zijn vatbaar voor de buiging der trappen van vergelijking.

55. De oorzaken der verbuiging zijn: de geslachtsonderscheiding, de getalsonderscheiding en de naamvalsonderscheiding.

De zelfst. naamwoorden zijn onderscheiden in mannelijke, vrouwelijke en onzijdige. Men noemt dat hun geslacht, en dit is kenbaar aan hunne beteekenis, als: *man*, *leeuw*, *abrikoos* (naam van den boom); *vrouw*, *baker*, *abrikoos* (naam van de vrucht); *kind*, *kalf*, *rund*, *water*; — of aan hun' vorm, als: *boez*elaar, *roz*elaar, *muts*aard (takkenbos), *most*erd, *beit*el, *lep*el, *ad*em, *h*elm, *st*orm, *giet*er, *snuit*er, welke mannelijk zijn; *stoff*age, *breed*te, *kou*de, *goed*heid, *mensch*heid, *bezie*, *dieverij*, *maatschappij*, *bekentenis*, *vergiffenis*, welke

Hosted by Google

vrouwelijk zijn; *bak*sel, *dek*sel, *boek*je, ge*berg*te, ge*loop*, welke onzijdig zijn; of aan beteekenis en vorm beide, als: *adel*dom, *was*dom (m.) en *Christen*dom, *paus*dom (o.), *bunz*ing, *gietel*ing, *ketting*, (onechte stammen en voorwerpsnamen, m.) en *dwal*ing, *verover*ing, *wandel*ing, (van werkwoorden v.); *boods*chap, *blijds*chap, *ridder*schap, (v.) en *lands*chap, *waters*chap, *koning*schap, (o.).

Het zelfst. naamwoord heeft dus een bepaald geslacht, en daarom behoeft het ook geen geslachtsbuiging, d. i. een buigingsuitgang, die aanwijst, of het mannelijk, vrouwelijk of onzijdig is.

Getalsbuiging, d. i. aanwijzing door een' buigingsuitgang, dat het enkel- of meervoud is, heeft het zelfst. naamwoord wel, als: *heer*, *heer*en, *moeder*, *moeder*s.

Naamvalsbuiging of naamvalsvormen heeft het ook, als: *vader*s *boek*, *Hendrik*s *lei*, *het leger des vorst*en, *Jantje*s *hoed*, *Maria*'s *vriendin*, *Berlijn*s *omstreken*, *ten dienst*e, *op den huiz*e, *in den beginn*e.

De lidwoorden en bijvoeglijke woorden (vergel. § 52) drukken de betrekking, waarin ze tot het zelfst. naamwoord staan uit door buiging; vergel. § 17. Die buiging verschilt naar 't geslacht, 't getal en den naamval van 't zelfst. naamwoord, dat ze bepalen. De buiging der bepalende woorden is volledíger dan die van de zelfst. naamwoorden (vergel. onderstaand voorb. van verbuiging). 't Aantal naamvalsvormen of naamvallen ter aanduiding van woordbetrekkingen van de zelfst. naamwoorden en de woorden, die ze als bepalingen vergezellen, als ook der zelfst. voornaamwoorden, die ze vervangen, is vier.

Voorbeeld van verbuiging van zelfst. naamwoorden met bepalende woorden, die ze voorafgaan.

Mannelijk. Enkelvoud.

1e	Nv.	de,	een,	deze,	mijn,	onze goede vader of vorst
2e	»	des,	eens,	dezes,	mijns,	onzes goeden vaders of vorsten
3e	»	den,	eenen,	dezen,	mijnen,	onzen goeden vader of vorst
4e	»	denen	eenen,	dezen,	mijnen,	onzen goeden vader of vorst

Hosted by Google

Vrouwelijk. Enkelvoud.

1e Nv.	de,	eene,	deze,	mijne,	onze	goede moeder
2e »	der,	eener,	dezer,	mijner,	onzer	goede moeder
3e »	de(r),	eene(r),	deze(r),	mijne(r),	onze(r)	goede moeder
4e »	de,	eene,	deze,	mijne,	onze	goede moeder

Onzijdig. Enkelvoud.

1e Nv.	het, een,	dit,	mijn,	ons	goede	(of goed) boek
2e »	des, eens,	dezes,	mijns,	onzes	goeden	(of goed) boek
3e »	het, een,	dit,	mijn,	ons	goede	(of goed) boeks
4e »	het, een,	dit,	mijn,	ons	goede	(of goed) boek

Meervoud voor de drie geslachten.

1e Nv.	de,	die,	mijne,	onze	goede	vaders, vorsten, moeders, boeken.
2e »	der,	dier,	mijner,	onzer	goede	
3e »	den,	dien,	mijnen,	onzen	goeden	
4e »	de,	die,	mijne,	onze	goede	

Opmerkingen. De onverbogen vorm van een woord heet zijn grondvorm, de verbogen vorm betrekkingsvorm. In bovenstaande voorbeelden van verbuiging zijn de buigingsuitgangen aangewezen.

Er valt ten aanzien van de buiging der bovenstaande woordsoorten 't een en ander op te merken, dat bij iedere woordsoort in de volgende hoofdstukken zal geschieden. Hier slechts 't volgende. In de spreektaal altijd en ook menigvuldig in de schrijftaal wordt de 2e naamval omschreven door *van*, de derde door *aan* of *voor*; b. v. *van onzen goeden vader*, *aan dezelfde moeder*, *hij koopt dat boek voor mij* (mij *dat boek*). De derde naamval van 't vrouwelijk enkelvoud wordt gewoonlijk vervangen door den vierden, om die reden zijn de buigingsuitgangen tusschen ( ) geplaatst. De derde naamval onzijdig had vroeger ook een anderen vorm, die in sommige gevallen nog voorkomt: *op den huize*, *in den beginne*. Men houde in 't oog, dat *op* en *in* hier nog den 3en naamval regeeren. 't Mannelijk zelfst. naamwoord wordt in den 3en naamval enkelvoud in sommige gevallen ook verbogen: *geef Gode de eer*.

Het tusschen ( ) geplaatste bijv. naamw. (goed) behoort bij *een*, *mijn* en *ons*: *een*, *mijn*, *ons goed boek*.

56. De oorzaken der vervoeging zijn: de persoons- en getalsonderscheiding, de aanwijzing van den tijd, waarin, en van de wijze, waarop de werking wordt gedacht en voorgesteld.

't Onderwerp is enkel- of meervoud, d. i. noemt een' of meer personen of zaken, die in de taalkunde, ten aanzien van de werking, altijd personen genoemd en als 1en, 2en en 3en persoon onderscheiden worden. 1e persoon beteekent spreker of sprekers; 2e persoon,

Hosted by Google

aangesprokene of aangesprokenen; 3e persoon, wat buiten spreker en aangesprokene in de rede voorkomt. Volledíger dan door de buigingsuitgangen der werkwoorden worden door de persoonlijke voornaamwoorden de verschillende personen in beide getallen aangewezen; b. v.:

	Enkelvoud.	Meervoud.
1e persoon:	*ik* leer of leer*e*	*wij* leer*en*
2e persoon:		*gij* leer*t*
3e persoon:	*hij, zij, het* leer*t*	*zij* leer*en*.

Opmerking. De vorm van den 2en pers. enkelv.: *du* leer*s* komt bij Vlaamsche dichters nog dikwerf voor, maar is overigens, behalve hier en daar in de gewestelijke volkstaal, in onbruik geraakt.

Door buiging van 't werkwoord of door hulpwerkwoorden kan de spreker ook aanwijzen: 1. den tijd der handeling; 2. of de handeling op dien tijd nog aan den gang of reeds voltooid is.

Met betrekking tot den tijd kan een spreker de handeling voorstellen als tegenwoordig of als toekomend op 't oogenblik, dat hij spreekt, als: *ik lees nu*; *morgen zal ik schrijven*; als tegenwoordig of als toekomend in een verleden tijd, als: *ik las eergisteren*; *gisteren zou ik schrijven*. Vandaar vier tijden: een tegenwoordige en een toekomende tijd *in het tegenwoordige*, en een tegenwoordige en toekomende tijd *in 't verleden*; of korter: een tegenwoordige tijd: ik *lees*; een toekomende tijd: ik *zal lezen*; een verleden tijd: *ik las*; een verleden toekomende tijd: *ik zou lezen*. In deze voorbeelden is de handeling voorgesteld als aan den gang, of, gelijk men doorgaans zegt, onvolmaakt. Men kan ze ook als voltooid of volmaakt voordragen, in ieder der vier tijden, als: *ik heb gelezen*; *ik zal gelezen hebben*, *ik had gelezen*, *ik zou gelezen hebben*.

Men onderscheidt daarom acht tijden:

1. den onvolm. tegenw. tijd, of korter: den tegenw. tijd: *ik lees*;
2. den volmaakt tegenw. tijd: *ik heb gelezen*;
3. den onvolm. verl. tijd: *ik las*, *toen gij kwaamt*;

Hosted by Google

4. den volmaakt verl. tijd: *ik had gelezen, toen gij kwaamt*;
5. den onvolm. toek. tijd: *ik zal lezen*;
6. den volmaakt toek. tijd: *ik zal gelezen hebben*;
7. den verleden onvolm. toek. tijd: *ik zou lezen, wanneer gij kwaamt*;
8. den verleden volm. toek. tijd: *ik zou gelezen hebben, wanneer gij kwaamt.*

Eene laatste oorzaak van vervoeging is die der wijze, waardoor de spreker de handeling voorstelt: *a.* als werkelijkheid; b.v. *de aarde is bijna bolrond*; *b.* als gebod: *ga met hem mee*; *c.* als wensch: *ik verlang, dat hij kome*, en *d.* als voorwaardelijk: *indien ik het wist, zoude ik het u zeggen*, of *zeide ik het u.* Men noemt die verschillende wijzen van voorstelling de wijzen der werkwoorden *a.* de aantoonende, *b.* de gebiedende, *c.* de aanvoegende en *d.* de voorwaardelijke wijze, waarbij men doorgaans nog voegt de onbepaalde wijze, waarmee de handeling wordt voorgesteld zonder persoons- en getalsonderscheiding, als: *vroeg opstaan, laat naar bed gaan.* Over 't gebruik van de tijden en wijzen der werkwoorden zal 't een en ander worden opgemerkt in het Zevende Hoofdstuk.

57. De oorzaak van de buiging der trappen van vergelijking is de aanwijzing van den trap of graad, waarin de beteekenis van een bijvoegl. naamwoord of bijwoord moet gedacht worden. Er zijn drie trappen van beteekenis, en de taal heeft ook drie verschillende vormen, om die aan te wijzen: de stellende trap of positief, uitgedrukt door den grondvorm van 't woord, als: *groot, klein, schoon, rijk*; de vergelijkende trap of comparatief, gevormd door den buigingsuitgang *-er*, als: *grooter, kleiner, schooner, rijker*; de overtreffende trap of superlatief, gevormd door den buigingsuitgang *-st*, als: *grootst, kleinst, schoonst, rijkst.* Bij den stellenden trap staat het bijv. naamw. of bijwoord in zijne gewone beteekenis; bij den vergelijkenden in een, bij vergelijking, hoogeren graad van beteekenis, terwijl

Hosted by Google

de overtreffende trap bij vergelijking, dus altijd betrekkelijk, den hoogsten graad aanduidt, als: *gij zijt groot; uw broeder is grooter; ik ben de grootste van ons drieën; ik loop hard; gij loopt harder; hij loopt het hardst van allen.*

Opmerking. Deze laatste buiging: *groot*er, *groot*st en *hard*er, *hard*st, drukt geen betrekking uit tusschen zinsdeelen; ze is dan ook geen buiging in dien zin, waarin dit woord tot dusverre voorkwam: buiging om betrekkingen tusschen zinsdeelen, 't woordverband aan te wijzen. 't Woordverband is niet de eenige oorzaak van buiging, en met name niet, wanneer de spreker door buiging te kennen geeft: 1. den graad, waarin hij de beteekenis van een bijv. naamwoord of bijwoord gedacht heeft, vergel. § 57; 2. dat een zelfst. naamwoord (of ook een zelfst. voornaamwoord, hetwelk het vervangt) in 't meervoud staat, vergel. § 55; 3, in welken tijd of in welke wijze 't werkwoord staat, vergel. § 56.

De buiging, die 't gevolg is van 't woordverband, wordt doorgaans de *begeleidende* (of secundaire, d. i. afhankelijke), de andere *primaire* (d. i. oorspronkelijke) genoemd.

Men houde 't verschil tusschen woord*vorming* en woord*buiging* en daardoor 't verschil tusschen afleidingsachtervoegsels en buigingsuitgangen wel in 't oog. Door de woordvorming ontstaan nieuwe woorden (vergel. § 53), door de woordbuiging niet; door deze wordt aangeduid, dat het woord in eene of andere betrekking voorkomt.

HERHALING.

Verdeeling der woorden in soorten of klassen:

a. naar 't aantal lettergrepen, dat ze bevatten, in één-, twee-, drie- enz. of in 't algemeen meerlettergrepige woorden;

b. naar hunne beteekenis, in tien rededeelen;

c. naar hun' oorsprong, in stamwoorden, afgeleide en samengestelde woorden;

d. naar hun' vorm, in veranderlijke en onveranderlijke woorden.

Eene lettergreep is open of gesloten. Letters: klanken (d. i. klinkers of tweeklanken) en medeklinkers. De klinkers zijn heldèr (d. i. de volkomen en gerekte) of onvolkomen (kort). De onvolkomen of korte *e* en *o* zijn scherpkort of zachtkort. De heldere *e* en *o* zijn ook scherp of zacht.

Onderscheiding der medeklinkers. Spelling.

Bepaling der rededeelen.

Woordvorming. Ze geschiedt door afleiding en samenstelling. Afleiding door klankverwisseling, door voorvoegsels, door achtervoegsels. (Kennelijke en verholen afleiding en samenstelling). 't Grondwoord in eene afleiding of samenstelling. 't Is niet altijd een stamwoord, maar kan reeds afgeleid of samengesteld zijn; dit kan ook 't geval zijn met het bepalend deel der samenstelling.

Woordbuiging. Ze is drieërlei: verbuiging, vervoeging en de trappen van vergelijking. Welke woorden verbogen, welke vervoegd worden, welke vatbaar zijn voor de vergelijkingstrappen.

Hosted by Google

De oorzaken der verbuiging zijn: 't geslacht, 't getal en de naamval van 't zelfst. naamwoord.

De lidwoorden en bijvoegl. woorden, die 't zelfst. naamwoord als bepalingen voorafgaan, worden verschillend verbogen naar 't geslacht, 't getal en den naamval van 't zelfst. naamw., dat ze vergezellen. Ze drukken door hunne buiging de betrekking uit, waarin ze staan tot het zelfst. naamwoord.

De oorzaken der vervoeging zijn: de persoon en 't getal van 't onderwerp; de tijd der handeling; de wijze, waarop de handeling wordt voorgesteld.

De buiging der trappen van vergelijking drukt uit den graad van beteekenis van een bijv. naamwoord of bijwoord. Er zijn drie trappen. Welke? —

Begeleidende of secundaire en primaire buiging. De eerste drukt betrekkingen uit tusschen zinsdeelen en bewerkt 't woordverband; de laatste drukt betrekkingen uit, afhankelijk van de meening of voorstelling des sprekers.

Verschil tusschen woordvorming en woordbuiging.

TWEEDE HOOFDSTUK.

'T ZELFSTANDIG NAAMWOORD.

1. *Soort van zelfstandige naamwoorden.*

58. Uit hetgeen in § 52 gezegd is over 't zelfst. naamwoord is gemakkelijk de onderscheiding der zelfst. naamwoorden in soorten af te leiden. Ze zijn daar onderscheiden in *concrete* en *abstracte*. De concrete zijn: *voorwerpsnamen*, *verzamelnamen* of *stofnamen*. Eene andere onderscheiding der concrete zelfst. naamwoorden moeten we nog opmerken: de onderscheiding in *eigennamen* en *gemeene zelfst. naamwoorden* of *soortnamen*. *Mensch*, *man*, *stad*, *gebergte*, *land* zijn b. v. gemeene zelfst. naamwoorden of namen van de soort, waartoe die genoemde voorwerpen of als eenheid gedachte verzamelingen van voorwerpen behooren. Deze en dergelijke voorwerpen en verzamelingen van voorwerpen kunnen ook een bijzonderen of eigen naam hebben, waardoor ze bepaald, d. i. ter onderscheiding van an-

Hosted by Google

dere, kunnen aangewezen worden; b. v. *Van Haren, Willem, Amsterdam, Rotterdam, Middelburg, de Alpen, de Karpathen, België, Zweden.*

Oefening. Onderscheid de zelfst. naamwoorden naar de in deze § genoemde klassen en vergel. daarbij de opm. in § 62.

Dit glas is met bier gevuld. Het glas is door de Phoeniciërs uitgevonden. Het volk gaf de schuld van al de rampen, waarmee 't vaderland overstelpt werd, aan Johan de Witt en zijn' broeder Cornelis. De Franschen waren in hun' zegetocht tot staan gebracht. Moed en hoop begonnen weer krachtig te herleven. De Hollanders vlogen bij gansche scharen weer te wapen. De Zweedsche Rijksdag bestaat uit vier standen: den adel, de geestelijkheid, de burgerschap en den boerenstand. De adel der ziel openbaart zich in edele handelingen. De tonen worden onderscheiden naar hoogte en laagte. Ziet gij hem daar op die hoogte staan? De ondiepten der zee en de laagten des lands. In slapelooze nachten telt men alle slagen der klok. De duiven worden op slagen gehouden. Vochtig hout brandt slecht. Een bosch is eene verzameling van boomen. Piet Hein veroverde de Zilvervloot.

2. *'t Geslacht der zelfstandige naamwoorden.*

59. De levende wezens zijn mannelijke of vrouwelijke. Men noemt dat hun natuurlijk geslacht in tegenoverstelling van 't woordgeslacht, en dit is drieërlei, vergel. § 55. 't Natuurlijk geslacht, ook persoonsgeslacht geheeten, verschilt wel eens van 't woordgeslacht, b. v.: *het wijf, het meisje, Zijne Majesteit* (de koning).

Mannelijk zijn, *a.* naar hunne beteekenis:

1. De namen van mannelijke personen, en van mannelijke dieren, wanneer 't wijfje een bijzonderen naam draagt, als: *Willem, man, knecht, schipper; — stier, bok, hengst, leeuw, tijger* (nevens *koe, geit, merrie, leeuwin, tijgerin*); vergel. § 61, 1.

Opmerking. *Manspersoon* en *heerschap* zijn onzijdig. Het woord *wacht* en de samenstellingen, als: *nachtwacht, schildwacht* enz., zijn mannelijk,

Hosted by Google

als zij enkele personen beteekenen (dus als voorwerpsnamen); vrouwelijk zijn ze als verzamelnamen.

2. De namen van boomen, als: *abrikoos*, *beuk*, *den*, *eik*.

Vrouwelijk zijn echter: *linde*, *spar*, *tamarinde* en *tamarisk*.

3. De eigennamen van bergen, als: *Etna*, *Kaukasus*, *Libanon*, *Taurus*, *Vesuvius*.

4. De namen der maanden en jaargetijden, met uitzondering van *lente*, dat vrouwelijk is.

5. De namen van steenen als voorwerpsnamen, als: *juweel*, *smaragd*, *robijn*, *kei*; vergel. § 61, 5.

6. De namen van munten, als: *cent*, *daalder*, *gulden*, *schelling*, *zilverling*.

Guinje, *mat*, *pistool* zijn vrouwelijk. Van de oude muntnamen *mijt* en *oort* is 't eerste *v.*, 't laatste *o.* De verkleinwoorden, als: *dubbeltje*, *kwartje* zijn onzijdig.

7. De namen van viervoetige dieren, wanneer 't mannetje en 't wijfje geen bijzonderen naam hebben, alsmede de namen van roofvogels, als: *aap*, *das*, *haas*, *kameel*, *olifant*; — *arend*, *gier*, *havik*, *sperwer*, *uil*, *valk*.

Vrouwelijk zijn: *gems*, *hagedis*, *kat*, *muis*, *rat*, *marmot* en *wezel*. *Fret* is *o.*

b. Naar hun' vorm, ten deele met inachtneming der beteekenis:

8. De zelfst. naamw. op *-aar*, *-aard*, *-erd*, *-em*, *-lm* en *-rm*, als: *beukelaar*, *boezelaar*, *evenaar*, *kandelaar*, *lessenaar*; — *beiaard* (klokkenspel), *mostaard*, *mutsaard* (takkenbos), *ponjaard*, *standaard*, *tabbaard*; — *baaierd*, *blafferd* (register), *lommerd*, *mosterd*; — *adem*, *alsem*, *bodem*, *deesem*; — *galm*, *halm*, *palm* (boom en palmtak), *psalm*, *walm*; — *arm*, *darm*, *storm*, *vorm*.

Vrouwelijk zijn: *helm* (grassoort) en *palm* (vlakke hand, lengtemaat en tuinpalm), *uniform*; onzijdig: *alarm* en *scherm*.

9. De van werkwoorden afgeleide namen van werktuigen of middelen om de werking te verrichten op *-er* en *-el*, als: *boender*, *drukker*, *hamer*, *krabber*, *kijker*, *trekker*; — *beitel*, *beugel*, *gordel*, *klepel*, *lepel*, *vleugel*.

Vrouwelijk zijn: *griffel*, *schoffel*, *sikkel*.
Vele op andere wijs gevormde woorden op *-er* en *-el* zijn *v.* of *o.*

Ook de namen van vaartuigen op *-er* en van dieren op *-el* en *-er*, als: *boeier*, *brander*, *driemaster*, *hoeker*, *lichter*, *tweedekker*, *schoener* of *schooner*; — *egel*, *grondel*, *krekel*, *hommel*,

Hosted by Google

kwartel, *poedel*; — *bever*, *dogger* (kabeljauw), *eiber*, *kever*, *kikker* (ook *kikvorsch*), *marter*, *putter*, *vlinder*.

Vrouwelijk zijn: *horzel*, *merel* of *meerle* en *mossel*; *adder*, *ekster*, *kalander* (oorworm), *kneuter* (kneu), *lijster*, *natter* (aspisslang).

Nog de namen van lichaamsdeelen op *-el*, als: *enkel*, *knevel*, *nagel*, *oksel*, *schedel*, *schenkel*, *tepel*.

De verkleinwoorden op *-er* en *-el* zijn mannelijk, wanneer zij van mannelijke woorden, vrouwelijk, wanneer zij van vrouwelijke woorden gevormd zijn, als: *beukel*, *droppel*, *eikel*, *stengel* (van stang), m; *greppel*, *kruimel*, *trommel*, vr.

10. De namen van vruchten op *-oen*, als: *citroen*, *meloen*, *pompoen*.

11. De voorwerpsnamen op *-ing* en *-ling*, als: *beuling*, *bunzing* (vergel. 7), *duimeling*, *enteling*, *gieteling*, *grondeling*, *haring*, *krakeling*, *ketting*, *penning* (vergel. 6), *pippeling*, *paling*, *rotting*, *teerling*, *zaailing*.

Opmerking. Wanneer de woorden op *-ing* en *-ling* geen voorwerpsnamen, maar verzamelende stofnamen zijn, dan zijn ze vrouwelijk, met uitzondering van *honing* (ook *honig*), dat mannelijk is, als: *scheerling*, *zuring*; b. v.: *wij kochten nieuwe haring*, *dikke paling*.

12. De eenlettergrepige zelfst. naamwoorden, die eene zinnelijk waarneembare handeling of toestand beteekenen, als: *droom*, *druk*, *gang*, *houw*, *klank*, *kus*, *lach*, *loop*, *rit*, *schroom*, *slag*, *spot*, *zang*.

13. De woorden op *-dom*, die een' toestand beteekenen, als: *ouderdom*, *rijkdom*, *wasdom*.

60. Vrouwelijk zijn, *a.* naar hunne beteekenis:

1. De namen van vrouwen, als: *Maria*, *vrouw*, *meid*, *baker*, en de wijfjesnamen van dieren, die voor beide geslachten eene afzonderlijke benaming hebben, als: *geit*, *hinde*, *koe*, *leeuwin*, *merrie*, *tijgerin*, *zeug*; vergel. § 59, 1.

Onzijdig zijn: *wijf*, *vrouwspersoon en vrouwmensch*.

2. De namen van bloemen, granen, peul- en boomvruchten, als: *anjelier*, *aster*, *hyacinth*, *lelie*, *madelief*, *pioen*, *roos*, *tulp*, *tijloos*, *violier*; — *boekweit*, *haver*, *rijst*, *spelt*, *weit*; — *boon*, *erwt*, *linze*; — *abrikoos*, *amandel*, *bes*, *dadel*, *druif*, *kalvijn*, *kers*, *krent*, *kriek*, *kwee*, *mispel*, *morel*, *perzik*, *renet*, *rozijn*.

Krokus, *egelantier*, *hennep*, *aker*, *appel* en *eikel* zijn mannelijk, alsmede de appelnamen op *-ling* (vergel. § 59, 11), en de vruchtnamen op *-oen*, (vergel. §, 59 10). De samenstellingen: *aronskelk* (m.), *goudenregen* (m.) *leeuwenbek* (m.), *leeuwenvoet* (m.) *en berenoor* (o.) hebben 't geslacht van 't laatste deel.

Hosted by Google

3. De namen der letters en cijfers, alsmede der muzieknoten en intervallen, als: *eene a*, *eene w*, *eene vijf*, *eene negen*, *eene ut*, *eene terts*, *eene kwint*. Ook de namen van muziekinstrumenten, als: *bazuin*, *cimbaal* of *cimbel*, *gitaar* of *citer*, *harmonica*, *hobo*, *klarinet*, *kornet*, *piano*, *trompet*, *vedel* en *viool*, *violoncel*.

Mannelijk zijn: *doedelzak*, *horen*, *triangel;* onzijdig: *bekken*, *klavier*, *orgel*, *serpent*, *spinet* (snaarinstrument).

4. De namen van vaartuigen, welke niet op *-er* uitgaan (vergel. § 59, 9), als: *boot*, *buis*, *jol*, *kof*, *pink*, *schuit*, *sloep*, *smak*.

Onzijdig zijn: *fregat*, *galjoen* en *jacht*.

Ook de eigennamen van schepen, als: *Wij vertrekken met de Jupiter*, *komen terug met de Neptunus*.

b. Naar hun' vorm, ten deele met inachtneming der beteekenis:

5. De woorden op *-be*, *-de*, *-e* en *-te*, als: *ebbe*, *ribbe*, *kunde*, *liefde*, *schande*, *koude*, *eere*, *hope*, *mate*, *sprake*, *belofte*, *breedte*, *gedaante*, *gezindte*, *hoogte*.

Vrede is manlijk. Onzijdig zijn: *einde*, *geleide*, *getijde*, *gilde*, *webbe*, alsmede de verzamelwoorden op *-te* met het voorvoegsel *ge*, als: *gevogelte*, *gedierte* (vergel. § 61, 11).

De woorden op *-be* en *-de* werpen soms deze uitgangen af, als: *eb*, *rib*, *gena*, *kou*, *getij*, *web*, en die op *-e* doorgaans: *baat*, *braak*, *breuk*, *eer*, *haag*, *heg*, *hoop*, *hulp*, *keus*, *maat*, *rust*, *spraak*, *taal*, *zorg*; ze behouden dan hun geslacht. *Tij* voor *getij* is ook onz.

op *-heid*, *-teit* en *-nis*, als: *dwaasheid*, *wijsheid;* *majesteit*, *societeit*, *beeltenis*, *beteekenis*, *ergernis*.

Onzijdig zijn: *vonnis* en *vullis;* *vuilnis* is *v.* *Getuigenis* wordt in deftigen stijl soms vrouwelijk gebruikt, wanneer het beteekent: *het getuigde*, *de afgelegde verklaring;* *o.* altijd in de beteekenis van *het getuigen*, *het afleggen der verklaring*.

op *-age*, *-ei* en *-ij*, *-ie*, *-iek*, *-uw*, als: *bagage*, *lekkage*, *stoffage*, *vrijage*; — *cichorei*, *karwei*, *lei*, *livrei*, *pastei*, *sprei*, *vallei;* — *brij*, *burgerij*, *dieverij*, *hoovaardij*, *koopvaardij*, *malvezij*, *rij;* — *balie*, *bezie*, *genie* (wapen bij 't leger), *knie*, *koffie*, *lelie*, *menie*, *olie*, *poëzie*, *profetie;* — *fabriek*, *gymnastiek*, *kroniek*, *muziek*, *republiek*; — *schaduw*, *zenuw*, *zwaluw*.

Bosschage, *dierage* en *personage* zijn onzijdig. *Mei* (vergel. § 59, 4) en *rei* (dans- en zangrei) zijn mannelijk. *Gewei* is onzijdig. *Schilderij* wordt soms onzijdig gebruikt.

Concilie, *evangelie* en *genie* (vernuft en vernuftig mensch), ook *koliek*, zijn onzijdig. De van werkwoorden afgeleide met het voorgevoegd *ge*, als: *gevlei*, *gerij*, enz. zijn onz.

Hosted by Google

6. De woorden op *-schap*, wanneer zij eene *gesteldheid* of eene *verzameling* uitdrukken, als: *blijdschap*, *vriendschap*, *vijandschap*; *burgerschap* (al de burgers), *priesterschap* (al de priesters).

Onzijdig zijn: *genootschap*, *gereedschap gezelschap*. *Nabúurschap* (buurt) en *buurschap* (buurt en omgang met de buren) zijn *v.*; *nábuurschap* en *buurschap* zijn *o.* in de beteekenis van *betrekking van buur*.

7. De zelfst. naamwoorden, gevormd van den wortel des werkwoords met achtervoeging van *-st* en *-ing*, als: *gunst*, *kunst*, *vangst*, *verlangst*, *winst*; — *kleeding*, *teekening*, *voeding*, *worsteling*.

Dienst is mannelijk. *Ontvang* en *vond* zijn *m.*, naast *ontvangst* en *vondst v.* De eenlettergrepige wortels van werkwoorden op *st*, en waarin dus deze letters niet achtergevoegd zijn, zijn mannelijk (vergel. § 59, 12), als: *dorst*, *kost*, *lust*, *oogst*, *tast*, *troost*, *twist*.

De stofnamen op *-ing* en *-ling* zijn ook vrouwelijk, (vergel. § 59, 11).

8. De eindletters *-gd*, *-cht*, *-ts* of *-ds* kenmerken vrouwelijke woorden, als: *deugd*, *jeugd*, *vreugd*; — *jacht*, *kracht*, *vracht*, *zucht* (ziekte), *vrucht*; — *brits*, *guts* (beitel), *kwets* (pruim), *kaats*, *kluts*, *koorts*, *muts*, *plaats*, *scherts*, *spiets of spies*, *spits*, *loods*.

Mannelijk zijn: *zucht* (ademhaling) en *plicht*; onzijdig die met het voorvoegsel *ge*: *gerucht*, *gewicht* en *wicht*, alsmede *wicht* (kind), *zicht* (vertoon) en de samenstellingen *doorzicht*, *opzicht*, *uitzicht* enz.

Flits, *kreits*, *toets* en *trots* zijn manlijk. *Spits* is onz. in: *het spits afbijten*. *Erts* en *sits* zijn onz. als stofnamen.

9. De vreemde woorden op *-el*, *-ot*, *-theek* en *-uit*, als: *citadel*, *forel*, *kapel*, *tabel*; — *kalot*, *kapot*, *karot*; — *apotheek*, *bibliotheek*, *hypotheek*; — *affuit*, *beschuit*, *kajuit*.

Onzijdig zijn: *flanel*, als stofnaam, en *model*; *cachot*, *schavot*; *beschuit* is als stofnaam onz., vr. als voorwerpsnaam.

61. Onzijdig zijn, *a.* naar hunne beteekenis:

1. De namen van dieren, die de geheele soort aanwijzen, wanneer bovendien 't mannetje en 't wijfje afzonderlijke namen hebben, als: *rund* (naast *stier* en *koe*), *paard* (naast *hengst* en *merrie*), *schaap* (naast *ram* en *ooi*), *hoen* (naast *haan* en *hen*), *zwijn* of *varken* (naast *beer* en *zeug*).

Hond (naast *rekel* en *reu*) is mannelijk; verg. § 65.

2. De namen van jongen van dieren, als: *kalf*, *kieken*, of *kuiken*, *lam*, *veulen*, *welp*. Tot dezen regel kunnen ook gebracht worden: *jong*, *kind* en *wicht*.

Big of *Bigge* is vrouwelijk. *Hokkeling* (éenjarig kalf) en *pink* (jong rund) zijn gemeenslachtig; verg. § 64.

3. De verkleinwoorden, met uitzondering van die op

Hosted by Google

-el, als: *bestje*, *boekje* of *boekske*, *jongske* of *jongetje*, *mamaatje*, *Marietje*, *Willempje*.

4. De namen van werelddeelen, landen en plaatsen, als: *het rijke Amsterdam*, *het bevallige Arnhem*, *het uitgestrekte Rusland*.

Uitgezonderd zijn de namen van landstreken, plaatsen, die steeds van 't lidwoord *de* vergezeld zijn, als: *De Betuwe*, *de Veluwe*, *de Krim*, *de Levant*, *de Oost*, *de West*, *de Palts*, *de Peel*, *de Sahara*, *de Lemmer*, *de Willemstad*, *de Klundert*; deze zijn vrouwelijk. Worden deze woorden bepaald door een bijv. naamwoord, dan staat dit tusschen het lidwoord en den eigennaam, b. v. *de vruchtbare Betuwe*, *de verwoeste Palts*.

De plaatsnamen, die van 't bepalend lidwoord *het* of *den* vergezeld gaan, zijn nogtans onzijdig, terwijl bij de laatste het lidwoord een onscheidbaar deel van den eigennaam uitmaakt, als: *het prettige Den Bosch*, *het aan zee gelegen Den Helder*.

Wanneer de hier onder dezen regel bedoelde namen gepersonifiëerd worden (d. i. als personen in de rede voorkomen, b. v. als aangesproken, of als handelende, of als hebbende eigenschappen van personen), dan worden de woorden, die er op terugwijzen, liefst in 't vrouwelijk geslacht geplaatst, b. v.: „*Nederland! Nederland! grond ons zoo dierbaar! Heilige moeder, u rijze het loflied*" (Spandaw). „*o Neerland, pas ontgloorde maagd*" (Tollens). „*Toen Utrechts fel ontvlamde wrok haar bisschop had ontzet*" (Dezelfde).

5. De namen van stoffen, waaruit voorwerpen vervaardigd worden, als: *hermelijn*, *katoen*, *laken*, *linnen*, *sajet*, *tijk*; — *goud*, *koper*, *ijzer*, *zilver* en de overige metalen; — *agaat*, *diamant*, *kei*, *koraal*, *robijn* (verg. § 59, 5); — *albast*, *arduin*, *barnsteen*; *hout*, *kurk*, *schildpad*.

Vrouwelijk zijn de stofnamen op eene toonlooze *e*, als: *aarde*, *franje*, *serge* of *sarge*, *wol* (*wolle*), *zijde* enz., alsmede: *baai*, *kant*, *langet*, *watten* (meerv.); *saai* is vr. en o.

Onder § 59, 5 is opgemerkt, dat de namen van steenen als voorwerpsnamen m. zijn; ook de namen van andere stoffen hebben als voorwerpsnamen dikwerf een ander geslacht; b. v.: *doek*, *halsdoek* enz. *m.*; *kurk*, *m.*; *koord*, *vr.*; *beddetijk*, *vr.*

6. Vele verzamelwoorden, als: *bosch*, *hout*, *woud*, *duin*, *geld*, *goud* (voor goudgeld, of gouden voorwerpen), *gevogelte*, *leger*, *slag*, *stel*, *volk*, *gemeen*, *gepeupel*, *want*, en vooral die, welke eene bepaalde hoeveelheid voorwerpen aanduiden, als: *het honderd*, *het duizend*, *het paar*, *het dozijn*, *het gros*, *het snees* en *het stijg* (beide = twintigtal).

b. Naar hun' vorm, ten deele met inachtneming der beteekenis:

7. De woorden op *-dom*, en *-schap*, wanneer die op *-dom* eene verzameling, of den naam van een land of staat uit-

Hosted by Google

drukken, als: *christendom*, *heidendom*, *hertogdom*; wanneer die op *-schap* eene waardigheid of bediening beteekenen, als: *het priesterschap*, *het meesterschap*.

Ook de woorden op *-schap*, die een gebied beteekenen, zijn onzijdig, als: *het graafschap*, *het landschap* (d. i. het land met hetgeen er toe behoort), *het waterschap*.

Men zegt nogtans: *de Graafschap*, wanneer men spreekt van de vroegere Graafschap Zutfen.

8. De zelfst. naamwoorden, gevormd van werkwoorden met een onscheidbaar voorvoegsel of met de onscheidbare bijwoorden *mis*, *onder* of *over*, als: *begrip*, *bericht*, *gevoel*, *onthaal*, *ontslag*, *ontzag*, *verlies*, *verloop*, *verzoek*; — *misbruik*, *onderzoek*, *overleg* enz.

Ontvang en *verkoop* zijn manlijk.

9. De onbepaalde wijs der werkwoorden, zelfstandig gebruikt, als: *het dalen*, *het rijzen*, *het leven* enz., alsmede alle oneigenlijke zelfst. naamwoorden, d. i. andere soorten van woorden, die door voorvoeging van 't lidwoord *het* als zelfst. naamwoorden worden gebruikt, als: *het wit*, *het rood*, *het hoe*, *het waarom* en *daarom*.

10. De woorden met 't achtervoegsel *-sel*, als: *baksel*, *deksel*, *haksel*, *maaksel*, *schepsel*, *zaagsel*.

11. De verzamelwoorden met voorgevoegd *ge-* en 't achtervoegsel *-te*, als: *geboefte*, *geboomte*, *geraamte*, *gevogelte*.

Ook de van werkwoorden afgeleide woorden met het voorvoegsel *ge-*, als: *gebrom*, *gepraat*, *geraas*.

12. De uitgangen *-aal*, *-aat*, *-eel*, *-ent* en *-ment*, *-et*, *-oen*, *-ool*, *-oor* en *-uut* kenmerken on- zijdige woorden van vreemden oorsprong of met vreemde uitgangen, voor zooverre die woorden volgens hunne beteekenis niet onder de regels vallen, vermeld onder § 59 en § 60.

-aal, b. v.: *arsenaal*, *kanaal*, *kapitaal*, *kwartaal*, *ovaal*, *pedaal*.

Vrouwelijk zijn o. a. *bokaal*, *liniaal*, *moraal*, *sandaal*, *spiraal*, *vokaal*.

-aat, b. v.: *notariaat*, *professoraat*, *rectoraat*, *certificaat*, *formaat*, *karaat*, *klimaat*, *mandaat*, *plagiaat*, *privaat*, *tractaat*.

Mannelijk zijn, behalve *dukaat*, als muntnaam, *passaat*, *travaat*, als namen van winden, en *granaat*, als edelgesteente en granaatboom: *muskaat* (wijn) en *senaat*. *Granaat* (vrucht en bom), *v.*; *granaat* (stofnaam), *o.* *Magistraat* (overheid) is *v.*; als overheidspersoon natuurlijk mannelijk.

Hosted by Google

-eel, b. v.: *bekkeneel*, *gareel*, *houweel*, *kasteel*, *penseel*, *prieel*.

Mannelijk zijn: *barbeel*, *kaneel*, *kanteel*, *karbeel*, *korbeel*, *makreel*.
Vrouwelijk: *filomeel* (nachtegaal), *kandeel*, *karveel* (vaartuig § 60, 4).

-ent, b. v.: *ciment*, *compliment*, *element*, *instrument*, *patent*, *present*, *quotient*, *repetent*, *serpent*.

Tangent, klavierpennetje, is *v.*

-et, b. v.: *banket*, *brevet*, *cachet*, *helmet*, *kabinet*, *musket*, *pakket*.

Vrouwelijk zijn: *baret*, *barouchet*, *cabriolet*, *kadet* (broodje), *kornet* (voor *kornetmuts*), *marionet*, *omelet*, *savonet*, *silhouet*, de namen van muziekinstrumenten op *-et*, *renet*, als boomvrucht, *korvet*, als vaartuig.

Floret (zijde), *o.*; *floret* (schermdegen), *v.* *Palet* (van een' schilder), *o.*; *palet* (kaatstuig), *v.* *Raket* (kaatstuig) *o.*; *raket* (plantnaam), *v.*

-oen, b. v.: *blazoen*, *fatsoen*, *festoen*, *garnizoen*, *millioen*, *plantsoen*, *seizoen*.

Harpoen is *m.* en *kaproen* (muts), *v.* *Dubloen* (Spaansche munt), als muntnaam *m.*; *klaroen*, als naam van een muziekinstrument, *v.* en *katoen* als stofnaam *o.*

-ool, b. v.: *kamizool*, *kapitool*, *parool*, *riool*.

Pistool (schietgeweer) is *v.* en *o.*, als muntnaam is het bij uitzondering *v.*

-oor, b. v.: *kantoor*, *komfoor*, *kwispedoor* of *kwispeldoor*, *trezoor*.

Pitoor (roerdomp) en *kastoor* (hoed) zijn *m.*, als stofnaam is *kastoor o.*

-uut, b. v.: *instituut*, *saluut*, *statuut*.

Minuut (tijdmaat en opstel) is *o.*

62. Uit vorenstaande regels voor de geslachten is reeds gebleken, dat sommige woorden in de verschillende beteekenissen, waarin ze kunnen voorkomen een verschillend geslacht hebben, dus *meerslachtig* zijn. Als zoodanige leerden we kennen:

1. De woorden, die zoowel de vruchtboomen als de vruchten aanduiden, en die in 't eerste geval *m.*, in het tweede *v.* zijn (verg. 59, 2 en § 60, 2), als: *abrikoos*, *dadel*, *peer*, *perzik*.

2. De woorden, die als voorwerpsnamen en stofnamen voorkomen (vergel. § 59, 5 en § 61, 5), als: *diamant*, *juweel*, *kei*, *doek*, *kurk*, *koord*, *beddetijk*. In 't eerste geval zijn ze *m.* of *v.*, in 't andere *o.*

3. De woorden, die als voorwerpsnamen en als verza-

Hosted by Google

melende stofnamen gebezigd worden (vergel. § 59, 11), als: *haring*, *paling* en *aal*, *visch*, *kabeljauw*, *turf*, en die als voorwerpsnamen *m.* zijn; *v.* zijn ze, wanneer ze eene hoeveelheid (hetzij gedeelten, hetzij eenige voorwerpen) aanduiden. Zoo zegt men: *de visch koken*, indien men bedoelt, eene of meer mooten of eenige visschen; daarentegen: *den visch koken*, indien er sprake is van éénen visch; zoo ook: *wij kochten harde turf* (hoeveelheid turven); maar: *geef mij dien harden turf.*

4. Eenige woorden op *-dom*, *-schap* en *-aat*; vergel. § 59, 13 en § 61, 7; § 60, 6 en § 61, 7; § 61, 12.

5. Sommige woorden die moeilijk onder een bepaalden regel zijn te brengen, als:

Bal, *bolvormig lichaam*, *m.*; als *danspartij*, *o.*
Blik, *oogopslag*, *m.*; als stofnaam, *o.*
Bloed, *sukkel*, *onnoozel mensch*, *m.*; als stofnaam, *o.*
Broek, *kleedingstuk*, *v.*; als *moeras*, *o.*
Das, als diernaam, *m.*; als *kleedingstuk*, *v.*
Deken, als persoonsnaam, *m.*; als *dekking*, *v.*
Drop, van *druipen*, *m.*; als stofnaam van een geneesmiddel, *o.*
Fortuin, *geluksgodin*, *v.*; als *geluk* en *vermogen*, *o.*
Grauw, *snauw*, *m.*; als verzamelwoord voor gemeen, *o.*
Greep, de daad van *grijpen*, *m.*; als *handvol*, *handvat* en *mestvork*, *v.*
Hof, *tuin*, *m.*; in de andere beteekenissen, *o.*
Hoop, *stapel*, *menigte*, *m.*; als *verwachting*, *o.*
Kamp, *strijd* en *stuk land*, *m.*; als *legerplaats*, *o.*
Loods, *stuurman*, *m.*; als *houten gebouw*, *v.*
Maal, *valies*, *v.*; als *maaltijd*, *o.*
Maat, van *meten*, *v.*; als *makker*, *m.*
Morgen, *ochtend*, *m.*; als *landmaat*, *o.*
Muil, *muilezel* en *bek*, *m.*; als *schoeisel*, *v.*
Part, *poets*, *v.*; als deel, *o.*
Pas, *tred*, *doorgang*, *vrijbrief*, *m.*; als *tijdstip*, *o.*
Patroon, *beschermheer* en *meester*, *m.*; als *lading*, *v.*; als *model*, *o.*
Pekel, in eigenlijken zin, *o*; in de bet. van *zee*, *pekelvetd*, *o.*
Pink, *vinger*, *m.*; als *vaartuig*, *v.*; als *jong rund*, *gemeensl.*
Pistool, *kort schietgeweer*, *v.* en *o.*; als *muntstuk v.*
Pit, in eigenl. zin, *v.*; als *merg* en *innerlijke waarde*, *o.*
Post, en ook brievenpost, als persoonsnaam *m.*; *postkantoor*, *postwagen*, *v.*
Punt, *spits* en *leesteeken*, *v.*; als *onderwerp*, *tijdpunt* en *wiskundig punt*, *o.*
Schoft, *schavuit*, *m.*; als *schouder* en *werktijd*, *v.*
Schop, *stoot met den voet*, *m.*; als *schommel* en *spade*, *v.*
Slag, *klap*, *m.*; als *soort* of *geslacht* en *knip*, *o.*
Sneeuw, in eigenl. zin, *v.*; in de bet. van blankheid, *o.*
Stof, *stoffage* en *onderwerp*, *v.*; als *stuifzand*, *o.*
Streek, *list*, *m.*; als *strijking* en *gewest* of *oord*, *v.*
Trap, *alle treden*, *v.*; als *éene trede* en *schop*, *m.*

Hosted by Google

Val, het *vallen*, *m.*; als *vangknip*, *v.*; als *lijn*, *talie*, *o.*
Vorst, *prins*, *m.*; als *koude* en *bovenkant van 't dak*, *v.*
Want, *handschoen*, *v.*; als *scheepswant*, *o.*
Zegen, *voorspoed*, *m.*; als *vischnet*, *v.*
Zucht, *ademhaling*, *m.*; als *begeerte*, *ziekte* en *opzwelling*, *v.*
Zwam, *plant*, *v.*; als *tonder*. *o.*

De volgende woorden worden, zonder verschil in beteekenis, *v.* en *o.* gebruikt: *figuur*, *fruit*, *gordijn*, *hars*, *idee*, *katern*, *ledekant* of *ledikant*, *mud* of *mudde*, *maal* (keer), *middel* (middellijf), *schurft*, *sulfer* of *solfer*, *sop* en *tabernakel*. *Erf* en *uur* zijn *o.*, *gaard*, *stond* en *tred*, *m.*; *erve*, *ure*, *gaarde*, *stonde* en *trede* zijn *v.*

Ketting is *m.*; *keten*, *v.* *Kinnebakken*, *o.*; *kinnebak*, *v.* *Klonter m.*; *klont*, *v.* *Spaander*, *m.*; *spaan*, *v.* *Zadel*, *m.*; *zaal*, *o.*

63. De samengestelde woorden hebben 't geslacht van 't laatste deel, wanneer dit 't geslacht of de soort noemt, waarvan de samenstelling, in zijn geheel genomen, eene soort of ondersoort aanduidt; b. v.: *duivenhok* (eene soort van hok), *o.*; *slagveld*, *o.*; *veldslag*, *m.*; *vruchtboom*, *m.*; *boomvrucht*, *v.*

Bij de overige samenstellingen, wier aantal niet groot is, wordt het geslacht niet bepaald door 't laatste lid. Zij zijn deels persoonsnamen, en als zoodanig òf mannelijk, als: *brekebeen*, *pikbroek*, *roodhemd*, *spillebeen*, *warhoofd*; òf vrouwelijk, als: *babbelkous*, *rabbelkous*; òf zij zijn op personen van beiderlei kunne toepasselijk, en dus gemeenslachtig (verg. § 64), als: *booswicht*, *brekespel*, *deugniet*, *lachbek*, *platvoet*, *roodhuid*, *sloddervos*, *stokebrand*, *steiloor*, *zuurmuil*; deels zijn ze zaaknamen: *vierkant*, *vijfkant* enz., *roodgrond* en *roodvonk*, die onzijdig zijn, van *kant*, *m.*, *grond m.*, en *vonk v.*; *driehoek*, *vierhoek* enz. zijn mannelijk, evenals *hoek*, maar niet, omdat hoek mannelijk is. Nog behooren hiertoe, omdat het tweede lid in gewijzigde beteekenis voorkomt: *kerkhof*, *o.*; *hutspot*, *o.* als verzamelwoord; *oogenblik*, *o.*; *tijdstip*, *o.*; *maankop* of *mankop*, dat als *plant v.*, als *zaad*, *o.* is.

Opmerking. *Herberg* en *hooiberg* zijn *v.*, van het oude *berge* (bergplaats), dat *v.* was. In *herberg* is her = heer, heir = leger. Huisraad, *o.* is eene verkorting van *huisgeraad*; het verzamelwoord *geraad* is verouderd. *Misdruk*, *o.* is eene verkorting van *misdruksel*.

Manspersoon en *heerschap* (zie § 59, 1, opm.) zijn onzijdig om het bijdenkbeeld van minachting; om gelijke reden zijn: *vrouwspersoon*,

Hosted by Google

vrouwmensch en *onmensch o.* Om gelijke reden zegt men soms: *dat heer*, *het heer*. *Jongmensch* is *o.* om dezelfde reden als *kind*, (vergel. § 61, 2).

64. *Gemeenslachtige* zelfst. naamwoorden zijn dezulke, die op beiderlei kunne worden toegepast en mannelijk zijn, wanneer zij een mannelijken, en vrouwelijk, wanneer zij een vrouwelijken persoon beteekenen. Van dien aard zijn, behalve de in § 61 reeds genoemde: *erfgenaam*, *gade*, *gast*, *getuige*, *kameraad*, *klant*, *maag* en *verwant*, *peet*, *wees* enz.; de woorden op *-genoot*, als: *deelgenoot*, *echtgenoot*, *reisgenoot*, en vele woorden op *-ling*, als: *dorpeling*, *drenkeling*, *leerling*, *tweeling*, *voedsterling*, *vreemdeling*. *Hokkeling*, *pink* en *tortel* zijn ook gemeenslachtig.

Opmerking. Andere woorden op *-ling*, als: *jongeling*, *hoveling*, *kamerling*, *onderling*, zijn slechts op éene kunne toepasselijk.

Men voegt dikwerf achter gemeenslachtige woorden, die er vatbaar voor zijn, eene toonlooze *e*, wanneer zij vrouwelijke personen aanduiden, als: *dorpelinge*, *echtgenoote*, *erfgename*, *weeze*.

Bodes en *bodin* zijn de vrouwelijke vormen van *bode*. *Bode* is alleen in deftigen stijl en in de samenstellingen, als: *dienstbode*, *hemelbode*, gemeenslachtig. *Postbode* is *m.*

65. *Gelijk-* of *zelfslachtige* zelfst. naamwoorden zijn de namen van dieren, die voor de mannetjes en wijfjes hetzelfde geslacht hebben, als: *arend*, *bever*, *gier*, *haai*, *haring*, *havik*, *hond*, *kabeljauw*, *kever*, *marter*, *ooievaar*, *reiger*, *roerdomp*, *salamander*, *sperwer*, *uil*, *valk*, *worm*, die mannelijk, *adder*, *ansjovis*, *elft*, *forel*, *kraai*, *krab*, *muis*, *rat*, *slang*, *wezel*, *wielewaal*, *zwaluw*, die vrouwelijk zijn, *fret*, dat onzijdig is. Hiertoe rekent men ook de onzijdige woorden vermeld onder § 61, 1. 't Woord *mensch*, *m.* en *o.* behoort er ook toe.

Oefening. Bepaal 't geslacht der onderstaande zelfst. naamwoorden met vermelding van den regel, waartoe ze kunnen gebracht worden.

Aal, aankomst, aanleg, aanplant, aanplanting, adem, aangifte, afrikaan (bloem), agaat, amandel, Amsterdam, angel, April, archief, arend, argwaan, assignaat, baai, baaierd, baars, baat, baatzucht, bagage, balie, band, banket, banneling, bard, bataljon, batterij, bedwang, beet, behangsel, bibliotheek, big, bloed, bode, boosheid, boot, brander,

Hosted by Google

caricatuur, dienst, doek, doeniet, doopeling, dozijn, drenkeling, dribbelgat, ellende, email, ent, Etna, ernst, evangelie, fa-kruis, feil, flanel, floret, gaarde, garde, gember, genootschap, geraamte, gramschap, granaat, hak, hartlap, havik, hazelnoot, heer, helm, herberg, herkoop, hindernis, hof, hond, honig, hoop, hop, invoer, inzicht, janhagel, jodendom, jokkernij, journaal, justitie, kant, kar, karigheid, kastoor, kerkhof, koliek, konijn, kikker, kikvorsch, klad, klank, klok, klucht, knapperd, knip, koets, kof, koopzucht, Krim, kroniek, kuiken, laagheid, laagte, langhals, last, leest, leger, legioen, lei, leisel (leizeel), lekkage, lepel, leuning, leuze, lichtmis, lidmaat, lidmaatschap, lijftocht, lijn, lijnwaad, linde, lindeboom, liter, lokaal, lokmees, lommerd, lont, loteling, luipaard, luwte, maag, maal, maatregel, misdruk (voor *misdruksel*), musch, ondeugd, perzik, pippeling, pistool, recruut, reede, rijksdaalder, roos, salamander, schilderij, sloep, sneeuw, sperwer, standaard, stippel (van *stip*), uil, uur, trommel (van *trom*), turf, vermoeienis, viool, vleugel, vonnis (voor *gevonnis*), vuilnis, wasdom, wilg, winst, woelwater, zomer, zorg, zuring, zwaluw.

3. *'t Getal der zelfstandige naamwoorden.*

66. De aanwijzing van 't meervoudig getal (verg. § 55) geschiedt bij de zelfst. naamwoorden door toevoeging van *-s* of *-en* aan den grondvorm. Wanneer een woord, dat *-en* als meervoudsuitgang vordert, op eene toonlooze *e* uitgaat, dan wordt niet *-en*, maar alleen *-n* als meervoudsuitgang achter het enkelvoud gevoegd.

Er zijn eenige onzijdige zelfst. naamwoorden van het onzijdige geslacht, die hun meervoud vormen met de uitgangen *-ers* of *-eren*, n.l.: *blad, ei, gelid, gemoed, goed, kalf, kind, kleed, lam, lied, rad, rund, volk*, alsmede met inlassching van *d* vóor den meervoudsuitgang: *been* (gebeente), *hoen*.

Opmerkingen. De uitgang *-ers* of *-eren* is een dubbele meervoudsuitgang, die ontstaan is, doordien achter den ouden meervoudsuitgang *-er* de thans gebruikelijke uitgangen *-s* en *-en* werden toegevoegd. De oude meervoudsvorm komt nog voor in samenstellingen, als: *beenderhuis, bladerrijk, eierkorf, hoenderhok, kalvermarkt, kinderkamer,*

Hosted by Google

kleederpracht, *raderwerk*. Naast *loof* en *spaan* zijn de enkelvoudsvormen *loover* en *spaander* in gebruik.

In sommige uitdrukkingen komt 't meervoud voor in den vorm des enkelvouds, als: *op de been*, *onder de voet*, *slaag*; b. v. *het volk kwam op de been*; *zij geraakten onder de voet*; *zij kregen slaag*. Vroeger bestond er tusschen 't enkel- en meervoud van vele woorden weinig verschil.

67. De *-s* heeft als teeken van 't meervoud iets korts en krachtigs, *-en* of *-n* iets deftigs. Vandaar dat in woorden, die beide uitgangen aannemen, 't meervoud op *en* of *n* doorgaans eene edeler beteekenis heeft, dan dat op *s*. Dit blijkt voldoende uit de vergelijking van de verschillende meervoudsvormen der volgende woorden: *vader*, *zoon*, *dochter*, *teeken*, *water*.

Voorbeelden. De vader*s* onzer leerlingen; 's Lands vader*en*, voorvader*en*. De zoon*s* en dochter*s* van mijn' oom; de zon*en* van hetzelfde vaderland; de dochter*en* Sions. De leesteeken*s*; de teeken*en* der tijden. De hemel*s* der ledikanten, de hemel*en* verkondigen Gods eer. De vaarwater*s*; de water*en* (rivieren, meren enz.) van Europa.

De meerlettergrepige namen van voorwerpen, welke tot het dagelijksch leven behooren, d. i. daarin menigvuldig voorkomen en genoemd worden, vormen dan ook hun meervoud met *s*, als: *hamers*, *hoenders*, *lepels*, *spiegels*, *stoffers* enz., die een verkeerd figuur zouden maken met het deftige *en*; zoo ook: *meesters*, *keurmeesters* enz., ofschoon wel: *burgemeesteren* naast *burgemeesters*; *dokters* (geneesheeren), ofschoon wel *doctoren* (titel); verder gemeenzaam *kinders*, anders *kinderen*; *schepsels*, met minachting, anders *schepselen*.

In de onderstaande meervoudsvormen, waarbij kortheidshalve 't enkelvoud is weggelaten, is de kracht van den uitgang *en* of *n* naast *s* wel op te merken.

dekens (dekking),	*dekenen* (oversten).
heidens (zwervende volksstam),	*heidenen* (afgodendienaars).
hemels (van ledikanten),	*hemelen* (uitspansel).
histories (voorvallen),	*historiën* (geschiedenis).
letters (van 't alphabet),	*letteren* (zonder enk. letterk.).
middels (middellijven),	*middelen* (tot een doel).
redens (in de wiskunde),	*redenen* (oorzaken).

Hosted by Google

stellings (stellages),	*stellingen* (voor een betoog).
studies (b. v. van een' schilder),	*studiën* (van geleerden).
tafels (b. v. in schooltafels),	*tafelen* (der wet).
teekens (b. v. in hemelteekens),	*teekenen* (wonderen).
wortels (van planten),	*wortelen* (penen).

In 't enkelvoud zijn bovenstaande woorden twee aan twee gelijkgeschrevene (homoniemen), waarvan de verschillende beteekenis in 't meervoud door de verschillende uitgangen wordt aangewezen. Dit is ook 't geval met de volgende:

beenen (ledematen),	*beenderen* (gebeente).
kleeden (tapijten),	*kleederen*, (kleeren, kleedingstukken).
kleedjes (tapijtjes of jurken),	*kleertjes* (voor *kleedertjes* = kleine kleedingstukken).

68. Niet alle zelfst. naamwoorden kunnen in beide getalsvormen voorkomen. De meervoudsvorm kan alleen aangenomen worden door zulke woorden, die telbare of in getal gedachte voorwerpen beteekenen. Daartoe behooren van de concrete zelfst. naamwoorden dan vooreerst de gemeene namen van voorwerpen, als: *huizen, deuren, tafels, pennen* enz. De verzamelwoorden kunnen in 't meervoud staan, wanneer zij eene verzameling van voorwerpen beteekenen, naast welke eene of meer dergelijke verzamelingen als eenheden bestaan kunnen, als: *bosschen, legers, vloten, volken, gemeenten* enz. De stofnamen kunnen dan alleen in 't meervoud voorkomen, wanneer zij beteekenen *soorten* of binnen zekere grenzen besloten *hoeveelheden*, als: *wijnen, zouten, wateren* enz. Eigennamen hebben geen meervoud dan wanneer zij: 1) verschillende individuen van denzelfden naam aanwijzen, als: *de Jans, de Scipio's, Trompen, de Stuarts*; dus ook de collectieve eigennamen, als: *de Alpen, de Pyreneën*, behalve, wanneer deze met een gemeenen naam zijn samengesteld, als: *Zilvervloot, Hartsgebergte, Haarlemmerhout*; — 2) wanneer zij als gemeene namen gebruikt worden, met de beteekenis van mannen, helden, redenaars, vrouwen, moeders enz. als die genoemde

Hosted by Google

personen; b. v.: *Nederland heeft zijne Regulussen en Curtiussen, zijne Plato's en Cicero's, zijne Cornelia's gehad.*

De abstracte zelfst. naamwoorden kunnen dan alleen in 't meervoud voorkomen, wanneer hunne abstracte beteekenis min of meer in eene concrete is overgegaan, en dit is 't geval: 1) met de namen van hoedanigheden, wanneer daardoor de zaken, welke die hoedanigheden bezitten, worden aangewezen, of wanneer zij de hoedanigheden in verschillenden vorm beteekenen, als: *de grootheden, plechtigheden, volmaaktheden, gewoonten, gebruiken, betrekkingen* enz.; — 2) met de namen van werkingen, die zich uitwendig vertoonen en spoedig eindigen, en dus 't begrip van herhaling toelaten, als: *klappen, knepen, slagen, schokken, stompen, stooten*; — 3) met namen van werkingen, die onder verschillenden vorm gedacht, of op 't bewerkte overgebracht worden, als: *droomen, gedachten, handelingen, ontmoetingen*; — 4) met namen van hoeveelheden, als: *ellen, mudden, ponden, paren, dozijnen*, die in eenheden gedacht zijn.

't Gebeurt soms, dat men aan abstracte zelfst. naamwoorden, wier beteekenis geen meervoud toelaat, een denkbeeld van herhaling wil uitdrukken. Dit kan geschieden door eenige bepaling, als: *herhaald bedrog, telkens herhaalde roof, velerlei troost, gedurig verdriet.* Bij sommige woorden kan men tot dat einde ook van 't meervoud van zinverwante woorden gebruik maken: bij *aanbod, bedrog, doel, druk, eer, genot, gedrag, haat, hoop, inleg, kunde, leer, oordeel, raad, roof, troost, twijfel, verdriet, wanorde, zegen*, in dezelfde volgorde, van *aanbiedingen, bedriegerijen, doeleinden, verdrukkingen, eerbewijzingen, genietingen, gedragingen, haatelijkheden, verwachtingen, inlagen, kundigheden, leerstellingen* of *leeringen, oordeelvellingen, raadgevingen, rooverijen, vertroostingen, twijfelingen, verdrietelijkheden, wanordelijkheden, zegeningen.*

69. Van sommige zelfst. naamwoorden is alleen het meervoud in gebruik, als: *ouders, voorouders, gebroeders, gezusters, hersenen, kinderpokken, mazelen, manen, metten*

Hosted by Google

(morgengebeden); *staten*, in: *Staten-Generaal*, *Gedeputeerde-Staten* enz.; *inkomsten*, uit *verschillende* bronnen voortspruitende geldelijke voordeelen, ter onderscheiding van: *inkomen*, *jaarwedde* of *bezoldiging*; *onlusten* (beroerten), *kosten* en *onkosten*, *lieden*, *manieren*, *versenen* (hielen), *zeden*, *zemelen*; *Apennijnen*, *Alpen*, *Pyreneën* enz.

Opmerkingen. *Ouders* komt soms in 't enkelvoud voor: *van ouder tot ouder*; *van ouder tot kind*; *een ouder kan al wat beleven van zijn kind.* *Metten* komt ook voor in de zegswijzen: *Iemand de metten lezen*, d. i. berispen, en *korte metten met iets maken*, d. i. weinig omslag.

't Enkelvoud *inkomst* (binnenkomst) heeft eene andere beteekenis, hetwelk ook 't geval is met *onlust* en *manier*. De beteekenis van *kost* en *onkost* (slechte kost) heeft niets gemeens met die van *kosten* en *onkosten*. 't Enkelvoud van *kosten* komt nogtans voor in: *ten koste van*.

Naast *lieden* komt het minder deftige *lui* (verkorting van *luiden*) voor: *buitenlui*, *burgerlui*, *jongelui*, *de groote lui*.

70. Verreweg de meeste onzer zelfst. naamwoorden vormen hun meervoud met *en* of *n*, andere kunnen beide uitgangen *en* (*n*) of *s* aannemen, en betrekkelijk weinige hebben altijd *s*.

Sommige woorden ondergaan bij hunne meervoudsvorming tevens eene verandering in hunnen stamklinker, als: *dak*, *daken*; *schip*, *schepen*; *slot*, *sloten*; andere wijzigen of verdubbelen hun' slotmedeklinker, als: *wolf*, *wolven*; *huis*, *huizen*; *vleesch*, *vleezen*; *pen*, *pennen*. Wij moeten hier dus letten op twee zaken: op de meervoudsuitgangen en op de veranderingen in 't woord zelf. Hier volgen eerst de regels voor 't gebruik der meervoudsuitgangen, daarna de opmerkingen over de genoemde veranderingen.

I. *Regels voor de eenlettergrepige woorden.*

71. De eenlettergrepige Nederlandsche woorden vormen, op weinige uitzonderingen na, hun meervoud met *en*, als: *boeken*, *kasten*, *pennen*, *woorden*. Vergel. § 73, 3).

Uitzonderingen. 1) De onzijdige woorden (zie § 66), die hun meervoud vormen op *ers* of *eren*, als: *hoenders*, *eieren*. 2) De woorden op *a*, zoowel de een- als meerlettergre-

Hosted by Google

pige vormen hun meervoud op *s*, met inachtneming van 't volgende: de echt Nederlandsche verdubbelen de *a* vóór den meervoudsuitgang, als: *raas*, *vlaas*, *eegaas*; de eigennamen en de vreemde woorden niet, terwijl deze *'s* krijgen, als: *de Ka's*, *de Maria's*, *pa's*, *papa's*, *massa's*, *thema's*, *zebra's*. 3) De volgende woorden: *kok*, *oom* en *maat* (makker) altijd *koks*, *ooms*, *maats*; *knecht* en *zoon* hebben beide uitgangen: *knechts*, *knechten* en *zoons*, *zonen*, maar in samenstellingen altijd *knechten*: *krijgsknechten*; *smid* heeft *smids* in de spreektaal; *man* heeft *mans* (gemeenzaam) in tegenstelling van vrouwen: *wij* (vrouwen) *wachten op onze mans*; *wachts* in *schildwachts*; *stuks* en *cents* met collectieve beteekenis.

Opmerkingen. De eenlettergrepige vreemde woorden hebben *s*: de *bals* (danspartij), *lords*, *pairs* enz.; *keu* (biljartstok), dat de Nederlandsche spelling heeft, maakt *keus* en *keuen*.

Wanneer een zelfst. naamwoord is afgeleid van een werkwoord, voorzien van een voorvoegsel of een partikel, dan komen voorvoegsel en partikel, ten aanzien van den regel in § 71, niet in rekening bij 't aantal lettergrepen. Als de eenlettergrepige woorden vormen derhalve hun meervoud: *aanval*, *aanspraak*, *bescheid*, *omhaal*, *verslag* enz. Dit is ook 't geval met de (met voorvoegsels) afgeleide en samengestelde zelfst. naamw., wier grondwoord eenlettergrepig is, als: *antwoord*, *herdruk*, *afdak*, *koetshuis*, die hun meervoud vormen, als: *woord*, *druk*, *dak*, *huis*.

II. *Regels voor de meerlettergrepige woorden.*

72. *Woorden, die altijd* s *hebben:*

1) Alle verkleinwoorden, ook die op *el*, als: *boekjes*, *boompjes*, *jongskens*, *vogelijns*, *eikels*.

2) De woorden op *age*, *aard*, *em*, *erd*, *sel* en *ster*, als: *stellages*, *bloodaards*, *brasems*, *bodems*, *lomperds*, *deksels*, *huishoudsters*.

Nogtans *Spanjaarden* en *beginsels* naast *beginselen*.

In de uitdrukking: *met bezemen gekeerd* (geveegd) is aan 't woord *bezem* de uitgang *en* gegeven; vergel. § 67.

3) De woorden op *a*; zie § 71, 2° uitzondering.

73. *Woorden, die altijd* en *of* n *hebben:*

1) Alle Nederlandsche woorden op de toonlooze *e*, als: *laden*, *getuigen*, *hoogten*, *gebergten*.

Opmerkingen. *Lende* heeft tot meervoud *lenden* en *lendenen*; *rollende* (opgerold stuk vleesch) heeft altijd *rollenden*; *rede* (toespraak) heeft *reden*, doch in samenstelling ook *redenen*: *leerreden* of *leerredenen*.

De vreemde woorden op de toonlooze *e* nemen doorgaans *s*, als: *colleges*, *concierges*, *dames*, *horloges*, *kokardes*, *loges*, *modes*, *pendules*,

Hosted by Google

serges, *tantes* enz.; dezulke, die min of meer den vreemden vorm hebben afgelegd, krijgen *en*, als: *akten*, *klassen*, *muzen*, *seksen*, *sekten*, *synagogen* enz.

2) Alle woorden, eindigende op een' sisklank, als: *hindernissen*, *karkassen*, *kardoezen*, *abuizen*, *paleizen*, *paradijzen*, *karwatsen*, *kartetsen*, *serviezen*, *secretarissen*, *zangeressen*, *feniksen*, *paradoxen*; — ook de woorden op *sk* en *st*, als: *tamarisken*, *bloemisten*.

3) Alle woorden op *ie*, die den klemtoon op de eindlettergreep hebben, alsmede die op *ee*, krijgen *ën*, als: *genieën* (vernuften), *harmonieën*, *kopieën*, *fantasieën*, *moskeeën*, *tropeeën* (niet *trofeeën*). De eenlettergrepige op *ie* en *ee* volgen denzelfden regel, als: *drieën*, *knieën*, *spieën*, *theeën*, *weeën*, *zeeën*. Vergel. § 74, 1).

Opmerking. De vreemde woorden op de heldere *e* krijgen *'s*, als: *facsimile's*, *aloë's*.

4) Alle woorden, eindigende op een' tweeklank; de kennelijk afgeleide op *and*, *dom*, *eel*, *in*, *ing* of *ling*, *heid*, *ik* of *rik*, en *schap*; de stamwoorden en verholen afleidingen op *d*, *t*, *k* en *w*, als: *bakkerijen*, *karweien*, *pleidooien*; *vijanden*, *rijkdommen*, *houweelen*, *boerinnen*, *bewegingen*, *vreemdelingen*, *waarheden*, *vuiliken*, *botteriken*, *gezelschappen*; *avonden*, *arenden*, *kleinooden* en *sieraden* (naast *kleinoodiën* en *sieradiën*), *schavuiten*, *perziken*, *monniken*, *kabeljauwen*, *zenuwen*.

5) De bastaardwoorden en woorden met bastaarduitgangen, die niet op een' klinker eindigen, hebben doorgaans *en*, als: *candidaten*, *legaten*, *folianten*, *juweelen*, *studenten*, *dreigementen*, *lorgnetten*, *fabrieken*, *bandieten*, *bloemisten*, *plantsoenen*, *avonturen*, *servituten*, *theologen*, *telescopen*, *philanthropen*.

Uitzonderingen maken die op *aal*, *aar*, *eur*, *ier*, *im*, *oor*, *or*, *ein*, *ijn* en *el*; deze komen voor met den dubbelen meervoudsvorm, zie § 74, 3); verder die op *ol* en *on* en de geheel vreemde, d. i. dezulke, waarvan de vorm niet is gewijzigd, welke *s* krijgen, als: *parasols*, *bonbons*; die op een helderen klinker hebben altijd *'s*, als: *papa's*, *mama's*, *schako's*, *echo's*, *cadeau's*; nogtans *parapluie*, *parapluies* naast *paraplu*, *paraplu's* (vergel. § 71, 2e uitz. en de opm. onder § 73, 3)).

Hosted by Google

74. *Woorden, die beide uitgangen kunnen hebben.*
De woorden, die òf welluidendheidshalve, òf om verschil in beteekenis (zie § 67) den dubbelen vorm voor 't meervoud hebben, zijn:

1) De woorden op *ie*, zonder klemtoon op de eindlettergreep, met uitzondering alleen van *bezie*, als: *tralies, traliën; provincies, provinciën.*

Beziën behoeft geen vorm op *s*, omdat *bessen* en *beien* als dagelijksche uitdrukkingen er naast staan.

2) Die op *el* (toonloos), *en* en *er* zeer menigvuldig, indien zij geen voorwerpen beteekenen, die tot den kring des gemeenen levens behooren (vergel. § 67), als: *kemels, kemelen; ketens, ketenen; waters, wateren.*

Bijbel heeft altijd *bijbels*, *engel* altijd *engelen* tot meervoud.

3) Woorden op *aal, aar, eur, ier, im, oor* en *or*, als: *portaals* en *portalen; nachtegaals* en *nachtegalen*; doorgaans *korperaals, generaals* en *admiraals*; alle andere *en*, als: *kardinalen, bokalen, linialen* enz.;

hazelaars en *hazelaren*; *rozelaars* en *rozelaren*; *pilaars* en *pilaren*; overigens zaaknamen meestal *s* en persoonsnamen beide uitgangen;

alleen *directeurs* en *directeuren; executeurs* en *executeuren*; *gouverneurs* en *gouverneuren*;

kameniers en *kamenieren*; *officiers* en *officieren*; *bandeliers* en *bandelieren*; overigens persoonsnamen doorgaans *s*, zaaknamen *en*;

ijzegrims en *ijzegrimmen*; altijd *pelgrims*;

pastoors en *pastoren*; doorgaans echter de persoonsnamen *s*, de zaaknamen *en*;

professors en *professoren*; *rectors* en *rectoren*; *curators* (in boedels) en *curatoren* (bestuurders); altijd *factoren, doctoren*.

75. De veranderingen, die de woorden zelven bij de meervoudsvorming ondergaan, zijn hoofdzakelijk drieërlei: 1) wijziging van den stamklinker; 2) verdubbeling van den slotmedeklinker; 3) wijziging van den slotmedeklinker.

Hosted by Google

1) Bij eenige woorden, die in 't enkelvoud een' onvolkomen stamklinker hebben, gaat deze in 't meervoud in een' volkomen over, als: *bad, baden; blad, bladen; dag, dagen; dak, daken; dal, dalen; gat, gaten; glas, glazen; graf, graven; pad, paden; rad, raderen; slag, slagen; staf, staven; vat, vaten; verdrag, verdragen; — bevel, bevelen; gebed, gebeden; gemet* (eene maat lands), *gemeten; spel, spelen; weg, wegen; — gebod, geboden; god, goden; hof, hoven; hol, holen; oorlog, oorlogen; schot, schoten; slot, sloten; verlof, verloven; — stad, steden; — lid, leden,* en *gelid, gelederen; schip, schepen; smid, smeden; spit, speten; split, spleten; rif* (in een zeil), *reven.*

Opmerkingen. *Stad* heeft 't zelfde meervoud als *stede*, *split* 't zelfde als *spleet*, *rif* 't zelfde als *reef*; *rif* (klip en geraamte) heeft tot meerv. *riffen*; *spit* heeft *spitten* en *speten*, *smid* in de spreektaal ook *smids.*

2) De woorden, eindigende op een enkelen medeklinker, voorafgegaan van een' onvolkomen klinker, die ook in 't meervoud onvolkomen blijft, verdubbelen, voor 't geval ze *en* als meervoudsuitgang aannemen, den slotmedeklinker, als: *hut, hutten; bus, bussen; vorstin, vorstinnen; wetenschap, wetenschappen.* De woorden op *sch* verdubbelen in dat geval de *s*, als: *flesch, flesschen; visch, visschen.*

Uitzondering maken de woorden, waarvan de laatste lettergreep toonloos is, als: *engel, engelen; botterik, botteriken; dreumes, dreumesen; lemmet, lemmeten; kievit, kieviten.*

De woorden op *is* en *aris* nogtans verdubbelen de *s*, als: *vonnissen, gebeurtenissen, secretarissen.*

3) De wijzigingen, die bij de meervoudsvorming op *en* de slotmedeklinkers des enkelvouds ondergaan, bestaan in den overgang van *f* in *v* en van *s* in *z* bij sommige woorden.

De *v* en *z* komen in onze taal niet als slotmedeklinkers voor. Zij zijn daarvoor te zacht en worden door de scherpe *f* en *s* als zoodanig vervangen. In ieder geval, waarin ze ophouden slotmedeklinkers te zijn, dus ook in 't meervoud op *en*, gaan zij weer in

Hosted by Google

v en *z* over. Dit geschiedt: *a*) Waar *f* en *s* als slotletters worden voorafgegaan van een' tweeklank, een' volkomen klinker of een' klinker, die in 't meervoud volkomen wordt, als: *duiven*, *wijven*, *graven*, *grieven*, *proeven*, *hoven*; *muizen*, *prijzen*, *bazen*, *verliezen*, *weezen*, *matrozen*, *glazen*.

Uitzondering maken: *philosoof*, *kous*, *kruis*, *kuis* (knots), *leis*, *paus*, *spies* (spiets) en *struis*, die *f* en *s* altijd behouden.

b. Waar *f* en *s* worden voorafgegaan door *l* of *r*, als: *golf*, *golven*; *hals*, *halzen*; *beurs*, *beurzen*; *turf*, *turven*.

Uitzonderingen op *ls*: *pols* en *wals* (dans); op *rs*: *floers*, *kaars*, *kers*, *koers*, *lors* (achteloos wijf), *mors* (vuil wijf), *pers* en *schors*.

c. Met de volgende woorden op *ns*: *bons*, *cijns*, *gans*, *grens*, *grijns*, *kleins* of (*klens*) en *trens*; b. v.: *bonzen*, *cijnzen*.

Opmerking. Ook in *dons*, dat geen meerv. heeft, staat de *s* voor *z*, daarom: *donzen* (bijv. nw.) en *donzig*.

Van *glans* is 't meerv. *glansen*; nogtans schrijft men: *glanzen*, werkw. en *glanzig*.

76. Van sommige woorden nog is 't meervoud onregelmatig:

Koe, *vloo* en *zoo* ('t zelfde als *zode*, *zooi* = *kooksel*) hebben, overeenkomstig de uitspraak, tot meervoud: *koeien*, *vlooien* en *zooien* (ook *rommelzooien*).

Opmerking. Om dezelfde reden schrijft men *strooien*, bijv. nw.: *strooien hoed*.

De uitgang *heid* wordt in 't meervoud *heden*: *vrijheid*, *vrijheden*. Vroeger schreef men in 't enkelvoud *hede*, en daarvan is het meervoud regelmatig *heden*.

Vleezen is 't meervoud van *vleesch*, dat oudtijds ook *vlees* of *vleys* werd geschreven.

77. In samengestelde woorden neemt alleen het tweede deel het teeken des meervouds aan, en wel denzelfden uitgang als buiten de samenstelling; b.v.: *buitenplaatsen*, *geweermakers*, *tuinhuizen*, *zonnestralen*.

Opmerking. Op grond van dezen regel is van *armvol*, *handvol* en

Hosted by Google

mondvol 't meervoud: *armvollen*, *handvollen* en *mondvollen*. *Armen vol* en *handen vol*, die geen samenstellingen zijn, verschillen van bovengenoemde in beteekenis.

De samenstellingen, waarvan *man* het tweede lid is, veranderen bij de meervoudsvorming *man* in *lieden*, als: *koopman*, *kooplieden*; *timmerman*, *timmerlieden*; *werkman*, *werklieden*, ook *kooplui* enz., zie over *lui* en *lieden* § 69. *Voorman* en *achterman* hebben in 't meerv. altijd *voorlui* en *achterlui*.

Uitzonderingen zijn: *drieman*, *tienman*, *honderdman*, *gemeensman*, *landweerman*, *leenman*, *letterman*, *oranjeman*, *schoolman*, *septemberman*, die in 't meerv. *mannen* hebben, als: *driemannen*, *tienmannen*. *Staatsman*, *oorlogsman* hebben in 't meervoud *staatsmannen*, *oorlogsmannen* en *staatslieden*, *oorlogslieden*. *Blindeman* en *wildeman* vormen hun meervoud met *s*; *bijleman* en *leeman* hebben *bijlemans*, *leemans* en *bijlemannen* en *leemannen*. *Kaaiman* (eene soort van krokodil) heeft ook *kaaimans* en *kaaimannen*; dit woord is echter geen samenstelling op *man*.

78. Ten aanzien van de meervoudsvorming der eigennamen zij nog 't volgende opgemerkt.

De volksnamen op *er* krijgen *s*, als: *Nederlanders*, *Hollanders*, *Zwitsers*, *Groningers*, *Haarlemmers*, *Armeniërs*; nogtans *Beieren*. Van die op *aar* nemen sommige de beide uitgangen aan, als: *Zwollenaars* en *Zwollenaren*. Alle overige volksnamen krijgen *en*, met uitzondering van eenige op *man*, als: *Belgen*, *Denen*, *Zweden*, *Portugeezen*, *Spanjaarden*, *Russen*, *Noormannen*, *Noren*, *Muzelmannen*.

Uitzonderingen: *Engelschen*, *Franschen*, *Gelderschen*, meerv. van *Engelschman*, *Franschman* en *Gelderschman*.

De eigennamen van personen krijgen, indien hun vorm daarvoor vatbaar is, *s* als meervoudsuitgang, als: de *Antons*, *Jans*, *Roelofs*, *Frederiks*; de *Smits*, *Bakkers*, *Meiers*, de *Van Burens*, *Vondels*, *Stuarts*, *Bourbons*, *Voltaires*. Enkele komen voor met beide uitgangen; b.v.: de *Hendriks* of *Hendriken*. Die op een' sisklank zijn niet vatbaar om *s* als meervoudsuitgang

Hosted by Google

aan te nemen, en krijgen daarom *en*, als: de *Fabiussen*, *Judassen*, *Orleansen*, *Marnixen*, *Leibnitzen*.

De eigennamen, eindigende op heldere klinkers of tweeklanken, krijgen *'s* tot meervoudsuitgang, als: de *Bertha's*, *Hebe's*, *Garibaldi's*, *Friso's*, *Pichegru's*, *Raw's*; zoo ook de eigennamen, die op een vreemden klank eindigen, als: de *Rousseau's*, *Duruy's*.

4. *De naamvallen.*

79. De betrekkingen tusschen de begripswoorden worden uitgedrukt door buiging of door betrekkingswoorden (b.v. voorzetsels), gelijk in § 4 reeds is opgemerkt; vergel. ook § 55. In de vier eerste hoofdstukken der eerste afdeeling zijn die woordbetrekkingen en 't grammatisch woordverband behandeld, en daardoor is 't gebruik der naamvallen reeds aangewezen. 't Onderstaande is dan ook meerendeels eene herhaling en rangschikking, waarbij 't nalezen der aangehaalde §§ en voorbeelden, alsmede het zoeken van gelijksoortige voorbeelden zeer wordt aanbevolen.

80. Een zelfst. naamwoord staat in den eersten naamval:

1) als onderwerp; zie § 8 en § 11 en aldaar de voorbeelden;

2) als deel van 't gezegde bij de werkwoorden *zijn*, *worden*, *blijven*, *gelijken* of *lijken*, *schijnen* en *heeten*; zie § 8 en vergel. § 12, 2° en aldaar de voorbeelden;

3) als aanspreking; b.v.: *Kind! wees voorzichtig*; *Hendrik! ga even met hem mee.*

81. Het staat in den tweeden naamval:

1) als voorwerp van een werkwoord of bijv. naamwoord; zie § 19 en § 24 en de voorbeelden in § 16 onder 3), *h* en 4), *h*;

2) als bijvoeglijke bepaling van een zelfst. naamwoord; zie § 17, 2.

De bijvoeglijke of attributieve 2e naamval kan aanduiden:

Hosted by Google

a. Afkomst of bezit, als: *de vruchten der velden; Van Lenneps werken; het huis des vaders; de boeken dezer leerlingen; de poorten der stad.*

b. Verwantschap, als: *de zoon des konings; de nicht mijner tante; de vriend mijns broeders.*

c. Het onderwerp van de werking, wanneer 't bepaalde zelfst. naamwoord eene werking noemt, als: *de werking der pomp* (nl. de pomp werkt); *het vertrek der kinderen; het weven der spin; de komst des vriends.*

d. Het voorwerp der werking bij zoodanig zelfst. naamwoord, als: *de belegering der stad* (n.l. men belegert de stad); *het bouwen der stad; de inspanning der krachten; de besparing der gelden.*

e. Eindelijk komt hij voor na woorden, die een deel of eene hoeveelheid noemen van 't geen in 't bepalend woord genoemd wordt, als: *eene bete broods; eene somme gelds; een uur afstands; een hoop volks; twee uwer vrienden.*

Opmerking. De 2e naamval onder *a* en *b* wordt gewoonlijk possessieve, die onder *c* subjectieve, die onder *d* objectieve en die onder *e* partitieve (of verdeelings) tweede naamval genoemd.

De uitgang van den partitieven tweeden naamval wordt dikwerf weggelaten: *een voet grond; eene somme geld; een uur afstand; een glas wijn.* 't Bepalend woord (bijvoegl. bepaling) staat dan niet meer in den 2en naamval. Door naamval toch verstaat men den *vorm*, die òf door 't naamwoord zelf, òf door de bepalende woorden wordt aangenomen, om de betrekking aan te wijzen, waarin dat naamwoord tot den zin staat. Waar aldus de uitgang van den tweeden naamval is weggelaten, zegt men, dat het woord als attributieve bepaling met het bepaalde woord in denzelfden naamval staat.

De bijwoordelijke bepaling staat soms ook in den 2en naamval, als: *daags, des daags, dezer dagen, onverrichter zake.*

82. Een zelfst. naamwoord staat in den derden naamval als voorwerp van een werkwoord of van een bijv. naamwoord. Zoodanig voorwerp noemt den persoon of de zaak ten behoeve van wien of waarvan de werking geschiedt; zie § 16 en § 23, en de voorbeelden in § 16, onder 3), *g* en 4) *g*.

In enkele andere gevallen komt nog de 3e naamval voor, als: *het water staat* mij *in de laarzen* (voor:

Hosted by Google

in mijne laarzen); *ik vatte* hem *bij den arm* (voor: *bij zijnen arm*); in dit geval heet hij *possessieve* 3e naamval. Verder in plaats van *voor mij*, als: *koop* mij *dat boek*; *dat is* hem *zwaar genoeg*. Nog in uitdrukkingen als deze: *kijk* mij *die man daar eens vallen*; *dat is* me *daar eene drukte*.

83. Een zelfst. naamwoord staat in den vierden naamval:

1) als lijdend voorwerp van een werkwoord; zie § 20 en de voorbeelden in § 16, onder 4), *f*;

2) als voorwerp van een bijv. naamwoord; zie de voorbeelden in § 16, onder 3), *f*, en vergel § 22;

3) wanneer het wordt voorafgegaan door een voorzetsel; zie de voorbeelden in § 16, onder 3), *i* en 4), *i*, en vergel. § 24;

4) als bijw. bepaling van 't gewicht of de waarde, (vergel. de voorb. in § 16, onder 4), *b* en § 18, 1), als: *het kost of geldt eenen gulden*; *het is eene kilogram zwaar*; *hij is anderhalven meter lang*; *zij werken den geheelen dag*.

De bijw. bepalingen in den 2en en 4en naamval worden bijwoordelijke 2e en 4e naamval genoemd. Zij drukken geen grammatische verbinding uit; vergel. § 18.

De appositie staat altijd in denzelfden naamval als het bepaalde woord; vergel. § 17, 6. In den 2en naamval komt zij zelden voor, als: *de goedheid Gods des Vaders*. Men omschrijft dan liever den 2en naamval van 't bepaalde woord door *van* en zet de appositie in den 4en, als: *de goedheid van God den Vader*; *het leven van Willem den Veroveraar*; *de werken van Tollens, den Nederlandschen volksdichter*.

84. In § 55 gaven we een voorbeeld van verbuiging van 't zelfst. naamw. Uit dat voorbeeld blijkt, dat de buiging van 't zelfst. naamw., de meervoudsbuiging, die voor alle naamvallen gelijk is, niet meegerekend, zich hoofdzakelijk bepaalt tot den tweeden naamval; dat slechts in enkele gevallen de 3e naamval een' buigingsuitgang heeft; zie § 55, Opmerking.

Hosted by Google

De buigingsuitgangen in den 2en naamv. zijn dezelfde als die des meervouds, namelijk *s* en *en*; de eerste is die der sterke, de laatste die der zwakke buiging. Behalve 't onzijdige *hart*: *des harten*, komen alleen nog eenige mannelijke persoonsnamen met den zwakken 2en naamv. voor: 1) die op *e* uitgaan, als: *des bedienden, des boden, des getuigen;* 2) sommige, die vroeger op *e* eindigden, als: *des graven, des heeren, des hertogen, des menschen, des vorsten;* 3) de als persoonsnamen gebruikte bijv. naamwoorden, als: *des braven, des geleerden, des rijken, des wijzen*; 4) *paus, prins, profeet*: *des pausen, des prinsen, des profeten.* Alle overige zelfst. naamwoorden worden sterk verbogen. Men houde echter wel in 't oog, dat de 2e n.v. als attributieve bepaling, in de spreektaal *altijd*, in de schrijftaal *dikwerf* door *van* wordt omschreven; b.v.: *het paard van zijn' oom*; *de knecht van den heer*; met uitzondering van de eigennamen en titelnamen, waarmee personen worden, aangesproken, indien ze 't bepaalde woord voorafgaan; b.v.: *Hendriks lei, Vondels gedichten, Mariannes brief, Mevrouw Bosboom-Toussaints romans, Ooms broer, Professors boekerij, Tantes huis, Moeders plaats*; staan ze achter 't bepaalde woord, dan wordt de 2e nv. omschreven; b. v.: *de regeering van Willem III*; *de dood van Elizabeth, het huis van Tante*, tenzij 't zelfst. naamw. van een lidwoord vergezeld wordt; b.v.: *de oorlog der drie Hendriken, het huis der Stuarts, het stranden der Elfride.* Worden vrouwelijke persoonsnamen, in geval ze 't bepaalde woord voorafgaan, vergezeld van een bezittelijk voornaamwoord, dan blijft dit onverbogen; b.v.: *uw moeders broer, zijn tantes huis*, niet: *uws* of *uwer moeders* en *zijns* of *zijner tantes.* Men zegt ook: *Uwe, Zijne* of *Hare Majesteits gehoorzame onderdaan.* In samenstellingen komen vrouwelijke zelfst. naamwoorden in 't algemeen voor in den sterken 2en n.v.: *vriendschapsbetoon, vrouwspersoon, zielsverhuizing.*

Hosted by Google

De eigennamen, die op een' volkomen klinker of of op een vreemden klank eindigen, krijgen *'s*; b.v.: *Onno's vlijt, Bertha's zuster, Rousseau's Emile*; eindigen ze op eene *s* of *x*, dan wordt de 2e nv. bloot door ' aangeduid, als: *Euripides' treurspelen, Marnix' psalmen*, vergel. 't slot van § 78.

85. De zelfst. naamwoorden op *s*, *st* en *sch* krijgen tusschen den grondvorm des woords en den naamvalsuitgang *s* eene *e*, als: *des huizes, des kruises, des geestes, des vleesches.* In deze woorden is de onomschreven 2e n.v. door 't gebruik gewettigd; overigens dient men dergelijke opeenhooping van sisklanken te vermijden, als: *des danses, des dorstes, des dissches*, en te schrijven: *van den dans, van den dorst, van den disch.* Ook van de onzijdige woorden op *e*, en dus ook van de verkleinwoorden, omschrijve men liever den 2en nv. door *van*; b.v.: *van het gebergte, van het boekje.*

Wanneer woorden op *f* of *s* in den 2en nv. *en* of *es* als uitgang krijgen, dan gaat de *f* in *v* en de *s* in *z* over in dezelfde gevallen, waarin die overgang geschiedt bij de meervoudsvorming; vergel. § 75, 3). Voorbeelden: *des graven, des huizes*, daarentegen: *des pausen, des prinsen.*

De onzijdige stofnamen op *s* en de bastaardwoorden op *aris* blijven onverbogen, als: *des glas, des secretaris.*

Van *heer* is de 2e naamval *des heeren*, maar in samenstelling *des heers*, als: *des veldheers*; ook *Mijnheers*, 2e nv. van *Mijnheer* als titelnaam. De 2e nv. van *dag* is *dags*, als bijwoordelijke uitdrukking evenwel *daags, des daags*, maar niet aldus in samenstellingen, als: *des zondags, 's maandags.*

Oefening. Schrijf den meervoudsvorm der volgende zelfst. naamwoorden, voor zooverre zij in 't meervoud kunnen voorkomen, en zeg bij de andere, waarom zij dien vorm missen. Let daarbij op de verschillende beteekenissen, waarin sommige dier woorden kunnen voorkomen.

Bal, baal, aalmoes, bus, buis, paus, kaars, gans, pols,

Hosted by Google

cijns, prins, Fries, Frits, Anna, Frederike, aanhef, aanstoot, stoot, beer, bak, kop, koop, vat, bevel, afgod, lid, spit, rif, koe, zoo, hoop, els, esch, vleesch, vrees, dood, doode, franje, college, deken, kleed, hemel, kapel, engel, kapittel, tafel, monnik, gebeurtenis, generaal, kapitaal, graaf, golf, kof, philosoof, kuif, rede, reden, wapen, fatsoen, balie, bezie, knie, kneu, zee, biljart, keu, promotie, kopie, kopij, waarheid, nuttigheid, gedrag, inleg, voortgang, beleid, verzuim, vangst, tin, ijzer, water, vrijdom, vrijheid, wasdom, wijsheid, figuur, hoen, rund, ei, kleed, spies, Noorman, Spanjaard, Engelschman, koopman, timmerman, drieman, zeeman, laagte, heer, inkt, oom, smid, doctor, dokter, professor, massa, eega, maat, kok, knecht, wacht, beginsel, seraf, canapé, collega, heiden, letter, wortel.

Oefening. Vorm den 2^{en} naamval der volgende zelfst. naamwoorden, indien ze er voor vatbaar zijn; zoo niet, geef de reden op, waarom hun 2e nv. òf altijd, òf bij voorkeur door *van* wordt omschreven.

Aalmoes, afgezant, arts, bode, boer, bosch, geest, dorst, glas, ei, dag, maandag, heer, huisheer, schip, leeuw, matroos, mensch, monarch, nar, paus, franje, kous, mei, monnik, spit, trans, visch, vloo, Fries, gebergte, glaasje, haan, huis, hart, prins, reus, hof, tooi, kluis, kommissaris, kwast, trots, vorst, wees, wil, gans, loods, Karel, Felix, Salomo, inkt, pols, pas, pascha, eega, abt, abuis.

HERHALING.

Bepaling van 't zelfst. naamwoord en soorten van zelfst. naamwoorden, § 52 en § 58. Concrete en abstracte zelfst. naamwoorden.

De concrete zijn: 1) Voorwerpsnamen, onderscheiden in: *a.* eigennamen, en *b.* soortnamen of gemeene zelfst. naamwoorden; 2) Verzamelnamen (Collectieven), onderscheiden in: *a.* verzamelende eigennamen, en *b.* verzamelende soortnamen; 3) Stofnamen.

De abstracte zijn: namen van hoedanigheden, toestanden of werkingen. Ook de zelfst. naamwoorden, die een maatbegrip, waarde, gewicht enz. beteekenen, behooren tot de abstracte; vergel. § 68.

't Geslacht der zelfst. naamwoorden. 't Natuurlijk of persoonsgeslacht en 't woordgeslacht. Dit laatste is drieërlei. 't Geslacht der zelfst. naamwoorden is kenbaar aan hunne beteekenis, of aan hun' vorm, en soms aan beiden, § 55. Voorbeelden van mannelijke, vrouwelijke en onzijdige woorden naar beide kenmerken.

't Geslacht der samengestelde zelfst. naamwoorden.

Meerslachtige, gemeenslachtige en gelijk- of zelfslachtige zelfst. naamwoorden. Voorbeelden.

Hosted by Google

't Getal der zelfst. naamwoorden: enkelvoud en meervoud, § 55 en § 66. Er zijn zelfst. naamwoorden, die alleen in 't enkelvoud, andere die alleen in 't meervoud voorkomen. Voorbeelden.

Tweeërlei meervoudsuitgang: *s* en *en* of *n*. Sommige woorden worden met beide uitgangen in 't meervoud gebruikt òf om verschil van beteekenis (zie § 67), òf soms bloot om de welluidendheid. Andere krijgen uitsluitend *en* of *s*. Voorbeelden.

Wijziging of verdubbeling van den slotmedeklinker bij de meervoudsvorming. Wijziging van den stamklinker. Inlassching van letters tusschen den grondvorm des woords en den meervoudsuitgang.

Voorbeelden van die verschillende gevallen.

Meervoudsvorming der eigennamen door *en*, *s*, *'s* of '. Voorbeelden.

De naamvallen, § 4, § 55 en § 79. Aanwijzing der verschillende gevallen, waarin een woord staat in den 1^{en}, 2^{en}, 3^{en} en 4^{en} naamval. Buigingsuitgangen in den 2^{en} en 3^{en} naamval. Sterke en zwakke 2^{e} nv. Welke woorden zwak, welke sterk verbogen worden. Naamvalsbuiging der eigennamen. Buiging van zelfst. naamwoorden op *s*, *st*, *sch*, *aris*.

DERDE HOOFDSTUK.

'T LIDWOORD.

86. Onze taal heeft twee lidwoorden, namelijk het bepalende of aanwijzende lidwoord de of het en het lidwoord van eenheid een; vergel. § 52. Het laatste kondigt aan, dat het zelfst. naamwoord eene eenheid noemt van de gelijknamige soort: *een koning*, *eene goede moeder*, *een lief kind*; het eerste, dat hetgeen het zelfst. naamwoord noemt, bepaald aangewezen is: *de koning*, *de goede moeder*, *het lieve kind*.

Het aanwijzend lidwoord is oorspronkelijk een aanwijzend voornaamwoord, het lidwoord van eenheid oorspronkelijk een telwoord. Beide zijn toonloos geworden, d. i. zij worden zoo kort en zacht mogelijk uitgesproken. Daarom verkort men dikwerf *het* tot *'t* en *eenen* tot *een'*, als: *aan een' vriend*, of tot *een* ingeval een daaropvolgend bijvoeglijk woord den buigingsuitgang heeft, als: *van een goeden vriend*.

Opmerking. Wat hier is opgemerkt van *een* geldt ook van de bijv.

Hosted by Google

bezittelijke voornaamw. *mijn*, *zijn*, *haar*, *hun* en *uw*, alsmede van *eenig*, *menig*, *weinig* enz.

Velen laten altijd *een* en de genoemde woorden onverbogen, ook in 't vrouwelijk geslacht.

Oudtijds was ook de ineensmelting van 't lidwoord *de* met een volgenden klinker, zelfs zonder eenige aanwijzing, vrij algemeen; b.v.: *Deen roept Christus hier, dander daar. Deen seyt 't is geloghen, dander 't is waer. Om devangelie si twisten en kijven,* Zoodanige ineensmelting is geheel in overeenstemming met de spreektaal en dient daarom bij 't lezen te worden toegepast. Dr. Nassau prijst haar ook bij 't schrijven aan, met aanwijzing door eene ', aldus: *d' een, d' ander, d' overste, d' ingang.*

Tegen deze ineensmelting zondigt menig onervaren lezer, zelfs waar ze in poëzie duidelijk genoeg door de maat van 't vers wordt aangewezen; b.v.: *Wie heft met statelijke pracht, Bij de achtbre stilte van den nacht Uit d' oceaan het hoofd naar boven?* waarin *d'achtbre* en niet *dè achtbre* moet gelezen worden. Dergelijke ineensmeltingen komen ook buiten de lidwoorden menigvuldig voor en worden bij 't lezen maar al te dikwerf niet in acht genomen; b.v. in *De Lente* van Bellamy: Alles heeft met staren*de oo*gen — Blaas*de en* sloeg den lossen stroom — Die om zijn geweld *te ont*wijken — Strenge winter, hoor*de uw* gramschap — waarin de cursief gedrukte lettergrepen moeten ineensmelten.

87. De lidwoorden komen niet voor zonder zelfst. naamwoorden; deze echter staan dikwerf, inzonderheid de eigennamen, stofnamen en abstracte zelfst. naamwoorden, zonder lidwoord.

Het lidwoord richt zich (vergel. blz. 44) naar 't geslacht, 't getal en den naamval van 't zelfst. naamwoord, en zijne buiging is volledíger dan die van 't zelfst. naamwoord, gelijk blijkt uit het voorbeeld van verbuiging in § 55; zie de Opm. aldaar. Het wordt in den regel alleen voor 't eerste van twee of meer aaneengeschakelde zelfst. naamwoorden geplaatst,

Hosted by Google

wanneer het vóor alle denzelfden vorm heeft, als: *de maten en gewichten; de koeien, schapen en paarden; de burgemeesters en wethouders; de eer en welvaart;* ook, wanneer twee zelfst. naamwoorden, door *of* verbonden, verschillende benamingen zijn van hetzelfde voorwerp, als: *de kameelen of kemelen, de poëzie of dichtkunst.*

88. Het lidwoord wordt herhaald:

1) Bij verschil van buiging, als: *aan den man en de vrouw; het huis en de schuur; van een huis en eene schuur.*

2) Bij verschil van getal, als: *de vader en de kinderen.*

3) Nadrukshalve bij tegenstelling, of wanneer men in 't algemeen elk der opgenoemde voorwerpen wil doen uitkomen, als: *de man en niet de vrouw, de rechtvaardige en de onrechtvaardige, de vader zoowel als de zoon.*

4) Wanneer de hoedanigheden, bedieningen enz. door twee of meer zelfst. naamwoorden genoemd, niet op denzelfden persoon betrekking hebben, als: *de burgemeester en de secretaris, de kooper en de verkooper;* ook wanneer twee of meer bijv. naamwoorden hoedanigheden uitdrukken, die niet tot hetzelfde voorwerp behooren, tenzij het hoedanigheden zijn, die niet in een zelfde voorwerp kunnen vereenigd zijn, b.v.: *de rijke en de hoogmoedige man; eene rijke en eene krachtige taal;* daarentegen wel b.v.: *de Fransche en Engelsche taal; de voorste en middelste rij; het eerste en derde vers.*

Wanneer in 4) de hoedanigheden betrekking hebben op hetzelfde voorwerp, dan herhale men 't lidwoord, of ook 't bijv. voornaamwoord, niet: *de rijke en hoogmoedige man*, d. i. een man, die rijk en hoogmoedig is; *hij is mijn raadsman en vriend; de burgemeester en secretaris*, d. i. één persoon, die beide betrekkingen waarneemt; *de burgemeester en de secretaris*, doet aan twee personen denken. Vergelijk nog: *de oude en de verminkte soldaten; de oude en dappere soldaten; mijn vader en mijn vriend; mijn vader en vriend.*

Hosted by Google

HERHALING.

Onderscheiding der lidwoorden in bepalende of aanwijzende en die van eenheid. Beteekenis en gebruik van beide soorten. Verbuiging, § 55.
't Lidwoord is toonloos. Verkorting van *het* tot *'t* en van *eenen* tot *een'* of *een*. Ineensmelting van *de* (*d'*) met de volgende lettergreep, indien deze met een' klinker begint.
Gevallen, waarin 't lidwoord herhaald wordt.

VIERDE HOOFDSTUK.

't BIJVOEGLIJK NAAMWOORD.

89. 't Bijvoeglijk naamwoord duidt eene hoedanigheid van eene zelfstandigheid aan, § 52. 't Heeft dus altijd betrekking op een zelfst. naamwoord of zelfst. voornaamw., en wel als attributieve bepaling (zie § 17), of als gezegde of predicaat (zie § 12, 2°). In 't eerste geval heet daarom 't bijv. naamwoord *attributief*, in 't laatste *predicatief*. Het predicateive bijv. naamw. blijft onverbogen: het vormt met een werkwoord (zie § 12, 2°) 't gezegde, terwijl de betrekking van dit gezegde tot het onderwerp aan 't werkwoord wordt uitgedrukt (zie § 8); b. v.: *die man, die vrouw, dat kind is* of *lijkt* gelukkig; *die mannen, vrouwen, kinderen zijn* of *lijken* gelukkig. Het is evenwel vatbaar voor de buiging der trappen van vergelijking; vergel. § 57 en § 94—98.

Opmerkingen. Ook bij andere werkwoorden dan de in § 12, 2° genoemde komt het predicatieve bijv. naamwoord voor; b. v.: *die menschen leven daar gelukkig, die man staat pal, hij gaat tevreden heen*, waarin de bijv. naamw. *gelukkig, pal, tevreden*, die deel van 't gezegde uitmaken, betrekking hebben op 't onderwerp. Heeft het gezegde, waarvan 't bijv. nw. deel uitmaakt, overgankelijke beteekenis (zie § 20), dan heeft dat bijv. nw. betrekking op een uitgedrukt of verzwegen voorwerp; b. v.: *gij maakt ons gelukkig, hij verft de tafel zwart, hij schrijft fraai, netjes* (nl. hetgeen hij schrijft). In dit geval noemt het bijv. naamw. eene eigenschap, die 't voorwerp krijgt, door de beteekenis van 't gezegde. Het bijv. naamw., dat als overgebleven gezegde van een

Hosted by Google

verkorten bijvoegl. zin (zie § 34, 2) met of zonder bepalingen op 't bepaalde woord volgt, is ook predicatief; b. v.: *En rolt de Rijn weer langs zijn boorden*, Ontslagen van den winterboei; *Kent gij die weidsche stad*, in 't hart van 't land gelegen, *wier praalgebouwen*, meetloos hoog.

De meeste, maar niet alle, bijv. nw. kunnen zoowel predicatief als attributief gebruikt worden. Die op *-lijksch*, *-lingsch*, *-waartsch*, alsmede de stoffelijke op *-en* en *-sch* komen niet predicatief voor, daarentegen de verkleinwoorden, als: *netjes*, *warmpjes* uitsluitend.

't Bijv. naamw. kan op zijne beurt bepaald worden, niet slechts door eene bijw. bepaling (zie § 16, 3), *a—e*), maar ook door een voorwerp (zie § 16, 3), *f—i*). De bijv. naamw., die een voorwerp bij zich hebben kunnen, en dat is slechts met een deel er van 't geval, heeten *objectieve* (d. i. voorwerpelijke); vergel. § 19.

90. 't Attributieve bijv. naamw. drukt door buiging (declinatie) zijne betrekking tot het bepaalde woord uit (zie § 17). Die buiging verschilt naar 't geslacht, 't getal en den naamval van dat bepaalde woord, m. a. w. 't bijv. nw. richt zich in zijne buiging naar 't geslacht, 't getal en den naamval van 't zelfst. naamw., dat het bepaalt; zie § 55 en 't voorbeeld van verbuiging aldaar. 't Bijv. naamw. wordt in 't enkelvoud niet altijd verbogen, gelijk in 't voorbeeld van § 55 is aangewezen. Soms wordt of is 't verbogen als 't bezittel. voorn. *mijn* (zie aldaar § 55), met inachtneming, dat de 4e nv. manl. aan den 1en gelijk is. Men noemt die verbuiging de *sterke*.

Voorbeelden van sterke verbuiging.

Mannel. 1e *en* 4e *naamval:* een goed koning, elk groot koopman, zeker eenvoudig burger.

In deze en dergelijke voorbeelden, waarin 't bijvoeglijk naamwoord wordt voorafgegaan van *een*, *geen*, *eenig*, *elk*, *ieder*, *menig*, *zeker*, *welk* en een zoogenaamd qualitatief zelfst. naamw. (d. i. een beroeps- of qualiteitsnaam) bepaalt, slaat het sterk verbogen bijv. nw. minder op den persoon dan op de qualiteit, die den persoon kenmerkt, als: *Een goed arbeider*, die als *arbeider* goed is; *een groot koopman*, iemand, die als koopman groote zaken doet; — *een goede arbeider*, een arbeider, die goed van aard is; *een groote koopman*, een koopman, die groot van gestalte is; — *een oude soldaat*, een soldaat van hooge jaren, *een oud soldaat*, die lang gediend heeft, terwijl *oudsoldaat* beteekent, iemand, die soldaat geweest is.

Hosted by Google

Onzijdig 1e *en* 4e *nv.:* een, mijn, eenig, elk goed boek; het mannelijk geslacht, dat haastig antwoord, dat nutteloos werk.

Na de hierboven reeds genoemde woorden *een*, *geen* enz. wordt ook 't onzijdig bijv. nw. sterk verbogen; dit is soms mede 't geval na aanwijzende woorden, wanneer 't bijv. nv. op eene toonlooze lettergreep eindigt. In sommige gevallen wordt ook in 't onzijdig de sterke verbuiging naast de zwakke gebruikt met verschil van beteekenis, b. v.: *het redeloos dier* (de soort) en *het redelooze dier* (een enkel voorwerp); *het moedig paard* en *het moedige paard; mijn oud* (vroeger) *huis* en *mijn oude huis.*

Mannel. vrouwel. en onz. 2e *nv.:* goedsmoeds, droogsvoets; — onverrichter zake, zaliger gedachtenis, middelerwijl; — blootshoofds, veel goeds, iets moois, wat aardigs.

De mannel. uitgang der sterke buiging komt ook voor in: *alleszins*, *eenigszins*, *veelszins*, de vrouwel. in: *eenigermate*, *allerlei.*

Vrouwel. en onz. 3e *nv.:* van ganscher harte (*hart* was vroeger vr.), met luider stemme, van lieverlede, ter goeder ure; — van goeden huize, in koelen bloede.

In bovenstaande voorb. regeeren de voorzetsels, — en dit was met sommige vroeger 't geval, — den 3en nv.; zoo ook in: *in aller ijl*, *in allen gevalle*, *op den huize.*

91. In sommige gevallen blijft ook 't attributieve bijv. naamwoord onverbogen:

1). Wanneer het *zonder* bepalend lidwoord of bijv. voornaamwoord achter zijn zelfst. naamwoord geplaatst is; zie § 41, *b.* Opmerking.

Met het bep. lidwoord of bijv. voornw. wordt het verbogen, alsof 't zelfst. naamw. er op volgde; b. v.: *van Karel den Grooten tot Lodewijk den Vromen; zijn zoon, zijn eenige, ontviel hem; hij treurt over 't verlies van zijnen zoon, zijn eenigen; wij spreken van uwen oom, dien goeden.* De rangschikkende telw. volgen denzelfden regel: *van Willem den Eersten, aan Lodewijk den Veertienden.*

Ook wanneer een reeds genoemd zelfst. naamw., ter vermijding der herhaling, achter een bijv. naamw. is weggelaten, wordt dit laatste verbogen; b. v.: *Ik zie twee mannen, een grooten en een kleinen; zijne beide zonen waren op reis; de eene of de oudste was in Zwit-*

Hosted by Google

serland, 't verblijf van den anderen of den jongsten was hem onbekend.

Opmerking. Er dient in beide gevallen op gelet te worden, of niet soms 't bijv. naamw. zelfstandig gebruikt is. In 't eerste geval is dit zoo in de volgende zinnen: *Sommigen noemden Frederik den Grooten, den grooten* Wijze, *bij anderen heette hij de groote* dwaas; *spreekt gij van dien gierigaard, dien rijken* arme. In 't andere geval is dit zoo, wanneer 't bijv. naamw. op geen voorafgaand zelfst. nw. betrekking heeft, als: *de* eersten *zullen de* laatsten *zijn; de* rijken *onder u; de* grooten *der aarde, de* armen *der stad;* — daarentegen: *wie van die jongens hebt gij lief, dien* rijken, *maar* luien, *of dien* armen, *maar* vlijtigen.

2). Wanneer 't lidwoord *een* tusschen 't bijv. naamw. en zijn zelfst. naamw. te staan komt, en dit is soms 't geval, wanneer dat bijv. naamw. bepaald wordt door *hoe, zoo, even* of *te;* b. v.: *hoe* wijs *een man; zoo* wijs *een man als Salomo; even* groot *eene misrekening als de zijne; te* laag *eene handelwijze.*

92. Er zijn eenige bijv. naamwoorden, die nooit verbogen worden:

1) De stoffelijke bijv. naamwoorden op *-en;* b. v.: *eene houten tafel, van een ijzeren kogel.* Ook: *eene eiken* (voor *eikenhouten)* enz. *tafel.*

Men laat doorgaans ook onverbogen de overige bijv. naamw. op *-en*, alsmede de comparatieven op *-er*, als: *open brieven, afgesneden boeken, verhevener bestemming.*

2) De als bijv. naamwoorden gebruikte landsmansnamen, welke door middel van *-er* van plaatsnamen zijn afgeleid, als: *een Urker schip, een Harlinger koopman, de Hamburger boot.*

3) De bijv. naamw. *linker* en *rechter*, als: *Aan welken oever staat hij? Aan den rechter* of *den linker?*

Rechter en *linker* zijn comparatieven van *recht* en *link*, vanwaar ook *rechts* (bijw.) en *rechtsch* (bijv. nw.), *links* (bijw.) en *linksch* (bijv. nw.). *Slinke*, d. i. *linke* met voorgevoegde *s*, komt voor in: *„Roem, Christen! aan mijn* slinke *en rechter zijde is God"* (Ev. Gez.). *Slinks* (bijw.) en *slinksch* (bijv. nw.) zijn van denzelfden oorsprong.

Volgens de Spelling van 't *Woordenboek der Nederlandsche Taal* schrijft men: *rechterarm, linkerarm, rechterbeen, linkerbeen, rechterhand, linkerhand* enz., niet: *rechter arm, linker arm* enz.

Hosted by Google

4) *Eigen* met de beteekenis van *dezelfde;* b. v.: *op den eigen dag.*

Men zegt ook: *eigensten.*

5) De soortgetallen op *-lei* en *-hande*, zie § 111, 3).

Wanneer twee of meer bijv. naamwoorden slechts één hoedanigheidsbegrip uitdrukken, dan wordt alleen 't laatste bijv. naamw. verbogen, als: *eene wit en zwarte koe* (d. i. zwartbonte); *de rood, wit en blauwe vlag.*

93. Worden de bijv. naamwoorden als zelfstandige gebruikt, dan worden ze als deze verbogen, en wel de als persoonsnamen gebruikte *zwak*, aldus:

	Enkelvoud.		Meervoud.
	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Beide geslachten.
1.	de wijze.	de schoone.	de wijzen en schoonen.
2.	des wijzen.	der schoone.	der wijzen en schoonen.
3.	den wijze.	de schoone.	den wijzen en schoonen.
4.	den wijze.	de schoone.	de wijzen en schoonen.

Van de zaaknamen: *het schoone, het nuttige, het zwart, het groen,* die alle onzijdig zijn en alleen in 't enkelvoud voorkomen, worden de 2e en 3e nv. altijd door *van* en *aan* omschreven, behalve achter *iets, niets, wat, hetgeen* en in enkele uitdrukkingen achter *iemand* en *niemand,* in welk geval 't bijv. naamw. *sterk* wordt verbogen, aldus: *iets nieuws, niets groots, wat bijzonders, hetgeen hij voortreffelijks doet, iemand* of *niemand anders, niemand vreemds;* na een' sisklank blijft de *s* weg: *iets alledaagsch.*

94. De hoedanigheden kunnen in verschillende graden aan de zelfstandigheden worden toegekend, en wel:

1) *volstrekt,* door de bijwoorden van graad, zie § 18, 1 en § 16, Voorb. 3), *b.*

Voorbeelden. Een *hooge* boom, een *zeer hooge* boom, een *verbazend hooge* boom; een *moeilijk* geval, een *uiterst moeilijk* geval; eene *beschaafde* vrouw, eene *weinig beschaafde* vrouw, eene *hoogst beschaafde* vrouw.

Hosted by Google

2) bij *vergelijking*, door de bijwoorden *zoo*, *even* en *evenzoo*, terwijl de leden der vergelijking door *als* worden verbonden; door de trappen van vergelijking (zie § 57) of de bijwoorden *meer*, *meest* en *minder*, *minst*, terwijl na den comparatief en *meer* en *minder* de leden der vergelijking door *dan* worden verbonden.

Voorbeelden. Hij is *zoo groot* als gij en *even vlijtig*. Ik ben *evenzoo verheugd* als zij.

Gij zijt nog *jong* (stellende trap), maar ik ben *jonger* (comparatief), en hij is de *jongste* (overtreffende trap) van ons drieën.

Zijne verzekering is *meer waar* dan de uwe. Gij zijt *minder vlijtig* dan uw broeder. De *geleerdste* menschen zijn niet altijd de *meest practische*. Van alle middelen is dit het *minst kostbare*.

Opmerking. Voor *minder* .... *dan* kan men *niet zoo* .... *als* gebruiken; b. v.: Gij zijt *niet zoo* vlijtig *als* uw broeder.

Ander is een comparatiefvorm, weshalve bij vergelijkingen na dit woord *dan* en niet *als* moet gebruikt worden, als: *hebt gij* andere *boeken* dan *deze?* Ook na *anders* en *elders*, alsmede na *niets*, *niemand*. *nergens* en *nooit* of *nimmer* (bij welke woorden *anders* is verzwegen) wordt *dan* en niet *als* gebruikt; b. v. *Kunt gij* anders *tellen* dan *hij? Ik zag* niets anders of niets dan *rook*, niemand anders of niemand dan *hem*, nergens anders of nergens dan *hier*, nooit anders of nooit dan *'s morgens*.

95. In de voorbeelden onder § 94, 2 werden twee of meer zelfstandigheden ten aanzien van éene hoedanigheid vergeleken. De vergelijking kan ook geschieden tusschen twee hoedanigheden ten aanzien van een zelfde voorwerp of dezelfde voorwerpen; b. v. *zijn ijver is* meer (of minder) vurig dan aanhoudend; *deze tafel is* meer lang dan breed; *deze huizen zijn* meer net dan sierlijk. In dit geval kan de comparatief niet gebruikt worden; b. v. niet: *zijn ijver is* vuriger dan aanhoudend.

Eéne hoedanigheid kan ook (nl. onder verschillende omstandigheden, b. v. op verschillende plaatsen of tijden) in verschillende graden aan één zelfde of dezelfde voorwerpen worden toegekend; b. v. *ik ben hier altijd gezonder dan te A; uw tuin is nu minder waard dan verleden jaar; de rivier is hier het breedst; in den win-*

Hosted by Google

ter zijn de dagen het kortst. In dit geval neemt de overtreffende trap altijd *het* voor zich.

Zonder bepalend lidwoord komt de overtreffende trap niet voor dan wanneer hij volstrekte beteekenis heeft; b. v.: *beste* (= zeer goede), *eerste* (= zeer groote), *uiterste*, *laatste* en de superlatief voorafgegaan van *aller*, alsmede in aansprekingen.

Voorbeelden. Dat zijn *beste* menschen. Hij is een *beste* man, maar een *eerste* snaak. Wij doen nog eene *laatste*, *uiterste* poging. Het is *allerheerlijkst* weder. Dat is een *allerliefst* kind. — *Beste* Moeder! *Liefste* Zuster!

96. Bij hetgeen in § 57 gezegd is over de vorming van de trappen van vergel., valt nog op te merken, dat vóor den uitgang van den vergrootenden trap eene *d* wordt ingelascht, wanneer 't bijv. naamw. op *r* eindigt; b. v.: *duur, duurder; bitter, bitterder;* ook: *na, nader.* Eindigt het op eene *s* of *sch*, dan wordt de *s* van den uitgang des superlatiefs weggelaten, als: *de wijste keus, het booste wijf, de valschte man.* Nogtans omschrijft men veelal de superlatieven van woorden op *sch*, als: *meest malsch, meest practisch, meest hondsch.* In enkele gevallen meer worden welluidendheids- of duidelijkheidshalve de trappen van verg. omschreven; b. v. doorgaans: *waar, meer waar, meest waar;* en: *ik heb u lief, meer lief* en *het meest lief.*

In: *ik heb u liever* en *ik heb u het liefst*, kan *lief* bijv. nw. en bijw. zijn; in 't laatste geval zijn *liever* en *liefst* de trappen van *gaarne.*

Van samengest. bijv. naamw. krijgt het laatste lid de buiging, als: *weetgieriger, weetgierigst; hoogdravender, hoogdravendst; welbespraakter, welbespraaktst; goedkooper, goedkoopst.*

Beterkoop en *bestkoop* zijn bijwoorden.

97. Een paar bijv. naamw. vormen hunne trappen min of meer onregelmatig:

goed en *wel, beter, best* (voor *betst*);

Beter en *best* zijn gevormd van 't oude *bet*, dat nog voorkomt in *Betuwe, betweter, betovergrootvader.*

Hosted by Google

min, minder, minste; meerder, meeste;

Van *min* zijn de trappen regelmatig; na de *n* is hier eene *d* ingelascht, hetwelk na *n* en *r* menigvuldig geschiedt; b. v. in *boender* (voor *boener*), *hoorder* (voor *hoorer*). Er is van *meerder* en *meeste* als bijv. naamw. geen stellende trap. Als telw. of bijw. wordt *veel* daarvoor gebruikt, gelijk *weinig* bij *minder* en *minst*. *Min* had vroeger ook de beteekenis van weinig, gelijk nog in *evenmin* en: *Hoe* min *vermaak*, *hoe* veel *geween* (W. v. Haren).

De stellende trap *min* (= klein, laag, gering) komt weinig voor buiten de spreektaal; *minder*, *minst* en *meerder* (= grooter, aanzienlijker), *meest* daarentegen veel, als: *de meerdere of mindere kennis; de meerdere waarde; eene mindere betrekking; de minste beweging; de meeste schudding. Meerder* en *minder* worden ook zelfstandig gebruikt; b. v.: *wees beleefd niet alleen jegens uwe meerderen, maar ook jegens uwe minderen.*

kwaad, kwader, kwaadst; kwaad en *erg, erger, ergst.*

Van *kwaad*, met de beteekenis van *boos*, *ondeugend*, *toornig*, zijn de trappen regelmatig, als: *die hond is* kwader *dan deze; hij is de* kwaadste *man; de* kwaadste *sappen;* met de beteekenis van *verkeerd*, ontleent *kwaad* zijne trappen aan *erg*, als: *van* kwaad *tot* erger; kwade, erger, de ergste *tijden.*

Van eenige bijwoorden, die ook in samenstelling met een zelfst. naamw. voorkomen, als: *binnen*kant, *buiten*kant, *achter*deur, *middel*lijn enz., worden superlatieven bijvoeglijk gebruikt; b. v.: *binnenste*, *buitenste*, *achterste*, *voorste*, *middelste* (van *midden*), *buitenste.*

98. Van sommige bijv. naamwoorden zijn geen vergrootende en overtreffende trappen denkbaar, nl. van: 1) de stoffelijke bijv. naamw.; 2) de met een bepaald telwoord samengestelde, als: *tweestemmig*, *driekleurig*, *vierkant*, *zeshoekig;* 3) de samengestelde in wier beteekenis eene vergelijking ligt opgesloten, als: *ijskoud* (koud als ijs), *beendroog*, *kurkdroog*, *bloedrood*, *ijzersterk;* 4) de aan bijwoorden ontleende, als: *huidig*, *voormalig*, *dagelijksch*, *schriftelijk*, *mondeling*, *trapswijze;* 5) de woorden *blind*, *dood*, *stom*, *ledig* met de eigenlijke beteekenis van: geheel beroofd van 't gezicht, het leven, de spraak en geheel ledig, alsmede *jarig*, *eeuwig*, *eindig*, *oneindig*, *gelijk*, *ongelijk*, de woorden die eene afkomst beduiden, als: *aardsch*, *Nederlandsch*, en meer andere met volstrekte of bepaalde beteekenis.

Hosted by Google

HERHALING.

't Bijv. naamwoord bepaalt altijd een zelfst. naamwoord of een voornaamw., hetwelk dit vervangt. Het staat tot het bepaalde woord òf in de predicatieve betrekking, òf in de attributieve. 't Kenmerk van beide betrekkingen. Sommige bijv. naamwoorden komen uitsluitend predicatief, andere uitsluitend attributief, de meeste echter in beide betrekkingen voor. Voorbeelden.

De bijv. naamw. worden op hunne beurt bepaald door bijwoorden of voorwerpen. Niet alle bijv. naamw. kunnen een voorwerp bij zich hebben, d. i. niet alle zijn objectief; verg. § 22.

't Attributieve bijv. naamw. heeft tweeërlei buiging (§ 54): door verbuiging (§ 55 en § 90) drukt het zijne betrekking uit tot het bepaalde woord, door de buiging der trappen van vergel. (§ 57) den graad of trap, waarin zijne beteekenis moet gedacht worden. 't Predicatieve bijv. naamw. wordt niet verbogen (§ 89); het heeft wel de buiging der trappen. 't Attributieve bijv. naamw. blijft in enkele gevallen ook onverbogen (§ 91). Voorbeelden.

Van sommige bijv. naamwoorden laat de vorm of de beteekenis geen verbuiging toe (§ 92). Voorbeelden.

Men onderscheidt eene sterke en eene zwakke verbuiging. Voorbeelden van sterke verbuiging. — Er is onderscheid tusschen een groot man en een groote man; een goed huisvader en een goede huisvader; een groot vorst, een groote vorst en een grootvorst; een groot meester, een groote meester en een grootmeester; een oud burgemeester, een oude burgemeester en een oudburgemeester; een eenvoudig burger en een eenvoudige burger: elk groot handelaar, elk groote handelaar en elk groothandelaar; mijn oud huis en mijn oude huis.

De graad, waarin de beteekenis van een bijv. naamwoord moet gedacht worden, kan volstrekt of bij vergelijking worden uitgedrukt. In 't eerste geval geschiedt het door bijwoorden; in 't laatste deels door bijwoorden, deels door de buiging der trappen van vergelijking. 't Gebruik van *als* en *dan* bij vergelijkingen. De buigingsuitgangen der vergelijkingstrappen. Inlassching van *d* vóór *er*; weglating van de *s* des uitgangs *st*. Gevallen, waarin niet de buigingsuitgangen, maar de bijwoorden *meer*, *meest* of *minder*, *minst* worden gebezigd. Enkele bijv. naamw. vormen hunne trappen onregelmatig. Van sommige bijwoorden worden de superlatieven gebruikt als bijv. naamwoorden.

Er zijn bijv. naamw., wier beteekenis 't begrip der trappen uitsluit. Voorbeelden.

Hosted by Google

VIJFDE HOOFDSTUK.

HET TELWOORD.

99. De telwoorden zijn bijvoeglijke bepalingen (§ 52 en § 17, 4):

a. van hoeveelheid, d. i. *hoofd-* of *grondgetallen*, als: *een, twee, vijf, twintig, honderd, duizend.*

b. van rangschikking, d. i. *ranggetallen*, als: *eerste, tweede, vijfde, twintigste, honderdste, duizendste.*

De hoeveelheid en rangschikking worden niet altijd *bepaald*, d. i. door een bepaald getal, uitgedrukt, maar ook wel *onbepaald* of algemeen; b. v. de hoeveelheid: *veel, weinig, alle, sommige, geen* enz.; de rangschikking: *hoeveelste, zooveelste, middelste, laatste* enz.

Opmerking. De onbepaalde telwoorden van hoeveelheid omvatten bijna de geheele soort der onbepaalde telwoorden, weshalve ze dan ook gewoonlijk bij uitsluiting *onbepaalde telwoorden* heeten. De weinige onbepaalde rangschikkende worden van de overige onbepaalde telwoorden door den naam *onbepaalde ranggetallen* onderscheiden.

1. *Hoofdgetallen.*

100. Met uitzondering van *een* en *beide* blijven de hoofdgetallen, bijvoeglijk gebruikt (verg. § 101), onverbogen.

Een, zonder voorafgaand bepalend woord, wordt verbogen als 't lidwoord *een* (§ 55); zijn tweede naamval wordt door *van* omschreven, als: *van eenen boom.* In verbinding met een ander telwoord blijft *een* onverbogen: *een en twintig, honderd en een vrouwen, duizend en een schepen.* Voorafgegaan van een bepalend woord, wordt *een* verbogen als een bijv. naamwoord, als: *des eenen mans, van den eenen man.*

In zinnen als de volgende: *Hoeveel mannen ziet gij? Eenen. — En vrouwen? Eene. — Ziet gij beide mannen? Neen, den eenen. — Beide vrouwen? De eene. —*

Hosted by Google

is een reeds genoemd zelfst. naamwoord achter *een* verzwegen, en wordt dit verbogen, alsof dat zelfst. naamw. was uitgedrukt. In den eersten naamval van 't manlijk en onzijdig wordt dan dikwerf *de een, het een* in plaats van *de eene, het eene* geschreven; zoo ook *de ander, het ander* (verg. § 104).

Beide beteekent *de twee*. Het wordt sterk verbogen: *beide, beider, beiden, beide*; maar voorafgegaan van een bepalend woord, wordt het verbogen als 't bijv. naamwoord (§ 55): *mijner beide huizen, dezer beide tafels, den beiden kinderen, welke beide vrouwen*. Wanneer het beteekent *de twee personen*, en dus zelfstandig is, dan krijgt het *n* en wordt aldus verbogen: *beiden, beider, beiden, beiden*; b. v. *beiden zingen; beider gezang is schoon; geef beiden dien lof; prijs beiden;* ook met een voornaamwoord: *wij beiden, ons beiden, die beiden, wier beider gezang? dezer beider gezang*. Voor *onzer, uwer, harer, hunner beider* zegt men: *ons, u, hun, haar beider*. Van zaken sprekende zegt men *beide*, niet *beiden*; verg. *alle* § 106.

Wanneer *beide* als onderwerp op zelfst. naamwoorden terugwijst, dan moet zijn werkwoord in 't meervoud staan; b. v.: *roep A en B, beiden zijn in den tuin; boeken en papieren, beide liggen* enz.; daarentegen: *men moet werken en rusten; beide is behoefte*.

101. De hoofdgetallen kunnen de beteekenis hebben van zelfst. naamwoorden en dan in 't meervoud voorkomen:

1) Als namen van cijfers en getallen, als: *er staat eene een, twee, drie, vier; schrijf eenen, tweeën, zessen, zevens, negens; twee eenen, drieën* enz. (op dobbelsteenen); *drie en zeven waren heilige getallen*.

2) Als verzamelwoorden, als: *het twintig* (d. i. het twintigtal), *het dertig, het honderd, een acht dagen, een veertien dagen, een dikke vijftien gulden, een duizend soldaten*, en in 't meervoud: *bij vieren, zevenen, negenen, tienen, vijftigen, honderden, duizenden tellen. Honderden en duizenden menschen. — Millioen, billioen*

Hosted by Google

enz. worden altijd als onzijdige zelfst. naamwoorden beschouwd.

Opmerking. In: *Ik verkoop die peren voor 3 stuivers de zes* (peren), *de tien*, *de vijftien* enz., zijn de telwoorden *zes*, *tien*, *vijftien* bijvoeglijk, omdat daarbij 't zelfst. naamwoord is uitgelaten.

102. Een telwoord, dat een meervoudig getalbegrip uitdrukt, heeft het zelfst. naamwoord in het meervoud achter zich, met uitzondering van de met *half* samengestelde, als: *derdehalve appel* (d. i. de voorgaande, dus hier twee *geheel* en de derde *half*), gelijk men ook zegt: *twee en een halve appel*. Drukt het telwoord een maatbegrip uit, dan staat soms 't zelfst. naamw. in 't enkelvoud, als: *vijf meter laken*, *zes liter wijn*, *tien gulden aan geld of papier*, *vijf ton haring*, voor de hoeveelheid, en: *vijf meters*, *zes liters*, *tien guldens* (guldenstukken), *duizend tonnen*, voor 't getal der voorwerpen of eenheden. Bij de verkleinvormen, als: *dubbeltje*, *maatje* enz., en in andere gevallen meer, als *maand*, *week*, *dag*, *minuut*, *seconde*, maakt de taal dat onderscheid niet; zij staan na een meervoudig getal altijd in 't meervoud. Daarentegen staan *uur* en *jaar* bij een maatbegrip in 't enkelvoud: *het is twee*, *drie*, *vier uur*; *de klok gaat twee uur voor*; *hij is al drie jaar dood*.

Men zegt: *te een uur*, *te twee uur*, *te drie uur*, enz.; nogtans schrijft men ook: *te een ure*, *te twee uren*, *te drie uren*.

De schrijfwijze: *half-een* (niet: *half een* of *halfeen*), *half-twee* enz. is de beste. Men zegt niet: *te een een tweede*, *twee een tweede uur* enz., weshalve de schrijfwijze *te* $1\frac{1}{2}$, $2\frac{1}{2}$ *uur* enz. is af te keuren.

Opmerking. Uitdrukkingen als: *een dag of vier*, *een meter of vijf*, *een dag of zes*, *een jaar of wat* enz. zijn bij uitlating ontstaan. Oudtijds zei men alleen: *één dag of twee* (dagen), *één boek of twee* (boeken) enz., en uit *één ... of twee* ontstond: *twee of drie*, *drie of vijf* enz., *één ... of drie*, *één ... of vier*, *vijf*, *zes* enz., *één ... of wat*. Vergelijk: *een stuk of zes pennen*, enz. d. i. *éene pen of zes* (pennen), en: *eene pen of drie*, *vier*; *eene pen drie vier*; *drie of vier pennen*; *een dag of acht*, *veertien*; *acht of veertien dagen*.

Hosted by Google

2. *Ranggetallen.*

103. De ranggetallen of rangschikkende telwoorden zijn met uitzondering van slechts eenige, b. v. *eerste, laatste, andere, de hoeveelste* en *de zooveelste, de middelste*, van de hoofdgetallen, die daarom ook grondgetallen heeten, afgeleid. Zij worden verbogen als de bijv. naamwoorden. Wanneer zij in 't meervoud zonder zelfst. naamwoord voorkomen, krijgen zij evenwel in alle naamvallen *n*, als: *de eerste deelen en de tweeden, derden, laatsten.*

Ter aanduiding van de volgorde van vorsten van denzelfden naam staan zij doorgaans achter 't zelfst. naamwoord, maar worden verbogen, alsof zij er voor stonden; vergel. § 91, 1). Men zegge niet: *Willem een, Karel vijf* enz.

In sommige gevallen nogtans vervangt het hoofdgetal 't rangschikkend telwoord, als: *Hoofdstuk* 2; *Gezang* 4; *vers* 3; *bladz.* 7; *het jaar achttienhonderd twee en zeventig.*

104. *Ander* beteekent oorspronkelijk *tweede*, welke beteekenis het nog heeft in: *ten andere, anderhalf, andermaal, anderendaagsche* (koorts), *om den anderen* (dag), alsmede bij rangschikking in vereeniging met *een* of *eerste*, als: *hij neemt het eene boek, gij krijgt dus het andere.* In dezelfde gevallen als bij *een* kan bij *ander* de *e* weggelaten worden; zie § 99.

In de beteekenis van *tweede* duidt *ander* op tegenstelling met *een* of *eerst.* In andere gevallen drukt het tegenstelling in 't algemeen uit: *hij heeft al vier pennen gehad en vraagt nog eene andere; een ander kleed aantrekken.* Het is dan bijv. naamwoord. Zelfstandig gebruikt met *een*, beteekent het: *een ander persoon*, is gemeenslachtig en wordt aldus verbogen: *een ander, eens anders, een' ander, een' ander;* meerv. *anderen, anderer, anderen, anderen.*

In zinnen als: *de eenen zongen en de anderen dansten*, zijn *de eenen, de anderen* (= sommigen) onbe-

Hosted by Google

paalde telwoorden. Ook staat: *een en andermaal*, *een en ander boek* enz., voor: *eenige* malen, *eenige* boeken, enz.

Het een en ander (= sommige zaken), *het een of ander* (iets), *de een of ander* (deze of gene) hebben de beteekenis van onbepaalde voornaamwoorden.

105. *Eerste* en *laatste* zijn superlatieven van *eer* (= vroeg) en *laat*. Als rangschikkend telwoord beteekent *eerst*, een vóór-zijn of voorafgaan, en *laatst* een achteraan-zijn, in betrekking tot rang en orde; b. v. *het eerste, tweede, derde en het laatste vers.* Als bijv. naamwoorden beteekenen zij hetzelfde, maar 1) in betrekking tot plaats en ligging, en dan zijn ze synoniemen van *voorste* en *achterste*; b. v. *de eerste gelederen en de laatste;* 2) in betrekking tot tijd, en dan beteekenen zij *vroegste* en *laatste*; b. v. *de eerste bloemen der lente, de laatste veldvruchten*; 3) in betrekking tot aanzien, verdienste, uitnemendheid beteekent *eerste:* hoogste, voornaamste, als: *de eerste posten in den staat, de eerste handelshuizen van Londen. Eerst* beteekent *zeer groot* in: *een eerste speler, een eerste deugniet. Eerste* en *laatste* worden ook zelfstandig gebruikt; b. v.: *hij was hier in huis altijd de eerste* (voornaamste persoon), *nu is hij de laatste; de eersten zullen de laatsten zijn.*

3. *Onbepaalde telwoorden.*

106. Sommige onbepaalde telwoorden beteekenen al de eenheden of 't geheel, andere een grooter of kleiner deel daarvan. *Elk, ieder, een iegelijk, ettelijke, sommige, menig* en *gezamenlijk* drukken een getalbegrip uit; *gansch, geheel* en *half* een maatbegrip, terwijl *al, eenig, geen, veel* en *weinig* zoowel een getal- als maatbegrip kunnen beteekenen.

Alle, eenige, sommige, ettelijke, vele, weinige kunnen meervoudige zelfst. naamwoorden bepalen en worden op dezelfde wijze verbogen: *alle, aller, allen, alle*

Hosted by Google

vrienden. Zij worden ook zelfstandig gebruikt, en dan schrijft men, van personen sprekende, *allen, eenigen, sommigen, velen, weinigen,* als: *de vrienden waren er allen, maar ik heb slechts weinigen kunnen spreken; sommigen zeggen dit, anderen dat.* Daarentegen, van zaken sprekende, *alle, eenige* enz.; b. v.: *Hebt gij de boeken meêgenomen? Niet alle; eenige slechts.*

Ettelijke is, van personen sprekende, weinig of niet gebruikelijk. *Gezamenlijk* wordt voorafgegaan van 't bepalend lidwoord of een bijv. voornaamwoord, als *de gezamenlijke vrienden; mijne gezamenlijke bezittingen;* dit kan ook 't geval zijn met *vele* en *weinige.* Ze worden dan als bijv. naamw. verbogen. *Verscheidene, onderscheidene* en *verschillende* kunnen, met verlies hunner gewone beteekenis, als onbep. telwoorden voorkomen.

107. *Al,* bijvoeglijk gebruikt, blijft vóor 't bepalend lidwoord of een bijv. voornaamwoord (met uitzondering van *dusdanige, zoodanige* en *dergelijke*) liefst onverbogen, als: *al de buren, al mijne hoop, al deze boeken;* maar: *alle zoodanige, dusdanige* of *dergelijke zaken.* Zonder lidwoord enz. zegt men: *alle roem, alle waar, alle hout, alle menschen.* De 1e nv. is dus altijd *alle;* de 2e naamv. komt alleen soms bij 't vrouwelijk voor: *boeken aller soort, de last aller schuld* (vergel. § 90. Voorbeelden: *alleszins* en *allerlei,* alsmede voor *veel* en *geen: veelszins, geenszins);* de 3e naamv. komt ook zelden voor, dan na voorzetsels met dien naamval: *te allen tijde, in aller ijl, in allen gevalle* (vergel. § 90); de 4e nv. mannelijk is *allen;* b. v. *met allen spoed.*

In 't enkelvoud kan *al* alleen bij verzamelnamen, stofnamen en abstracte zelfst. naamwoorden gebruikt worden, als: *alle man* (voor: *alle menschen*), *al het volk, alle hout, al het goud, alle hoop,* en niet bij voorwerpsnamen; b. v. *alle tafel, al de tafel;* in dat geval maakt men gebruik van *ieder, elk, geheel* of *heel, gansch.*

Hosted by Google

Al is zelfst. naamwoord in: *het al*, en in samenstelling met *heel* in: *heelal*.

108. *Geen* is ontkennend telwoord met de beteekenis van *niet één* (geen een, geen enkel), als: *wij konden geen cent van hem machtig worden; geen uur kan gemist worden.*

Het kan ook ontkennend lidwoord zijn, als: *wat gij verlangt, is geen kleinigheid; hij is geen Franschman, maar een Duitscher;* en ontkennend bijwoord, als: *hij kan geen tegenspreken verdragen* (d. i. *tegenspreken kan hij niet verdragen); hij verlangt geen hulp; geen hulp baat hier.* In 't laatste geval blijft *geen* onverbogen. Wordt het in de beide andere beteekenissen verbogen, dan volgt het de buiging van *één.*

Geen voor *iemand* en *een* voor *iemand* zijn onbepaalde voornaamwoorden; zie § 125.

Veel en *weinig*, zonder lidwoord of bijv. vnw. gebruikt, worden niet verbogen; met het lidw. enz. worden ze verbogen als bijv. naamwoorden. *Veel* en *weinig* beteekenen eene *groote* of *kleine* hoeveelheid: *veel roem, weinig eer; vele* en *weinige* doen denken aan *soorten* van hetgeen het zelfst. naamw. noemt: *vele wijn is beter; vele honing is minder zoet; weinige rijst is minder wit.* In dat geval gebruikt men ook het meervoud: *vele wijnen*, of men zegt: *wijnsoorten, soorten van honig* enz.

Weinige en *vele* worden soms ook predicatief gebruikt, als: *zijne goedheden zijn vele; zijne diensten zijn weinige; vele zijn uwe weldaden.*

109. *Elk, ieder* en *een iegelijk* zijn bijvoeglijk, als: *elk, ieder, een iegelijk mensch*, d. i. alle menschen één voor één of afzonderlijk; of zelfstandig, als: *wij waarschuwen elk, ieder* en *een iegelijk. Elk* en *ieder* worden gelijk verbogen; de 3e nv. in 't vrouwelijk en onzijdig wordt omschreven of daarvoor de 1e gebruikt; ook de 2e nv. wordt omschreven in alle drie geslachten, hetwelk trouwens bij voorkeur met alle bijvoeglijke telwoorden geschiedt: *iedere hoed*, en bij persoonsnamen,

Hosted by Google

ieder of *iedere* (1e nv.); — *iederen hoed* of *vader* (3e en 4e nv.); — *iedere moeder* (1e en 4e nv.); — *ieder land* (1e en 4e nv.) Zelfstandig gebruikt, zijn *elk* en *ieder* gemeenslachtig en worden in den 2e nv. verbogen: *ieders* of *elks meening*, en op gelijke wijze: *een ieders, iedereens, elkeens boek.*

110. *Gansch, geheel* of *heel* en *half*, voorafgegaan van 't bep. lidwoord of een bijv. vnw., worden als bijv. naamwoorden verbogen. Gevolgd van 't lidwoord enz., blijft *geheel* of *heel* onverbogen: *geheel de schepping, heel mijn schat.* Voor namen van landen en steden, zonder lidwoord, blijven ze alle drie onverbogen: *gansch Azie, geheel Italië, half Rome.* In de beteekenis van *volledig* of *vol, volkomen, ongeschonden* is *geheel* een bijv. naamwoord, als: *heele dozijnen, geheele getallen, heele vellen, heele schotels*; en *half* in die van *gebrekkig*, als: *halve maatregelen.*

Wat is bijv. telwoord, met de beteekenis van *eenig* (enkelv.), d. i. *kleine hoeveelheid;* b. v. *wat papier.* Men vindt daarvoor soms *ietwat* (vergel. § 125) gebruikt.

Menig geeft in 't enkelvoud een meervoud te kennen; b. v. *menig boek* = vele boeken. *Menig* en *eenig* (enkelv.) worden als *een* verbogen. *Menigeen* is zelfstandig, gemeenslachtig en wordt als *iedereen* verbogen.

111. Van sommige onbepaalde telwoorden, zoowel als van bepaalde worden sommige telwoordelijke bijvoegl. naamwoorden en bijwoorden gevormd:

1) De *verdubbelgetallen*, door *voudig* of *vuldig* achter de hoofdgetallen *twee, drie* enz. en de onbepaalde *veel* en *menig* te voegen, als: *tweevoudig, honderdvoudig, veelvoudig, menigvuldig; dubbel* bestaat naast *tweevoudig.* De voorgaande, zijn bijv. naamwoorden van hoeveelheid. De verdubbelgetallen op *voud* zijn bijwoorden of zelfst. naamwoorden, als: *het tweevoud, het honderdvoud; twintigvoud betalen, honderdvoud vergelden. Dubbel*, met de beteekenis van *tweevoud, tweemaal*, is bijwoord.

Hosted by Google

2) De herhalingsgetallen *eenmaal*, *tweemaal*, *honderdmaal*, *driewerf*, *viermaal*, *vierkeer*, *menigmaal* enz. zijn bijwoorden van herhaling. Men zegt ook: *vier malen*, *vijf keeren*, *zes reizen* enz., maar dan zijn *maal*, *keer*, *reis* meerv. zelfst. naamwoorden, voorafgegaan van hoofdgetallen.

3) De soortgetallen. Deze zijn onverbuigbare bijv. naamwoorden op *lei* en *hande*: *eenerlei*, *tweeërlei*, *tienderlei*, *velerlei*, *allerhande enz.*

Lei (= soort) en *hande* (= aard) zijn verouderde zelfst. naamwoorden

De zoogenaamde deel- of breukgetallen, zijn, met uitzondering van *half* en *verl* (*vierdeel*, *vierendeel*), eigenlijk rangschikkende telwoorden: *derde*, *vierde*, *tiende* enz., waarbij het zelfst. naamwoord is uitgelaten. Met uitzondering van *half* blijven zij onverbogen; b.v.: *hij kreeg een derde gulden*, *een halven gulden*; *een derden* zou beteekenen: *hij kreeg ten derden male een' gulden*, en in dat geval is *een* een lidwoord. *Half*, bijvoeglijk gebruikt, kan als deelgetal geen ander hoofdgetal dan *een* vóór zich hebben. Men zegt b.v.: *drie tweede* (niet *drie halve*) *gulden*, wel: *drie halven*.

HERHALING.

Verdeeling der telwoorden: 1) van hoeveelheid en rangschikking; 2) bepaalde en onbepaalde. De bepaalde telwoorden van hoeveelheid heeten hoofdgetallen of grondgetallen (§ 99 en § 103), de onbepaalde eenvoudig onbepaalde telwoorden (in plaats van: onbepaalde telwoorden van hoeveelheid, vergel. § 99, Opm.); de bepaalde telwoorden van rangschikking heeten eenvoudig ranggetallen; de onbepaalde, slechts weinige in getal, onbepaalde ranggetallen.

Het telwoord *een* te onderscheiden van 't lidwoord van eenheid; zijne buiging, zijn gebruik. *Beide*, zijn beteekenis, gebruik en verbuiging. Alle andere telwoorden blijven onverbogen, maar kunnen evenals *een* en *beide* zelfstandig gebruikt worden en in dat geval in 't meervoud voorkomen. Soms staat het zelfst. naamwoord na een meervoudig telwoord in 't enkelvoud (§ 102). Voorbeelden.

De ranggetallen zijn meerendeels afgeleid van de hoofdgetallen; welke niet? In den regel staan ze vóór 't zelfst. naamwoord; in welk geval niet? Hunne buiging.

Ander, zijne beteekenis en zijn gebruik: als telwoord, bijv. naamwoord, onbep. voornaamwoord. Voorbeelden.

Beteekenis en gebruik van *eerste* en *laatste*: telwoord, zelfst. naam-

Hosted by Google

woord. Voorbeelden. Er is onderscheid tusschen: *de twee* (*drie* enz.) *eerste huizen van de straat*, en: *de eerste twee* (*drie* enz.) *huizen van de straat*. Op *de eerste twee* volgen *de tweede twee* enz. Zoo ook is er onderscheid tusschen: *de twee*, *drie* enz. *laatste*, en: *de laatste twee*, *drie* enz. Ook tusschen: *het tweede en laatste vers*, en: *het tweede en het laatste vers*. Er is onderscheid tusschen: *zijn eene paard*, en: *een zijner paarden; zijne twee* of *beide paarden*, en: *twee zijner paarden*.

Onbepaalde telwoorden, die een getalbegrip en een maatbegrip beide kunnen beteekenen. Voorbeelden. Sommige worden alleen bijvoeglijk, andere zoowel bijvoeglijk als zelfstandig gebruikt.

Alle, *eenige*, *sommige*, *ettelijke*, *vele*, *weinige* krijgen, evenals *beide*, zelfstandig voor personen gebruikt, eene *n*. Verbuiging der verschillende onbepaalde telwoorden; de 2e nv. wordt van de bijvoeglijke doorgaans omschreven.

Beteekenis en gebruik van *al*.

Er is onderscheid tusschen: *veel*, *weinig* en: *vele*, *weinige*.

Geen is niet altijd telwoord, d. i. ontkenning van *één*; het kan ook ontkennend lidwoord, ontkenn. bijw. en onbep. voornaamwoord zijn. Voorbeelden.

Geheel of *heel* en *half* zijn niet altijd telwoord; ze kunnen ook bijv. naamwoorden zijn. *Wat* kan telwoord zijn: *wat geld*, *wat bier*, maar is 't niet altijd.

Van telwoorden worden bijv. naamw. en bijwoorden gevormd, die men daarom telwoordelijke bijvoegl. naamwoorden en bijwoorden noemt; ze worden naar hunne beteekenis verdeeld in: *verdubbelgetallen*, *herhalingsgetallen* en *soortgetallen*. Onze taal heeft met uitzondering van *half* en *verl* geen afzonderlijke deel- of breukgetallen; de rangschikkende worden er voor gebruikt. De breukgetallen zijn dus naar hun' vorm rangschikkende telwoorden, naar hunne beteekenis behooren ze tot de telwoorden van hoeveelheid.

ZESDE HOOFDSTUK.

't VOORNAAMWOORD.

112. De voornaamwoorden dienen, om uit te drukken in welke betrekking de voorwerpen tot den spreker gedacht worden; terwijl zij dit doen, vervangen zij den naam dier voorwerpen, of zijn daarvan bijvoegl. bepalingen. In 't eerste geval heeten zij *zelfstandige*, en in 't laatste geval *bijvoeglijke voornaamwoorden*.

Opmerking. De hierboven bedoelde betrekking is drieërlei: 1) de persoonlijke, welke uitgedrukt wordt in de persoonsonderscheiding door middel van de persoonlijke voornaamwoorden; 2) die van bezit door middel van de bezittelijke voornaamwoorden; 3) die van plaats door middel van de aanwijzende, bepalingaanduidende, betrekkelijke en vragende voornaamwoorden.

Hosted by Google

1. *Persoonlijke voornaamwoorden.*

113. De persoonl. voornaamw. worden onderscheiden in die van den 1^{en}, den 2^{en} en den 3^{en} persoon; die van den 1^{en} persoon wijzen den spreker aan en zijn *ik* voor 't enkelv. en *wij* voor 't meerv.; die van den 2^{en} pers. wijzen den aangesprokene of de aangesprokenen aan en zijn *du* (doe) voor 't enkelv. en *gij* voor 't meerv.; die van den 3^{en} pers. wijzen personen of zaken aan, welke noch als spreker noch als aangesprokene in de rede voorkomen; ze zijn: *hij* (manl.), *zij* (vrouwel.), *het* (onz.) voor 't enkelv., en *zij* (alle drie geslachten) voor 't meervoud.

Zij worden aldus verbogen:

1^{e} persoon.	2^{e} persoon.	3^{e} persoon.		
Manlijk en vrouwlijk.	Manlijk.	Vrouwlijk.	Onzijdig.	
Enkelvoud.				
1. ik.	du (doe).	hij.	zij, ze.	het.
2. mijner, mijns.	dijner, dijns.	zijner, zijns.	harer haars.	
3. mij, me.	dij (di).	hem.	haar, ze.	het.
4. mij, me.	dij (di).	hem.	haar, ze.	het.
Meervoud.				
1. wij, we.	gij, ge.	zij, ze.	zij, ze.	zij, ze.
2. onzer, ons.	uwer, uws.	hunner, huns.	harer, haars.	
3. ons.	u.	hun.	haar.	
4. ons.	u.	hen, ze.	haar, ze.	ze.

114. De 2^{e} nv. van de pers. voorn.w. komt zelden voor en dan doorgaans met den vorm op *er*, als: *ontferm u mijner*, (zie bl. 10, 4) *b*); *een onzer, de meesten uwer, velen hunner.* De vorm op *s* komt voor in sommige verouderde uitdrukkingen: *hij is mijns niet waardig; om uws zelfs wil, huns zelf wil*, onderscheiden van: *om uwentwil, hunnentwil; om uws zelfs zaligheid* (voor *uw eigen* enz.); met *gelijke: mijns gelijke, zijns gelijke* enz.

Wanneer de pers. voorn.w. door een ander woord gevolgd zijn, dat de buiging van den 2^{en} nv. aanneemt,

Hosted by Google

dan laat men de buiging bij, 't voorn.w. weg: *u beider*, *ons aller*, *hun aller vrienden* niet: *uwer beider*, *onzer aller*, *hunner aller*.

Het pers. voorn.w. van den 2^en^ pers. enk., en daarmee ook 't bezittelijk, is verouderd. Bij Zuidnederlandsche dichters komt het echter nog dikwerf voor; ook leeft het hier en daar voort in de spreektaal.

Zoowel voor 't enkelv. als voor 't meerv. is *gij*, *ge* gebruikelijk, doch alleen in de schrijftaal; in de omgangstaal hoort men *jij*, *je* en *jou*, en waar deze te gemeenzaam zijn, noemt men den aangesprokene; b. v.: *Vader heeft gezegd*, *Mijnheer zegt*, of men maakt gebruik van *u* (eene verkorting van *Uw Edele*, *Uwe Edelheid*); b. v. *u heeft*, *u zegt*. Dit *u* vordert dus eigenlijk 't werkw. in den 3^en^ persoon; dikwerf echter hoort men het met den 2^en^ pers. gebruiken, als: *u hebt*, *u zijt*.

Om bijzonder 't meervoud te doen uitkomen, verbindt men de pers. voorn.w. met *lieden*, *lui*, als: *wijlieden*, *wijlui*, *gijlieden*, *jijlui*, *jelui*, ook *jullie* en naast *zijlui* ook *zullie*.

115. *Ik* wordt soms verkort tot *'k*, *het* tot *'t*, en in de spreektaal doorgaans. Voor *mij*, *wij*, *gij*, *zij* gebruikt men ook (zie de verbuiging) de verzwakte vormen *me*, *we*, *ge*, *ze*. In de gemeenzame taal gebruikt men *ze* ook menigvuldig als 3^en^ nv., in 't meervoud van alle drie geslachten. In plaats van de ontbrekende naamvallen in 't onzijdig maakt men in de schrijftaal gebruik van: *daarvan* of *er van*, *daaraan* of *er aan*; doch ook, van personen en dieren sprekende, van *zijner*, *zijns* voor den 2^en^, van *het* voor den 3^en^ nv. enk. en *hun*, *aan hen* voor 't meerv.

De 3^e^ nv. vrouwel. meerv. *haar* wordt in 't spreken tot *er* (of met voorvoeging van *d der*) verkort en nevens *haarlui* ook voor 't manlijk gebezigd. In deftigen stijl vindt men soms *haar* (3^e^ en 4^e^ nv.) met *heur* verwisseld.

Hosted by Google

Hun komt doorgaans als 3e, *hen* als 4e nv. voor, ofschoon dit onderscheid willekeurig heet.

De pers. voorn.w. van den 3en pers. richten zich naar 't geslacht en 't getal van 't woord, waarop ze terugwijzen. Verschilt bij zulk een woord 't woordgeslacht van 't persoonsgeslacht, dan volgt het voorn.w. dit laatste; b.v. *Zijne* Majesteit *zeide, dat* hij (niet *zij*); *ik stond over dat meisje verwonderd, toen* zij (niet *het*) *dat lied zong.*

Op een enkelv. verzamelwoord wijst soms 't pers. voorn.w. in 't meervoud terug, als: *Wat wil dit* volk, *dat ik voor* hen *doen zal? Toen hij de* menigte *van menschen zag, vroeg hij, wat* zij *verlangden.*

In sommige gevallen wordt ter vermijding van dubbelzinnigheid het persoonl. voornaamw. vervangen door het aanwijzende, als: *mijn broeder was bij zijnen vriend, toen deze* enz.; vergelijk § 119.

116. Tot de pers. voorn.w. brengt men ook het terugwerkende *zich*, hetwelk alleen in den 3en en 4en nv. voorkomt, als: *hij geeft* zich (3e nv.) *daarvan de eer; zij boog* zich (4e nv.); *hij neemt alles op* zich. Het behoort tot den 3en pers.; in den 1en en 2en pers. maakt men gebruik van *mij, ons, u: ik geef mij, wij geven ons, gij geeft u.* Voor den 3en persoon was een afzonderlijke vorm noodig, ten einde dubbelzinnigheid te voorkomen: *hij geeft zich, hij geeft hem; zij prijst zich, zij prijst haar.*

Elkander of *elkaar* en *malkander* of *malkaar* zijn *wederkeerige* pers. voornaamwoorden, die in den 2en nv. *s* krijgen en in den 3en en 4en nv. doorgaans onverbogen blijven. Ze zijn, evenals *zich*, gemeenslachtig en mogen noch door *zich*, noch door *ons* of *u* vervangen worden. De volgende zinnen verdienen dan ook afkeuring: *„Ik zag de speren hier en daar* zich *naderen aan het zuid;" „Ik reis u voor; wij zien* ons *weer.*

Tot versterking hunner beteekenis nemen de pers. voornaamw., en ook de zelfst. naamw., het woordje *zelve* na zich met de beteekenis van *in eigen persoon.*

Hosted by Google

Het wordt dus verbogen:

Enkelvoud.

Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.
1. ik, gij, hij *of* de man zelve *of* zelf.	1. ik, gij, hij *of* de vrouw zelve.	1. het of het kind zelve *of* zelf.
2. des mans zelven.	2. der vrouw zelve.	2. des kinds zelven.
3 en 4. mij, u hem *of* den man zelven.	3 en 4. mij, u, haar *of* de(r)vrouw zelve.	4. het *of* het kind zelve *of* zelf.

Het meerv. voor de drie geslachten is in alle naamvallen *zelven*. De 2e nv. der pers. voorn.w. met *zelf* wordt omschreven: *van mij zelven*, *van ons zelven*. De 2e nv. *zelfs*, voor beide getallen en alle geslachten, is verouderd; vergel. de voorb. in § 114.

Alleen, dat onverbuigbaar is, komt evenals *zelf*, als bijvoeglijke bepaling, achter zelfst. naamwoorden en pers. voornaamwoorden. Men zou *zelf* en *alleen* bijvoegl. uitsluitende voornaamwoorden kunnen noemen en ze dan tot de persoonlijke moeten rekenen.

Alleen kan ook bijwoord zijn.

2. *De bezittelijke voornaamwoorden.*

117. De bezittelijke voornaamwoorden zijn afgeleid van den 2en nv. der persoonlijke. Ze zijn voor den 1en pers. *mijn* (enk.) en *ons* (meerv.); voor den 2en pers. *dijn* (enk. verouderd) en *uw* (meerv. ook voor 't enk. gebruikt); voor den 3en pers. *zijn*, *haar* (enk.) en *hun*, *haar* (meerv.). Zij duiden den eigenaar aan met betrekking tot den 1en, 2en en 3en persoon; b. v.: *dit boek is het mijne*, *die kaart is de uwe*, *deze liniaal is de hare*, of: *dit is mijn boek*, *uwe kaart*, *hare liniaal*.

Ze zijn bijvoegl. of zelfstandig; van eerstgenoemde is de buiging opgegeven op blz. 44 en 45. De zelfstandige worden van 't bepalende lidwoord voorafgegaan en verbogen als 't bijv. naamwoord.

Enkelvoud.			*Meervoud.*
Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	Alle 3 geslachten.
1. de onze.	1. de onze.	1. het onze.	1. de onze.
2. des onzen.	2. der onze.	2. des onzen.	2. der onze.

Hosted by Google

3. den onzen.	3. de(r) onze.	3. het onze.	3. den onzen.
4. den onzen.	4. de onze.	4. het onze.	4. de onze.

In 't meervoud krijgen alle naamvallen *n*, wanneer 't voornaamwoord 't begrip van personen inhoudt; b. v.: *de mijnen zijn welvarende; groet de uwen.*

Opmerking. De zelfst. bezittel. voorn.w. missen, predicatief gebruikt, soms 't lidwoord in hoogeren stijl, als: *Uw is het koninkrijk; Zijne is de wrake; De dag is Uwe, ook is de nacht Uwe.* In dagelijkschen stijl komt het, vooral in den 1^{en} persoon, voor met bijzondere beteekenis: *dat is mijn*, voor: *dat verklaar ik prijs.*

Ten mijnent, ten zijnent, ten harent enz. beteekenen: *te mijnen huize, te zijnen huize* enz., en bij uitbreiding van beteekenis ook: *in mijne woonplaats*, enz. of in 't algemeen: *bij mij, bij u* enz. *aan huis, ter plaatse, te lande.*

In plaats van *haar* vindt men soms welluidendheidshalve *heur*, als: *heur haar, heur hart, heur hand*, vergel. § 115.

In plaats van den 2^{en} naamval wordt in de spreektaal soms een bez. voorn.w. gebruikt; b. v. *mijn vader zijn vriend, mijn zuster haar kat*, hetwelk af te keuren is.

Dat het bez. voorn.w., hetwelk een vrouwel. zelfst. naamwoord met sterke buiging voorafgaat, onverbogen blijft, is in § 84 reeds opgemerkt: *Uw zusters zoon.*

118. Evenals bij de pers. voorn.w., behoeft bij de bezittelijke alleen in den 3^{en} pers. 't geslacht des persoons, d. i. van den bezitter te worden aangewezen. De vorm voor 't mannelijk en onz. enkelvoud, d. i. voor éénen bezitter is *zijn*, voor 't meerv. of meer bezitters *hun*, en *haar* voor het vrouwelijk enkel- en meervoud. Bij verschil van 't woord- en persoonsgeslacht schikken de bezittel. voorn.w. zich naar 't laatste. Men zegge dus: *Dat meisje heeft veel zorg voor haar broertje*, en niet: *zijn broertje*, zooals het naar het woordgeslacht zijn moest. Zoo zegt men ook van eenen koning: *Zijne Majesteit te midden zijner onderdanen*, terwijl *harer onderdanen* van eene koningin gezegd wordt; vergel. § 115.

Hosted by Google

't Bezittel. voorn.w. wordt ter vermijding van dubbelzinnigheid soms vervangen door 't aanwijzende, als: *Terwijl mijn broeder bij zijn' vriend was, stierf diens echtgenoote;* of: *terwijl mijn broeder bij zijnen vriend was, overleed de echtgenoote van dezen* (§ 115).

Wijst een bezittel. voorn.w. terug op twee of meer bezitters, dan staat het in 't meervoud; b. v.: *Jan en Piet kregen hun geld;* bij verschillend geslacht zegt men ook *hun*; b. v. *wij vergezellen dien man en die vrouw op* hunne *reis; tafels en stoelen staan op* hunne *plaats.* Zie over de herhaling van 't bez. voornaamwoord (§ 88, 4).

3. *De aanwijzende voornaamwoorden.*

119. De aanwijzende voornaamwoorden bepalen de plaats der voorwerpen ten opzichte van den spreker; b. v.: *Verlangt gij deze pen of die, dit boek of dat; aan deze en gene zijde der rivier,* waarbij *deze* en *dit* voorwerpen in de nabijheid des sprekers, *gene, die* en *dat,* meer van hem verwijderde voorwerpen aanduiden. Zij kunnen zoowel zelfstandig als bijvoeglijk voorkomen. 't Gebruik van *gene,* waarvan 't onzijdig door *gindsch* wordt vervangen, is zeer beperkt. In: *aan deze en gene zijde, aan genen kant,* beteekent het *andere, tegenovergestelde.* Bij terugwijzing op woorden in de rede beteekent *deze: laatstgenoemde; gene* vervangt dan *eerstgenoemde,* maar komt niet alleen voor; b. v.: *Een leeuw verscheurt eenen os, ofschoon gene veel kleiner is dan deze,* of: *ofschoon deze veel grooter is,* maar niet: *ofschoon gene veel kleiner is.*

Verbuiging van *deze* en *die:*

	Enkelvoud.		*Meervoud.*
Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	In alle geslachten.
1. deze, die.	deze, die.	dit, dat.	deze, die.
2. dezes, diens.	dezer, dier.	dezes, diens.	dezer, dier.
3. dezen, dien.	deze(r), die(r).	dit, dat.	dezen, dien.
4. dezen, dien.	deze, die.	dit, dat.	deze, die.

De zelfstandige worden op gelijke wijze verbogen.

Hosted by Google

Gene wordt, waar het voorkomt, als *deze* verbogen. Wanneer *deze* en *gene* terugwijzen op personen, dan is hun meervoud, 1e en 4e nv., *dezen*, *genen*.

Opmerking. De zelfst. aanw. voorn.w. komen zelden voor in den 2den nv.; dit is alleen 't geval, waar *diens* 't bezittel. voornaamw. vervangt (zie § 118) en in uitdrukkingen als de volgende: *brenger dezes*, *de steller dezes*.

De 2e nv. van *die* is oorspronkelijk *dies*, welke vorm nog als aanw. voorn.w. voorkomt; b. v. *wat dies meer zij*. Dit *dies* heeft ook de beteekenis gekregen van voegwoordelijk bijwoord: *Wij slaagden, dies zijn wij verblijd.*

Des (mnl.) en *der* (vrouwel.) zijn ook verouderde tweede-naamvalsvormen van 't aanw. voorn.w.: *des verheug ik mij*; ze komen voor in de samenstellingen: *deskundige*, *deswege*, *desgelijks*, *desniettegenstaande*, *desniettemin*, *derhalve*, *derwijze*, *dergelijke* (ook: *diergelijke*) enz. Na telwoorden of, in 't algemeen na woorden, die eene hoeveelheid aanduiden, gebruiken wij *er* (d. i. *der* = daarvan): *Hoeveel boeken verlangt gij? Ik verlang er twee. Ik heb er honderd.* In de gemeenzame taal hoort men nog *der*: *Hoeveel hebje der? 'k Heb der zes.*

De aanwijzende voorn.w. vervangen soms de persoonlijke; b. v.: *Gij zijt niet rijk, dat weet ik wel. Zijt gij de heer* P.? *Ja, die ben ik. Jan was bij zijnen vriend, toen deze ongesteld werd;* vergel. § 115.

Deze of gene, *deze en gene*, *dit of dat*, *dit en dat*, met de beteekenis van *een of ander*, *sommige*, zijn onbep. voornaamwoorden. Ingeval ze als zoodanig zelfst. gebruikt worden, krijgen ze in 't meervoud *n;* b. v.: *Hebt gij ook dit of dat boek voor mij? Deze of gene zal nog wel komen. Dezen en genen kunnen nog komen.*

In plaats van: *van dit*, *van dat*, *aan dit*, *aan dat*, *op*, *in*, *uit*, *voor dit* of *dat* enz.; zegt men: *hiervan*, *daarvan*, *hieraan*, *daaraan*, *hierop*, *daarop* enz., of ook: *er van*, *er aan*, *er op*, enz.

4. *De bepalingaanduidende voornaamwoorden.*

120. Deze voornaamwoorden verschillen daarin van de aanwijzende (waartoe men ze ook wel rekent), dat men niet, als met deze, rechtstreeks de voorwerpen aanduidt, maar door den hoorder te wijzen op eene bepaling, die het voorwerp of de voorwerpen voor hem omschrijft en daardoor aanwijst. Ze zijn: *degene*, *het-*

Hosted by Google

gene, *diegene*, *datgene*, *dezelfde*, *hetzelfde*, *zulk*, *zoodanig* of *dusdanig* en *dergelijk*, terwijl *deze*, *die*, *dat*, *hij*, *zij* soms ook als zoodanig voorkomen.

Voorbeelden; de voornaamw. en de bepalingen, waarop zij wijzen, zijn cursief gedrukt. Somtijds ligt de bepaling in de gedachte, die voorafgaat, en dan is ze tusschen ( ) opgegeven.

Ware vrienden zijn *zij* of *degenen*, *welke u uwe gebreken zeggen*; *zulke* (de bepaling ligt in 't voorafgaande) vrienden moet men in eere houden. *Hetgeen* (dat) *hij zegt*, meent hij ook. Neem *hetzelfde* boek, *dat wij gisteren hadden*; en lees mij *hetzelfde* verhaal nog eens voor (de bepaling ligt in de gedachte: nl. van gisteren, of dat gij gisteren laast). *Dergelijk* verhaal (nl. als waarvan hier sprake is) heb ik vroeger ook eens gelezen. Draag zorg voor *die* der onzen, *welke achterbleven*. Wie roept nu weder? *Dezelfde van straks* (d. i. die straks riep).

Het betrekkelijk voorn., dat den bepalenden zin inleidt, blijft achter *hetgene* achterwege; b. v. *Hetgeen* (dat) *nuttig is*, *is niet altijd aangenaam*; soms ook bij *die*, als: *die* (welke) of *hij*, *die niet hooren wil*, *moet voelen*. Bij de betrekkelijke voorn.w. *wie* (d. i. hij, die) en *wat* (d. i. dat, wat) wordt het bepalingaanduidende voornaamw. doorgaans weggelaten: *Wat gij zegt*, *is waar*; *wie liegt*, *bedriegt*.

Van de samenstellingen *degene*, *diegene*, *dezelfde* en *diezelfde* worden beide deelen afzonderlijk verbogen.

	Enkelvoud.		*Meervoud.*
	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig. In alle geslachten.
1.	degene of degeen.	degene.	hetgene *of* hetgeen. degenen.
2.	desgenen.	dergene.	dergenen.
3.	dengenen.	de(r)gene.	hetgene. dengenen.
4.	dengenen.	degene.	hetgene. degenen.

Diegene, dat gebruikelijk is in 't onzijdig (*datgene*) en in 't meervoud (*diegenen*), wordt op dezelfde wijze verbogen. *Degene* of *degeen* en *diegene* zijn altijd zelfst. en 't woord *persoon* wordt er bij verstaan; daarom krijgen ze *n* in 't meervoud in den 1en en 4en nv. *Dezelfde* en *diezelfde*, welke doorgaans bijvoeglijk voorkomen, worden ook verbogen als *degene*, met uitzondering van 't meerv. 1^{en} en 4^{en} nv., waarin ze dan

Hosted by Google

alleen eene *n* krijgen, wanneer ze zelfstandig voor personen gebruikt worden; b. v. *Wie gaan met u mee? Dezelfden als gisteren.*

Het lidwoord *een* staat altijd na *zulk*, meestal ook na *zoodanig* en *dusdanig;* het lidwoord wordt dan alleen verbogen.

Dezulke en *de zoodanige* zijn altijd zelfstandig en worden verbogen als 't meervoud *dezelfde.*

5. *De betrekkelijke voornaamwoorden.*

121. De betrekkelijke voorn.w. zijn in zekeren zin ook aanwijzende woorden. De aanwijzing geschiedt door een bijvoegl. zin, welke door 't betrekkelijk voorn.w. verbonden wordt met een naamwoord, dat in een anderen zin voorkomt. Dit naamwoord heet het *antecedent* van 't betrekkelijk voornaamwoord.

B. v. in: *een meisje schreit*, behoeft *meisje* nadere aanwijzing; dit nu kan geschieden 1) door rechtstreeksche aanwijzing door middel van een aanw. voorn., als: *dat meisje schreit;* 2) door een bepalingaanduidend voornaamw., als: *een* dergelijk *meisje* als het uwe (is) *schreit;* 3) door een betrekkelijk voorn.w., als: *het meisje, dat hare moeder verloor, schreit.* In 't laatste geval is de afhankelijke zin, ingeleid door 't betrekkel. voornaamwoord de aanwijzing.

Als betrekkel. voorn.w. worden in onze taal gebruikt: de aanwijzende *die, dat*, de vragende *wie, welke*, alsmede de samenstellingen *dewelke* en *hoedanige.*

De verbuiging der betrekkel. voorn.w. is onvolledig.

	Enkelvoud.		*Meervoud..*
	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	In de 3 geslachten.
1.	die, welke.	die, welke.	dat, hetwelk.	die, welke.
2.	*wiens*,	*wier*, welker.	*welks.*	*wier*, welker.
3.	*wien*, welken.			*wien*, welken.
4.	dien, *wien*, welken.	die, *wie*, welke.	dat, hetwelk.	die, *wie* welke.

Die en *dat* worden alleen gebruikt in den 1^en^ en 4^en^ nv., en in 't laatste geval niet achter een voorzetsel; b. v.: *de jongen, die komt* of *dien gij ziet; het kind, dat komt* of *dat gij ziet*, enz. In den 2^en^ en

Hosted by Google

3en nv., alsmede in den 4en nv. na een voorzetsel, worden zij door *wie*, *welke*, *hetwelk* vervangen, wanneer zij terugwijzen op personen, als: *hier is de man, wiens zoon is overleden, wien wij daarvan 't bericht zonden, tot wien wij in betrekking staan*, enz.; *waar is het kind, welks boek verloren is; het kind, aan hetwelk, tot hetwelk*, enz.

Bij terugwijzing op zaken, bedient men zich van *welke*, *hetwelk* of van de samengekoppelde bijwoorden *waarvan, waarop, waarin, waaruit, waardoor, waarmee*, als: *het boek, welks inhoud* of *waarvan de inhoud boeiend is, in hetwelk* of *waarin gij gelezen hebt; het paard, waarop hij reed, waarvoor hij veel geld betaalde* enz. Genoemde bijwoorden nogtans worden niet slechts in de spreektaal, maar ook in schrift wel gebruikt bij terugwijzing op personen. In de gemeenzame taal worden in den 3en nv. vrouwel. enk, *wie*, voor personen, en *welke*, voor personen en zaken, en in den 3en nv. onz. enk. *dat* en *hetwelk* gebruikt.

De verbuiging van *wie, wat, welke* (zie de verbuibuiging) is ook onvolledig. *Wat* heeft, evenals *dat*, geen buigingsvormen. *Wie* en *wat* staan dikwerf zoowel voor 't aanwijzend als 't betrekkelijk voornaamw., en kunnen dan ook in den 1en nv. voorkomen, als: *Laat komen, wie willen* (d. i. laat komen *die, die* willen); *weet gij, wat valt* (d. i. weet gij dat, dat valt); *hij is niet wat* (= dat, dat) *hij schijnt.*

122. In de meeste gevallen zijn *die* en *welke* in 't gebruik niet onderscheiden.

Welke, oorspronkelijk vragend voorn.w., waarop *zulke, zoodanige* antwoordt, komt in beteekenis overeen met *hoedanige*; b. v. *Sterren, welke haar eigen licht hebben, heeten vaste sterren.* 't Wordt nogtans ook voor *die* gebruikt.

In de volgende gevallen echter wordt *die* uitsluitend gebruikt: 1) wanneer 't antecedent als aangesproken voorkomt; b.v.: *Edele Romeinen, die hier kwaamt, om mij aan te hooren. Onze Vader, die in de hemelen zijt;* — 2) wanneer 't antecedent een pers. voorn.w. is;

Hosted by Google

b.v.: *Kan ik, die niets heb, u wat geven? Vraag hem, die veel heeft, wiens schatten vele zijn.* In deze beide gevallen bedient men zich van *wie*, en niet van *welke*, in den 2en en 3en nv. en ook na een voorzetsel.

Welke kan bijvoeglijk gebruikt worden. Dit is 't geval in de volgende zinnen: *Ik zend u eenige stukken aangaande den verkoop uwer goederen, welke stukken door u* enz. *Wij kregen ook de noodige geschenken: boekwerken, schrijfbenoodigdheden, cigaren en wat niet al, welk alles netjes ingepakt was. Wij kregen ze van onze tante, welke beste vrouw ons als eene moeder gedenkt.*

In den eersten zin is 't antecedent duidelijkheidshalve herhaald, omdat *welke* ook op *goederen* slaan kon; in den tweeden staat het samenvattende *alles* in de plaats van 't veelvoudig antecedent; in den laatsten is *beste vrouw* te beschouwen als eene bepaling van 't antecedent.

123. De betrekkelijke voornaamwoorden hebben 't getal en het woordgeslacht van hun antecedent; hun naamval hangt af van hunne betrekking tot den zin, waarin zij voorkomen. B.v.: *Ik ben bang voor 't wijf, dat naast ons woont. Hier is het kind, welks vader overleden en dat nu zonder ouders is,* enz. Ten aanzien van de geslachtsaanwijzing bij de betrekkelijke voornaamwoorden valt evenwel 't volgende op te merken: 1) wanneer 't antecedent een eigennaam is met den verkleinenden uitgang, en voor een' man of eene vrouw gebezigd wordt, dan richt zich 't betrekk. voorn.w. naar 't persoonsgeslacht, niet naar 't woordgeslacht; b.v.: *Hij nam nog afscheid van Keesje* (n.l. den knecht), *die zijn' koffer gekrooien had. De huishouding werd bestuurd door Jantje, die* enz.; 2) dit is ook 't geval na eenige gemeene zelfst. naamw. met den verkleiningsuitgang, die als liefkoozingswoordjes gebruikt worden en elk begrip van kleinheid of geringheid uitsluiten; b.v.: *Het was ons kostelijk oompje, die naar mamaatje kwam vragen, welke* (om de welluidendheid niet *die*) *ongesteld was; Papaatje, die thans op reis is.* Wordt aan dergelijke verkleinwoorden de bijbeteekenis van kleinheid, geringheid of minachting verbonden, dan stemt het

Hosted by Google

betrekkel. voornaamw. overeen met het woordgeslacht; b.v.: *het boertje, dat zooveel drukte maakte.*

6. *De vragende voornaamwoorden.*

124. De vragende voornaamwoorden maken de tegenstelling der aanwijzingswoorden uit. Deze dienen om zelfstandigheden aan te duiden, gene om naar de aanduiding te vragen. Ze zijn: *wie, wat, welke, hoedanig* en de woordverbinding *wat voor;* de beide eerste zijn altijd zelfstandig, de andere bijvoeglijk, ook wanneer zij alleen staan, omdat er altijd een zelfst. naamw. bij verstaan wordt, b.v.: *Hier zijn boeken; welke, hoedanige* (n.l. *boeken*) *verlangt gij? Welke van deze menschen kent gij?*

Wat is 't minst bepaalde: het dient om naar zelfstandigheden te vragen, waarmee men geheel onbekend is; b.v.: *Wat valt daar? Wat loopt daar in den tuin?*

Met *wie* vraagt men uitsluitend naar personen; het is daarom meer bepaald dan *wat;* b.v.: *Wie valt daar? Wie loopt daar in den tuin?*

Welk vraagt naar eene aanduiding van personen en zaken, onderscheiden van andere gelijksoortige; b.v.: *Welke menschen hebt gij ontmoet? Welke boeken verlangt gij? Welk boek verlangt gij? Welk arbeider krijgt het hoogste loon?*

Met *hoedanig* en *wat voor* vraagt men naar bijzonderheden van personen en zaken. In 't enkelv. kunnen ze gevolgd worden door 't lidwoord *een*, behalve voor stofnamen. Voorb.: *Hoedanig een boek verlangt gij? Wat voor eene vrouw is dat?* of: *Wat is dat voor eene vrouw? Voor* wordt soms weggelaten: *Wat vrouw is dat?* In *wat voor een* heeft *voor* de beheerschende kracht van 't voorzetsel verloren: *Wat voor een* (niet *eenen*) *man, eene vrouw komt hier?*

Verbuiging van *wie, welke* en *wat.*

Hosted by Google

	Enkelvoud.			*Meervoud.*
	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	Alle 3 geslachten.
1.	wie.	wie.	wat.	wie.
2.	wiens.			wier.
3.	wien.			wien.
4.	wien.	wie.	wat.	wie.
1.	welke, welk.	welke.	welk.	welke.
3.	welken.		welken, welk.	welken.
4.	welken.	welke.	welk.	welke.

De 2e nv. van *welke* wordt altijd omschreven. Voor den ontbrekenden 3en nv. vrouwelijk enk. bezigt men in de omgangstaal *welke*. De 3e nv. onz. enk. *welken* komt zelden voor.

Wat en *welk*, *welk een* komen ook voor in uitroepende zinnen: *Welk een voortreffelijk vorst was hij! Welke hooge bergen heeft Zwitserland! Wat heeft Z. hooge bergen! Welk een hemelsche lach, wat tooverende stem.*

Wat is ook telwoord en onbep. voornaamwoord; vergel. § 125.

In plaats van: *van wat*, *aan wat*, *op wat*, *door wat*, enz. zegt men meestal: *waarvan*, *waarop*, *waardoor* enz., die ook gescheiden voorkomen: *Waar rekent hij op? Waarom* voor *om wat* dient altijd gescheiden te worden, om het te onderscheiden van *waarom*, d. i. *om welke reden;* b. v.: *Waarom lacht gij? Waar lacht gij om?*

7. *De onbepaalde voornaamwoorden.*

125. De onbepaalde voornaamwoorden duiden op onbepaalde of in 't algemeen gedachte personen en zaken. Zij zijn: *men*, *iemand* en *niemand*, *een* en *geen*, *iets* en *niets*, *wat*, *zeker*, *eenig*, *wie*, *wat*, *welk*, *hoedanig*, alsmede de woordverbindingen *een en ander*, *een of ander*, *deze en gene*, *deze of gene*. De spreker maakt gebruik van deze voornaamwoorden, wanneer hij 't onnoodig of onraadzaam acht, de personen of zaken bepaald te noemen of aan te duiden, of wanneer deze hem onbekend zijn. Zij zijn deels zelfstandig, deels bijvoeglijk.

Men, *iemand*, *niemand*, *een*, *geen* zijn onbep. pers.

Hosted by Google

voornaamwoorden, waarvan de spreker zich bedient, wanneer hij een 3^en^ pers. niet bepaald wil of kan aanduiden; op gelijke wijze bezigt hij *iets*, *niets* en *wat*, om eene onbepaalde zaak aan te duiden.

Niemand en *niets* zijn de ontkenning van *iemand* en *iets*; *ne*, bij latere schrijvers *en*, was oudtijds ontkennend bijwoord: *Ik en weet niet wat* (Cats). *Geen* is de ontkenning van *een;* uit *necheen* (*noch een*) ontstond *negeen*, *egeen*, *geen*.

Iemand en *niemand* doen slechts aan een enkelen persoon denken; b.v.; *Is er iemand geweest? Er is niemand geweest. Men* beteekent: 1) een onbepaalden persoon; 2) onbepaalde personen; 3) de menschen, als: *Ik zou de pendule opwinden, maar men had het al gedaan. Men zit daar genoeglijk bijeen. Men moet God liefhebben boven alles.*

Men komt slechts voor in den 1^en^ nv. Nogtans is: *men* (3^e^ nv.) *wordt verzocht*, door 't gebruik gewettigd. *Iemand* en *niemand* komen voor in alle naamvallen; alleen in den 2^en^ nv. worden zij verbogen door toevoeging eener *s*.

Een en *geen* vervangen soms *iemand* en *niemand;* b.v.: *Een is er, die mij helpen kan; gij en anders geen; geen hunner.*

Voor *iets* en *niets* schreef men vroeger *iet* en *niet*, thans echter zelden meer: *Die van niet komt tot iet, kent zich zelven niet. Niemendal* is eene samentrekking van *niet met al* of *allen. Met al* of *met allen* beteekende *geheel en al* (altemaal); *niet(s) met al* of *niemendal* beteekent dus *geheel niets.*

Wat kan *iets* vervangen en is dan onbep. voorn.w.

Wat is ook telwoord (zie § 110), bepalingaanduidend (zie § 120), betrekkelijk (zie § 121) en vragend voornaamw. (zie § 124), eindelijk bijwoord: 1) van graad: *lees wat langzamer;* 2) vragend, met de beteekenis van *waartoe*, *waarom: o Mijn ziel, wat buigt ge u neder, Waartoe zijt ge in mij ontrust? Wat klaagt gij toch over hetgeen niet anders kan!* Soms ook heeft *wat* 't karakter van een tusschenwerpsel: *Wat, gij weigert.* Men ziet hier weer, hoe noodzakelijk het is, de beteekenis van een woord goed in 't oog te vatten, alvorens het spraakkunstig te benoemen.

Wat al beteekent *hoeveel: Wat al vlaggen allerwege, Wat al druk gewoel op straat.*

Hosted by Google

Wat, wie, welk, hoedanig zijn in zinnen als de volgende als onbep. voornaamw. te beschouwen:

Wie ook ga, ik blijf; Niet links, niet rechts, maar 't hoofd geheven, Wat of er buig', wat of er kniel'; Gij komt er niet, welken weg gij ook inslaat; We trotseeren alle gevaren, van hoedanigen aard die ook zijn mogen; hier toch worden personen en zaken onbepaald aangeduid.

Zeker, eenig en de woordverbindingen *de* of *het een en ander, de* of *het een of ander* (vergel. § 104), *deze en gene* en *deze of gene* (vergel. § 119) komen voor als onbep. voornaamw., de beide eerste uitsluitend bijvoeglijk, de overige bijvoegl. en zelfstandig, als: *zeker land in Europa; eenig volk der aarde; de een of ander vorst; het een of ander boek; deze en gene koopman; dit of dat land; dezen en genen kochten er van.*

HERHALING.

Verklaring van 't voornaamwoord. Soorten van voornaamwoorden.

1. Persoonlijke voornaamwoorden. Hunne beteekenis en verbuiging. De 2e naamv. der persoonl. voornw. komt niet dikwerf voor. Voorbeelden.

Het pers. vnw. van den 2en pers. enkelv. en meervoud. Dat van den 3en persoon, verschillend voor de 3 geslachten. Het volgt 't geslacht en 't getal van 't woord, waarop het terugwijst, enkele gevallen uitgezonderd; welke?

Gebruik van *ze, daarvan, er van* enz.; van *er (der)* en *haarlui* voor *haar, hun;* van *hun* en *hen.*

Beteekenis en gebruik van *zich,* — van *elkander* of *elkaar* en *malkander* of *malkaar,* — van *zelve* en *alleen.*

2. Bezittelijke voornaamwoorden. Hunne beteekenis en gebruik: bijvoegl. en zelfstandig. Verbuiging van beide.

De voornaamw. van den 3en pers. wijzen ook 't geslacht en 't getal van den bezitter aan. Hoe, wanneer van 't woord, waarop ze terugwijzen, 't woordgeslacht verschilt van 't persoonsgeslacht?

Vervanging van 't bezittel. voornw. door 't aanwijzende ter vermijding van dubbelzinnigheid.

Herhaling van 't bezittel. voornaamwoord, § 88, 4).

3. Aanwijzende voornaamwoorden. Hunne beteekenis. Zij worden bijvoegl. en zelfstandig gebruikt. *Deze, die, gene;* hunne verbuiging en hun gebruik.

Beteekenis en gebruik van *dies, des, der.*

4. Bepalingaanduidende voornaamwoorden. Beteekenis. Waarin ze verschillen van de aanwijzende. Deels zelfst., deels

Hosted by Google

bijvoeglijk gebruikt. Verbuiging van *degene* en *dezelfde*. — *Zulk*, *zoodanig*, *dusdanig*, *dezulke*, *de zoodanige*.

5. Betrekkelijke voornaamwoorden. Hunne beteekenis; waarin ze overeenkomen met de aanw. voornw., waarin met de voegwoorden.

Die, *wie*, *wat*, *welke*; hun gebruik en hunne verbuiging. 't Antecedent. In den regel hebben ze 't geslacht en 't getal van hun antecedent; wanneer niet? — *Welke* wordt soms bijvoeglijk gebruikt.

't Gebruik van de samengekoppelde bijwoorden *waarvan*, *waarop* enz. in plaats van betrekkelijke voornaamwoorden.

6. Vragende voornaamwoorden. Hunne beteekenis; waarin ze verschillen van de aanwijzende. *Wie*, *wat*, *welk*, *hoedanig*, *wat voor een* en *wat voor*; hun gebruik en hunne verbuiging.

't Gebruik der samengekoppelde bijwoorden in plaats van de vragende voornaamwoorden; de samengekoppelde bijw. worden soms gescheiden.

7. Onbepaalde voornaamwoorden. Hunne beteekenis; waarin ze overeenkomen met en verschillen van de persoonlijke voornaamwoorden. Ze worden deels gebruikt voor personen, deels voor zaken, en sommige er van zijn uitsluitend zelfstandig, andere bijvoeglijk; sommige zijn zoowel bijvoeglijk als zelfstandig.

Beteekenis, gebruik en verbuiging van: *men*, *iemand*, *niemand*, *iets*, *niets*, — *een* en *geen*, — *wat*, *eenig*, *zeker*, — *wie*, *wat*, *welk*, *hoedanig*, — van de woordverbindingen *een en ander*, *de een of ander*, *deze en gene*, *deze of gene*, *wat al* als onbep. voornw.

Verschillende beteekenissen van *wat*, als: telwoord, bepalingaanduidend, betrekkelijk, vragend en onbepaald voornaamwoord, bijwoord van graad en vragend bijwoord.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

HET WERKWOORD.

1. *Onderscheiding in soorten of klassen.*

126. Een werkwoord stelt eene werking, of iets, dat als werking gedacht wordt, als werking voor.

Opmerking. Evenals vele zelfst. naamwoorden niet aan eigenlijke voorwerpen of zelfstandigheden doen denken, zoo zijn er ook werkwoorden, die geen eigenlijk doen of werken, maar het bestaan uitdrukken; de taal nogtans beschouwt ze als werkwoorden.

Een zelfstandig naamwoord kan ook eene werking of 't bestaan uitdrukken, als: *het belegeren*, *de belegering*, maar als zelfstandigheid, niet als werking.

Hosted by Google

Uit verschillende oogpunten kunnen de werkwoorden onderscheiden worden:

1. Naar hunne vorming: in stamwoorden, afgeleide en samengestelde werkwoorden: *geven*, *vergeven*, *wedergeven*.

2. Naar hunne beteekenis: a) in dezulke, die eene wezenlijke werking uitdrukken; deze heeten *concrete* werkwoorden en worden naar den omvang hunner beteekenis nog in verschillende soorten onderscheiden, zie § 127; b) in andere, die geen eigenlijke werking uitdrukken, maar waarvan de beteekenis als werking gedacht wordt; deze heeten *abstracte* werkwoorden, zie § 128, 1.

3. Naar hun gebruik: in *zelfstandige werkwoorden* en in *hulpwerkwoorden*. Eerstgenoemde vormen een volledig gezegde òf op zich zelve, òf in vereeniging met een bijvoeglijk of zelfstandig naamwoord, als: *die man slaapt; hij is slaperig; hij heet een slaper* (vergel. § 12): laatstgenoemde dienen om 't gemis van buigingsvormen bij het werkwoord aan te vullen of soms ook die buigingsvormen te vervangen. Ze worden onderscheiden in:

a. Hulpwerkwoorden van den *tijd*, nl. *hebben*, *zijn* en *zullen*; b. v.: *ik heb gesproken*, *ik ben vertrokken*, *ik zal komen*. *Blijven*, *gaan* en *komen* kunnen ook als hulpwerkwoorden van den tijd voorkomen.

b. Hulpwerkwoorden van de *wijze*. Zoodanige zijn: *durven*, *kunnen*, *laten*, *moeten*, *mogen*, *willen*, *zullen*. *Zullen* en *mogen* kunnen de aanvoegende wijze omschrijven, als: *ik wil*, *dat hij komen zal*, voor: *dat hij kome*; *hij moge leven*, voor: *hij leve*. *Laten* is het hulpwerkwoord der gebiedende wijze.

c. Hulpwerkwoord van 't *lijdend geslacht*, nl. *worden*; b. v. *ik word door mijne ouders bemind*, waarbij 't onderwerp de werking ondergaat of lijdt, in tegenstelling van 't *bedrijvend geslacht*, waarbij 't onderwerp de werking doet, als: *mijne ouders beminnen mij*. Deze onderscheiding kan alleen gemaakt worden bij

Hosted by Google

de overgankelijke werkwoorden, zie § 127 en vergel. § 12, 3° en § 13.

4. Naar hunne vervoeging: in werkwoorden met sterke vervoeging of *sterke* werkwoorden en in andere met zwakke vervoeging of *zwakke* werkwoorden.

De sterke en ook de zwakke vervoeging is òf regelmatig òf onregelmatig.

127. Ten aanzien van den omvang der beteekenis van de werkwoorden valt 't volgende te herinneren.

Er zijn werkwoorden, die een voorwerp hebben of regeeren: dezulke heeten objectieve. Andere hebben nooit een voorwerp, omdat hunne beteekenis beperkt blijft tot het onderwerp (subject); deze heeten subjectieve; vergel. § 19 en 20.

De objectieve werkwoorden hebben:

a. een voorwerp in den 4^{en} nv. (zie § 19 en § 16, 4), *f*;

b. een voorwerp in den 3^{en} nv. (zie § 19 en § 16, 4), *g*, òf alleen, òf in vereeniging met een voorwerp in den 4^{en} nv.

c. een voorwerp in den 2^{en} nv. (zie § 19 en § 16, 4), *h*, òf alleen, òf in vereeniging met een voorwerp in den 4^{en} nv.

d. een voorwerp met een voorzetsel, (zie § 19 en § 16, 4), *i*.

De werkwoorden, die een lijdend voorwerp, d. i. een voorwerp in den 4^{en} nv. vorderen, worden van al de overige werkwoorden onderscheiden als overgankelijke (of transitieve); al de overige heeten dan te zamen onovergankelijke (of intransitieve); zie § 20.

Er zijn eenige werkwoorden, die twee lijdende voorwerpen hebben of twee vierde naamvallen regeeren, zie § 21.

Nog valt het volgende op te merken.

a. Er zijn objectieve werkwoorden, waarbij 't onderwerp ook als voorwerp der handeling wordt voorgesteld, als: *zich schamen*, *zich voorstellen*, *zich veroor-*

Hosted by Google

loven. Ze heeten *terugwerkende* (of reflexieve) werkwoorden.

b. Ten aanzien van 't onderwerp zijn de werkwoorden: *a. persoonlijk*, d. i. dezulke, waarvan de beteekenis aan een bepaald onderwerp met aanwijzing van den spraakkunstigen persoon als gezegde of als deel van 't gezegde toegekend of ontzegd wordt (zie § 56), als: *ik schrijf, gij leest, de man hoort; b. onpersoonlijke*, waarbij dit niet het geval is. Het onbepaalde voornaamwoord *het* vervangt doorgaans bij de onpersoonlijke werkwoorden de plaats van 't ontbrekende onderwerp, als: *het dondert, het regende, het is koud, het wordt donker.*

128. Hier volgen nog eenige bijzonderheden van de verschillende klassen van werkwoorden, ten aanzien van hunne beteekenis.

1. *Abstracte werkwoorden.* Tot deze behooren:

a. Die, welke 't *bestaan* van zelfstandigheden of werkingen uitdrukken, zie § 12, 1°;

b. De werkwoorden, die als koppelwoorden eerst in vereeniging met een zelfstandig of bijvoeglijk naamwoord een volledig gezegde vormen, zie § 12, 2°.

2. *Onovergankelijke werkwoorden.* Deze zijn tweeërlei, d. i. hunne beteekenis bepaalt zich alleen tot het onderwerp of den werker, als: *gaan, leven, loopen, slapen, springen, sterven, suizen, vliegen, vloeien, waken, zwemmen*, enz., of zij hebben een voorwerp in den 2en of 3en nv. of met een voorzetsel, als: *zijner gedenken; iemand*, (3e nv.) *behagen, bevallen, bijspringen, ontloopen, ontmoeten, staan*, enz.; *voor iets instaan, aan iemand* of *iets denken, gelooven aan* of *in iemand, aan iets gelooven, op iemand vertrouwen, rekenen, pochen, hopen, naar iets haken, verlangen, wenschen*, enz.

3. *Overgankelijke werkwoorden.* Onder deze werkwoorden zijn er eenige, die te kennen geven, dat het onderwerp de oorzaak is, dat het voorwerp eene werking verricht; b. v.; *wij drenken de paarden* = wij veroorzaken, dat de paarden drinken; *hij velde den*

Hosted by Google

boom = hij deed den boom vallen; *de koe zoogt het kalf*. Zoodanige werkwoorden heeten oorzakelijke (causatieven of factitieven). Ze onderstellen 't bestaan van een ander werkwoord, hetwelk de veroorzaakte werking noemt, en waarvan 't causatief is afgeleid; b. v.: *drenken* van *drinken*, *leggen* van *liggen*, *vellen* van *vallen*, *voeren* van *varen* (dat vroeger ook voor *gaan* en *rijden* gezegd werd), *wekken* van *waken*, *zetten* van *zitten* en *zoogen* van *zuigen*.

Minder gemakkelijk herkent men als causatieven: *leiden* van *lijden* = *gaan*, gelijk het die beteekenis nog heeft in: *overlijden*, *verleden*, *laatstleden*; *kwellen* van 't verouderde *kwelen* (dat *pijn* of *verdriet hebben*, *gekweld worden* beteekende), *leeren* (kennis en vaardigheid *mededeelen*) van *leeren* (kennis en vaardigheid *opdoen*), nog: *neigen* (hetwelk oorspr. *doen buigen* beteekent) van *nijgen*; *sprenkelen* van *springen*, *wenden* van *winden* en een paar andere.

Bij overgankelijke werkwoorden vindt men soms 't lijdend voorwerp niet uitgedrukt, d. i. ze zijn *schijnbaar* onovergankelijk, als: *wij eten en drinken*, *wanneer wij dorst hebben*; *wij lezen en schrijven op school*; *ik geniet altijd in zijn gezelschap*; *die stempel drukt zuiver af*; *wij hebben afgehandeld*, *afgerekend* enz.

Sommige werkwoorden kunnen zoowel overgankelijk als onovergankelijk gebruikt worden, als: *breken* — *de jongen breekt den stok*, *het ijs breekt*; *slaan* — *hij sloeg zijn zusje*, *de klok slaat*; *smelten* — *die man smelt lood*, *het lood smelt*: *veranderen* — *die man wil zijn huis veranderen*, *het weer verandert*, *hij verandert van koers*; verder: *bederven*, *bewegen*, *bijten*, *buigen*, *drijven*, *eindigen*, *koken*, *kraken*, *krimpen*, *sluiten*, *vergaderen*, *vermeerderen*, *verminderen* en vele andere.

Van sommige dezer werkwoorden kan gezegd worden, dat zij een onderwerp bij zich kunnen hebben met lijdende en bedrijvende beteekenis; b.v.: *braden*, *koken*, *krimpen*, *smelten* enz., als: *het water kookt*, *de meid kookt* (doet koken) *het water*. In 't eerste geval ondergaat 't onderwerp de werking, in 't laatste geval doet het een voorwerp de werking ondergaan.

Hosted by Google

In sommige uitdrukkingen nemen onovergankelijke werkwoorden een 4^en^ naamv. als bepaling bij zich, doch niet met de beteekenis van 't lijdend voorwerp, als: *zijn' gang gaan* (d. i. *voort-* of *doorgaan*), *een' slag slaan naar iets* (d. i. *raden*), *den laatsten slaap slapen* (voor: *niet meer ontwaken, gestorven zijn*), *den goeden strijd des geloofs strijden* (voor: *strijden voor* enz.); *heete tranen, groote tranen, een' vloed van tranen schreien* (d. i. *sterk* of *veel schreien*).

Bij met partikels samengestelde onoverg. werkw. is de 4^e^ nv. geen lijdend voorwerp, wanneer die 4^e^ nv. slechts de richting aangeeft van de werking en afhankelijk is van een verzwegen voorzetsel, als: *den stoel afspringen, eene goede haven inzeilen, den berg afdalen, de ladder opklimmen* enz.

4. *Terugwerkende werkwoorden.* 't Voornaamwoord, dat bij deze werkwoorden op 't onderwerp terugwijst, staat in den 3^en^ nv., als: *zich iets voorstellen, zich geven, zich veroorloven*, of in den 4^en^, als: *zich herinneren, zich prijzen, zich schamen.* Sommige werkwoorden komen nooit anders voor dan met een terugwijzend voornaamwoord: *zich aanmatigen, zich inbeelden, zich ontfermen, zich van iets onthouden, zich schamen, zich op iets toeleggen, zich vergissen, zich bezinnen.* Men noemt ze *eigenlijke* of *noodwendige* terugw. ww., in tegenstelling van vele andere, die van overgankelijke werkw. gevormd zijn en ook reflexief gebruikt worden, als: *ergeren, zich ergeren; kleeden, zich kleeden; vermaken, zich vermaken; vervelen, zich vervelen.* Deze heeten *toevallige* reflexieven of terugw. ww., en daartoe behooren ook: *zich onthouden* van *onthouden* (niet geven) en *zich toeleggen* van *toeleggen* (toedeelen). In: *het op iets toeleggen* (d. i. het op iets gemunt hebben) heeft *toeleggen* ook eene andere beteekenis.

5. *Onpersoonlijke werkwoorden.* Men onderscheidt ze in *echte* of *wezenlijke* en in *onechte.* De eerste noemen eene werking, welke aan geen persoon of zaak wordt

Hosted by Google

toegeschreven of kan worden toegeschreven; hiertoe behooren:

1) Die, welke natuurverschijnselen als bestaande werkingen noemen: *het regent, hagelt, sneeuwt, dauwt, nevelt, rijpt, vriest, dooit, waait, stormt, onweert, bliksemt, weerlicht* of *licht, dondert.*

2) Uitdrukkingen, als: *het is koud, warm, droog, vochtig, regenachtig* enz.; *het wordt koud, warm, donker, helder* enz.

3) Werkwoorden als de volgende: *het luidt, het speelt, het slaat, het stroomt, er wordt gestroomd, er wordt gezongen, gespeeld, gedanst* enz., wanneer alleen *'t bestaan* der werking wordt uitgedrukt zonder vermelding van den werker of de werkers.

Geschiedt dit laatste: *er wordt* door ons *gezongen, gespeeld* enz., dan heeft 't werkwoord den onpersoonlijken vorm, maar in de bepaling *door ons* worden de werkende personen vermeld: *wij zingen, spelen* enz. Zoodanige slechts naar den vorm en daarom *onecht* onpersoonlijke werkwoorden zijn ook: *mij heugt een geval; er geschiedde eene groote aardbeving; mij heugt, dat gij hier woondet; het spijt mij, dat gij alleen zijt gekomen* enz., waarbij een zelfst. naamwoord of een afhankelijke zin achter het werkwoord als onderwerp voorkomt.

Van de werkwoorden onder 1) worden er ook persoonlijk gebruikt, als: *de God der eere dondert* (d. i. doet het donderen); *het regent hier weldaden; het sneeuwt bloesems; het hagelde kogels.*

Sommige onpers. werkwoorden hebben in den vorm van een voorwerp een 3^{en} of 4^{en} naamv. bij zich, als: *mij* (4^{e} nv.) *dorst, hongert, duizelt; het ontbreekt hem* (3^{e} nv.) *aan moed; het faalt hem* (3^{e} nv.) *aan krachten*, enz.; men noemt ze daarom objectief onpersoonlijke.

Hosted by Google

2. *De wijzen der werkwoorden.*

129. In § 56 hebben we als oorzaken der vervoeging leeren kennen: de persoons- en getalsonderscheiding, de aanwijzing van den tijd, waarin, en van de wijze, waarop de werking wordt gedacht en voorgesteld. Over 't gebruik van de wijzen en tijden moet nog 't een en ander worden opgemerkt.

De buigingsvormen, die 't werkwoord aanneemt, om aan te duiden hoe eene handeling door den spreker wordt gedacht en voorgesteld, zijn slechts weinige (vergel. blz. 47); men noemt ze doorgaans modusvormen. De taal voorziet in 't gebrek aan modusvormen: 1. door de hulpwerkwoorden van de wijze, die ten deele ook gebruikt worden om modusvormen te omschrijven (zie § 126, 3, *b*); 2. door de woordschikking: *Is die roos schoon? — Waart gij mijn vriend!* (zie § 40); 3. door de modale bijwoorden § 148, 4.

De wijzen der werkwoorden betreffen den geheelen zin en niet het werkwoord alleen, zoodat niet slechts het werkwoord, maar de geheele zin in deze of die wijze staat.

De aantoonende wijze. Deze is de vorm, dien 't werkwoord aanneemt, om uit te drukken, dat eene gedachte als werkelijkheid wordt voorgesteld, als: *Dit papier is wit; Die lei kost veel; Hij vertrekt niet.* Over de werkelijkheid eener gedachte beslist alleen de opvatting en voorstelling van den spreker, onverschillig, of die voorstelling al of niet met de werkelijkheid zelve overeenstemt.

Ook zinnen als de volgende, waarin de spreker te gelijk zijn oordeel en zijne verwondering uitdrukt, staan in de aantoonende wijze: *Hoe wit is dat papier! Wat kost die lei veel!* Dit is ook 't geval bij stellige vragen: *Wat schrijft hij? Hoe is hij hier gekomen? Is hij niet alleen vertrokken?* — alsmede in voorwaardelijke en veronderstellende zinnen, als: *Indien hij komt, zeg hem dan, dat ik hem wacht; Komt hij,*

Hosted by Google

dan is hij welkom, wanneer ze voorstellingen zijn van hetgeen volgens de meening der sprekers werkelijkheid worden zal of kan.

130. *De voorwaardelijke wijze.* Men bedient zich van deze wijze:

1) bij wenschen, waarvan de vervulling als hoogst onzeker of onmogelijk wordt voorgesteld.

Voorbeelden. *Mocht* hij 't verkeerde van zijn gedrag inzien! — *Ware* hij nog in leven! — O, dat ik vleugelen *hadde!* — Och, *waren* alle menschen wijs en gelukkig!

2) Wanneer de spreker zich niet met eene bewering kan vereenigen, maar haar weerspreken of in twijfel trekken wil, dan bedient hij zich dikwerf van eene vraag in de voorwaardelijke wijze.

Voorbeelden. Wel, zoudt gij niet meegaan? (d. i. Zeer zeker, gij gaat mee; of: Het is toch niet waar, dat gij niet meegaat?). We zouden u niet danken? Zou ik dat niet kunnen dragen?

3) Bij eene bewering, die de spreker uit beleefdheid of bescheidenheid enz. niet beslissend wil voordragen.

Voorbeelden. Hij *ware* achtergebleven, indien wij hem niet hadden voortgeholpen (d. i.: Hij is meegekomen of niet achtergebleven, omdat wij hem geholpen hebben). Hij *hadde* (of *zou hebben*) wel meer geboden, indien hij een anderen raadsman gehad had. We *bleven*, indien we niet gedwongen werden te gaan.

4) In gedachten (als in de onderstaande voorbeelden), die enkel worden uitgesproken, om den hoorder daaruit eene gevolgtrekking te doen maken.

Voorbeelden. Hij *zou* het *doen* of *deed* het, indien hij er voor betaald werd (gevolgtr.: gij moet hem betalen, dan doet hij het). Indien ik het wist, *zou* ik het *zeggen* of *zeide* ik het (gev.: ik zeg het niet, omdat ik het niet weet).

131. *De gebiedende wijze.* Met deze wijze stelt de spreker eene gedachte voor als *gebod*, *verzoek*

Hosted by Google

of *vermaning*, gericht tot den persoon (of de personen) van wien (of wie) de spreker de verwezenlijking der gedachte verlangt. 't Werkwoord in de gebiedende wijze komt daarom slechts voor in den 2en persoon, enkel- en meervoud. Heeft een verzoek of eene vermaning betrekking op den eersten of derden persoon, dan staat het werkwoord in de aanvoegende wijze: *hij kome nu maar, hij doe zijnen plicht, hij leve, gaan wij;* of men make gebruik van 't hulpwerkwoord *laten: laat ons gaan, laten wij gaan, laat hem zijnen plicht doen, laat hij zijnen plicht doen.* Het hulpwerkwoord *zullen* beteekende oorspronkelijk ook *moeten* en omschrijft met die beteekenis nog de gebiedende wijze: *gij zult niet stelen.*

132. *De aanvoegende wijze.* Deze komt voor in afhankelijke zinnen, die gedachten inhouden, waarvan de verwezenlijking in den hoofdzin gewenscht, verlangd, geboden, verboden enz. wordt, als: *ik wensch, bid, smeek, dat hij blijve; ik wil, begeer, verlang, beveel, dat hij ga; ik kan niet dulden, toelaten, veroorloven, dat hij achtergelaten worde; ik verbied, dat hij ga; ik dring er op aan, dat hij het ontvange; hij zorgt, waakt er voor, draagt zorg, is op zijne hoede, dat niets verloren ga.* Somtijds is de hoofdzin uitgelaten: *dat hij kome* of *hij kome; dat hij leve* of *hij leve; zorgde hij toch maar voor alles.*

Ook na de schijnbare onpersoonlijke uitdrukkingen: *het is goed, beter, noodig, nuttig, noodzakelijk, betamelijk, onnut, tijd* en dergelijke, staat de onderwerpszin in de aanv. wijze, wanneer de gedachte die deze inhoudt als wensch wordt voorgedragen, als: *het is goed, nuttig, noodig, dat hij spare* (d. i. het is wenschelijk, dat hij spare, dat hij ga sparen; hij doet het dus niet). Wordt de gedachte in den afhankelijken zin als werkelijkheid voorgesteld, dan staat het werkwoord in de aantoonende wijze, als: *het is goed, nuttig, noodig, dat hij spaart* (d. i. hij spaart en dat is goed, nuttig, noodig). Vergelijk nog: *het is on-*

Hosted by Google

nut, dat hij komt en *dat hij kome; het is goed, dat hij ons bericht brengt* en *dat hij ons bericht brenge.*

133. De vorm van den infinitief (onbep. wijze): *staan, loopen, schrijven,* stelt de handeling voor zonder persoons- en getalsonderscheiding; derhalve zonder betrekking tot den spreker. Hij mist daardoor de eigenschap, om uit te drukken de wijze, waarop de handeling door den spreker gedacht en voorgesteld wordt, en kan dan ook niet tot de wijzen (of modusvormen) gerekend worden, Hij noemt de handeling, stelt ze voor als zelfstandigheid: *werken, het werken; gaan, het gaan; mijn spelen is leeren; uw vragen wordt dwingen; leven is werken.*

Vergezelt een werkwoord den infinitief, dan wordt de persoons- en getalsonderscheiding van dat werkwoord uitgedrukt: *ik zal gaan, hij mocht komen, ga wandelen, kwame hij te sterven;* dat vergezellende werkwoord ondergaat daarom ook de buiging der wijzen.

De infinitief komt voor met en zonder het voorzetsel *te.* Zonder het voorzetsel:

a. Als onderwerp in de rechte woordschikking en als gezegde in vereeniging met een koppelwoord, als: *praten is niet genoeg; werken is noodig; — uw antwoorden is ontwijken; uw vragen wordt eischen.*

Bij de omgezette woordschikking vordert de infinitief als onderwerp *te: het is niet genoeg te praten, het is noodig te werken.*

b. Wanneer hij vergezeld wordt van een werkwoord met hetwelk hij één begrip uitmaakt, als: de hulpwerkwoorden van de wijze *durven, kunnen, laten, moeten, mogen, willen;* het hulpwerkwoord van den tijd: *zullen,* alsmede *blijven, gaan, komen,* wanneer zij eene betrekking van tijd uitdrukken; de werkwoorden *doen, helpen, hooren, leeren, voelen, zien.*

Met het voorzetsel komt de infinitief voor in verkorte afhankelijke zinnen, zie § 34.

Opmerking. In de verkorte doelaanwijzende zinnen wordt *om* of *ten einde* vereischt vóór den infinitief met *te; om* is ook onmisbaar voor den infinitief met *te* na bijv. naamw., voorafgegaan van 't bijwoord van

Hosted by Google

graad *te*, *al te*, zie de voorbeelden van § 34, 4. Nog wordt het doorgaans gebezigd na zelfst. en bijv. naamwoorden, waarbij een infinitief als doelaanwijzende bepaling voorkomt, als: *begeerte om te vertrekken*, *lust om te spreken;* verder na *bekwaamheid*, *gelegenheid*, *inzicht*, *kracht*, *middel*, *plan*, *toeleg*, *tijd*, *vermogen* enz.; na *bereid*, *genegen*, *geneigd*, *gereed*, *geschikt*, *gezind*, *ongezind*, *tijdig*, *verlegen* enz.

De infinitief van overgankelijke werkwoorden wordt soms, met passieve beteekenis, ook als bijv. naamw. gebruikt, als: *eene te prijzen daad*, *de te verkoopen landerijen*, *een moeilijk te vertalen zin;* en met dezelfde beteekenis als gezegde: *hij is te prijzen*, *de zin is moeilijk te vertalen*, *geen mensch is hier te vinden.*

134. De deelwoorden, zijn evenals de infinitief naamwoordelijke vormen van 't werkwoord. Als zoodanig worden ze ook gebruikt, om de werking als voorbijgaande eigenschap van een voorwerp uit te drukken: *de zingende kinderen*, *de gezongen liederen.* Soms gaat hunne beteekenis in die van eene blijvende eigenschap over, als: *gezocht*, *uitgelezen*, *hoogdravend*, *verbazend*, en in dat geval zijn ze vatbaar voor de buiging der vergelijkingstrappen.

Onze taal heeft twee deelwoorden. Het eene, op *-end*, als: *zoek*end, *vind*end, heeft actieve of bedrijvende beteekenis en stelt de handeling voor als *voortdurende* (onvolmaakt). Men noemt het daarom: bedrijvend deelwoord van den onvolmaakten tijd, doorgaans echter, ofschoon verkeerdelijk, tegenwoordig deelwoord. Het andere deelwoord heeft twee vormen, een' op *d* of *t* en een op *en*, terwijl beide in den regel het deelwoordelijk voorvoegsel *ge* hebben, als: *ge*hoor*d*, *ge*mis*t*, *ge*lezen*;* en het deelwoord op *-en*, in sommige gevallen een anderen klinker heeft dan de infinitief, als: *zwijgen*, *gezwegen.* Het heeft passieve of lijdende beteekenis en stelt de handeling voor als geschied, voltooid (volmaakt) en daarom heet het: lijdend deelwoord, deelwoord van den volmaakten tijd, doorgaans echter, ofschoon verkeerdelijk, verleden deelwoord. Alleen in verbinding met het werkwoord *hebben* heeft het actieve of bedrijvende beteekenis.

Hosted by Google

Opmerking verdient de nauwe betrekking, die er soms bestaat tusschen den infinitief en de beide deelwoorden; b. v.: ik zag hem op den stoel *zitten*, *zittende*, *gezeten*. Ook bij 't werkwoord *komen* naderen deze vormen elkander in beteekenis, *hij komt aanrijden*, *aanloopen*, *toespringen* enz., terwijl men ook zegt: *hij komt aangereden*, *aangeloopen*, *toegesprongen* enz.

3. *De tijden der werkwoorden.*

135. In § 56 is reeds in 't algemeen gesproken over de tijdsbepaling bij de werkwoorden. Nog dient opgemerkt te worden, welke in de verschillende wijzen de beteekenis is der vormen, waardoor het werkwoord de tijdsbepaling uitdrukt.

De aantoonende wijze heeft alle tijden:

1. onvolm. tegenw. tijd:	*ik spreek* of *spreke*,
2. volm. tegenw. tijd:	*ik heb gesproken*,
3. onvolm. verl. tijd:	*ik sprak*,
4. volm. verl. tijd:	*ik had gesproken*,
5. onvolm. toek. tijd:	*ik zal spreken*,
6. volm. toek. tijd:	*ik zal gesproken hebben*,
7. verl. onvolm. toek. tijd:	*ik zou spreken*,
8. verl. volm. toek. tijd:	*ik zou gesproken hebben*.

De voorwaardelijke wijze heeft twee tijden:

1. onvolm. tegenw. of toek. tijd:	*ik sprake* (gewoonlijk *sprak*) of *zou spreken*,
2. volm. tegenw. of toek. tijd:	*ik hadde gesproken* (gewoonlijk *had gesproken*) of *zou gesproken hebben*.

De gebiedende wijze heeft slechts éénen tijd:

onvolm. tegenw. of toek. tijd: *spreek*, *spreekt*.

De aanvoegende wijze heeft vier tijden:

1. onvolm. tegenw. tijd:	*ik spreke*,
2. volm. tegenw. tijd:	*ik hebbe gesproken*,
3. onvolm. verl. tijd:	*ik sprake*,
4. volm. verl. tijd:	*ik hadde gesproken*.

Hosted by Google

De onbepaalde wijze heeft vier tijden:

1. onvolm. tegenw. tijd:	*spreken*,
2. volm. tegenw. tijd:	*gesproken hebben*,
3. onvolm. toek. tijd:	*(te) zullen spreken*,
4. volm. toek. tijd:	*gesproken (te) zullen hebben.*

Uit het bovenstaande blijkt, dat slechts twee tijden: de onvolm. tegenw. en de onvolm. verleden tijd, eenvoudige tijdsbuiging hebben, terwijl al de overige door samengestelde buigingsvormen, nl. door middel van de hulpwerkwoorden van tijd *hebben*, *zijn* en *zullen* worden uitgedrukt. Men noemt die beide tijden daarom *eenvoudige* of *enkelvoudige*, en de andere *samengestelde* tijden.

De wijze van voorstelling heeft noodwendig invloed op de beteekenis der tijden, zoodat in de verschillende wijzen dezelfde tijden geen gelijke beteekenis hebben. Hierbij komt nog, dat het taalgebruik zich eene groote vrijheid veroorloofd heeft in 't gebruik der tijden, zoodat niet slechts in de verschillende wijzen, maar ook in dezelfde wijze een taalvorm verschillende beteekenis kan hebben, zooals uit de volgende paragrafen kan blijken.

136. *Gebruik der tijden in de aantoonende wijze.*

1) De onvolmaakte tegenw. tijd stelt de werking voor:

a. Als geschiedende, dus als een *doen*, op 't oogenblik der rede, als: Ziet *gij den man, die gindschen hoek* omgaat? *Daar* valt *een appel van den boom. De nacht* wijkt; *de zon* gaat op; *de stad* ontwaakt.

b. Als vroeger begonnen, maar nog voortdurende op 't oogenblik der rede; als zoodanig komt deze tijd menigvuldig voor in beschrijvingen van bestaande toestanden, zeden, gewoonten enz., b.v.: *De aarde* draait *om de zon. Onze tuin* ligt *achter den zijnen.*

c. Als ten allen tijde geschiedende, daarom in algemeene beweringen, spreuken, spreekwoorden enz., als: *Wij* staan *'s morgens vroeg* op, *maar* gaan *'s avonds*

Hosted by Google

ook vroeg naar bed. In den nood leert *men zijne vrienden kennen. Luiheid* baart *armoede. Hooge boomen* vangen *veel wind.* Soms staat deze tijd ook:

d. Voor den onvolm. toek. tijd, als: *Wanneer* komt *gij? Morgen* gaan *wij. Straks* zien *wij elkaar weer. Ik* blijf *nu bij u.*

e. Voor den onvolm. verl. tijd, wanneer de verhaler het gebeurde als tegenwoordig voorstelt, om het den hoorders als het ware ter aanschouwing te geven en daardoor levendiger voor te stellen, als: *Dikwijls ging de keizer alleen en eenvoudig gekleed uit. Terwijl hij zoo eens door Weenens straten* wandelt, loopt *schreiend een jongen naar hem* toe *en* vraagt *hem om een' gulden. Zijne moeder* is *ziek*, zegt *hij, en zal sterven, indien hij geen gulden* krijgt.

2) De volmaakte tegenw. tijd stelt de werking voor:

a. Als voltooid, dus als *daad*, op 't oogenblik der rede, als: *Ik* heb *den brief* geschreven. *De muur* is omgevallen. *Zij* hebben *hun huis* verkocht.

b. Op gelijke wijze als de onvolm. tegenw. tijd den onvolm. toek. tijd kan vervangen, staat ook de volm. tegenw. in plaats van den volm. toekomenden, als: *Morgen om dezen tijd* heb *ik uwen broeder al* gezien. *Over een uur* zijn *wij* vertrokken.

3) De onvolm. verl. tijd stelt een *doen* voor als verleden op 't oogenblik der rede; daarom komt hij menigvuldig voor in 't verhaal, alsmede in de beschrijving van vroegere toestanden enz., als: *Het* was *middernacht. Eenzaam als een groot kerkhof* was *het dorp. Geen hond* blafte; *geen levend wezen* bewoog zich *bij de boerenwoningen; geen lichtje* schemerde; *geen rund* liet zich hooren.

4) De volm. verleden tijd stelt eene *daad* voor als verleden, als: *Wij* hadden *al* gezongen, *toen hij kwam. De bloemen* waren *gisteren reeds* verdord.

5) De onvolm. toekomende tijd stelt de werking voor:

Hosted by Google

a. Als een toekomstig *doen*, als: *Wij* zullen *u* vergezellen. *Gij* zult beloond worden *voor uwe diensten.*

b. Als van den spreker gewenscht of bevolen; daardoor kan hij de gebiedende wijze vervangen, als: *Gij* zult *den appel* schieten *van het hoofd uws zoons.* *Gij* zult doen, *wat ik u zeg.* Vergel. § 131.

6) De volmaakte toekomende tijd stelt de werking voor:

a. Als voltooid, dus als *daad*, in de toekomst, als: *Wanneer gij komt*, zal *het werk* voltooid zijn. *Ik zal mijn oordeel opschorten, totdat hij* zal gesproken hebben.

Deze tijd wordt in de schrijftaal menigvuldig, in de spreektaal altijd vervangen door den volm. tegenwoordigen: *Wanneer gij komt*, is *het werk* voltooid.

b. Somtijds vervangt deze tijd den volm. tegenw. als uitdrukking van eene bescheiden bewering of den onvolm. toekomenden als uitdrukking van de vaste overtuiging, dat iets zal geschieden, als: *Hij* zal *het wel* gedaan hebben. *Wij* zullen *tevergeefs* gewacht hebben. — *Doe geen moeite; gij* zult *altijd te vergeefs* gepraat hebben, *om ons te overtuigen.*

7) De verl. onvolm. toek. tijd stelt de werking voor als een *doen*, dat toekomstig was op een' tijd, die verleden is op 't oogenblik der rede, als: *Ik* zou *juist* gaan, *toen gij kwaamt. Ik wist toen reeds, dat hij niet* komen zou.

8) De verleden volm. toek. tijd stelt de werking voor als eene *daad*, die toekomstig was op een' tijd, die verleden is op 't oogenblik der rede, als: *Hij beloofde, dat hij het boek* zou gelezen hebben, *wanneer wij 't verlangden. Zij zeide, dat zij hare brieven* zou geschreven hebben, *vóór 't vertrek van den post.*

De hier onder 7) en 8) genoemde tijden zijn zeer onderscheiden van de gelijkluidende tijden der voorwaardelijke wijze.

137. *'t Gebruik der tijden in de andere wijzen.*

De beteekenis der tijden in de andere wijzen verschilt aanmerkelijk van die der tijden in de aantoonende wijze, die als voorstelling der werkelijkheid ook

Hosted by Google

ieder tijdverschil toelaat, hetwelk geenszins 't geval is met de andere wijzen.

De gebiedende wijze mist noodwendig de tegenwoordige en verleden tijden, omdat hetgeen men gebiedt of verzoekt, iets is, dat nog geschieden moet, en dus toekomstig is. Bovendien stelt deze wijze de werking voor als een door den spreker bevolen *doen*. Van een volmaakt of voltooid *doen*, d. i. van eene *daad*, kan in de gebiedende wijze geen sprake zijn. Ze heeft dus slechts éénen tijd, nl. den onvolm. toekomenden of, gelijk hij doorgaans genoemd wordt, onvolm. tegenw. of toek. tijd.

Wat men wenscht, heeft ook betrekking op de toekomst. Nogtans kan men mededeelen, wat men in 't verleden wenschte. Bovendien laat de aanvoegende wijze toe 't verschil tusschen *doen* en *daad*, d. i. van onvolmaakte en volmaakte handeling. Vandaar dat de aanvoegende wijze twee onvolmaakte en twee volmaakte tijden heeft, nl. een onvolm tegenw. of toekomenden en een volm. tegenw. of toekomenden, een onvolm. verleden en een volm. verleden tijd, als: *Ik wensch, dat hij* kome, *dat hij* gekomen zij. *Wij wenschten, dat hij* kwame, *maar hij bleef weg*, — *dat hij* gekomen ware, *maar hij was weggebleven.*

De voorwaardelijke wijze stelt altijd eene gedachte handeling voor als gelijktijdig met het tegenwoordige. Die handeling kan worden voorgesteld als een *doen*, of als eene *daad*, d. i. onvolmaakt, of volmaakt. De voorwaardelijke wijze heeft dus eigenlijk maar twee tijden: den onvolm. en den volm. tegenwoordigen: *Ik prees, ik hadde geprezen* Naast deze heeft zij twee vormen met *zullen*: *Ik zou prijzen, ik zou geprezen hebben*, die echter evenzeer de gedachte als tegenwoordig voorstellen.

Dat er geen onderscheid in tijdsbepaling is tusschen de bovenvermelde tijdvormen der voorwaardelijke wijze, blijkt daaruit, dat ze elkaar kunnen vervangen; men vergelijke Beets' *Lente: Had ik uw adem nachtegalen! .... Ik* prees *dien God in mijn gezangen .... Ik*

Hosted by Google

zou *dien grooten Schepper* loven .... *Mijn zangtoon* zou *des morgens* stijgen .... *Met u* zoude *ik des nachts niet* zwijgen .... *Mijn lied* zou *vrome lieden* treffen .... *Ik* ware *een priester in dien tempel* .... *Nu zink ik zwijgende op den drempel van 't heiligdom.*

De tijdvormen der onbepaalde wijze hebben zeer onbepaalde beteekenis. Deze wijze onderscheidt de werking alleen als tegenwoordig of toekomstig, en als doen of daad. Zij heeft dus vier tijden; zie § 135.

4. *De vervoeging der werkwoorden.*

138. Het werkwoord drukt door zijne buiging of vervoeging uit: de persoonsonderscheiding, de tijdsbepaling, en de wijze, waarop de werking wordt gedacht en voorgesteld; vergel. § 56. Deze betrekkingen worden nogtans zeer onvolledig door de vervoeging uitgedrukt.

In § 135 merkten we reeds op, dat alleen de onvolm. tegenwoordige en de onvolm. verleden tijd eigenlijke buiging hebben. Bovendien heeft 't werkwoord twee eenvoudige of eigenlijke buigingsvormen in de deelwoorden (zie § 134) en een' ander in den infinitief, namelijk *en: loop*en, *zing*en.

Men onderscheidt tweeërlei vervoeging: eene gelijkvloeiende of zwakke en eene ongelijkvloeiende of sterke. 't Verschil tusschen deze beide vervoegingen vertoont zich alleen in den onvolm. verleden tijd en in 't verleden deelwoord. De vervoeging is regelmatig of onregelmatig; zie § 144.

De zwakke onvolm. verleden tijd heeft achter den stam (of den infinitief met weglating van den buigingsuitgang *-en)* des werkwoords den buigingsuitgang *-de* of *-te;* de vorm van 't zwakke verleden deelwoord is *d* of *t* achter den stam des werkwoords met het deelwoordelijk voorvoegsel *ge;* b. v. *leeren*, *leer***de**, **ge***leer***d**; *raken*, *raak***te**, **ge***raak***t**.

De sterke onvolm. verleden tijd is gelijk aan den stam des werkwoords met veranderden wortelklinker; het sterke verleden deelwoord gaat uit op *-en*, achter

Hosted by Google

den stam des werkwoords, veelal ook met een anderen klinker dan die van den stam en met het deelwoordelijk voorvoegsel *ge;* b. v.: *vinden*, *vond*, **gevonden**; *lezen*, *las*, **gelezen.**

Beide klassen van werkwoorden, de zwakke en sterke, hebben dus twee kenmerken, waarvan het eene ligt in den onvolm. verleden tijd en 't andere in 't verleden deelwoord.

De eenige modusuitgang, die onze taal heeft, is de *e* in de aanvoegende en voorwaardelijke wijze: aanv. wijze: *hij geve*, *hij gave;* voorwaardelijke wijze: *hij gave*. De modusuitgang der voorw. wijze wordt bovendien doorgaans weggelaten, terwijl die van de aanv. en voorwaardel. wijze achter den tijdsuitgang *-de* of *-te* niet kan worden uitgedrukt: *hij woonde*, *hij hoopte*.

De persoonsuitgangen, met aanwijzing van 't enkel- of meervoud, komen achter den tijdsuitgang (*-de* of *-te*) en modusuitgang (*-e*); zij zijn, enkelv.: *-e* (1e pers.); *-s* (2e pers.) *-t* (3e pers.); meervoud: *-en* of *-n* (1e pers.), *-t* (2e pers.), *-en* of *-n* (3e pers.). Zie § 56.

139. Vervoeging der enkelvoudige tijden.

Aantoonende wijze.

Onvolm. tegenw. tijd.	Onvolm. verl. lijd. zwak.	sterk.
ik leer of leer*e*	ik leerde	— vond
hij leer*t*	hij leerde	— vond
wij leer*en*	wij leerde*n*	— vond*en*
gij leer*t*	gij leerde*t*	— vond*t*
zij leer*en*.	zij leerde*n*	— vond*en*.

Aanvoegende wijze.

Onvolm. tegenw. of toek. tijd.	Onvolm. verl. tijd. zwak.	sterk.
ik leere	ik leerde	— vonde
hij leere	hij leerde	— vonde
wij leer*en*	wij leerde*n*	— vonde*n*
gij leere*t*	gij leerde*t*	— vonde*t*
zij leer*en*.	zij leerde*n*	— vonde*n*.

Hosted by Google

Voorwaardelijke wijze.		Gebiedende wijze.
zwak.	sterk.	
ik leerde	— vonde of vond	leer, vind
hij leerde	— vonde of vond	leer*t*, vind*t*.
wij leerde*n*	— vonde*n*	
gij leerdet	— vonde*t* of vond*t*	
zij leerde*n*	— vonde*n*.	

In bovenstaande is de tijdsbuiging (de onvolm. verleden tijd der aant. en bijv. wijze en de gelijkluidende onv. tegenw. tijd der voorwaardelijke wijze) en de modusbuiging (onvolm. tegenw. tijd) met eene vette letter, de persoonsbuiging cursief aangewezen.

140. De samengestelde tijden worden gevormd door middel van de hulpwerkwoorden *zullen* en *hebben* of *zijn*, en de lijdende vorm met *worden*. Van deze werkwoorden is de vervoeging der enkelvoudige tijden vrij onregelmatig.

Aantoonende wijze.

Onvolm. tegenw. tijd.	Onvolm. verl. tijd.
ik zal, heb, ben, word	ik zou of zoude, had, was, werd
hij zal, heeft, is, wordt	hij zou of zoude, had, was, werd
wij zullen, hebben, zijn, worden	wij zouden, hadden, waren, werden
gij zult, hebt, zijt, wordt	gij zoudt, hadt, waart, werdt
zij zullen, hebben, zijn, worden.	zij zouden, hadden, waren, werden.

Aanvoegende wijze.

Onvolm. tegenw. of toek. tijd.	Onvolm. verl. tijd.
ik hebbe, zij, worde	ik hadde, ware, werde
hij hebbe, zij, worde	hij hadde, ware, werde
wij hebben, zijn, worden	wij hadden, waren, werden
gij hebbet, zijt, wordet	gij haddet, waret, werdet
zij hebben, zijn, worden.	zij hadden, waren, werden.

Voorwaardelijke wijze.	Gebiedende wijze.
(gelijk de onvolm. verl. tijd der aanv. wijze, doorgaans met weglating van den modusuitgang (*e*).	heb, zij, word hebt, zijt, wordt.

In plaats van *ik werd* enz., zegt men ook: *ik wierd* enz., en in plaats van: *ik werde* enz., ook: *ik wierde* enz. *Zullen* heeft geen andere vormen dan de bovenvermelde.

Hosted by Google

Voorbeeld van vervoeging.

Bedrijvende vorm.	Lijdende vorm.
Aantoonende wijze.	
Onvolmaakte tegenwoordige tijd.	
Ik leer, ik prijs enz.	Ik word geprezen enz.
Volmaakte tegenwoordige tijd.	
Ik heb geleerd, geprezen enz.	Ik ben geprezen geworden enz.
Onvolmaakte verleden tijd.	
Ik leerde, prees enz.	Ik werd of wierd geprezen, enz.
Volmaakte verleden tijd.	
Ik had geleerd, geprezen enz.	Ik was geprezen geworden enz.
Onvolm. toekomende tijd.	
Ik zal leeren, prijzen enz.	Ik zal geprezen worden enz.
Volm. toekomende tijd.	
Ik zal geleerd, geprezen hebben enz.	Ik zal geprezen geworden zijn enz.
Verleden onvolm. toek. tijd.	
Ik zou leeren, prijzen enz.	Ik zou geprezen worden enz.
Verl. volm. toek. tijd.	
Ik zou geleerd, geprezen hebben enz.	Ik zou geprezen geworden zijn enz.
Aanvoegende wijze.	
Onvolmaakte tegenw. of toek. tijd.	
Ik leere, prijze enz.	Ik worde geprezen enz.
Volmaakte tegenw. of toek. tijd.	
Ik hebbe geleerd, geprezen enz.	Ik zij geprezen geworden enz.
Onvolmaakte verleden tijd.	
Ik leerde, preze enz.	Ik werde of wierde geprezen enz.
Volmaakte verleden tijd.	
Ik hadde geleerd, geprezen enz.	Ik ware geprezen geworden enz.
Voorwaardelijke wijze.	
Onvolmaakte tegenwoordige tijd.	
Ik leerde, preze (doorgaans *prees*) enz.	Ik werde of wierde (doorgaans *werd* of *wierd*) geprezen enz.
Ik zou leeren, prijzen enz.	Ik zou geprezen worden enz.

Hosted by Google

Volmaakte tegenw. tijd.

Ik hadde (doorgaans *had*) geleerd, geprezen enz.	Ik ware (doorgaans *was*) geprezen geworden zijn enz.
Ik zou geleerd, geprezen hebben enz.	Ik zou geprezen geworden zijn enz.

Gebiedende wijze.

Enkelv. Leer, prijs.	Word geprezen.
Meerv. Leert, prijst.	Wordt geprezen.

Onbepaalde wijze.

Onvolmaakte tegenwoordige tijd.

Leeren, prijzen.	Geprezen (te) worden.

Volmaakte tegenwoordige tijd.

Geleerd, geprezen hebben.	Geprezen (te) zijn of geprezen geworden (te) zijn.

Onvolmaakte toekomende tijd.

(Te) zullen leeren, prijzen.	Geprezen te zullen zijn of geprezen geworden te zullen zijn.

Deelwoorden.

Deelw. van den onvolm. tijd of tegenw. deelw.

Leerende, prijzende.	Geprezen zijnde of geprezen wordende.

Deelw. van den volm. tijd of verleden deelwoord.

Geprezen of geprezen hebbende.	Geprezen geworden zijnde of geprezen geweest zijnde.

141. Ten aanzien van de vervoeging in 't algemeen moet men nog 't volgende in 't oog houden:

1) De persoonsuitgang *-e* in den 1^en^ pers. enkelv. van den onvolm. tegenw. tijd der aantoonende wijze komt alleen nog voor in deftigen stijl: *ik zegge, schrijve, leere, bekenne.*

2) Wanneer de stam des werkwoords eindigt op een enkelen medeklinker, voorafgegaan van een' onvolkomen klinker, dan wordt de eindmedeklinker verdubbeld vóor de buigingsuitgangen *-en, -e, -et*, als: *druk, drukken; zeg, zegge; win, winnet*, terwijl de *sch* bij die verdubbeling *ssch* wordt, als: *visschen, lessche, blusschet.*

Uitzondering maken de stammen op *ch* en op eene toonlooze

Hosted by Google

lettergeep, als: *lach, lachen; pochen, hoepelen, slingeren.* Vergelijk § 75, 2).

3) Wanneer de stam reeds op *-t* eindigt, dan blijft de persoonsuitgang *-t* achterwege, als: *hij* en *gij sluit, gij sloot.* Op gelijke wijze wordt de uitgang *-d* of *-t* van 't verleden deelwoord weggelaten, wanneer de stam des werkwoords op *d* of *t* eindigt, als: *gemeld, besteed, gestuit, gehaat.*

Men lette er op, dat van geen weglating der *d* of *t* sprake mag zijn bij den tijdsuitgang *-de* of *-te*, wanneer het werkwoord op *d* of *t* eindigt; men schrijft dus den onvolm. verleden tijd der zwakke werkwoorden, wier stam op *d* of *t* eindigt, met dubbele *d* en *t*: *antwoord*de, *woed*de, *besteed*de, *luid*de, *berecht*te, *haat*te, *stuit*te, *zet*te, en niet *antwoorde, woede* enz. *berichte, stuite* enz. n.l. in den onvolm. verl. tijd.

De onvolm. verleden tijd van de werkwoorden, wier stam eindigt op *d* of *t*, voorafgegaan van een' onvolkomen klinker, worden geschreven: *ik zettede, puttede, reddede, schuddede* enz., of: *zette, putte, redde, schudde* enz.; duidelijkheidshalve schrijft men, voor 't laatste geval, in 't meervoud ook: *wij* of *zij zett'en, putt'en, redd'en, schudd'en* enz., *gij zett'et, putt'et, redd'et, schudd'et* enz., om ze te onderkennen van de gelijkgeschreven vormen van den onvolm. tegenw. tijd.

Van de werkwoorden *leggen* en *zeggen* is vóór den tijdsuitgang *-de* en den uitgang *-d* van 't verleden deelwoord, alsmede vóór den persoonsuitgang *-t, eg* in *ei* overgegaan: *leide, zeide, geleid, gezeid; hij leit, je leit;* maar *legde, gelegd, gezegd, hij legt* en *gij legt* worden ook gebruikt; *zegde* is alleen in Zuid-Nederland in gebruik.

4) De tijdsuitgang *-de* is ontstaan uit den onvolm. verleden tijd van *doen*, waarmee de zwakke werkwoorden hun' onvolm. verleden tijd vormden: *wij hooredéden, hoordeden, hoorden.* De uitgang *-te* ontstond na een scherpen medeklinker uit *-de.* Men kan als regel stellen, dat *-de* als uitgang van den onvolm. verleden tijd

Hosted by Google

en *-d* als uitgang van 't verleden deelwoord moeten voorkomen, wanneer de stam niet eindigt op een' der scherpe of harde medeklinkers: *t*, *k*, *f*, *s*, *ch*, of *p* (gemakkelijk te onthouden: *'t kof-s-chip*); na deze medeklinkers komen *-te* en *-t* als uitgangen. Hierbij valt op te merken: dat na de onechte *f* en *s* (vergel. § 75, 3)) *-de* en *-d* als uitgangen staan, als: *loven*, *loofde*, *geloofd*; *grazen*, *graasde*, *gegraasd*; alsmede, dat *sch* geldt voor eene echte *s*, daarom b.v.: *vischte*, *gevischt*; *leschte*, *gelescht*.

Men schrijft: *vonnisde* en *gevonnisd*, en *gevleesd*.

142. De sterke of ongelijkvloeiende werkwoorden worden naar hunne klankwisseling onderscheiden in 10 klassen, waarvan hier een overzicht volgt.

	Onbep. wijze.	Onvolm. verl. tijd. Enkelv.	Meerv.	Verl. deelw.
Eerste klasse:	bevelen	beval	bevalen	bevolen.
	treffen	trof	troffen	getroffen
Tweede klasse:	binden	bond	bonden	gebonden.
	bergen	borg	borgen	geborgen.
Derde klasse:	bidden	bad	baden	gebeden.
	lezen	las	lazen	gelezen.
Vierde klasse:	dragen	droeg	droegen	gedragen.
Vijfde klasse:	bijten	beet	beten	gebeten.
Zesde klasse:	bieden	bood	boden	geboden.
	buigen	boog	bogen	gebogen.
Zevende klasse:	vallen	viel	vielen	gevallen.
	hangen	hing	hingen	gehangen.
Achtste klasse:	blazen	blies	bliezen	geblazen.
Negende klasse:	loopen	liep	liepen	geloopen.
Tiende klasse:	heeten	(hiet)	(hieten)	geheeten.

Er zijn werkwoorden, die vroeger sterk vervoegd werden, maar nu zwak zijn; andere waren zwak en zijn nu sterk. Van sommige werkwoorden is de onvolmaakt verleden tijd zwak geworden, terwijl 't verleden deelwoord sterk is gebleven. Zoodanige werkwoorden hebben dus eene gemengde vervoeging. Van andere werkwoorden zijn sterke en zwakke vormen

Hosted by Google

beide in gebruik. Van sommige andere zijn vormen in onbruik geraakt. Een en ander blijkt uit de onderstaande voorbeelden en opmerkingen.

1. Vroeger waren sterk o. a. *helen* en *verhelen*, *stenen*, *kleven*, *sneven*, *weven*, hetwelk noodig is te weten met het oog op de spelling dier woorden.

2. Zwak waren o. a. *schenden*, *schenken*, *zenden*; *kwijten* *prijzen*, *wijzen*.

Gezant is ontstaan uit het zwak verleden deelwoord van *zenden*.

3. Gemengde, d. i. deels zwakke, deels sterke vervoeging hebben:

Wreken, *wreekte*, *gewroken*.

Vroeger was de onvolm. verl. tijd *wrook*, *wroken*, en nog vroeger *wrac*, *wraken*, waarvan 't zelfst. naamw. *wraak* afkomstig is.

Wezen, *was*, *geweest* (voor *geweesd*).

Dit werkwoord had vroeger ook een sterk verleden deelwoord *gewezen*, hetwelk thans alleen voorkomt als attributief bijv. naamw., als: *de gewezen keizer van Frankrijk*.

Bakken, *lachen*, *laden*, *malen*: *bakte*, *lachte*, *laadde*, *maalde*, — *gebakken*, *gelachen*, *geladen*, *gemalen*.

Deze werkwoorden hadden vroeger ook een sterken onvolm. verleden tijd; *loeg* voor *lachte* komt nog wel voor bij dichters; *loed* voor *laadde* ook, maar zelden.

Malen heeft alleen in de beteekenis van *fijnmaken* een sterk verl. deelwoord; in de andere beteekenissen is het zwak.

Bannen, *spannen*, *spouwen* (voor *spalten*), *vouwen* en *zouten* hebben een zwakken onvolm. verleden tijd en een sterk verleden deelwoord.

Ontvouwen heeft in de eigenlijke beteekenis een sterk, in oneigenlijke beteekenis (*uitgelegd*, *verklaard*) een zwak verleden deelwoord: *Hij heeft ons zijn gevoelen ontvouwd.*

Braden, *braadde*, *gebraden*.

Braden had evenals *raden* een sterken onvolm. verleden tijd; *raden* wordt ook dikwerf in den onvolm. verl. tijd zwak gevormd: *raadde*, doch ten onrechte.

Brouwen, *brouwde*, *gebrouwen*.

't Verleden deelwoord komt soms ook zwak voor: *gebrouwd*. *Brouwen* (met de stem) is altijd zwak.

Heeten en *scheiden*: *heette*, *scheidde* (vroeger: *hiet*, *schied*), — *geheeten*, *gescheiden*.

4. Dubbele vormen hebben:

Hosted by Google

a. *Benijden*, *bezwijmen*, *grijnen*, *hijgen*, *hijschen*, *krijschen*, *mijden*, *tijgen* en *aantijgen* (beschuldigen), die zoowel zwak als sterk vervoegd worden. *Benijden*, *bezwijmen* en *hijgen* worden liefst zwak, *hijschen*, *mijden* en *vermijden* liefst sterk, *krijschen*, *tijgen*, *aantijgen* zoowel sterk als zwak gebruikt.

b. *Barsten*, *barstte*, *gebarsten* en *bersten*, *borst*, *geborsten*.

Jagen, *vragen* en *waaien*: *jaagde*, *vraagde*, *waaide* en *joeg*, *vroeg*, *woei*, — *gejaagd*, *gevraagd*, *gewaaid*.

Klieven heeft *kliefde*, *gekliefd*; *kluiven* heeft *kloof*, *gekloven*; *klooven* (hout klooven) heeft *kloofde*, *gekloofd*.

Kruien en *schuilen*: *krooi*, *school* en *kruide*, *schuilde*, — *gekrooien*, *gescholen* en *gekruid*, *geschuild*.

Stooten en *wasschen*: *stiet*, *wiesch*, ook *stootte*, *waschte*, — *gestooten*, *gewasschen*.

Schrikken, *schrikte* en *schrok*, *geschrikt* en *geschrokken*.

Vrijen (beminnen) heeft *vrijde*, *gevrijd*, soms ook: *vree*, *gevreën*. *Vrijen*, voor *vrijden* (vrijmaken) heeft *vrijdde*, *gevrijd*.

Zieden, *zood* en *ziedde*, *gezoden*.

c. Met verschil van beteekenis:

Bijten (happen) is sterk, *bijten* (eene bijt maken) zwak.

Brouwen en *malen*, zie onder 3.

Krijgen (ontvangen) is sterk, *krijgen* (oorlog voeren) zwak.

Pijpen (op de pijp of fluit spelen) is sterk, *pijpen* (eene pijp rooken) zwak.

Plegen (gewoon zijn) heeft *placht* (waarin de *t* achteraangevoegd is), *plegen* (doen, begaan) en *verplegen* zijn zwak.

Pluizen (rafelen, b. v. touw pluizen) is sterk: *ploos*, *geplozen*; *pluizen* (pluizen afgeven) is zwak.

Scheppen (voortbrengen) heeft *schiep*, *geschapen*. *Scheppen* (met een' lepel, schop of emmer) is zwak; in figuurlijke beteekenis is het zwak of sterk: *adem*, *lucht*, *moed*, *vermaak scheppen*: *hij schepte of schiep er vermaak in*.

Stijven (sterken of doen verharden in 't kwaad) is zwak: *stijfde*, *gestijfd*. In andere beteekenissen is het sterk: *steef*, *gesteven*. *Verstijven* is zwak.

Verschrikken (intransitief, dus zelf verschrikken) heeft *verschrikte*, *verschrikt* en *verschrokken*, vanwaar *onverschrokken*; het transitieve *verschrikken* heeft *verschrikt*.

Wassen (groeien) is sterk: *wies*, *gewassen*; *wassen* (met was bestrijken) is zwak.

Hosted by Google

5. Van sommige werkwoorden zijn vormen in onbruik geraakt.

Beschoren, verl. deelwoord van *bescheren* (beschikken, toedeelen).

Geboren is het verleden deelwoord van het oude *beren* (dragen, ook: voortbrengen), waarvan *ontberen*, dat zwak is, afkomstig is.

Geronnen is het sterke verleden deelwoord van *gerennen*, *gerinnen* (samenvloeien, samenloopen). Het komt voor in: *geronnen bloed*, d. i. samengeloopen, gestold (niet: *gestollen* of *gestolten*, want *stollen* is zwak) bloed. *Rennen* (rinnen) vroeger sterk, is thans zwak; nogtans komt het sterke verleden deelwoord nog wel voor.

Verbolgen, oorspronkelijk een verl. deelw., nu bijv. naamw. en bijw. *Belgen* is thans zwak.

6. Bij sommige sterke werkwoorden valt nog 't een en ander op te merken.

a. De werkwoorden, die den onvolm. verl. tijd vormen als *bevelen* en *bidden*, d. i. in 't enkelvoud met de onvolkomen en in 't meervoud met de volkomen *a*, komen in den 2en persoon van dien tijd met beide klinkers voor: *gij bevalt* of *bevaalt*, *gij tradt* of *traadt*, *gij badt* of *baadt*, *gij at* of *aat* enz.

Van *eten* is 't verl. deelw. *geëten* of *gegeten*.

b. In sommige werkwoorden heeft eene zeer gewone verwisseling van *z* met *r* plaats; zoo zegt men *vroos* en *vroor*, *gevrozen* en *gevroren*; *waren* en *waart* staan naast *wezen*, *uitverkoren* en *verkoren* naast *verkiezen*, *verloor* en *verloren* naast *verliezen*, enz.

c. Ten aanzien van *zweren* houde men in 't oog, dat *zweren* (etteren) heeft *zwoor*, *gezworen*, en *zweren* (een' eed doen), *zwoer*, *gezworen*.

Spugen, *spuigen* heeft *spoog*, *gespogen*, terwijl *spuwen* zwak is: *spuwde*, *gespuwd*.

Dijen is zwak: *dijde*, *gedijd*; *dijgen* daarentegen is sterk: *deeg*, *gedegen*.

De werkwoorden, welke door middel van voorvoegsels of door samenstelling van sterke werkwoorden gevormd zijn, worden evenals hunne grondwoorden vervoegd; b. v.: *besluiten* en *ontsluiten* als *sluiten*; *oproepen*, *uitroepen*, *omroepen* als *roepen*; *waarnemen*

Hosted by Google

als *nemen*, *vrijspreken* als *spreken* enz. Andere afleidingen en samenstellingen hebben zwakke vervoeging.

Beraadslagen (van 't oude *raadslag*), *glimlachen* en *grimlachen* (van *glimlach* en *grimlach*), *herbergen* (van *herberg*), *verwelkommen* (van *welkom*) zijn als van naamwoorden afgeleide werkwoorden zwak. Ook *beeldhouwen*, *dwarsdrijven*, *pluimstrijken* zijn zwak. *Psalmzingen* komt alleen voor in de onbepaalde wijze.

Van *buikspreken*, *kroegloopen* en *koordedansen* worden de deelen der samenstelling bij de vervoeging gescheiden, terwijl het eerste deel een verzwegen voorzetsel aanneemt; b. v.: *Hij spreekt uit* (of *met*) *den buik*, *loopt in de kroeg*, *danst op de koord*. Vergel. § 144, 7.

143. De samengestelde tijden worden gevormd door middel van de hulpwerkwoorden. *Zullen* is 't hulpwerkwoord der toekomende tijden. *Hebben* en *zijn* zijn de hulpwerkwoorden van de volmaakte tijden. Verreweg de meeste werkwoorden worden met *hebben* vervoegd. Er zijn er ook, die nu eens met *hebben* dan met *zijn* vervoegd worden. Een betrekkelijk klein getal wordt uitsluitend met *zijn* vervoegd.

Met *hebben* worden vervoegd:

1) De overgankelijke werkwoorden in den bedrijvenden vorm, als: *Ik heb den man gezien*, *gehoord*. *Wij hadden het huis gehuurd*, *gekocht*, *verkocht*.

Opmerking. Er zijn eenige oorspronkelijk intransitieve, maar thans transitief gebruikte werkwoorden, die zoowel met *hebben* als *zijn* vervoegd worden, als: *Ik heb mijn boek vergeten* (d. i. verzuimd het mee te nemen) en *Ik ben den titel vergeten* (d. i. heb er de kennis van verloren); *ik heb en ben hem gevolgd*, *ontmoet*; *ik heb en ben dat werk begonnen*, en eenige andere meer.

Aan iets beginnen is onovergankelijk en wordt met *zijn* vervoegd.

2) De wederkeerende werkwoorden: *Wij hebben ons vermaakt*, *verblijd*. *Zij hebben zich geschaamd*.

3) De onpersoonlijke werkwoorden, als: *Het heeft geregend*, *gesneeuwd*, *gehageld*.

Uitzondering maken noodwendig de onpersoonlijke uitdrukkingen, die met *zijn* of *worden* gevormd zijn, als: *het wordt dag*, *duister* enz.; *het is waarschijnlijk*, *mogelijk*, *zeker* enz.; b. v. *het was dag geworden*.

Hosted by Google

4) De hulpwerkwoorden van de wijze en dezulke, welke als synoniemen van deze zijn te beschouwen, als: *Wij hebben mogen, kunnen, durven komen. Ik heb vermocht* of *vermogen hem te overtuigen.*

Opmerking. De werkwoorden, die den infinitief zonder *te* na zich nemen, hebben in de volmaakte tijden en vergezeld van eenen infinitief, in plaats van den vorm des verleden deelwoords dien der onbepaalde wijze: *Wij hebben mogen, kunnen, willen, durven, moeten komen.*

5) De intransitieve en subjectieve werkwoorden, welke geen verandering van toestand of plaats uitdrukken, als: *aanbeenen, aandrentelen, aandribbelen, arbeiden, beven, bibberen, bloeien, bluffen, dorsten, heerschen, lachen, leven, mistasten, rusten, schreien, slapen, spoeden, streven, staan, strijden, vechten, verlangen, waken, werken, weenen, zwijgen* enz.

Zitten en *liggen* behooren ook tot deze werkwoorden. Men zegt echter ook: *Ik ben gezeten, gelegen*, maar dan heeft 't verleden deelwoord de beteekenis van het tegenwoordige: *Ik ben zittende, liggende.*

Met *zijn* worden vervoegd:

1) De werkwoorden *zijn, blijven, worden, ontstaan, gebeuren, geschieden* en *voorvallen*, die 't bestaan eener zelfstandigheid of werking uitdrukken. *Bestaan, plaats grijpen, plaats hebben, plaats vinden*, die ook 't bestaan uitdrukken, worden evenwel met *hebben* vervoegd.

2) De transitieve werkwoorden in 't lijdend geslacht, als: *Hij is geprezen* (*geworden*).

Doorgaans wordt in de volmaakte tijden dezer werkwoorden 't verleden deelwoord *geworden* weggelaten.

3) De intransitieve en subjectieve werkwoorden, die:

a. een overgaan in een anderen toestand uitdrukken, als: *bederven, bersten, breken, drogen, groeien, heelen, inslapen, ontslapen, smelten, sterven, uitdooven, verarmen, verdorren, verlammen* enz.

b. eene verandering van plaats uitdrukken, als: *dringen, voortdringen, gaan, geraken, glijden, hinken, klimmen, komen, kruipen, landen, loopen, reizen, rijden, scheiden, sluipen, springen, stijgen, wijken, zei-*

Hosted by Google

len, zinken, zwemmen; — afstammen, afdalen, afspringen, doorrijden, inzeilen, overschrijden, overzwemmen enz.

Opmerking. Wanneer de spreker niet *de verandering van plaats* als hoofddenkbeeld op den voorgrond wil plaatsen, maar de beweging als *eene handeling* van 't onderwerp wil doen voorkomen, dan worden sommige der laatstgenoemde werkwoorden met *hebben* vervoegd; b. v.: *Ik heb hard geloopen, gij hadt lang gewandeld, zij hebben lustig gesprongen, wij hadden veel gereisd.* In deze zinnen wordt bloot verhaald, wat het onderwerp gedaan heeft; op de verandering van plaats wil de spreker hier niet de aandacht vestigen.

5. *Onregelmatige werkwoorden.*

144. De werkwoorden, die in hunne buigingsvormen afwijken van de regelmatige sterke en zwakke vervoeging zijn de volgende:

	Onbep. wijze.	Onv. teg. tijd. 3e pers. enk.	Onv. verl. tijd. 1e pers. enk.	Verl. deelw.
1.	brengen	brengt	bracht	gebracht
2.	denken	denkt	dacht	gedacht
3.	doen	doet	deed	gedaan
4.	(dorren)	(dar)	dorst	
5.	dunken	dunkt	docht	gedocht
6.	gaan	gaat	ging	gegaan
7.	hebben	heeft	had	gehad
8.	komen	komt	kwam	gekomen
9.	koopen	koopt	kocht	gekocht
10.	kunnen	kan	kon of konde	gekund
11.	moeten	moet	moest	gemoeten
12.	mogen	mag	mocht	gemoogd of ge- (mocht
13.	plegen	pleegt	placht	
14.	staan	staat	stond	gestaan
15.	(worken)		wrocht	gewrocht
16.	weten	weet	wist	geweten
17.	willen	wil	wilde of wou	gewild
18.	zien	ziet	zag	gezien
19.	zijn	is	was	geweest
20.	zoeken	zoekt	zocht	gezocht
21.	zullen	zal	zoude of zou	

1. Van deze werkwoorden behooren tot de zwakke vervoeging: *brengen, denken, dunken, hebben, koopen, worken* en *zoeken*. Deze hebben ook alle, met uitzondering van *hebben*, den onvolm. verl. tijd en 't verl.

Hosted by Google

deelwoord op *cht.* Het verl. deelwoord heeft zich in deze werkwoorden geschikt naar den onvolm. verl. tijd, en daarom is 't voldoende, zich rekenschap te geven van de wijze, waarop de vormen van dezen tijd ontstonden, namelijk:

bracht uit *brachte*	voor *brag-de*, *bra(n)gede;*
dacht uit *dachte*	voor *dak-de*, *dankede;*
docht uit *dochte*	voor *dok-de*, *dunkede;*
mocht uit *mochte*	voor *moog-de*, *mogede;*
kocht uit *kochte (kofte)*	voor *koop-de*, *koopede;*
wrocht uit *wrochte*	voor *work-de*, *workede;*
zocht uit *zochte*	voor *zoek-de*, *zoekede.*

Hierbij valt het volgende op te merken. *Brengen denken* en *dunken* hebben niet in den onvolm. verl. tijd en 't verleden deelwoord, maar in de overige vormen eene *n*, die als ingelaschte neusletter is te beschouwen. Bovendien is de *e* in *brengen* en *denken* uit *a* ontstaan (brangen, danken). Eene verdere verklaring van 't ontstaan van *bracht*, *dacht* en *docht* is hier te onpas. Dit slechts in 't algemeen van bovenstaande vormen. Oorspronkelijk was er tusschen den stam des werkwoords en de uitgangen van den onvolm. verl. tijd (*de*) en het verleden deelwoord eene toonlooze *e*: *hopede*, *mogede*, *zoekede*, *geachtet*. Deze klinker is uitgevallen, terwijl daarna door de samenstooting van de medeklinkers des stams en der uitgangen verschillende wijzigingen ontstonden; b. v. de *g* van *brengen* en de *k* van *denken* en *dunken* gingen over in *ch*, de *g* van *mogen* in *ch*, de *k* van *zoeken*, *worken* en de *p* van *koopen* in *ch*. In *wrocht* en *gewrocht* had eene letteromzetting plaats gelijk in *bron* (*born*) in *nooddruft* van *derven*.

Placht. *Plegen* (gewoon zijn) mist zijn verleden deelwoord, maar is overigens slechts schijnbaar onregelmatig. De *t* in *placht* is achteraangevoegd en ten gevolge daarvan de *g* tot *ch* verscherpt.

2. *Weten*, *moeten*, *dorren*. 't Laatste is verouderd; *dorst* is er van overgebleven, en dit staat voor *darde*, 't welk nog voorkomt in Hoofts bijschrift op Jacob van Heemskerk:

Heemskerk, die dwers door 't ys en 't yzer *darde* streeven,
Liet d'eer aan 't landt, hier 't lyf, voor Gibraltar het leven.

Wist ontstond uit *witte*, *moest* uit *moette; gemoeten* en *geweten* zijn regelmatig.

Het was oudtijds een doorgaande regel, dat *d*, *t* en *th* voor eene andere *d*, *t* en *th* in *s* overgingen. *Geweten* en *gemoeten* zijn sterke vormen; *bewust*, dat ook van *weten* komt, is een zwakke vorm.

3. *Kunnen*, *mogen*, *zullen* en *willen* missen in

Hosted by Google

den 3en persoon enk. van den onvolm. tegenw. tijd der aantoonende wijze den persoonsuitgang *-t*: *hij kan*, *mag*, *zal en wil*, en dit is ook het geval met *is* (voor *ist*).

De reden daarvan is bij *kunnen*, *mogen* en *zullen*, dat hunne onv. tegenw. tijden vroeger onvolm. verl. tijden waren, en in den onvolm. verl. tijd heeft de 3e persoon enk. geen persoonsuitgang. Men noemt ze daarom ook *werkwoorden met opgeschoven verleden tijd*. De opgeschoven verleden tijden werden vervangen door nieuwe, die zwak gevormd werden van de infinitieven: *konnen*, *mogen*, *zollen*, n.l. *konde*, en door afwerping *kon; zolde*, *zoude*, en door afwerping *zou*. Zie over *mocht* hierboven onder 1.

Willen mist de *t* in: *hij wil*, om eene andere reden. Oudtijds namelijk had dit werkwoord geen vormen voor de aant. wijze, en die der aanvoegende traden daarvoor in de plaats; *hij wil* staat dus voor *hij wille*. Nevens *wilde* is *wou*, voor *woude* uit *wolde* van *wollen*, als onvolm. verl. tijd in gebruik.

Kunnen, *willen*, en *zullen* hebben nog eene afwijking, n.l. *gij kondt*, *woudt* en *zoudt* voor *gij kondet*, *woudet*, *zoudet*. Voor *konde* of *kon* vindt men ook *kost*, gelijk voor *begonde*, *begon* ook *begost*. Dat *kunnen*, *mogen* en *zullen* gebrekkige werkwoorden zijn, d. i. sommige vormen missen, zij nog opgemerkt. Zoo ontbreekt b. v. bij alle de geb. wijze.

Gebrekkige werkwoorden zijn: *kunnen*, *moeten*, *mogen*, *plegen*, *wezen*, *zijn* en *zullen*. Behalve de reeds genoemde heeft *plegen* geen gebiedende wijze. *Plegen*, *zijn* en *zullen* hebben ook geen verleden deelwoord. *Wezen* heeft geen onvolm. tegenw. tijd en zijn tegenw. deelw. komt alleen voor in eenige samenstellingen, zie onder 6. *Zijn* komt alleen voor in den onvolm. tegenw. tijd der aant. en aanv. wijze, in de gebiedende wijze en het tegenw. deelwoord; zie onder 6.

4. *Doen*, *gaan*, *staan* en *zien* zijn eenlettergrepig en missen derhalve den uitgang *-en* des infinitiefs; zij staan voor *doe-en*, *ga-en* uit *gangen*, *sta-en* uit *standen* en *zie-en* uit *zegen* of *zejen*. Uit deze oudere (historische) vormen ontstonden regelmatig: *ging* van *gangen*, *stond* van *standen*, *zag* van *zegen*. In *gegaan*, *gestaan* en *gezien* had dezelfde samentrekking plaats als in de infinitieven.

Hosted by Google

Komen is ook historisch regelmatig. *Komen* staat voor *kwemen*, en vanhier: *kwam*.

Aan *gangen* herinneren nog: *gang*, *voetganger*; aan standen: *stand*, *stander*, *zelfstandig*.

5. *Hebben* staat voor *haven*. Tot dezen ouderen vorm behooren de afwijkingen in de vervoeging van hebben: *hij heeft* (voor *hevet* of *havet*); *had* (voor *haafde*, *hav'de*), *gehad* (voor *gehaafd*, *gehav'd*).

De oorspronkelijke vorm komt nog voor in *handhave*, waarvan *handhaven* is afgeleid.

Behept komt niet van *hebben*, maar is een bijv. naamw., afgeleid van *happen* = vangen.

6. *Zijn*. In de vervoeging van *zijn* of *wezen* komen drie verschillende werkwoordelijke stammen voor. Tot den eenen stam behooren: de 1e persoon van den onvolm. tegenw. tijd der aantoonende wijze: *ik ben*; *du bist*, de 2e persoon enkelv. van dezen tijd; deze vorm leeft voort bij Zuidnederlandsche schrijvers en in de volkstaal; *je bent*, *benje*, *we bennen*, *ze bennen*, welke tot de spreektaal behooren.

Tot een anderen stam behooren: *hij is*, *wij zijn*, *gij zijt*, *zij zijn*, de vormen der gebiedende wijze: *zij* en *zijt*, die van den onvolm. tegenw. tijd der aanv. wijze: *ik zij* enz. en het tegenw, deelwoord *zijnde*.

De onvolm. verl. tijden, de geb. wijze en het verleden deelwoord behooren tot *wezen*: *was* enz., *ware* enz., *wees*, *weest*, *geweest*; vergel. § 142, 3); het tegenw. deelw. van *wezen* komt alleen voor in een paar samenstellingen: *aanwezend*, *afwezend*. Zie over de verwisseling van *z* en *r* in *ware*, *waren*, § 142, 6, *b*.

7. De door voorvoegsels van onregelmatige werkwoorden afgeleide of met partikels samengestelde werkwoorden worden vervoegd als hunne grondwoorden. Zoo worden: *begaan*, *ontgaan*, *vergaan*, *uitgaan*, *rondgaan* vervoegd als *gaan*; *bestaan*, *ontstaan*, *verstaan* als *staan*; *bedenken*, *gedenken*, *verdenken*, *nadenken*, *uitdenken* als *denken*. Vergel. § 142, 6.

Hosted by Google

6. *De scheidbare en onscheidbare samenstelling der werkwoorden.*

145. Bij vele samengestelde werkwoorden houdt bij de vervoeging in sommige gevallen de samenstelling op, d. i. het bepalende deel scheidt zich weder van het bepaalde werkwoord, namelijk: 1) in de enkelvoudige tijden der verschillende wijzen bij de woordschikking van den hoofdzin; 2) bij 't verleden deelwoord, en 3) bij de onbepaalde wijze met *te*: *hij gaat voort*, *hij kome terug*, *ga uit*, *ik hield huis*, *voortgewandeld*, *rond te loopen*. Bij andere samengestelde werkwoorden nogtans blijft het omschrijvend deel altijd zijne plaats behouden: *ik onderzoek*, *hij radbraakt*, *hij wedijvere*, *volhard*, *gewaarborgd*.

Bij de scheidbare samenstelling komt onder 1) het bepalend deel achter 't bepaalde; onder 2) komt het voorvoegsel *ge* des deelwoords tusschen de beide deelen der samenstelling, terwijl alles wordt aangeschreven; onder 3) komt het voorzetsel *te* insgelijks tusschen die deelen, maar onverbonden. Bij de onscheidbare samenstelling gaat het deelwoordelijk voorvoegsel vooraf, terwijl het wordt weggelaten, wanneer 't bepalende deel een partikel is: *doorzocht*, *mislukt*, *overweldigd*, *omhangen*, *wedervaren* enz.

Opmerking. Bij de werkwoorden, welke door middel van voorvoegsels zijn afgeleid, blijft insgelijks het deelwoordelijk voorvoegsel weg, als: *bedacht*, *gehoorzaamd*, *erkend*, *herroepen*, *ontzegd*, *verzocht*. De werkwoorden met het voorvoegsel *wan* maken daarop eene uitzondering: *gewanhoopt*, *gewantrouwd*, nogtans *wanschapen*, evenals *rechtschapen*. Ook: *geantwoord*.

146. *Onscheidbaar* zijn samengesteld:

1. De werkwoorden, bestaande uit twee werkwoorden, als: *liefkoozen* (d. i. *lieven* en *koozen*), *minnekoozen*, *rinkelrooien* (d. i. *rinkelen* of *met rinkels spelen* en *rooien* of *rondzwieren*), *ruilebuiten* (d. i. *ruilen* en *buiten*), *spelemeien* (d. i. *spelen* en *meien*, dat ook voorkomt in *zich vermeien* of *vermeiden*, d. i. *verlustigen*), *spelevaren* (d. i. varen spelen, en varen = gaan), *kiel-*

Hosted by Google

halen (uit *kielen* en *halen*); ook dezulke, welke door verdubbeling (reduplicatie) gevormd zijn, als: *ginnegappen*, *harrewarren*, *hiphappen*, *ziegezagen* enz.

2. Die, welke uit een werkwoord en een zelfst. naamw. bestaan en waarvan de samenstelling door afleiding bewerkt is, als: *knipoogen* (van *knippen* en *oog*), *knikkebollen*, *reikhalzen*, *stampvoeten*, *staroogen*, *schoorvoeten*, *trekkebekken*, *watertanden*. Vergel. § 168, 3, *c*.

3. Dezulke, welke afgeleid zijn van een reeds samengesteld zelfst. naamw., als: *antwoorden*, *argwanen*, *beraadslagen* (van *raadslag*), *dagvaarden*, *glimlachen*, *handhaven* (van *handhave*), *nachtbraken* (van *nachtbraak*), *schandvlekken*, *vrijbuiten* (van *vrijbuit*), *waarborgen* (van *waarborg*), *weeklagen* (van *weeklage* voor *weeklacht*), *zegepralen*.

Hiertoe moeten ook gerekend worden: *dwarsboomen*, *doodverven* en *kortwieken*, alsmede *rechtvaardigen*, dat van een samengesteld bijv. naamw. is afgeleid.

Nog behooren er toe: *beeldhouwen*, *dwarsdrijven*, *pluimstrijken*, *slaapwandelen* enz. van *beeldhouwer* enz.

Waarschouwen of *waarschuwen* behoort ook tot deze klasse, indien het komt, gelijk men meent, van *waarschouw* (= wachttoren). *Logenstraffen* schijnt ook eene afleiding te zijn.

De woorden *dwarsboomen*, *doodverven* en *kortwieken* vooronderstellen de samenkoppelingen *dwarsboom*, *doodverf* en *kortwiek*. Van *schoolmeester*, *schipper*, *leeraar* komen *schoolmeesteren*, *schipperen*, *leeraren*; nogtans zegt men niet: *beeldhouweren*, *dwarsdrijveren* enz.

Zegevieren, *dagteekenen* en *evenaren* voor *evenaarden* komen van samenstellingen en zijn daarom onscheidbaar.

Zie over *psalmzingen*, *buikspreken*, *kroegloopen* en *koordedansen*, § 142, 6.

147. *Scheidbaar* is de samenstelling, wanneer het werkwoord is samengesteld:

1. Met een zelfstandig naamwoord, als: *huishouden*, *gadeslaan* (= acht of aandacht slaan), *waarnemen* (= *acht nemen*), *rechtspreken*.

2. Met een bijvoegl. naamwoord, bijwoord of voorzetsel, als: *goedvinden*, *goedzeggen*, *grootspreken*, *hoogachten*, *kwijtraken*, *vrijkoopen*, *vrijlaten*, *aaneenbinden*,

Hosted by Google

achteruitgaan, medezingen, misgooien, rechtuitgaan, samenkomen, aanhalen, ophalen, uithalen, onderdoen, tegenstaan, voorhouden.

De voorzetsels, die in samenstelling met een werkwoord voorkomen, zijn bijwoorden geworden: *hij doet voor u onder*, tenzij er een zelfst. naamwoord of voornaamw op volgt: *hij dompelt onder het water*; verg. § 151.

Uitzondering maken: *vrijwaren* en de met *vol* samengestelde: *volbrengen, voldoen, volharden, voltooien, volvoeren;* met uitzondering van *vólhouden. Vol*, tegenstelling van *ledig, leeg*, vormt geen samenstelling met het werkwoord: *iets vol gieten.*

De met *mis* en *weder* of *weer*, — *aan, achter, door, om, onder* en *over* samengestelde werkwoorden zijn ten deele ook onscheidbaar en hebben alsdan den klemtoon op het werkwoord; b. v.: *misbrúiken, wederspréken, weerkáatsen, aanschóuwen* en *aanbìdden, achterhálen, doorréizen, omàrmen, onderdrùkken, overdènken;* terwijl de klemtoon bij de scheidbare samenstelling op de partikel valt, als: *mìsraden, wéderkoopen, áanzeggen, àchterhouden, dóorreizen, òmkoopen, ònderdrukken, óverkuipen.*

De volgende werkwoorden zijn met verschil van beteekenis zoowel scheidbaar als onscheidbaar: *misdoen* (d. i. *mìsdoen* en *misdóen*), *misraden, misramen, misscheppen, misvallen, misrekenen; doorbakken, doorbladeren, doorboren, doorbraden, doorbreken, doordenken, doordringen, doorgalmen* en vele andere met *door; ombinden, ombouwen, omgeven, omgraven, omhangen*, en vele andere met *om; ondergraven, ondergaan, onderdrukken, onderkruipen* en eenige meer.

Oefeningen. 1. Wijs in de volgende zinnen de voornaamwoorden aan, verdeel ze in klassen en verklaar hunne buigingsvormen. Geef de betrekking op, waarin de zelfstandige staan tot het werkwoord, dat in den zin voorkomt.

»Wie zijt gij krijgsman zoo vol moed, met wien ik gistren streed, — wiens arm mij reeds met d'eersten slag het voorhoofd duizlen deed?" — »Uw vader? — Zijn naam?" — »Wat zou diens vaders naam? Die 't leven mij

Hosted by Google

behield, diens naam nam ik als kweekling aan, door dankbaarheid bezield." Wanneer twee menschen hetzelfde doen, dan is 't niet altijd hetzelfde. Wat voor een landsman is hij? Dus jagen wij na, hetgeen ons ontvliedt. Wat men niet begrijpt, bezit men niet. Wie niets geleerd heeft, kan niets vergeten. »Die koninkrijken won en legers heeft verslagen, die mag vrij van laurier een' trotsche krone dragen; maar die nog boven dat zich zelven winnen kan, geef dien de hoogste kroon — dat is de sterkste man." Degenen, die hem vergezelden, hadden met hem lief en leed gedeeld; ze hadden mede aanspraak op de onderscheiding, die hem, hun hoofd, te beurt viel. Wat zegt gij? Ik zeg, wat ik gehoord heb. Indien ik er wat van wist, zou ik 't u zeggen. Waarover handelt dat boek? Zij mag daar fier op zijn. Handel steeds derwijze, dat uw geweten u niets verwijte. Niet om uws zelfs wille, maar om hunnent wille, zult gij het doen. Ken u zelven. Zulk een gedrag is uwer onwaardig. Dat uw mond de kerker van uwe tong zij. Niemand weet, wat lot hem morgen wacht. Zij gaven elkaar de verzekering hunner vriendschap.

2. Wijs in de volgende zinnen de werkwoorden aan, verdeel ze in klassen: *a.* naar hunne beteekenis, *b.* naar hun gebruik en *c.* naar hunne vervoeging. Verklaar van ieder werkwoord, dat vervoegd is, de buigingsvormen.

Op den morgen van den doodsdag (30 Januari 1649) stond koning Karel vroeg op, deed zijne kostbaarste kleederen aan en liet zich door den bisschop van Londen vergezellen naar 't schavot, dat onmiddellijk aan 't slot van Whitehall was opgeslagen. Door eene opening in den muur op 't schavot gegaan, sprak de koning nog eenige woorden met den nevens hem staanden bisschop. Vervolgens knielde hij en legde (leide, lei) hij zijn hoofd op 't blok. Een gemaskerde scherprechter scheidde het met éénen slag van den romp, een tweede, insgelijks gemaskerd, greep het bij de haren en toonde het aan 't volk met de woorden: »Dit is 't hoofd van een' verrader."

't Bukte alles, alles vlood, en wal en vesten bogen voor Spanjes legers neer, ter moordstraf aangetogen.

Ons land, alom doorsneden met wateren, rivieren, poelen en meren, krielt van kleine vaartuigen, waarop de boeren schippers zijn. Geen Nederlandsche boer, die ten minste niet van loeven of laveeren weet; weinigen, die niet geleerd

Hosted by Google

hebben een vaartuig te besturen, te gissen, hoeveel wind het voeren kan, tegen wind en stroom te roeien, dwarlwinden te voorzien of zich te redden uit een onverwacht gevaar van zinken en vergaan.

Hoezee! hoezee! de Spaansche vloot bracht haren rijksten schat den Nederlander in den schoot, eer 't volk gestreden had. Wat baten goud en zilver daar, waar moed en kracht ontbreekt, wanneer men in het grootst gevaar in plaats van vechten smeekt? Wij maakten op die zeilen jacht; 't was Hein, die 't ons beval. Zij beefden voor hun rijke vracht en stoven naar den wal. Wij klommen in de boten neer, vol ongeduld en moed; zij hoorden pas ons schietgeweer, of vielen ons te voet. Toen speelden wij het schoonste spel, en, niet belust op moord, verleenden wij hun 't leven wel, maar sprongen fluks aan boord. Daar zagen wij de kisten staan, daar loeg aan allen kant ons blinkend goud en zilver aan, robijn en diamant. Daar kregen wij de hoofdsom weer, ons uitgeschoten geld, door Neerland aan zijn wreeden heer gedwongen toegeteld. Wij hadden lang genoeg geduld; maar nu dat marren (wachten) moe, betaalt men ons eene oude schuld en wat voor wachten toe. Verlaat, Piet Hein! 't Havaansche strand en kies de volle zee; zeil vliegend naar 't vaderland en sleep uw rijkdom mee. Ontlaad de schatten, die men wacht, verdeel den rijken buit; dan zeilen wij op nieuwe vracht met leege schepen uit (Van Alphen).

3. Wijs van de objectieve werkwoorden in 't bovenstaande de voorwerpen aan met vermelding van den naamval, waarin ze staan.

4. Zeg van de werkwoorden, voorkomende in de oefening op blz. 150 en 151, de wijze, den tijd, den persoon en 't getal, waarin ze staan en vermeld daarbij, waarom ze in die wijze en dien tijd staan.

HERHALING.

Bepaling van 't werkwoord. Er zijn ook zelfst. naamwoorden, die eene werking noemen, maar als zelfstandigheid, niet als werking.

1. Verdeeling der werkwoorden: *a.* naar hunne *beteekenis.*

1) Concrete { objectieve, d. i. met een voorwerp. / subjectieve, d. i. zonder voorwerp.

2) Abstracte: deze zijn alle subjectief.

Hosted by Google

Naast de verdeeling der werkw. in objectieve en subjectieve staat eene andere, nl. in transitieve of overgankelijke en instransitieve of onovergankelijke. Tot de transitieve behooren de wederkeerende of reflexieve werkwoorden.

Ten aanzien van 't onderwerp zijn de werkwoorden *persoonlijk* of *onpersoonlijk*.

b. Verdeeling naar hun *gebruik*, in: zelfstandige werkwoorden en hulpwerkwoorden. Er zijn hulpwerkwoorden van den *tijd*, van de *wijze* en een hulpwerkw. van 't geslacht.

c. Verdeeling naar hunne *vervoeging*: zwakke of gelijkvloeiende en sterke of ongelijkvloeiende. De zwakke en sterke vervoeging is regelmatig of onregelmatig.

Voorbeelden van iedere soort van werkwoorden, in zinnen gebruikt.

2. De wijzen der werkwoorden. De wijze, waarop de handeling wordt gedacht, drukt de taal uit door verschillende middelen (welke?), o. a. door buiging of modusvormen. Er zijn vier wijzen, en de zoogenaamde onbepaalde wijze. Beteekenis en gebruik van elke dier wijzen. Voorbeelden.

De onbepaalde wijze is de naamwoordelijke vorm van 't werkwoord. Ze wordt gebruikt als zelfst. naamwoord. Gebruik van den infinitief met of zonder *te*. De deelwoorden. Zij worden gebruikt als bijv. naamwoorden. Voorbeelden.

3. De tijden der werkwoorden. De tijdsbepaling is eene tweede oorzaak van vervoeging. Eene handeling is tegenwoordig, verleden of toekomstig, en wel toekomstig in het tegenwoordige of in 't verleden. Vandaar vier tijden: a. de tegenwoordige, b. de verledene, c. de tegenw. toekomende (gewoonlijk: toekomende geheeten), d. de verleden toekomende. Maar eene handeling duurt nog voort, d. i. ze is onvolmaakt, of ze is voltooid, volmaakt, m. a. w. de handeling wordt voorgesteld als een *doen* of als eene *daad*. Vandaar de onderscheiding der tijden in onvolmaakte en volmaakte: er zijn dus vier onvolmaakte en vier volmaakte tijden: 1. de onvolmaakte tegenwoordige tijd; 2. de volm. tegenw. tijd; 3. de onvolmaakte verleden tijd; 4. de volm. verleden tijd; 5. de onvolmaakte toekomende tijd; 6. de volm. toek. tijd; 7. de verleden onvolm. toek. tijd; 8. de verl. volm. toek. tijd.

De aantoonende wijze heeft alle tijden, de aanvoegende vier, de voorwaardelijke één' en de gebiedende één'. Beteekenis en gebruik der tijden in de verschillende wijzen.

4. De vervoeging der werkwoorden. De persoons- met de getalsonderscheiding is eene derde oorzaak van de buiging van 't werkwoord; deze buiging heet vervoeging. Er is eene zwakke of gelijkvloeiende en eene sterke of ongelijkvloeiende vervoeging; zoowel de eene als de andere kan onregelmatig zijn; vergel § 142.

Aanwijziging: a. der *persoons- en getalsbuiging*; b. der *tijdsbuiging*; c. der *modusbuiging*. Er zijn slechts twee tijden met eigenlijke buiging, d. i. twee enkelvoudige tijden. Alle overige vormen hunne buiging met hulpwoorden, d. i. zijn samengestelde tijden. De tijdsbuiging verschilt in den onvolm. verl. tijd en in 't verleden deelwoord, en in dat verschil liggen de kenmerken van de zwakke en sterke vervoeging. Kenmerken a. van de zwakke vervoeging: onvolm. verleden tijd = den stam met de uitgangen *de* of *te*, verleden deelwoord = *ge — d* of *ge — t*; b. van de sterke vervoeging: onvolm. verleden tijd = den stam

Hosted by Google

met verwisseling van den stamklinker, verleden deelwoord = *ge — en*, soms bovendien met een veranderden stamklinker.

De uitgangen *-te*, in den onvolm. verl. tijd, en *-t* in 't verleden deelwoord komen voor na de scherpe of harde letters *t-k-f-s-ch-p*, overigens *-de* en *-d*.

Gaat de stam uit op *d* of *t*, dan heeft de onvolm. verl. tijd noodwendig *-dde* of *-tte*. Verdubbeling van den slotmedeklinker des stams vóór de buigingsuitgangen *-en*, *-e* en *-et* in sommige gevallen.

Opmerking bij *leggen* en *zeggen*; bij de werkwoorden, wier stammen eindigen op *d* en *t*, voorafgegaan van een' onvolkomen klinker; b. v.: *redden*, *putten*.

De sterke werkwoorden zijn naar hunne klankwisseling onderscheiden in klassen.

Er zijn werkwoorden, die vroeger sterk vervoegd werden, maar nu zwak zijn. Voorbeelden.

Andere waren zwak en zijn sterk geworden. Voorbeelden.

Sommige werkwoorden worden zoowel zwak als sterk gebruikt. Voorbeelden.

Er zijn nog andere, die ten deele zwakke en ten deele sterke vormen, dus gemengde vervoeging hebben. Voorbeelden.

Van sommige werkwoorden zijn vormen in onbruik geraakt.

Werkwoorden, die den onvolm. verleden tijd vormen als *bevelen* en *bidden* komen in den 2en pers des meervouds voor zoowel met de onvolkomen als met de volkomen *a*. Voorbeelden.

Verwisseling van *z* en *r* in de vervoeging van sommige werkwoorden. Voorbeelden.

Vervoeging van door voorvoegsels afgeleide en samengestelde werkwoorden.

't Gebruik der hulpwerkwoorden. Welke werkwoorden hunne volmaakte tijden vormen met *hebben*, welke met *zijn*.

Onregelmatige werkwoorden, deels zwakke, deels sterke.

Dezulke, wier onvolm. verl. tijd en verleden deelwoord op *cht* eindigen. In *placht* van *plegen* is de *t* niet ontstaan uit een' buigingsuitgang, gelijk b. v. in *zocht* (zoek*de*, zoek*de* zoch*te*, zoch*t*), maar is achteraangevoegd.

Werkwoorden met opgeschoven verleden tijd. Voorbeelden.

Gebrekkige werkwoorden. Voorbeelden.

In de vervoeging van *hebben* en *zijn* komt meer dan één stam voor.

Scheidbare en onscheidbare samenstelling.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

't BIJWOORD.

148. Het bijwoord dient, om bij 't werkwoord, bijvoeglijk naamwoord, telwoord of bijwoord eene bepaling

Hosted by Google

van wijze, plaats, tijd of grond uit te drukken. Vergel. § 18 en zie de voorbeelden in § 16, 3) *a*—*d* en 4) *a*—*d*.

Tot de bijwoorden van wijze, in § 18 reeds onderscheiden in die van hoedanigheid en van graad, behooren ook de modale bijwoorden (zie 4) of die van voorstellingswijze, terwijl de bijwoorden van hoedanigheid doorgaans nog worden onderscheiden in die van hoedanigheid en van omstandigheid. Daarom onderscheidt men de bijwoorden aldus: 1) bijwoorden van hoedanigheid, 2) van omstandigheid, 3) van graad, 4) van voorstellingswijze, 5) van plaats, 6) van tijd, 7) van grond, waarbij nog 8) de voegwoordelijke bijwoorden moeten gevoegd worden, d. i. dezulke, welke dienen om het zinsverband aan te wijzen (zie § 27).

1. *Bijwoorden van hoedanigheid.* Deze komen alleen voor bij werkwoorden en van werkwoorden afgeleide bijvoeglijke naamwoorden, en geven te kennen het *hoe* der handeling, gelijk in de voorbeelden onder § 16, 3) *a* en 4) *a*. Alle bijv. naamw. van hoedanigheid kunnen als bijwoorden van hoedanigheid voorkomen, ook de uitsluitend predicatieve, genoemd in de opmerkingen van § 89, maar die op *-lijksch*, *-lingsch* en *waartsch* worden als bijwoorden zonder *ch* geschreven. Vergel. § 163, *-sch* achter bijv. naamwoorden.

2. *Bijwoorden van omstandigheid.* Deze vermelden eene omstandigheid, die de handeling vergezelt, eene of andere bijzonderheid, die er bij in aanmerking komt. Zoodanige bijwoorden zijn: *gaarne*, *altemaal* en *altegader*, *te gelijk*, *te zamen*, *tevergeefs*, *tersluiks*, *terloops*, *slechts* en *maar* (in de beteekenis van *slechts*), *mede*, *ook*, *minstens*, en de volgende bij eene opsomming: *eensdeels*, *anderdeels*, *eerstens*, *ten tweede*, *ten derde*, *wijders*, *voorts*, *ten slotte*, *eindelijk*.

3. *Bijwoorden van graad.* Ze drukken uit den *graad* of de *mate* en *sterkte* (intensiteit), waarin de werking of de eigenschap moet gedacht worden. Zij kunnen ook een telwoord en bijwoord bepalen, zie § 18 en voorb. in § 16, 3) *b* en 4) *b*.

Hosted by Google

Vele woorden, die ook in andere beteekenis voorkomen, worden als bijwoorden van den graad gebruikt, b. v.: de verdubbel- en herhalingsgetallen (§ 111), als: *driewerf gelukkig*, *duizendmaal dank zeggen*; verder *geheel* (*heel*) en *half* (§ 110), als: *geheel teleurgesteld*, *half tevreden*; vele bijvoegl. naamw.: *verbazend rijk*, *ontzettend lang*, *uiterst tevreden*; verder *nog* in: *nog meer*, en voor een' comparatief: *nog fraaier*, en *te* vóór bijv. naamw. en bijvoegl. telwoorden, als: *te groot*, *te veel*, *te weinig*; *te* wordt soms versterkt door *veel* of *al*, als: *veel te veel* (*ook veels te veel*), *al te veel* (ook *als te veel*). *Genoeg* is ook bijwoord van den graad, als: *Gij hebt genoeg betaald.*

Genoeg was vroeger bijvoeglijk, en werd even als *veel* en *weinig* tot de onbepaalde telwoorden gerekend. Vandaar nog zijn gebruik bij het zelfst. naamwoord, dat het gewoonlijk volgt: *boeken genoeg*, d. i. *in genoegzame mate*. In dit geval is 't ook bijwoord.

4. Bijwoorden van voorstellingswijze of modale *bijwoorden*. Deze geven te kennen, hoe eene gedachte door den spreker gedacht en voorgesteld is.

1) Als werkelijk:

a. Bevestigend: *ja*, *wel*, *gewis*, *voorzeker*, *voorwaar*, *stellig*, *degelijk* of *wel degelijk*, *waarlijk*, *wezenlijk*, *werkelijk*, *waarachtig*, *immers*, *trouwens.*

b. Ontkennend: *neen*, *niet*, *geenszins.*

2) Als mogelijk of vermoedelijk: *misschien*, *mogelijk*, *vermoedelijk*, *waarschijnlijk*, *wellicht*, *wel*, *ook*; en als wenschende: *dan*, *toch.*

Opmerking. *Dan* en *toch* maken een gebod tot een' wensch of bede: *Geef het dan*, *geef het toch*; soms komen zij, bij wijze van versterking, vereenigd voor: *Geef het dan toch*. *Dan* is ook bijwoord van tijd, maar een zoodanig, dat den tijd niet noemt, maar op eene tijdsbepaling terugwijst (vergel. de opmerkingen onder 7 en 8).

Wel is hierboven genoemd onder 1) *a* en 2). Het is bevestigend woord der werkelijkheid in: *Ik heb het wel gedaan*; het beteekent mogelijkheid bij *kunnen*, *mogen* en *zullen*: *Hij kan wel ziek zijn*, *mag wel ziek zijn*, *zal wel ziek zijn*; twijfel in: *Heeft hij het wel gedaan?* Krachtens zijne beteekenis onder 1) *a* krijgt het graadbepalende kracht in uitdrukkingen als: *wel honderd gulden*, *wel duizend menschen.* 't Is bijvoegl. naamw. als synoniem van *goed* of *voldoende*: *'t Is wel*; *zoo is 't wel.* Zie ook nog over *wel* de opmerking onder 8.

5. *Bijwoorden van plaats.* Ze geven te ken-

Hosted by Google

nen: *a.* de *plaats*, waar de werking of de eigenschap, of *b.* de *richting*, waarin de werking gedacht wordt (§ 18). Hiertoe behooren: *hier*, *daar*, *er*, *ginds*, *ginder*, *heen*, *hierheen*, *daarheen*, *her*, *herwaarts* (en verdere samenstellingen met *-waarts*) *boven*, *daarboven*, *naarboven*, *bovenaan* enz., *beneden*, *binnen*, *buiten*, *achter*, *voor*, *ver*, *nabij*, *veraf*, *van ver*, *dichtebij*, *heinde en ver* of *veer* (d. i. *nabij en ver*), *wijd en zijd*, *overal*, *elders*, *ergens*, *nergens*, *onderweg*, *halfweg*, *halverwege*, *allerwege*, *berg op*, *berg af* enz., alsmede de vragende *waar*, *waarheen*, *werwaarts*, die ook voegwoordelijk, en *waarin*, *waaruit*, *waarop* enz., die ook als betrekkelijke voornaamw. gebruikt worden (§ 121).

6. *Bijwoorden van tijd.* Zie § 18 en de voorb. in § 16, onder 3) *d* en 4) *d*. Hiertoe behooren: *heden*, *thans*, *nu*, *dadelijk*, *terstond*, *aanstonds*, *morgen*, *gisteren*, *'s nachts*, *even*, *dan*, *toen*, *nog*, *dra*, *weldra*, *eerstdaags*, *straks*, *strakjes*, *met* of *meteen*, *kortlings*, *onlangs*, *eindelijk*, *ooit*, *nooit*, *nimmer*, *eens* (d. i. *op zekeren tijd*), *weleer*, *voorheen*, *vroeg*, *laat*, die antwoorden op de vraag *wanneer*, en dus een punt des tijds uitdrukken; — *altijd*, *altoos*, *steeds*, *immer*, *voortaan*, *onderwijl*, *intusschen*, *ondertusschen*, die eene voortduring van tijd beteekenen; — *zelden*, *dikwijls*, *dikwerf*, *vaak*, *gedurig*, *gewoonlijk*, *telkens*, *telken male*, *weder*, *opnieuw*, *andermaal*, *somtijds*, *soms*, *temet*, *altemet*, *nu en dan*, *nu eens — dan eens* of *dan weder*, die eene herhaling in den tijd uitdrukken.

Wanneer is vragend bijwoord van tijd; *wanneer* (*wen*) en *toen* worden ook als voegwoorden gebruikt.

7. *Bijwoorden van grond.* Zie § 18, 4. Deze zijn aanduidend, als: *daarom*, *daartoe*, *derhalve*, *diensvolgens*, *vanhier*; of vragend, als: *waarom*, *waartoe*, *weshalve*, *vanwaar* en ook *wat*: *Wat schreit ge toch?* Deze vragende bijwoorden worden ook weder voegwoordelijk gebruikt.

Opmerking. De bepalingen van grond worden gewoonlijk uitgedrukt door een zelfst. naamw. met een voorzetsel (zie § 16, 4 *e*), of door

Hosted by Google

een bijwoordelijken zin (zie § 29, 5 *d*). Bovenstaande bijwoorden duiden slechts op eene uitgedrukte of gedachte bepaling, of vragen er naar. Daarom noemt men ze ook wel *bepalingaanduidende* of *determinatieve* en *vragende bijwoorden*. Zoodanige bepalingaanduidende bijwoorden zijn ook *dan*, *daar*, *zoo*, wanneer zij op een bijwoordelijken zin terugwijzen: *Wanneer de klok luidt, d a n gaan de passagiers aan boord. Waar niet gezaaid is, kan men d a a r maaien? Gij werkt maar altijd door; z o o wil ik mij niet afslooven.* Vergelijk de opmerking onder 8.

8. *V o e g w o o r d e l i j k e b i j w o o r d e n.* Hiertoe behooren: *toch, evenwel, niettemin, desniettegenstaande, nogtans, ook dan nog, nog, integendeel, daarentegen,* alsmede de onder 6 en 7 als zoodanige genoemde.

Opmerking. De bijwoorden *dan, daar, zoo* kunnen in zinnen, als in de vorige opmerking, worden weggelaten, maar men zal inzien, dat ze dienen tot versterking van 't zinsverband. Als zoodanig komen ze met vele andere bijwoorden menigvuldig voor, en heeten dan bijwoorden van 't zinsverband. Dit is b.v. 't geval met *toch, evenwel, niettemin, nogtans, echter, ook dan nog* op bladz. 20, 5). Bij 't nevenschikkend zinsverband kunnen die bijwoorden tot de klasse der voegwoorden overgaan, en heeten daarom voegwoordelijke bijwoorden; zie § 26—29.

Onder de bijwoorden zijn er, die uit meer dan één woord bestaan; men noemt ze daarom *b i j w o o r d e l i j k e u i t d r u k k i n g e n.* Zoodanige zijn: *willens en wetens, hier en daar, heinde en ver, wijd en zijd, te mijwaart, te gelijk, te zamen, van morgen, van daag, des daags, 's nachts, 's avonds, van lieverlede, telken male, ten tweeden male, ten slotte, van ganscher harte, in aller ijl, in dier voege, onverrichter zake, bij ongeluk, bij toeval, te huis, ten dage, te recht, te onrecht, ten onrechte, te pas, te onpas, te berge, te loor, te leur, met recht* en andere meer. Naar hunne beteekenis behooren ze ieder tot eene der bovengenoemde 8 soorten.

Vroeger was het aantal bijwoordelijke uitdrukkingen grooter; sommige namelijk zijn samenstellingen geworden, als: *altegader, altemet, temet, bijtijds, inderdaad, mettertijd, uitermate, terloops, ternauwernood, opnieuw, tevergeefs, vanouds* enz.

149. In § 57 is reeds opgemerkt, dat sommige bijwoorden de buiging der trappen van vergelijking toelaten, met name de bijwoorden van hoedanigheid, en enkele meer, als: *veel, weinig, gaarne, vroeg, laat, vaak.*

De bijwoorden vormen hunne trappen op dezelfde

Hosted by Google

wijze als de bijv. naamw.; maar de superlatief wordt altijd voorafgegaan van 't lidwoord *het*, als: *hard, harder, het hardst loopen; bitter, bitterder, het bitterst smaken.* Bij *liefst* en *meest* blijft 't lidwoord dikwerf weg, als: *Ik wil gaarne, liever, liefst blijven; hij komt veel, meer, meest alleen. Best* voor *zeer goed, hoogst* en *uiterst*, alsmede *ten hoogste* en *ten uiterste* voor *in hooge mate* zijn volstrekte superlatieven en kunnen daarom zonder het bepalend lidwoord voorkomen; zie § 94, 1) en § 95.

Er zijn eenige bijwoorden, die hunne vergelijkingstrappen onregelmatig vormen: *goed* of *wel, beter, best*; *veel, meer, meest*; *weinig, minder, minst* en ook *weiniger, weinigst* (vergel. § 97); *gaarne* ontleent ze aan *lief*, nl. *liever, liefst* (vergel. § 96); bij *vaak, dikwijls, dikmaals, dikwerf, menigmaal* komen als comparatief *vaker, meer* en als superlatief *vaakst, meest.* In plaats van *laatst* komt *lest* (voor *letst*) soms voor; b. v.: *ten leste, ten lange leste, lestmaals.*

150. Van sommige bijwoorden volgt hier nog eene korte verklaring.

Achterbaks is door middel van de bijwoordelijke *s* gevormd van *achter* en 't verouderde *bak* (= *rug*, ook in *bak*boord): *iets* of *zich achterbaks houden*, d. i. *iets verborgen houden* of *terughouden, zich schuil houden.* Het is doorgaans bijw. van hoedanigheid, soms ook van omstandigheid. Zie over de bijwoordelijke *s*, § 166. 't Bijv. naamwoord is *achterbaksch.*

Af en *toe* zijn bijwoorden, *van* en *tot* zijn voorzetsels; *na* is bijwoord van tijd, *naar* is voorzetsel; *mede* is bijwoord, *met* is voorzetsel.

Averechts is eene samenstelling van *ave* d. i. *af* en *recht* met de bijwoordelijke *s*: *iets averechts* (d. i. verkeerd) *doen.* 't Bijv. naamw. is *averechtsch*: *de averechtsche zijde*, d. i. *keer-* of *ommezijde.*

Immer en *nimmer* zien op de toekomst, *ooit* en *nooit* op 't verleden, als: *Ik heb het nooit gedaan en zal het nimmer doen.*

Hosted by Google

Kwansuis, *kwansijs*, *kwanswijs* is een verbasterd Latijnsch woord en beteekent: *in schijn*, *geveinsd*, *als ware 't zoo*.

Met, *meteen* zijn bijw. van tijd en beteekenen: *op hetzelfde oogenblik*.

Slechts beteekent *eenvoudig*, *alleenlijk*, van 't bijvoeglijk naamw. *slecht* (een slecht soldaat) met de bijwoordelijke *s*.

In *somwijlen*, *bijwijlen*, *middelerwijl*, *onderwijl* en *weleer* (voor *wijlen eer*, d. i. *in vroegeren tijd*) heeft *wijle* de beteekenis van *tijd*.

Des daags is eene bijwoordelijke uitdrukking. *Des dags* is de 2e naamval van *de dag*. Voor *des daags* (d. i. *over dag*) zegt men ook *'s daags*, dat wel onderscheiden moet worden van *daags* (d. i. *elken dag* of *per dag*): *zij werken daags 12 uur en verdienen 's daags drie gulden*.

Zelden (= niet dikwerf) en *zeldzaam* (= zonderling, buitengewoon) moeten ook wel onderscheiden worden.

151. Dat voorzetsels in de samenstelling met werkwoorden de beteekenis krijgen van bijwoorden is in § 147 reeds opgemerkt; b.v. in: *inloopen*, *uitloopen*, *doorloopen*: *Ik loop de kamer in* (bijw.), *door* (bijw.), *uit* (bijw.). In de volgende zinnen zijn zij buiten samenstelling voorzetsels: *Ik loop in de kamer*, *uit de kamer*, *door de kamer*.

Zoo ook lette men op 't onderscheid tusschen: *voorop* en *voor op*, *vooraan* en *voor aan*, *achteruit* en *achter uit* enz. B. v.: *Ik reed voorop* (samengesteld bijwoord); *Ik reed voor* (bijw.) *op* (voorz.) *den wagen*. *Wij staan vooraan* (bijw.); *Wij staan voor* (bijw.) *aan* (voorz.) *de deur*.

Bij de bijwoorden van ontkenning wordt dikwerf, vooral in de spreektaal, eene tweede ontkenning overtollig gebruikt; dit moet vermeden worden; b.v. *Hij is nergens niet geweest*; *Wij gaan nooit niet alleen*. Immers *nergens niet* beteekent *overal niet* en *nooit niet* is *altijd wel*.

In uitroepende zinnen wordt na de woorden *hoe*,

Hosted by Google

welk, *wat* enz. 't bijwoord *niet* dikwerf gebruikt, om des te sterker te bevestigen: *Hoe heerlijk is niet de lentemorgen! Welke zorg had hij niet voor u!*

HERHALING.

't Bijwoord. Welke woorden 't bepaalt. Onderscheiding der bijwoorden naar hunne beteekenis of hun' dienst in den zin. Trappen van vergelijking bij sommige bijwoorden.

Aanwijzing van de bijwoorden, voorkomende in de oefeningen op blz. 150—152, met vermelding van de klasse, waartoe ze behooren.

Af, *toe*, *na*, *mede* — *van*, *tot*, *naar*, *met*. Verklaring van *averechts*; *immer*, *nimmer* en *ooit*, *nooit*; *kwansuis*; *met*, *meteen*, *slechts somwijlen*, *bijwijlen*, *midderwijl*, *onderwijl*; *des daags*, *des dags*, *daags*; *zelden*.

Voorzetsels worden soms als bijwoorden gebruikt. 't Verkeerd gebruik eener dubbele ontkenning.

NEGENDE HOOFDSTUK.

'T VOORZETSEL.

152. 't Voorzetsel is een betrekkingswoord (§ 4). Het dient, zooverre dit niet door buiging geschiedt, om de betrekkingen aan te duiden, waarin een voorwerp (zelfstandigheid) tot een ander voorwerp, of tot eene handeling, of tot eene hoedanigheid staat.

Voorbeelden. *a.* Betrekking tusschen twee zelfstandigheden (twee zelfst. naamw.): het boek *van* den vader, de boomen *in* den tuin, uw vertrouwen *op* de menschen, gebrek *aan* oordeel, lust *tot* onderzoek.

b. Betrekking tusschen eene handeling en eene zelfstandigheid (een werkwoord en een zelfst. naamw.): zie de voorbeelden in § 16, 4) *i* en § 24.

c. Betrekking tusschen eene hoedanigheid en zelfstandigheid (een bijvoegl. naamw. en een zelfst. naamw.): verantwoordelijk *voor* iets zijn, gesteld zijn *op* iets, verzot *op* bloemen zijn, schuldig zijn *aan* de misdaad, nuttig zijn *voor* zijn vaderland, aangenaam *voor* uwe ouders, welgevallig *aan* uwen meester.

Hosted by Google

In de voorzetsels ligt geen eigenlijk denkbeeld, d. i. ze zijn geen begripswoorden (vergel. § 4), maar ze bewerken de verbinding van 't eene denkbeeld met het andere. In bovenstaande voorbeelden bewerken ze onder *a.* de verbinding van de leden eener attributieve betrekking (vergel. § 17); onder *b* en *c* de verbinding van de leden eener objectieve betrekking (vergel. § 19—§ 24). Er is nog eene derde verbinding, die ze bewerken, nl. van de leden eener bijwoordelijke betrekking (vergel. § 18), wanneer de bijwoordelijke bepaling bestaat uit een zelfstandig naamw. met een voorzetsel, als: *van verkoudheid*, *van 't schrijven*, *van schaamte*, *met frisschen moed*, *in dat huis*, *naar school*, *van huis*, *door de stad*, *sedert 't begin van 't jaar*, *ter zee*, *van vermoeidheid*, *van de koude*, *aan zijne spraak*, *uit medelijden*, *door leugens*, *met een mes*, in de voorbeelden van § 16, 3) *e* en 4) *a—e.*

De voorzetsels zijn: *aan*, *achter*, *bij*, *door*, *in*, *jegens*, *met*, *na*, *naar*, *om*, *onder*, *op*, *over*, *te*, *tegen*, *tot*, *tusschen*, *uit*, *van*, *voor* en *zonder.*

De volgende woorden, die deels bijwoorden zijn, worden ook als voorzetsels gebruikt: *aangaande*, *behoudens*, *beneden*, *benoorden*, *beoosten*, *bewesten*, *bezuiden*, *bezijden*, *betreffende*, *blijkens*, *boven*, *buiten*, *gedurende*, *krachtens*, *langs*, *luidens*, *naast*, *nevens*, *niettegenstaande*, *nopens*, *omstreeks*, *omtrent*, *ongeveer*, *ondanks*, *rond*, *sedert*, *sinds*, *spijt*, *tijdens*, *trots*, *volgens*, *wegens*, alsmede: *behalve*, *benevens* en *uitgezonderd*, die echter ook gevolgd worden door den eersten naamval, ten gevolge van hun voegwoordelijk gebruik, als: *Wij kregen allen wat*, *behalve hij*, d. i. *behalve* dat *hij* wat kreeg.

Sommige woordverbindingen doen ook dienst als voorzetsels, als: *in weerwil van*, *ten aanzien van*, *ten gevolge van* enz.

153. De voorzetsels regeeren den 4^{en} naamval. Vroeger regeerden ze ook den 2^{en} en 3^{en} naamv., waarvan het gebruik in vele uitdrukkingen heeft standgehouden.

B. v. met den 2en naamval: binnen-, buiten- en tusschendijks, buitenshuis, binnen- en buitenlands en vele andere

Hosted by Google

meer met *binnen-*, *buiten* en *tusschen* samengesteld; vanouds, vannieuws, voortijds. Met den 3en naamval: bij monde, bij der hand, in geschrifte, in den jare, in den beginne, in grooten getale, in den blinde, in der minne, inderdaad, ingevalle, in aller ijl, in allen gevalle, met luider stemme, metterdaad (met der), mettertijd, metterwoon, met voorbedachten rade, na den eten, naderhand, op den huize, om den broode, ten dienste, ter oorzake, te uwen opzichte, te dezer gelegenheid, ter zake, ten gevolge, ten platten lande, ten huize, ten dage, ter wille, ter dood, ter goeder ure, ter oore, ternauwernood, terstond, uit dien hoofde, uitermate (uit der), van der hand, van goeder hand, van ganscher harte, van den lande, van goeden huize, van lieverlede enz. Zie over de buiging, blz. 83.

Te wordt met *den* en *der* tot *ten* en *ter* samengetrokken, gelijk uit bovenstaande voorbeelden blijkt. Men zegt *ten* of *te gronde*, *ter* of *te zee*. *Ten prooi* staat voor *te* of *tot prooi*, *ten spijt* voor *te* of *tot* spijt. Voor een bijvoegl. voornaamw., gevolgd van een zelfst. naamw., als: *te mijnen opzichte*, *te dezen opzichte*, kan 't gebruik van *ten* niet worden aangeprezen.

154. Het voorzetsel *van* komt voor ter omschrijving van den 2en nv. en bewerkt daardoor de verbinding van de leden eener attributieve betrekking; andere voorzetsels kunnen eene dergelijke verbinding bewerken, indien 't bepaalde zelfst. naamw. eene werking uitdrukt (zie de voorbeelden onder *a*, § 152).

De voorzetsels *aan*, *in*, *met*, *naar*, *op*, *over*, *van* en *voor* komen voor ter verbinding van een werkwoord of bijvoegl. naamwoord met zijn voorwerp. Zij drukken de regeering uit van de werkwoorden en bijvoegl. naamwoorden, en om die reden hebben ze daar geen zelfstandige beteekenis. Dit is wel 't geval in de bijwoordelijke of onafhankelijke bepalingen, met name in die van plaats en van tijd.

Plaatsbepalende beteekenis hebben dezulke, die het *waar*, *waarheen* of het *van waar* te kennen geven.

1) Het *waar*: *aan*, *tegen*, *op*, *over*, *langs*, *om*, *bij*, *omstreeks*, *naast*, die een zich bevinden aan of nabij de oppervlakte van een voorwerp of eene ruimte

Hosted by Google

beteekenen; *op, onder, boven, beneden, nevens*, die de plaats bepalen naar de tegenstelling van *boven* en *onder*; *in, te, uit, binnen* en *buiten*, naar de tegenstelling van *in* en *uit*; *voor, tegenover, achter* en *tusschen*, naar de tegenstelling van *voor* en *achter*.

2) Het *waarheen: naar, aan, tegen, jegens, tot (tot aan, tot op, tot in* enz.), *op, over, onder, in, voor, achter, tusschen, door, om.*

3) Het *van waar: van* en *uit.*

Bovenstaande voorzetsels komen deels ook voor in bepalingen van tijd, wijze en grond. Hunne plaatsbepalende beteekenis nogtans is de oorspronkelijke; de andere beteekenissen zijn daaruit afgeleid.

Tijdbepalende beteekenis hebben: *aan, bij, op, tegen, om, omstreeks, te, met, voor* en *na*, die een tijdpunt of het *wanneer* aanduiden; *in, binnen, over, sedert, van (van — af, van — aan), tot (tot — toe), tusschen, door, gedurende, onder* en *over*, die eene tijdruimte of het *hoelang* beteekenen.

De voorzetsels, die in bepalingen van wijze en grond voorkomen, zijn ook plaats- of tijdbepalende met uitzondering van *met, zonder, aangaande, behoudens, betreffende, niettegenstaande, nopens, ongeveer, ondanks, spijt, trots* en *behalve, benevens, uitgezonderd, in weerwil van, ten aanzien van*, die in bepalingen van wijze voorkomen, en *met, blijkens, krachtens, volgens, wegens, ten gevolge van, ten oorzake van*, die in bepalingen van grond dienst doen.

HERHALING.

't Voorzetsel verbindt woorden, gelijk dit door buiging mede geschiedt; 't voegwoord verbindt zinnen.

Aanwijzing der voorzetsels, voorkomende in de oefeningen op blz. 150—152.

De voorzetsels komen voor in afhankelijke of in onafhankelijke (bijwoordelijke) bepalingen. In 't laatste geval worden ze onderscheiden naar hunne beteekenis of naar de bepaling, waarin ze voorkomen.

Hosted by Google

TIENDE HOOFDSTUK.

't VOEGWOORD EN HET TUSSCHENWERPSEL.

155. 't Voegwoord verbindt zinnen en drukt hunne onderlinge betrekking uit. Over die betrekking is reeds gehandeld in 't Vierde Hoofdstuk der Eerste Afdeeling, zoodat het voldoende is, hier bij wijze van samenvatting en herhaling de verschillende soorten van voegwoorden op te geven.

De voegwoorden verbinden onderling niet-afhankelijke of onderling afhankelijke zinnen (zie § 25), en daarop berust de verdeeling der voegwoorden in *nevenschikkende* en *onderschikkende* (zie § 31).

De nevenschikkende worden overeenkomstig § 27 onderscheiden in:

1. *Aaneenschakelende* of *koppelende: en*, *ook*, *niet alleen*, *niet slechts* en *niet enkel .... maar ook*, *zoowel ... als ook*, *noch* en *noch ... noch*, alsmede de voegwoordelijk bijwoorden: *alsmede*, *bovendien* en *buitendien*, *daarenboven*, *daarna*, *deels ... deels*, *desgelijks*, *eensdeels ... anderdeels*, *ja*, *ja zelfs*, enz.; zie § 27.

2. *Tegenstellende*: *maar*, *doch*, *edoch*, *nu*, *dan*, alsmede de voegw. bijwoorden: *alleenlijk*, *desniettegenstaande*, *echter*, *evenwel*, *integendeel*, *intusschen* enz.; zie § 27.

3. *Uitsluitende* of *scheidende: of*, *of ... of*, *hetzij ... hetzij*, *hetzij ... of*.

3. *Oorzakelijke*, en wel: *a. Redengevende: want*, *immers*, *toch*, en *b. Besluitende: alzoo*, *zoo*, *bijgevolg*, *dan*, *derhalve*, *dienvolgens*, *dus*, *daarom*, *hierom*, *deswege* enz., die alle als voegw. bijw. zijn te beschouwen.

Zie over de weglating van 't verbindingswoord § 28.

De onderschikkende voegwoorden worden overeenkomstig § 29, 5 onderscheiden in:

1. *Voegwoorden van wijze*, die nog weer onderscheiden kunnen worden in: *a. Vergelijkende: gelijk* of *gelijk als*, *even* of *evenals*, *zoo* of *zooals*, *als*, *alsof*, *dan*; en *b. Verhoudingaanwijzende: hoe ... des te*, *hoe ... hoe*, *naarmate*, *naar* of *al naardat*, *naar gelang*; *c. Beperkende: zoover*,

Hosted by Google

zoover als, *in zoover*, *voor zoover*; d. *Verklarende* en *uitzonderende: als*, *dan*, *dat*, *of*.

2. *Plaatsbepalende: waar*, *alwaar*, *waarheen*, *werwaarts*, *van waar*.

3. *Tijdbepalende: als*, *wanneer*, *wen*, *toen* en tal van bijwoorden en voorzetsels met of zonder *als* of *dat*, als: *zoolang* of *zoolang als*, *na* of *nadat*, *voor* of *voordat enz.*

De voegwoorden *als* en *dat* maken eigenlijk die bijwoorden tot voegwoorden; nogtans worden ze dikwerf weggelaten, als: *Wij wachten, tot gij komt; We beginnen niet, voor* of *eer* gij komt.

4. *Redengevende*, zie § 29, 5, *d*, 1).

5. *Besluitende*, zie aldaar 2), op blz. 20.

6. *Doelaanwijzende*, zie aldaar 3).

7. *Voorwaardelijke*, zie aldaar 4).

8. *Toegevende*, zie aldaar 5).

156. Hier volgen nog eenige bijzonderheden van enkele voegwoorden.

En. In oudere geschriften vindt men daarvoor *ende*, waaruit *en* ontstaan is door afwerping van *de*. In *anendan*, *openduit* en *opentop*, die in beteekenis overeenkomen met *door en door*, is dat *ende* verstommeld; b. v. *opentop* = op ende op.

Dan is vooreerst bijwoord van tijd. Als voegwoord is het *aaneenschakelend* en wel met rangschikkende beteekenis: *Eerst zullen we werken, dan gaan we spelen; oorzakelijk: Heeft hij het gedaan, dan* (in dat geval) *zal 't wel goed zijn*, d. i. *Het zal wel goed zijn; want hij* enz. of *omdat hij* enz.; *vergelijkend* en komt als zoodanig na comparatieven en de op blz. 86 in de opmerking genoemde woorden: *ander, anders, elders, niets, niemand, nergens, nooit* en *nimmer*. Na een bijvoegl. naamwoord of bijwoord, voorafgegaan van *te, al te* volgt *dan dat* met besluitende beteekenis: *De nood was te groot, dan dat wij dien konden lenigen* (d. i. zoodat wij dien niet konden lenigen); *Uwe meeningen loopen te ver uiteen, dan dat ze vereenigd kunnen worden* (d. i. zoodat ze niet enz.).

Als komt voor met verklarende beteekenis: *Ik kom als vriend; Wij bezochten sommige steden, als: Antwerpen, Brussel* enz.; ter verbinding der leden van eene

Hosted by Google

vergelijking na *zoo*, *even* en *evenzoo*, zie § 94, 2); als tijdbepalend voegwoord: *Wij vermaakten ons altijd, als gij bij ons waart*; als voorwaardelijk voegwoord: *Als ik het eens deed, wat zou ik dan krijgen.* Bovendien komt *als* menigvuldig voor in samengestelde voegwoorden en voegwoordelijke uitdrukkingen.

Af te keuren is 't gebruik van *als* in zinnen, als: *Ongelukkige als ik ben; onvoorzichtig als hij was.*

Dat komt soms voor met de beteekenis van *omdat*, *opdat* en *zoodat*, als: *Ik ben verheugd* (daarover, om reden), *dat gij het weet; Hij vroeg uitstel, dat hij zich beraden kon; Hij schreeuwde, dat hij heesch werd.*

Terwijl en *dewijl* zijn gevormd van 't zelfst. naamwoord *wijle* = tijd, poos; nogtans is *terwijl* alleen bijwoord van tijd; *dewijl* is redengevend. *Wijl* is eene verkorting van *dewijl*: *Ik kom niet, wijl ik niet kan;* bij dichters komt *wijl* soms ook voor als verkorting van *terwijl*, gelijk *wen* voor *wanneer.*

157. De tusschenwerpsels (zie § 52) zijn:

1) Gevoelsuitingen, als: van vreugde: *ha!* van smart: *ach! och! wee! o wee!* ook in vereeniging met een ander woord: *ach Hemel! o jee!* (verbastering van *o Jezus!*); van pijn: *ai! oei! au! aau!* van beklag: *helaas!* van bevreemding, verwondering of verbazing: *he! ei!* van afkeer: *foei! ba!* van bevrediging na bekomen inlichting: *zoo zoo! ha ha!* van overblijvenden twijfel: *hm! hm!* van volksvreugde: *hoezee! hoera!*

Het tusschenwerpsel *o!* drukt geen bepaald gevoel uit, maar in 't algemeen *aandoening.*

2) Wilsuitdrukkingen, als: om bescheiden uit te noodigen: *ei! eilieve!* om te roepen: *hei! holla! ho!* om tot vreugde op te wekken: *heisa!* om aan te hitsen: *tsa!* om stilte te gebieden: *st!* (verkorting wellicht van *stil!*); om in 't algemeen aan te moedigen: *komaan! welaan!*

3) Geluidnabootsende klanken, als: *plof! bons! paf! poef! krak! flap! bats! holderdebolder! bom bam!* en de geluiden van dieren, als: *miaauw! boe! baf!*

Hosted by Google

De tusschenwerpsels drukken geen denkbeeld uit en staan buiten allen samenhang in de rede; zij kunnen dan ook meestal, zoowel aan 't begin of 't einde, als in 't midden van den volzin staan.

Buiten de bovengenoemde tusschenwerpsels heeft men nog uitdrukkingen, die als tusschenwerpsels gebruikt worden, maar eigenlijk elliptische zinnen zijn, als: *God dank! Heil u! wee mij!* of geheele zinnen vervangen, als: *bravo!* voor: dat is goed gedaan. Men noemt ze daarom oneigenlijke tusschenwerpsels.

HERHALING.

't Voegwoord; waarin 't overeenkomt met een voorzetsel, waarin ze onderscheiden zijn. De meeste voegwoorden zijn ontleend aan andere woordklassen, inzonderheid aan die der voornaamwoorden, bijwoorden en voorzetsels.

Onderscheiding der voegwoorden in nevenschikkende en onderschikkende; 't onderscheid van beide klassen. Naar hunne beteekenis zijn ze in verschillende klassen verdeeld.

Bijwoordelijke voegwoorden en bijwoorden van 't zinsverband.

Aanwijzing der verbindingswoorden, voorkomende in de oefeningen op blz. 150–152, met onderscheiding van de klassen, waartoe ze behooren.

En ontstaan uit *ende*. *Dan*, verschillende beteekenissen. *Als*, zijn gebruik. *Dat* wordt soms gebruikt met de beteekenis van *omdat*, *opdat*, *zoodat*.

Terwijl, *dewijl*, en *wijl*. *Wanneer* en *wen*.

Tusschenwerpsels: Gevoelsuitingen, wilsuitingen en klanknabootsingen.

De tusschenwerpsels staan buiten 't redeverband en drukken geen denkbeeld uit.

Oneigenlijke tusschenwerpsels.

ELFDE HOOFDSTUK.

DE WOORDVORMING (ETYMOLOGIE).

158. In § 53 is de woordvorming voorloopig behandeld, zie aldaar.

De achtervoegsels, waardoor men van bestaande woorden nieuwe woorden vormt, zijn:

Hosted by Google

a. ter vorming van zelfstandige naamwoorden: *-aard (erd)*, *-and*, *-de*, *-dom*, *-el* met zijne nevenvormen: *-eel* en *-sel)*, *-er* (met zijne nevenvormen: *-aar*, *-naar* en *-ier* of *-nier)*, *-es*, *-heid*, *-ij* (met zijne nevenvormen: *-erij*, *-arij*, *-nij* en *-ernij*), *-rik* (met den nevenvorm: *ik)*, *-in*, *-ing* (met den nevenvorm *-ling*), *-je*, met *-ke* *-kijn*, *-lijn*, en *-el* als verkleiningsuitgangen, *-nis*, *-schap*, *-sel*, *-st*, *-e* of *-te*, en de vreemde uitgangen *-age*, *-et*, *-iaan*, *-iet*, *-ist* en *-uur*.

b. Ter vorming van bijvoeglijke naamwoorden *-achtig*, *-baar*, *-en*, *-haftig*, *-ig*, *-lijk*, *-loos*, *-sch* en *-zaam*.

c. Ter vorming van telwoorden: *-tig*, *-de* of *-ste*, *-ig*, *-lei* en *-hande*.

d. Ter vorming van werkwoorden: *-en* of *-igen*, *-elen*, *-eren* en de vreemde uitgang *-eeren*.

e. Ter vorming van bijwoorden: *-lijk* of *-lijks*, *-ling* of *-lings*, *-s*, *waart* of *-waarts*, *-wijze* of *-gewijze* en de verkleiningsuitgangen: *-jes* (*-kens*).

Opmerking. Tusschen het grondwoord en de achtervoegsels worden soms letters ingelascht; b. v. in sommige gevallen: de toonlooze e vóór *-lijk*, *-loos* en *-ling*, t en p vóór *-je* en s vóór *-ke (-ken)*, terwijl in enkele gevallen ook het grondwoord in zijne spelling kleine wijzigingen ondergaat. Hierover zal bij de *spelling* gesproken worden.

I. *Afleiding van zelfst. naamwoorden.*

159. Afgeleide zelfstandige naamwoorden worden meerendeels gevormd van andere zelfst. naamwoorden, van bijv. naamwoorden en van werkwoorden.

De achtervoegsels, die concrete zelfst. naamwoorden vormen, dienen ter vorming van:

a. Namen van mannelijke personen en dieren: *-aard (-erd)*, *-and*, *-er (-aar*, *-naar*, *-ier*, *nier)*, *-ik (-erik)* en de vreemde uitgangen *-iaan*, *-iet* en *-ist*; b. v.: *grijsaard*, *slimmerd*, *heiland*, *schrijver*, *wandelaar*, *geweldenaar*, *tuinier*, *hovenier*, *vuilik*, *stommerik*, *Kantiaan*, *Mennoniet*, *Calvinist*.

b. Namen van vrouwelijke personen en dieren: *-es*, *-in* en *-ster;* b. v.: *zangeres*, *boerin*, *werkster*.

c. Namen van werktuigen: *-er*, *-el (-eel*, *-sel)*

Hosted by Google

en daardoor ook namen van middelen; b. v.: *veger*, *sleutel*, *houweel*, *deksel*, *vergulдsel*.

d. Namen van boomen, vooral van vruchtboomen: *-laar (-aar)*; b. v.: *rozelaar*, *hazelaar*.

e. Namen van 't voortgebrachte eener werking: *-sel* b. v.: *baksel*, *mengsel*.

f. Verkleinwoorden: de verkleiningsuitgangen; b. v. *kindje*, *kindeke*, *boekske*, *vogelijn*.

g. Verzamelwoorden: *-age -dom*, *-heid -schap* en *-ij*; b. v.: *pakkage*, *menschdom*, *menschheid*, *gezelschap*, *burgerij*.

De achtervoegsels, die abstracte zelfst. naamwoorden vormen, dienen ter vorming van:

a. Namen van hoedanigheden: *-e* of *-te* en *-heid*; b. v.: *koude*, *hoogte*, *hoogheid*.

b. Namen van werkingen: *-age*, *-ing*, *-nis* en *-st*; b. v.: *vrijage*, *begraving*, *begrafenis*, *vangst*.

c. Namen van toestanden: *-dom*, *-nis*, *-schap* en *-ij*; b. v.: *ouderdom*, *duisternis*, *gramschap*, *slavernij*.

1. *Uitgangen, die concrete zelfst. naamwoorden vormen.*

160. *a.* Namen van mannelijke personen: **-aard** of **-erd**. Dit achtervoegsel geeft te kennen, dat de persoon in hooge mate is of dat bij hem tot eene hebbelijkheid is geworden, datgene wat het grondwoord uitdrukt. Het komt achter zelfst. naamwoorden, als: *dronkaard*; achter bijv. naamwoorden, als: *grijsaard luiaard*, *woestaard*, *gauwerd*, *slimmerd*, en achter werkwoorden, als: *grijnzaard*, *veinzaard*, *bijterd*, *blufferd*.

-and. De woorden op *-and* zijn tegenw. deelwoorden als zelfst. naamwoorden gebruikt. Het komt alleen voor in: *dwingeland* (van *dwingen*, *dwingelen*), *heiland* (van *heilen*, *heelen*) en *vijand* (van 't in onbruik geraakte *vyen* = haten, gelijk *vriend* van *vryen* = beminnen).

-er of **-aar** en **-ier**, met de nevenvormen **-naar** en **-nier**, door inlassching van de **n**. Zij komen:

Hosted by Google

1) achter werkwoorden, als: *gever*, *slaper*, *schrijver*, *vertaler*; *dienaar*, *leeraar*, *teekenaar*, *wandelaar*, d. i. iemand, die geeft, slaapt, schrijft of zich doorgaans met schrijven bezig houdt, wiens beroep het is, enz.

2) Achter namen van landen en plaatsen, als: *Hollander*, *Tyroler*, *Armeniër*, *Amsterdammer*, *Brusselaar*, *Bruggenaar*, d. i. personen, afkomstig uit die landen of plaatsen.

Opmerkingen. Achter de namen op *-ië* wordt slechts *-r* gevoegd: *Armeniër*, *Assyriër*, *Illyriër* van *Armenië*, *Assyrië*, *Illyrië*; in *Arabier* is *-ïër* tot *ier* samengetrokken.

Namen op *-en*, als: *Noorwegen*, *Harlingen*, verliezen dien uitgang voor *-er*: *Noorweger*, *Harlinger*. *Duitscher* komt van *Duitsch* (vroeger volksnaam), *Zwitser* van *Zwits* (den naam van 't land: *die Schweiz*), *Beier* en *Hongaar* zijn volksnamen en stamwoorden, waarvan de namen *Beieren* en *Hongarije* zijn afgeleid, gelijk *Zweden* van *Zweed* en *Turkije* van *Turk*.

Uitgangen van vreemden oorsprong voor volksnamen zijn: **-aan** *(Europeaan, Amerikaan, Hanoveraan)*, **-aat** *(Aziaat)*, **-ees** *(Milanees, Portugees)*, **-ioot** *(Candioot)*, **-ijn** *(Algerijn)*. De bastaarduitgangen **-iaan** - **-iet** en **-ist** beteekenenen *deelgenoot* of *partijganger* van den in 't grond woord genoemden persoon: *Kantiaan*, *Voetiaan*, *Mennoniet*, *Calvinist*.

3) Achter gemeene zelfst. naamwoorden ter vorming van *persoonsnamen*, die meerendeels den *stand*, het beroep of 't *ambt* des persoons aanduiden, als: *strandvonder*, *zanger*, *kunstenaar*, *hovenier*, *kruidenier*; ook *weduwnaar* van *weduwe*, en op gelijke wijze de namen van mannelijke dieren: *doffer* van *duif* en *kater* van *kat*.

-ing of **-ling**. Dit achtervoegsel komt in beteekenis overeen met *-er* of *-aar* onder 2) achter persoons- en plaatsnamen, als: *Caroling*, *Meroving*, *Westfaling*, *Oosterling*, *Westerling*, *dorpeling*, *hemeling*, *hoveling*, *kloosterling*, *schepeling*, *stedeling*, d. i. afkomstig van of behoorende tot eene *soort* of *geslacht*, gekenmerkt door 't grondwoord. Deze laatste beteekenis is de algemeene van *-ing* of *-ling*:

1) achter abstracte zelfst. naamwoorden, als: *echteling*, *ellendeling*, *gunsteling*, *kleurling*, *schipbreukeling*.

2) achter bijv. naamwoorden, als: *duisterling*, *jongeling*, *nieuweling*, *ouderling*, *vreemdeling*, *woesteling*.

Hosted by Google

3) achter telwoorden, als: *eenling*, *tweeling*, *drieling*, *eersteling*.

4) in woorden, afgeleid van werkwoorden, deels met bedrijvende beteekenis, als: *afhangeling*, *boeteling*, *leerling*, *nakomeling*, *volgeling*, d. i. iemand, die *afhangt*, *boete doet* enz.; deels met lijdende beteekenis, als: *balling* (voor *banling*), *kweekeling*, *overwonneling*, *verschoveling*, *verworpeling*, *vondeling*, d. i. iemand, die *gebannen is (geworden)*, *gekweekt wordt* enz.

5) achter 't bijwoord *niet*: *nieteling*.

Opmerking. Dezelfde beteekenis heeft deze uitgang in sommige namen van dieren, planten en munten, als: *bunsing*, *haring*, *gieteling*, *hokkeling*, *grondeling*; *kruiling* (appel), *zuring*, *scheerling*; *penning*, *schelling*, *zilverling*, — meerendeels echter onechte stammen of middelwoorden.

-rik of **-ik** vormt van bijv. naamwoorden persoonsnamen met spottende of verachtelijke beteekenis, als: *botterik*, *dommerik*, *dooverik*, *gauwerik*, *stommerik*, *vuilik*.

Opmerking. Dit *-rik*, oorspr. *rijk* komt met de oude beteekenis van *sterk*, *machtig*, *aanzienlijk* voor in de oudste mansnamen, b. v. *Theodorik* of *Diederik* (= volksmachtig), *Frederik*, *Hendrik*.

b. Namen van vrouwelijke personen: **-es**, **-in**, **-ster**, vormen zulke namen van die van mannelijke personen, als: *dichteres*, *dienares*, *hoordères*, *meesteres*, *voogdes*, *zangeres* (nevens *zangster* voor *zangerster*); — *boerin*, *godin*, *koningin*, *waardin*; — *leugenaarster*, *toovenaarster* (naast *leugenares* en *toovenares*), *herbergierster*.

De uitgang **-ster** vormt ze ook van werkwoorden; b. v.: *bestuurster*, *bewaarster*, *geefster*, *tooneelspeelster*, *weldoenster*, *werkster*.

-in vormt ook namen van vrouwelijke dieren, als: *berin*, *leeuwin*, *wolvin*.

c. Namen van werktuigen of middelen: **-er** of **-aar** en **-el**, met de nevenvormen **-eel** en **-sel** vormen zulke namen van werkwoorden, als: *klopper*, *snuiter*, *veger*, *evenaar*, *tuimelaar*, *hevel* (van *heven*), *stekel*, d. i. werktuigen, dienende ter verrichting van de werking.

Hosted by Google

In sommige woorden op *-el* heeft de klinker van den stam verandering ondergaan, als: *beugel* (van *buigen*), *sleutel* (van *sluiten*), *teugel* (van *tiegen* = *trekken*), *hengel* (van *hangen*).

In *houweel* (voor *houwel*, van *houwen*) en *tooneel* (van *toonen*) is *-el* tot *-eel* verscherpt. In andere woorden is **s** voor den uitgang *-el* ingevoegd, als: *behangsel*, *deksel*, *schoeisel*, *stijfsel*, *verguldsel*, d. i. iets, waarmee men *behangt*, *dekt*, *schoeit*, *stijft*, *vergulдt*.

d. Namen van boomen, inzonderheid vruchtboomen:

-aar of **-laar** (d. i. *-aar* met ingelaschte **l**), als: *hazelaar*, *kastanjelaar*, *rozelaar*.

e. Namen van 't voortgebrachte door de werking:

-sel vormt zulke namen van werkwoorden, als: *aanhangsel*, *baksel*, *broedsel*, *kooksel*, *mengsel*, d. i. hetgeen is *aangehangen*, *gebakken* enz.

f. Verkleinwoorden, d. i. namen van voorwerpen, die als *klein in hunne soort* worden voorgesteld.

-je, **-ke**, **-el**, **-elijn** zijn verkleiningsuitgangen. De eerste, soms met inlassching van **t** of **p**, komt achter zelfst. naamwoorden, als: *boekje*, *kindje*, *zusje*, *stoeltje*, *pennetje*, *duimpje*; *koeltje* staat voor *koeltetje*; achter zelfst. gedachte bijv. naamwoorden en hoofdtelwoorden, als: *liefje*, *nieuwtje*, *zoetje*; *eentje*, *tweetje*, *zesje*, *negentje*.

De uitgang **-ke** drukt iets edels, dierbaars uit; *kindeke* (het kindeke Jezus), *manneke*, en met ingelaschte **s** in: *boekske*, *jongske*, *penningske*.

De oude uitgang **-lijn** is bij dichters nog gebruikelijk in sommige woorden: *maagdelijn*, *oogelijn*, *vogelijn*.

-el is ook verkleiningsuitgang, als: *beukel*, *bundel*, *droppel*, *eikel*, *knobbel*, *kruimel*, *peukel*, *tepel* (van *beuk*, *bond*, *drop*, *eik*, *knop*, *kruim*, *pok*, *tip*), maar de verkleinwoorden op *-el* hebben meerendeels hunne beteekenis als zoodanig verloren. Dit is ook 't geval met

Hosted by Google

andere, als: *kopje*, *schoteltje*, *muisjes* (suikergebak), *mannetje* en *wijfje* (bij dieren), *hofje* (liefdadig gesticht).

Opmerking. Uit de beteekenis: *klein in hunne soort* zijn andere beteekenissen afgeleid, nl. die van *lief*, *bevallig*, waardoor verkleinwoorden vleiwoorden zijn geworden, als: *mamaatje*, *papaatje*, *moedertje* en *vadertje*, *oompje*, *vrouwtje*, *liefje*, *hartje*, zelfs wanneer de grondwoorden ongunstige beteekenis hebben: *schelmpje*, *guitje*, *stouterdje*, die van *gering in waarde*, *niet in aanzien*, als: *aannemertje*, *kleermakertje*, *leventje*, *osje*, *schrijvertje*, *haantje* (een *haantje* zijn, *haantje de voorste*), *heertje* (een *heertje* zijn).

g. Verzamelwoorden, d. i. namen van verzamelingen van gelijksoortige voorwerpen, die als eenheid gedacht en dus ook benoemd worden:
-age, **-dom**, **-heid**, **-schap**, **-te**, **-ij** vormen zulke woorden, als: *plantage*, *pluimage*; — *menschdom*, *engelendom*; — *christenheid*, *geestelijkheid*, *menschheid*; — *overheid*, de *broederschap*, het *genootschap*, het *gezelschap*; — *gemeente*, *gezindte*, *groente* (groene kruiden) en met voorgevoegd *ge-* *geboomte*, *gevogelte* — *burgerij*, *ruiterij*.

Opmerking. Verwant aan 't begrip van *verzamelwoorden* is dat van *namen van hoeveelheden: tweeheid*, *tienheid*, *veelheid*, *meerderheid*, *menigte*. Bovengenoemde achtervoegsels dienen oorspronkelijk ter vorming van abstracte zelfst. naamwoorden. Meermalen gaat de abstracte beteekenis van een woord in eene concrete over, nl. wanneer 't begrip van hoedanigheid, toestand of werking, gelijk 't abstracte zelfst. naamw. uitdrukt, op voorwerpen overgaat, waarin dat begrip verwezenlijkt is, als: de *hoogte* (hoedanigheid) van dezen toren; de *hoogten* (hooge plaatsen), de *laagten*, enz. Vergel. § 161.

2. *Uitgangen, die abstracte zelfst. naamwoorden vormen.*

161. *a.* Namen van hoedanigheden als zelfstandigheid voorgesteld.
-e of **-te** of **-heid** vormen zulke namen van bijv. naamwoorden, als: *koude* (het eenige op **-e**), *diepte*, *hoogte*, *sterkte*, *verte*, *wijdte*; — *goedheid*, *spaarzaamheid*, *vrijheid*, *wijsheid*. De uitgangen *-e* of *-te* komen achter bijv. naamwoorden, die meestal eene zinnelijk waarneembare hoedanigheid te kennen geven, terwijl dit niet het geval is bij *-heid*. Dit verschil bestaat ook in de afleidingen, gelijk terstond blijkt uit de vergelijking der volgende woorden: *grootte* en *groot-*

Hosted by Google

heid; hoogte en *hoogheid, koude* en *koudheid, laagte* en *laagheid, stilte* en *stilheid*, waarvan de eerstgenoemde in eigenlijken zin, de andere in overdrachtelijken zin, met toepassing op het karakter, gebruikt worden.

Opmerking. Verscheiden woorden op *-te* en *-heid* hebben concrete beteekenis, als: *diepte, hoogte, laagte, vlakte*; *goedheid, goedheden* (iemand met *goedheden* overladen), *gerieflijkheid, gerieflijkheden*; en met inlassching van *-ig: kleinigheid, nieuwigheid, vastigheid, vuiligheid* (iets *vuils*), *zoetigheid*. Zie over de verzamelwoorden en hoeveelheidsnamen op *-heid* en *-te* § 160, *g*, Opm.

b. Namen van werkingen als zelfstandigheid voorgesteld. Deze worden van werkwoorden afgeleid met: **-age, -dom, -ing, -nis, -schap, -st, -ij.** De afleidingen op **-ing** drukken bloot de handeling uit, als: *begraving* (de daad van *begraven*), *bekommering, erkenning, vergeving*; die op **-dom** en **-schap** insgelijks het *doen*, de *daad van*: *wasdom* (de daad van *wassen*), *rekenschap, weddingschap;* die op **-nis** en ook die op **-age**, de handeling met alles wat zij medebrengt, als: *begrafenis* (de geheele plechtigheid der teraardebestelling), *bekommernis, erkentenis, vergiffenis*; — *lekkage, slijtage, vrijage;* die op **-st** komen in beteekenis overeen of met de onbep. wijze, of met het verl. deelwoord, als: *dienst, gunst, kunst, vangst, winst;* — die op **-ij**, met ingelaschte **er** of **ar**, geven te kennen, dat de handeling bij aanhouding en herhaling wordt uitgeoefend, als: *bedelarij, bedriegerij, huichelarij, schelmerij, tooverij* en *toovenarij*.

Opmerkingen. Vele woorden met bovenstaande achtervoegsels hebben ook concrete beteekenis gekregen, als: het voorgebrachte door de handeling: *stellage, nalatenschap, schilderij, rijmelarij, vergadering* (de vergaderde personen); eene zaak, die de handeling veroorzaakt: *bekommernis, stoornis*; of waarmee zij geschiedt of geschied is: *belooning* (geschenk tot-), *kleeding, zoldering;* de plaats der handeling: *stalling, wandeling, woning; bakkerij*.

De uitgang **ij** beteekent met betrekking tot een persoon of zaak hetzelfde als **-age** en **-nis** met betrekking tot eene werking als: *voogdij* (wat tot den werkkring des voogds moet gerekend worden, zijn ambt), *koopvaardij* en *zeevaardij* (alles wat tot de zeevaart of het ter- zee- varen en de koopvaart behoort), *kleedij, landerij*. Zoo ook oorspronkelijk *slavernij* = wat tot een' slaaf behoort, zijn *staat*, de *toestand* van een' slaaf; vergel. *c*.

Hosted by Google

c. Namen van toestanden. Deze worden gevormd met de achtervoegsels: **-dom** en **-schap**, **-heid**, **-nis**, **-ij**, als: *ouderdom*, *rijkdom*; — *beterschap*, *blijdschap*, *dronkenschap*, *gevangenschap*, *gramschap*, *vijandschap*; — *grijsheid*, *vrijheid*; — *belegering*, *scheiding*, *stemming*, *vereeniging*; — *slavernij*.

Uit hetgeen over de beteekenis der achtervoegsels in 't algemeen gezegd is, blijkt o. a.: 1° dat de beteekenis der afgel. woorden en dus ook der achtervoegsels menigvuldig gewijzigd of veranderd wordt; b. v. *hoogte* (eigenschap en hooge plaats); *klopper* (persoon, die klopt, en werktuig); *rijkdom* (het rijk zijn; bezitting); *vereeniging* (de werking; het vereenigd zijn of de toestand van vereenigd te zijn; de vereenigde personen); *burgerschap* (de waardigheid; de personen, welke die waardigheid hebben); *wandeling* (de werking; de plaats, waar gewandeld wordt; *stalling* (de stalling van 't vee = het op stal zetten; men betaalt voor de *stalling* = voor 't op stal zijn; eene nieuwe *stalling* bouwen; vergel. ook § 161, *b*. Opm.; — 2° dat vele achtervoegsels elkander in beteekenis naderen; b. v.: *christendom* en *menschdom* (wat tot den christen of de christenen behoort; de menschen en al wat er toe behoort) en *christenheid* en *menschheid* (de gezamenlijke christenen en menschen); *vrijdom* (van belasting) en *vrijheid* (het *vrij zijn* met algemeene beteekenis); *begraving* en *begrafenis* (vergel. § 161, *b*); *kleeding* en *kleedij* (vergel. § 161 *b* Opm.); *droefheid* (toestand der ziel), *droefenis* (hetgeen bedroeft); *duisterheid* (in stijl en rede), *duisternis* (gebrek aan licht).

II. *Afleiding van bijvoeglijke naamwoorden door achtervoegsels.*

1. *Van zelfstandige naamwoorden.*

162. Meer nog dan bij de afleiding van zelfst. naamwoorden dient er op gelet te worden, welk rededeel het grondwoord is.

-achtig. Wij hebben tweeërlei uitgang *-achtig*, waarvan de eene den klemtoon heeft, de andere toonloos is. Het toonlooze *-achtig* beteekent: *gelijken*, *iets hebben van* hetgeen 't grondwoord uitdrukt, als: *beestachtig*, *ezelachtig*, *houtachtig*, *kinderachtig*, *meesterachtig*, *olieachtig*, *stormachtig*, *winterachtig*.

-achtig (met klemtoon) komt overeen, met **-haft** of **-haftig** en beteekent het *hebben* of 't *bezit* van hetgeen 't grondwoord te kennen geeft, als: *deelachtig*, *twijfelachtig*, *woonachtig*, *ernsthaftig*, *moedhaft*, *zeeghaftig*.

-ig duidt ook 't bezit aan, en wel gewoonlijk in

Hosted by Google

ruime mate, als: *kundig* (veel kunde bezittende), *prachtig*, *rustig*.

Achter *persoons-* of *diernamen* drukken de achtervoegsels, die 't *bezit* beteekenen, uit: 't bezit van de eigenschap, welke dien persoon of dat dier bijzonder kenmerkt, als: *manhaft* of *manhaftig*, *reusachtig*, *bazig*; *bokkig*, *diefachtig* of *dievig*, *kippig*, *zwijnig*; zoo ook zijn te verklaren: *handig*, *hoofdig* of *koppig*, *lijvig*, *pootig* enz. voor *vlug*, *stijfhoofdig*, *dik*, *sterk*.

-baar beteekent: in zich dragende, voortbrengende, als: *dankbaar*, *schijnbaar*, *vruchtbaar*, *wonderbaar*.

-zaam komt in beteekenis 't vorige nabij; het beteekent: *samengaande met*, als: *deugdzaam* (samenhangende of samengaande met *deugd*), *eerzaam*, *heilzaam*, *minzaam*.

-en en **-sch** vormen van stofnamen de zoogenaamde stoffelijke bijv. naamwoorden, als: *gouden*, *houten*, *steenen*, *zilveren*; *lakensch*.

Opmerking. *Linnen* staat voor *lijnen* van *lijn*, dat nog voorkomt in *lijnkoek*, *lijnolie*, *lijnwaad*, *lijnzaad*; *garen* voor *garenen*.

-lijk en **-sch** of **-isch** beteekenen: 1. afkomst en toebehooren, als: een *koninklijk* besluit (d. i. van den koning), een *vorstelijk* paleis (d. i. van den vorst); het *Nederlandsche* leger, een *Russisch* officier, *Zweedsch* ijzer, de *Vaderlandsche* geschiedenis; 2. gelijkheid of overeenkomst in aard, als: *burgerlijk*, *landelijk*, *vaderlijk*, *vorstelijk*, *wonderlijk*, *zedelijk*.

Opmerkingen. Afleidingen op *-lijk* en *-sch* kunnen beide beteekenissen hebben. *Vorstelijk paleis* b. v. kan beteekenen: paleis *van* een' vorst of *als van* een' vorst. Uit den zin is doorgaans wel op te maken, in welke beteekenis de afleiding gedacht is; zoo niet, dan is omschrijving van den uitgang als boven door *van* of *uit* en *als van* noodig.

Behalve achter eigennamen, als: *Europisch*, *Russisch* enz. en in *wettisch* en *afgodisch* komt *-isch* in woorden van vreemden oorsprong, als: *geographisch*, *logisch*, *nieuwmodisch*, *theoretisch* enz.

De uitgang **-sch** vormt ook bijv. naamwoorden van bijwoorden of van tweede-naamvalsvormen, als: *dagelijksch*, *jaarlijksch*, *voorwaartsch*, *zijdelingsch*, *binnenlandsch*, *daagsch*, *doodsch* (van *des doods*), *zondagsch* (van *'s zon-*

Hosted by Google

dags), *steedsch*; *ondermaansch* is afgeleid van *onder* (*de*) *maan*, zie § 169. Achter woorden, die reeds *s* hebben, wordt *ch* gevoegd.

-loos beteekent *beroofd* of *ontbloot* zijn, als: *eerloos*, *moederloos*, *ordeloos*, *zorgeloos*. *Bewusteloos* staat voor *bewustheidloos*, en *goddelóos* beteekent *in hooge mate berispelijk*, *slecht*.

2. *Van bijvoeglijke naamwoorden.*

163. De uitgangen *-achtig*, *-baar*, *-ig*, *-lijk* en *-zaam* vormen bijv. naamwoorden van bijv. naamwoorden en geven in 't algemeen den *graad* van de eigenschap, in 't grondwoord genoemd, te kennen:

-achtig (zonder klemtoon) duidt een geringen graad, eenige overeenkomst aan, als: *bitterachtig*, *óudachtig*, *zwártachtig*;

-achtig (met den klemtoon), **-baar** en **-zaam** hebben versterkende, **-ig** en **-lijk** daarentegen verzwakkende beteekenis; b. v.: *waarachtig*, *dierbaar*, *bedachtzaam*, *gemeenzaam*; *goedig*, *nuttig*; *armelijk*, *gekkelijk*, *goedelijk*, *ziekelijk*.

Opmerkingen. *Langzaam* en *zeldzaam* zijn verholen samenstellingen.

3. *Van werkwoorden, telwoorden en partikels.*

164. Door alle in § 151, *b* genoemde achtervoegsels met uitzondering van *-en* worden bijv. naamwoorden van werkwoorden gevormd; zij beteekenen (met uitzondering van *-ig*) *geneigdheid*, *vatbaarheid*, *mogelijkheid of onmogelijkheid*:

-achtig en **-zaam** geneigdheid tot de handeling, als: *schrikachtig*, *snapachtig*, *spotachtig*; *arbeidzaam*, *lijdzaam*, *spaarzaam*, *volgzaam*, *werkzaam*; **-zaam** ook geschiktheid om haar uit te oefenen, als: *buigzaam*, *duurzaam*, *voedzaam*.

-baar en **-lijk** de vatbaarheid of mogelijkheid om haar te ondergaan, als: *bruikbaar*, *buigbaar*, *denkbaar*,

Hosted by Google

draagbaar, eetbaar, leesbaar; aannemelijk, geloofelijk, onbeschrijfelijk, onuitputtelijk; of om haar te doen, als: *weerbaar, behaaglijk, sterfelijk, smartelijk, schadelijk.* Sommige op *-lijk* hebben beide beteekenissen: *begrijpelijk, verderfelijk, verachtelijk.*

-loos ontkent de mogelijkheid der handeling, als: *reddeloos* (wat niet gered kan worden).

Van telwoorden zijn gevormd: *eenig* (= eenzaam en enkel), *eenvoudig, eenzaam*; van partikels: *toenmalig, nietig, innig, overig, uiterlijk, innerlijk* enz. Zie ook die op *-sch* in § 162.

III. *Afleiding van werkwoorden door achtervoegsels.*

165. De sterke werkwoorden zijn stamwoorden, met uitzondering van sommige, die eertijds tot de zwakke vervoeging behoorden, maar sterk zijn geworden; zie § 142, 1.

Door middel van de achtervoegsels *-en, -elen, -eren, -eeren* worden werkwoorden gevormd van naamwoorden, werkwoorden, telwoorden en partikels.

1) Van *naamwoorden* door middel van de uitgangen *-en* en *-eeren*; men noemt ze naar hun grondwoord naamwoordelijke werkwoorden of denominatieven.

a. Van zelfst. naamwoorden, als: *ademen, baden, balsemen, bazuinen, buren, cijferen, droomen, enteren, fronsen, gallen, geeselen, hoeden, hoepelen, kammen, keeren, kerkeren, lijmen, mantelen, merken, nommeren, oorlogen, planten, ploegen, rijmen, slingeren, sturen, vlaggen, vuren, zadelen, zagen; fatsoeneeren, hanteeren, trotseeren, voeteeren, waardeeren.* Ze zijn deels overgankelijk, deels onovergankelijk, en ontleenen hunne beteekenis aan 't zelfst. naamwoord.

b. Van bijvoegl. naamwoorden, en deze zijn ook deels overgankelijk, deels onovergankelijk; in 't eerste geval beteekenen zij: maken, dat iets de eigenschap verkrijgt, die 't bijvoegl. naamwoord uitdrukt, als:

Hosted by Google

dags), *steedsch*; *ondermaansch* is afgeleid van *onder* (*de*) *maan*, zie § 169. Achter woorden, die reeds *s* hebben, wordt *ch* gevoegd.

-loos beteekent *beroofd* of *ontbloot* zijn, als: *eerloos*, *moederloos*, *ordeloos*, *zorgeloos*. *Bewusteloos* staat voor *bewustheidloos*, en *goddelóos* beteekent *in hooge mate berispelijk*, *slecht*.

2. *Van bijvoeglijke naamwoorden.*

163. De uitgangen *-achtig*, *-baar*, *-ig*, *-lijk* en *-zaam* vormen bijv. naamwoorden van bijv. naamwoorden en geven in 't algemeen den *graad* van de eigenschap, in 't grondwoord genoemd, te kennen:

-achtig (zonder klemtoon) duidt een geringen graad, eenige overeenkomst aan, als: *bitterachtig*, *óudachtig*, *zwártachtig*;

-achtig (met den klemtoon), **-baar** en **-zaam** hebben versterkende, **-ig** en **-lijk** daarentegen verzwakkende beteekenis; b. v.: *waarachtig*, *dierbaar*, *bedachtzaam*, *gemeenzaam*; *goedig*, *nuttig*; *armelijk*, *gekkelijk*, *goedelijk*, *ziekelijk*.

Opmerkingen. *Langzaam* en *zeldzaam* zijn verholen samenstellingen.

3. *Van werkwoorden, telwoorden en partikels.*

164. Door alle in § 151, *b* genoemde achtervoegsels met uitzondering van *-en* worden bijv. naamwoorden van werkwoorden gevormd; zij beteekenen (met uitzondering van *-ig*) *geneigdheid*, *vatbaarheid*, *mogelijkheid of onmogelijkheid*:

-achtig en **-zaam** geneigdheid tot de handeling, als: *schrikachtig*, *snapachtig*, *spotachtig*; *arbeidzaam*, *lijdzaam*, *spaarzaam*, *volgzaam*, *werkzaam*; **-zaam** ook geschiktheid om haar uit te oefenen, als: *buigzaam*, *duurzaam*, *voedzaam*.

-baar en **-lijk** de vatbaarheid of mogelijkheid om haar te ondergaan, als: *bruikbaar*, *buigbaar*, *denkbaar*,

Hosted by Google

draagbaar, eetbaar, leesbaar; aannemelijk, geloofelijk, onbeschrijfelijk, onuitputtelijk; of om haar te doen, als: *weerbaar, behaaglijk, sterfelijk, smartelijk, schadelijk.* Sommige op *-lijk* hebben beide beteekenissen: *begrijpelijk, verderfelijk, verachtelijk.*

-loos ontkent de mogelijkheid der handeling, als: *reddeloos* (wat niet gered kan worden).

Van telwoorden zijn gevormd: *eenig* (= eenzaam en enkel), *eenvoudig, eenzaam*; van partikels: *toenmalig, nietig, innig, overig, uiterlijk, innerlijk* enz. Zie ook die op *-sch* in § 162.

III. *Afleiding van werkwoorden door achtervoegsels.*

165. De sterke werkwoorden zijn stamwoorden, met uitzondering van sommige, die eertijds tot de zwakke vervoeging behoorden, maar sterk zijn geworden; zie § 142, 1.

Door middel van de achtervoegsels *-en, -elen, -eren, -eeren* worden werkwoorden gevormd van naamwoorden, werkwoorden, telwoorden en partikels.

1) Van *naamwoorden* door middel van de uitgangen *-en* en *-eeren*; men noemt ze naar hun grondwoord naamwoordelijke werkwoorden of denominatieven.

a. Van zelfst. naamwoorden, als: *ademen, baden, balsemen, bazuinen, buren, cijferen, droomen, enteren, fronsen, gallen, geeselen, hoeden, hoepelen, kammen, keeren, kerkeren, lijmen, mantelen, merken, nommeren, oorlogen, planten, ploegen, rijmen, slingeren, sturen, vlaggen, vuren, zadelen, zagen; fatsoeneeren, hanteeren, trotseeren, voeteeren, waardeeren.* Ze zijn deels overgankelijk, deels onovergankelijk, en ontleenen hunne beteekenis aan 't zelfst. naamwoord.

b. Van bijvoegl. naamwoorden, en deze zijn ook deels overgankelijk, deels onovergankelijk; in 't eerste geval beteekenen zij: maken, dat iets de eigenschap verkrijgt, die 't bijvoegl. naamwoord uitdrukt, als:

Hosted by Google

dooden (d. i. *dood maken*), *effenen* en *slechten*, *hoogen*, *heeten*, *warmen* en *koelen*, *witten*, *zuiveren*, *bruineeren*; in het tweede geval beteekenen zij: zijn of worden, wat het bijvoegl. naamw. uitdrukt, als: *suffen* (= *suf zijn*), *rotten* (= *rot worden*), *rijpen*, *groenen*. Er zijn er, die zoowel overgankelijk als onovergankelijk gebruikt worden en dus beide beteekenissen hebben, als: *drogen* (= *droog maken* en *droog worden*), *bleeken*, *krommen*, *weeken*.

Opmerking. Het aantal denominatieven is zeer groot. Zeer vele er van hebben te gelijker tijd een voorvoegsel, als: *bedijken*, *bevolken*, *versteenen*, *beveiligen*, *verbeteren*.

Tusschen den uitgang *-en* en 't naamwoord wordt somtijds *-ig* ingelascht, als: *steenigen*, *reinigen*, *vestigen*, *eindigen* naast *einden*, zonder de beteekenis te wijzigen.

2) Van *werkwoorden*, door middel van de uitgangen *-elen* en *-eren*, als: *broddelen* (van *brodden*), *duikelen* (van *duiken*), *hakkelen* (van *hakken*), *huppelen* (van *hippen*, *huppen*), *wandelen* (van *wenden*); *blakeren* (van *blaken*), *klepperen* (van *klappen*), *stotteren* (van *stooten*). Deze werkwoorden geven eene herhaling der handeling te kennen en worden daarom ook genoemd *werkwoorden van herhaling* of *frequentatieven*.

Opmerkingen. Van vele frequentatieven zijn de grondwoorden niet meer in gebruik, of 't afgeleide woord heeft soms ook eene verandering ondergaan, waardoor het niet gemakkelijk is de afleiding te herkennen, als: *babbelen* (van 't oude *baben*, Fransch *baver*), *slingeren* (van 't oude *slingen*), *sluimeren* (van 't oude *sluymen*), *bedelen* (van *bidden*), *bibberen* (van *beven*), *stribbelen* (van *streven*).

Men houde wel in 't oog, dat niet alle werkwoorden op *-elen* en *-eren* frequentatieven zijn. Dit is namelijk niet 't geval met die, welke afgeleid zijn van naamwoorden op *el* en *er*, als: *donderen*, *schipperen*, *trommelen*, *hoepelen*, *spiegelen*, *verbitteren*, *verouderen* enz.

3) Van *telwoorden*, als: *vereenen* of *vereenigen*, *verdubbelen*, *vertienen*, *halveeren*; van 't voornaamw. *mijn*: *mijnen*.

4) Van *partikels*, als: *innen*, *uiten*, *opperen*, *veroveren*, *vernederen*.

Hosted by Google

IV. *Afleiding van bijwoorden door achtervoegsels.*

166. De achtervoegsels, die bijwoorden vormen, zijn: *-e*, *-s*, *-lijk*, *-lijks*, *-ling* of *-lings*, *-waart* of *-waarts*, *-wijze* of *-gewijze* en de verkleiningsuitgangen *-jes* en *-kes*.

-e komt nog voor in: *dichtebij*, *gaarne*, *gewijze*, *verre*.

-s vormt bijwoorden van zelfst. naamwoorden, als: *deels*, *daags*, *ondanks*; van bijvoegl. naamwoorden, als: *anders*, *rechts*, *links*, *reeds*, *slechts*; van deelwoorden, met uitlating der **d** achter de tegenw. deelwoorden, die niet meer gehoord wordt, als: *doorgaans*, *willens*, *wetens*, *onverwachts*.

Opmerkingen. Deze *s*, doorgaans bijwoordelijke *s* genoemd, is oorspronkelijk de uitgang van den 2en naamval. Als bijwoordelijke *s* komt ze nu niet alleen achter zelfst. naamwoorden, maar ook achter *-lijk*, *-ling*, *-waart*.

Door 't gebruik van den 2en naamval als bijwoordelijke bepaling hebben namelijk de uitgangen van den 2en naamval bijwoordelijke kracht gekregen. Tweede-naamvalsvormen zijn b. v.: *eensdeels*, *eensklaps*, *rechtstreeks*, *eenigermate*, *eenigszins*, *barrevoets*, *binnensmonds*, *blootshoofds*, *goedsmoeds*, thans alle bijwoorden.

-lijk, **-lijks** komen achter zelfst. en bijvoegl. naamwoorden, als: *schriftelijk*, *jaarlijks*, *dagelijks*, *waarlijk*, *wijselijk*, *openlijk*, *grootelijks*.

-ling en **-lings** vormen bijwoorden van naamwoorden en werkwoorden, als: *mondeling*, *ruggelings*, *zijdelings*, *blindelings*, *schrijdelings*, *strijkeling*, *ijlings*. De beteekenis er van is *in de richting van* of *bij wijze van*, en in deze laatste beteekenis staat *-ling* soms naast *-lijk*, als: *schriftelijk en mondeling*, *plotseling* (van *plot* = *slag*) en *plotselijk*.

-waart, **-waarts** beteekent *in de richting van*, als: *landwaarts*, *zeewaarts*, *hemwaarts*, *voorwaarts*, *herwaart*.

-wijze, **-gewijze** komt achter zelfst. naamwoorden in den 2en nv. en achter werkwoorden met inlassching van *s*, als: *trapswijze* of *trapsgewijze*, *steelsgewijze*.

-je en **-ken**, gevolgd van de bijwoordelijke *s*, vormen bijwoorden van bijvoegl. naamwoorden, als: *zoet-*

Hosted by Google

jes, *liefjes*, *stilletjes*, *warmpjes*, *zachtkens*. Deze verkleinvormen worden predicatief ook als bijv. naamwoorden gebruikt (zie § 89, Opm.).

V. *Afleiding door voorvoegsels.*

167. De voorvoegsels van afleiding ter vorming van zelfst. naamwoorden zijn: *aarts*, *ant*, *et*, *ge*, *on*, *oor* en *wan*, van bijvoegl. naamwoorden: *aarts*, *be*, *ge*, *on* en *wan*, van werkwoorden: *be*, *er*, *ge*, *her*, *ont* en *ver*.

1. *Zelfstandige* en *bijvoeglijke naamwoorden.*

aarts beteekent de *eerste*, *voornaamste* in: *aartsbisschop*, *aartspriester*, *aartshertog*; de *eerste*, *vroegste* in: *aartsvader*; *in hooge mate* in: *aartsdomoor*, *aartsluiaard*, *aartsdom*, *aartslui* enz.

ant beteekent *tegen* en komt alleen nog voor in: *antwoord* en daarvan afgeleide woorden.

et beteekent *weder* of eene herhaling van hetgeen 't grondwoord noemt; het komt alleen voor in: *etgroen*, *etmaal*, en als stam, in 't bijvoeglijke *ettelijke* = herhaalde, menige.

ge beteekent een *bijbehooren*, een *samengaan*, als: *gemaal*, *gespeel*, *gezel*, *gelid*, *gesprek*, *gewricht*, *gezang*, *gebroeders*, *gezusters*; ook in verzamelwoorden in vereeniging met den uitgang *-te*, als: *gebeente*, *gebergte*, *geboomte*, *geraamte*, *gesternte*, *gevogelte*. In van werkwoorden afgeleide zelfst. naamw. beteekent het van de handeling: de voortduring of herhaling: *gedans*, *geloop*, *gebabbel*; 't voortbrengsel: *gebak*, *gebouw*, *geschrift*, *gewas*; 't middel of werktuig: *gehoor*, *gezicht*, *geweer*, *gewicht*, *geschut*.

In bijvoegl. naamwoorden beteekent het *voorzien van* hetgeen 't grondwoord noemt, als: *gebaard*, *gebekt*, *geboord*, *gegoed*, *gehelmd*, *gelaarsd*, *gerand*, *gerokt*, *getand*, *gevleugeld*. Deze bijvoegl. naamw. hebben den zwakken vorm van 't verleden deelwoord. Op gelijke wijze en met dezelfde beteekenis vormt *be* bijvoegl.

Hosted by Google

naamwoorden van zelfstandige, als: *bedaagd*, *bejaard*, *bemiddeld*, *beroemd*, *betraand*.

on beteekent het *tegendeel* of de *ontkenning* van hetgeen het grondwoord uitdrukt, als: *ondank*, *ongeduld*, *onheil*, *onschuld*; *onedel*, *onwaardig*, *ondiep*, *onvoldoende*, of dat het *slecht*, *ontaard*, of *onnatuurlijk* is, als: *ondaad*, *ongedierte*, *onkruid*, *onweder*, *onmensch*.

oor komt nog voor in, *oorkonde*, *oorlof*, *oorlog*, *oorsprong*, *oorzaak* en duidt op *uitgang*, *aanvang*.

wan beteekent *slecht* of *mismaakt* of geheele ontkenning, als: *wanbetaling*, *wanbedrijf*, *wangeloof*, *wanhoop*, *wangunst*, *wanorde*, *wantaal*; *wanvoeglijk*, *wanstalstig*, *wanschapen*.

2. *Werkwoorden.*

be heeft zijne oorspronkelijke beteekenis van *bij* in sommige werkwoorden, als: *behooren*, *berusten*, *bekomen* (van iets —), *belanden* en *belenden*; het beteekent een *aanvangen* der handeling in: *bekoelen*, *bevriezen*, *bezinken* enz. Deze werkwoorden zijn onovergankelijk.

Verder vormt *be* van onovergankelijke werkwoorden overgankelijke, als: *beloopen*, *behalen*, *bespringen*, *betrappen*, *bekomen*, *besparen*, *bekoopen* enz. (welke beteekenen *een verkrijgen* of *tot iets komen* door de handeling); verder: *begaan*, *bewandelen*, *beklimmen*, *bevaren*, *betreuren*, *beweenen*, *beschijnen*; *beademen*, *bedampen*, *bedauwen*, *begrazen*, *bekrabbelen*, *besmetten*, *beoorlogen*, *bespuwen*, *bewonen* enz. Van de laatste 9 zijn de grondwoorden denominatieven. *Be* vormt ook overgankelijke werkwoorden van naamwoorden, zonder dat het grondwoord als werkwoord in gebruik is, als: *bedijken*, *bewallen*, *bevolken*, *bekransen*, *belasten*, *bevoordeelen*, *bemoedigen*, *beveiligen*, *bedroeven*, *benauwen*, *bevredigen* enz.

Eindelijk komt dit voorvoegsel vóór overgankelijke werkwoorden, waarvan het de beteekenis wijzigt of versterkt, als: *berooven*, (iets *rooven*, iemand *berooven*), *beplanten* (boomen *planten*, een stuk grond *beplanten*), *bezaaien*, *bezingen*; *bevatten*, *begrijpen*, *betasten*, *bezien*,

Hosted by Google

besnoeien, *behakken*. In deze laatste beteekent *be: geheel*, *van alle kanten*.

er beteekent, evenals *be* in *bereiken*, een *verkrijgen* door de handeling: *erkennen*, *erlangen*, *ervaren*.

Dat de beteekenis der afgeleide woorden menigvuldig gewijzigd wordt (zie de Opm. onder *c.* in § 161), houde men ook hier in 't oog; bij *erlangen* wordt b. v. niet meer gedacht aan *verkrijgen door langen* of *reiken*, maar enkel aan *verkrijgen;* bij *ervaren* aan *ondervinden*.

ge wijzigt weinig of in 't geheel niet de beteekenis van 't grondwoord, als: *gewinnen*, *gelukken*, *genaken*, *gelijken*, enz.

Van *genezen*, *genieten* en *gerieven* zijn de grondwoorden niet in gebruik.

her beteekent *weder*, *opnieuw*, als: *herdrukken*, *herkauwen*, *heroveren*.

ont is oorspronkelijk hetzelfde als *ant* = *tegen*, *terug*, en heeft nog die beteekenis, als: *ontgelden*, *onthalen*, *onthouden*, *ontmoeten*, *ontraden*, *ontzeggen*, *ontzien*. Ten andere beteekent het een *brengen* of *geraken* in een anderen toestand, en wel: 1) *in* een nieuwen toestand, als: *ontblooten (bloot maken)*, *ontruimen*, *ontvreemden*, *ontdooien*, *ontbranden*, *ontslapen*, *ontspruiten*, *ontroeren*, *onthutsen* (die beide beteekenen: in roering of verlegenheid brengen): 2) *uit* den ouden toestand, dus een *berooven*, *ontdoen* of een *beroofd*, *ontdaan worden*, als: *ontadelen*, *ontbinden*, *ontbolsteren*, *ontdekken*, *ontgroenen*, *ontsluiten*, *ontluiken*, *onttronen*, *ontaarden* (den ouden aard verliezen). Uit deze beteekenis volgt die van *weg*, als: *ontgaan*, *ontglippen*, *ontloopen*, *ontleenen*, *ontvlieden*.

ver beteekent: 1. het *tegendeel* van hetgeen het grondwoord uitdrukt, als: *verleeren (afleeren)*, *verbeuren* (niet *beuren*, *verkrijgen*, maar *verliezen*), of *kwalijk*, *verkeerd*, *valsch*, als: *verachten*, *verleiden*, *vergissen*, *verdenken*, *vermeten;* 2. het *wegraken of wegmaken* door de werking, als: *verbranden*, *verbrijzelen*, *vermorsen*, *vermoorden*, *verbakken*, *verteren*, *verdrinken*, *verspelen*, *verpanden*, *vervliegen*, *versmachten*, *verslapen;* 3. *ver-*

Hosted by Google

wisseling, *herhaling*, *overgang*, als: *verbedden*, *verhuizen*, *verdoopen*, *verharen*, *verkleeden*, *verhandelen* of *verspreken*, *vermengen*, *verglazen*, *versteenen*, *verkolen*, *verbroederen*, *verkleinen*, *vernederen*, *verschrikken*; 4. een *bedekken* of *afsluiten*, als: *verbinden* (eene wonde), *vermommen*, *vergroeien*, *vernayelen*, *verschansen*, *versperren*, *verzegelen*.

wan heeft ook vóor werkwoorden de beteekenis van *slecht* of van geheele ontkenning: *wanhopen*, *wantrouwen*.

VI. *Samenstelling.*

168. De samenstelling bestaat in 't aaneenvoegen of samenhechten van twee woorden, die òf op zich zelve in gebruik zijn, als: *grootvader*, *rondgaan*, en dan heet zij *kennelijke* samenstelling, òf dat niet zijn, als in *meineed* (valsche eed), en dan is zij verholen; zie § 53. Door samenstelling vergroeien twee of meer begrippen tot één begrip, twee of meer woorden tot één woord.

Opmerking. Als regel geldt, dat in eene samenstelling 't eerste lid of 't bepalend deel den klemtoon en 't bepaalde lid den neventoon krijgt. In sommige samenstellingen is 't bepaalde deel een toonlooze uitgang geworden, waardoor de samenstelling niet meer is te herkennen, als: *bongerd* (boomgaard), *wingerd* (wijngaard), *dorpel* (deurpaal), *juffer*. en *jonker* (jonkvrouw en jonkheer), *bakkes* (bakhuis), *wammes* (wambuis).

De samenstellingen zijn hoofdzakelijk: zelfst. naamwoorden, bijvoegl. naamwoorden, telwoorden, werkwoorden en bijwoorden.

1. Bij de zelfst. naamwoorden is het bepalend deel:

a. een zelfst. naamwoord: *huisdeur*, *pennehouder*, *watermolen*;

b. een bijv. naamwoord: *grootvader*, *kleingeld*, *hoogeschool*;

c. een telwoord: *eendracht*, *tweestrijd*, *drievoet*, *vierhoek*;

d. een werkwoord: *speelplaats*, *slaapkamer*, *rustbank*;

e. een partikel: *bovenkamer*, *afdak*, *tusschenruimte*, *najaar*, *opgeld*.

Hosted by Google

Opmerking. De samengestelde zelfst. naamwoorden kunnen gevoeglijk in twee hoofdsoorten verdeeld worden, gelijk in § 63 bij 't geslacht der samengestelde woorden reeds is opgemerkt. Bij die der eerste soort kan 't bepaalde woord in zijne gewone beteekenis gedacht worden, als: huis*deur*, slag*veld*, water*molen*, werk*tuig*, stoom*werktuig* enz. De samenstelling in haar geheel genomen, noemt eene soort of ondersoort van hetgeen 't bepaalde deel uitdrukt, als: *deur-* huis*deur*, kamer*deur*, stal*deur*, kast*deur* enz., d. i. eene deur, die enz.

Bij de andere soort is dat niet het geval; b. v. een *vierhoek* is geen *hoek*, dus geen soort van hoek, maar eene figuur, die vier hoeken heeft; een *brekebeen*, *pikbroek* is geen soort van *been*, *broek*, eene *babbelkous* geen soort van *kous;* vergel. § 63.

2. Bij de bijvoegl. naamwoorden is het eerste lid:

a. een zelfst. naamwoord: *ijzersterk*, *goudgeel*, *ijskoud*, *moedvol*, *liefderijk*, *godewelgevallig;*

Opmerking. Aan *ijzersterk*, *goudgeel*, *ijskoud* ligt eene vergelijking tot grondslag: *sterk als ijzer* enz.; *liefderijk* beteekent *rijk aan liefde*, *godewelgevallig* beteekent *welgevallig aan God.* Buiten samenstelling komen hier de omschrijvende deelen voor met het voorzetsel *aan.* Zoodanige samenstellingen, waarbij een ander voorzetsel dan *aan* in de samenstelling wordt opgesloten, als: *bloedbevlekt* (d. i. met bloed bevlekt), *goudbekranst* (d. i. met goud bekranst) enz. worden als germanismen afgekeurd; zie § 172.

b. een bijvoegl. naamwoord: *zwartbont*, *lichtgrijs*, *doofstom*, *doodarm;* — en met een deelwoord als tweede lid: *doodgeboren*, *blindgeboren*, *jongstleden* (voor *jongstverleden*, en *lijden* = gaan).

c. een voornaamwoord, nl. *des* (oude 2e nv., § 119, Opm.) in *deskundig;*

d. een telwoord, n.l. in *driedik;*

e. een werkwoord: *lezenswaardig*, *prijzenswaard;*

f. een partikel, doorgaans met graadbepalende beteekenis: *overgroot*, *inzoet*, *doorkoud*, *welzalig*, *volzalig*, *aloud*, — *buitengewoon*, *overalomtegenwoordig.*

3. Bij de werkwoorden is 't bepalend deel:

a. een zelfst. naamwoord: *huishouden*, *raadplegen;*

b. een bijvoegl. naamwoord: *goedkeuren*, *wijsmaken*, *grootspreken*, *gevangennemen;*

c. een werkwoord: *spelevaren*, *liefkoozen*, *klapwieken;*

d. een partikel: *innemen*, *uitzien*, *onderhouden*, *voorlezen*, *achteruitloopen*, *rondzwerven*, *aaneenschakelen.*

4. Samengestelde voornaamw. zijn: *dezulke*, *degene*,

Hosted by Google

diegene, *hetwelk*, *dezelfde*, *dergelijke*, *elkander*, *iemand*, *niemand* enz.

5. Samengestelde telwoorden zijn de met *tien*, *honderd*, *half*, *dubbel* gevormde, als: *achttien*, *achthonderd*, *derdehalf*, *driedubbel*, alsmede de herhalingsgetallen op *-maal* en *-werf*.

6. De partikels zijn ook menigvuldig samengegesteld, als: *grootendeels*, *binnenslands*, *onderweg*, *voorzeker*, *bergaf*, *linksom*, *bovenop*; *bezijden*, *ingevolge*, (uit *bij* en *zijde*), *tegenover*, *rondom*; *zoodat*, *nadat*, *doordien*, *indien*, *teneinde*, *hoezeer*, *hoewel*, enz.

169. In sommige gevallen wordt de samenstelling door afleiding bewerkt, d. i. twee of meer op zich zelve staande woorden worden door middel van een achtervoegsel van afleiding één woord, als:

-er in: *broodbakker* (van *brood bakken*), *menschenhater*, *brievenbesteller*, *dierenplager* enz.;

-ster in: *brievenbestelster*, *turftonster*, *straatveegster*, *waterdraagster* enz.;

-ig in: *driestemmig*, *tiendeelig*, *twaalfhoekig*, *gelijkvormig*, *stijfhoofdig*, *hardnekkig*, *goedhartig* enz.;

-ing in: *inachtneming*, *tegemoetkoming*, *teleurstelling*, *instandhouding*, *inhechtenisneming* enz.; ook de als zelfst. naamwoorden gebruikte infinitieven, als: *het inachtnemen*, *het tegemoetkomen*, *het teleurstellen* enz.;

-sch in: *anderdaagsch*, *vierdaagsch*, *grootscheepsch*, *ondermaansch*, *ouderwetsch*, *nieuwmodisch* enz.

-s, namelijk de bijwoordelijke *s*, in: *bijtijds*, *intijds*, *terloops*, *tersluiks*, *tevergeefs*, *omstreeks* enz.

Bijkans (van *bij* en *kant*) en *dikwijls* (van *dik* = veel en *wijl*) behooren ook hiertoe.

-ge- in: *snelgewiekt* (van *snel* en *wiek*), voorzien van snelle wieken, *witgedast* enz.; *platboomd* staat voor *platgebodemd*.

Opmerking. Van bovenbedoelde door afleiding gevormde samenstellingen dienen wel onderscheiden te worden de van samenstellingen afgeleide woorden, als: *vooruitbetaling*, *huishouding*, *kwijtschelding*, *kwakzalver*, die van reeds bestaande samenstellingen gevormd zijn: *vooruitbetalen*, *huishouden*, *kwijtschelden*, *kwakzalven*.

Hosted by Google

170. Er zijn gevallen, waarin woorden volgens hunne beteekenis eene samenstelling vormen, maar 't aaneenschrijven dier woorden een te vreemden vorm zou opleveren of de duidelijkheid zou schaden; in dat geval bezigt men tusschen de beide woorden een koppelteeken (-), en wel in de volgende gevallen:

1) Wanneer de naam van een land of eene stad, of een daarvan gevormd bijv. naamwoord, voorkomt als de plaats van afkomst van een product, als: *Portorico-tabak*, *Cayenne-peper*, *Havanna-cigaren*, *Berlijnsch-blauw*, *Friesch-groen* enz.

2) Wanneer de eigennamen van landen, steden enz. een bijv. naamwoord of bijwoord tot omschrijvend deel hebben, als: *Noord-Holland*, *Zuid-Amerika*, *Nieuw-Amsterdam*, *Groot-Brittanje*, *Oost-Friesland* enz.

De hiervan gevormde bijv. naamwoorden worden nogtans aaneengeschreven: *Noordhollandsch*, *Oostfriesch*, *Westindisch* enz.; insgelijks de eigennamen, waarvan het tweede lid een gemeen zelfst. naamwoord is, als: *Oostergoo*, *Westerkwartier*, *Oostzee*, *Juragebergte*, *Berenmeer*.

In *Engelsch-Amerikaansch*, *Medo-Perzisch*, *Indo-Germaansch* en dergelijke vervangt het koppelteeken 't voegwoord *en*.

3) Wanneer in titels 't eene lid een bastaardwoord is, of beide leden bastaardwoorden zijn, als: *raad-pensionaris*, *grootmeester-nationaal*, *ontvanger-generaal*, *Staten-Generaal*, *adjunct-commies*, *procureur-generaal* enz.

4) Wanneer 't eerste lid der samenstelling eene bepaling bij zich heeft, die niet op de geheele samenstelling betrekking heeft, als: *bolvormige-driehoeksmeting*, *dolle-hondsbeet*, *oude-mannenhuis*, *oude-wijventaal*, *Sint-Pauluskerk* of *St.-Pauluskerk*, *Mijns-Heerenland*, *'s-Gravenhage*, *'s-Hertogenbosch*.

5) In: *vergeet-mij-nietje*, *kruidje-roer-mij-niet*, en dergelijke lange ongewone verbindingen.

Hosted by Google

VII. *Woorden van vreemden oorsprong. Verouderde woorden. Gewestelijke woorden. Barbarismen.*

171. Onder de woorden, waarvan we ons dagelijks bij 't spreken en schrijven bedienen, zijn er vele, die aan andere talen ontleend zijn. Doorgaans brengt men de woorden van vreemden oorsprong tot drie klassen:

1) De eerste klasse omvat de zoodanige, die in vorm en uitspraak, in alle opzichten, geheel Nederlandsch zijn geworden. 't Aantal woorden dezer klasse is zeer groot. De volgende behooren er toe: *aas*, *ark*, *beest*, *beurs*, *bijbel*, *boei*, *bres*, *brief*, *bul* (open brief), *dom* (*in* domkerk), *duivel*, *engel*, *fakkel*, *feest*, *fijn*, *fraai* enz., terwijl we de volgende nog noemen met het oog op § 175, 4) en § 177, 4): *deken*, *keten*, *kevie*, *kroon*, *kroot*, *lelie*, *menie*, *mode*, *neger*, *olie*, *peper*, *pool*, *regel*, *tegel*, *toon*, *toren*, *troon*, *zegen*, *zemel*.

2) Tot de tweede klasse behooren dezulke, welke onveranderd uit eene vreemde taal zijn overgenomen; het zijn deels woorden, die tot eenig vak van kunst of wetenschap behooren en doorgaans *kunsttermen* of *kunstwoorden*, ook wel *technische benamingen* heeten, als: *grammatica*, *physica*, *praesens*, *praeteritum*, *parenthesis*, *modus*, *azimuth*, *zenith*, *parallelogram*, *bruto*, *netto*, *agio*, *whist*, *carambole* enz.; deels woorden van den dag, waartoe ook te brengen zijn benamingen van nieuwigheden in kleedingstoffen, huissieraden enz. Somtijds gaan zij in de taal des volks over, maar worden daarbij veelal zoodanig misvormd, dat ze nauwelijks te herkennen zijn. Men denke slechts aan: *point d'honneur*, *chambercloak*, *everlasting*, *porte-brisée*.

Van de technische benamingen kan niet altijd gezegd worden, dat ze geheel den vreemden vorm hebben behouden. Er zijn er, die door langdurig gebruik in onze taal, min of meer een Nederlandschen vorm hebben aangenomen.

3) De woorden der derde klasse hebben in de uitspraak (klemtoon) en ook in den vorm geringere of

Hosted by Google

grootere wijzigingen ondergaan, maar dragen nog altijd uiterlijke kenmerken hunner vreemde afkomst. Ze houden het midden tusschen de beide andere klassen en zijn de eigenlijke *bastaardwoorden*. De veranderingen, die ze in hunnen vorm ondergaan hebben, bepalen zich doorgaans tot het einde des woords.

Tot deze klasse behooren o. a.: *absorbeeren*, *accoord*, *actief*, *advies*, *advokaat*, *commissaris*, *concert*, *dioconie*, *dokter*, *grenadier*, *hypotheek*, *infaam*, *inventaris*, *legitiem*, *litterator*, *litteratuur*, *misanthroop*, *officier*, *philosoof*, *seizoen*, *sergeant*, *telegraaf*, *vacantie*, *vacatie* enz.; ook de vreemde woorden, die een Nederlandschen uitgang aannemen, moeten hiertoe gerekend worden, als: *cadeautje*, *crediteuren*, *epauletten*, *invectiven* enz.

't Spreekt wel vanzelf, dat bij de zeer vele verwante vormen, die verwante talen (b. v. 't Nederlandsch, 't Hoogduitsch en 't Engelsch) van *oudsher* hebben, geen sprake kan zijn van vreemden, maar wel van gemeenschappelijken oorsprong; b.v. *vader*, Hd. *Vater*, Eng. *father*; *moeder*, Hd. *mutter*, Eng. *mother*; wel bij woorden, die *later* ontstonden en overgenomen werden, als: Eng. *rail* (spoorstaaf), bief, biefstuk, (uit beefsteak).

172. In de geschriften van vroegeren tijd vindt men vele woorden en woordschikkingen, die geheel in onbruik geraakt en door andere vervangen zijn. Zoodanige woorden heeten *verouderde* (*archaïsmen*). Sommige er van zijn hier en daar in gebruik gebleven. Zoo zijn in Zuid-Nederland nog vele woorden en woordschikkingen gangbaar, die den Noord-Nederlanders vreemd toeschijnen en toch van echt Nederlandschen oorsprong zijn, als: *plichtig* voor *schuldig* en ook *onplichtig*; *van langerhand* (allengs), *kuischen* (schoonmaken), *schaverdein* (schaats), zoo ook 't werkwoord *schaverdeinen* (van *schaven* en *deinen* = *golven*). 't Nederlandsch heeft *plichtig* nog in *medeplichtig*. Van vele woorden moet het een wezenlijk verlies heeten, dat ze in onbruik geraakt zijn.

Gewestelijke woorden (*provincialismen*) zijn woorden of uitdrukkingen, die slechts in een klein gedeelte des lands of wel in eene enkele plaats in zwang zijn.

Hosted by Google

Van tijd tot tijd worden woorden ingevoerd, die, ofschoon ze 't voorkomen hebben van echt inheemsch te zijn, in afleiding of samenstelling met den aard onzer taal in strijd zijn; zoodanig zijn: *goudbekranst*, *werkvatbaar* (zie § 168, 2, Opm.), *benutten*, *daarstellen*, *eigendommelijkheid*, *volksdommelijkheid*, *onderhavig* enz. Zijn zoodanige woorden navolgingen van woorden uit andere talen, b. v. de Hoogduitsche, Fransche, Engelsche, Latijnsche enz., dan heet men ze germanismen, gallicismen, anglicismen, latinismen enz., of in 't algemeen, barbarismen. Voor zooverre ze door hedendaagsche schrijvers of vertalers gevormd werden, heeten ze *neologismen* of *nieuwgesmede woorden*. Zoodanig een is *voorradig*. Men zou kunnen zeggen: *een voorradig koopman*, maar *eene voorradige koopwaar* is onzin; vergel. *-ig* achter een zelfst. naamwoord, § 162.

VIII. *De beteekenis der woorden.*

173. Door de beteekenis van een woord verstaat men datgene, wat men bij 't uitspreken of hooren van dat woord zich voor den geest stelt, d. i. datgene, waarvoor het de aangenomen hoorbare vorm is (vergel. § 1 en § 4). De meeste woorden hebben meer dan éene beteekenis; sommige hebben zelfs vele beteekenissen. Het is van belang, de verschillende beteekenissen van een woord in 't oog te vatten en in zinnen aan te wijzen. Hier volgen eenige voorbeelden.

Arm. Concreet zelfst. naamwoord en stamwoord. Beteekenis: 1) het lichaamsdeel: *Ik greep hem bij den arm;* 2) wat de gedaante heeft van een' arm, d. i. wat zich als deze van de hoofdmassa scheidt: *een rivierarm*, *de armen van eene gaskroon;* 3) wat dienst doet als een arm, b. v. om te dragen, op te lichten enz.: *de armen van een' evenaar*, *hefboomsarmen;* 4) voor *macht*, *hulp*, *bijstand*, *bescherming: de sterke arm der politie*, *hij leende ons zijnen arm* enz.

Hosted by Google

Elk woord heeft zijne grondbeteekenis, waaruit alle andere beteekenissen van dat woord zich ontwikkelen. Bij *arm* is 't duidelijk, welke beteekenis de eerste is, welke beteekenissen daaruit ontstaan zijn of de latere zijn. Dit is niet altijd zoo gemakkelijk in te zien.

Kam. Concreet zelfst. naamwoord en stamwoord. Beteekenis: 1) het bovenste uitstekende deel van iets: *de kam van een' haan, van een' helm.* De kam van een' haan enz. is een gekorven uitwas; aan dat uitstekende en gekorvene beantwoordt eene tweede beteekenis: 2) de tanden of korte staven aan den buitenkant der raderen heeten *kammen*; vandaar *kamrad;* hiermede komt overeen in vorm: 3) 't werktuig, de kam, om de haren te schikken of te reinigen; dergelijke werktuigen tot andere doeleinden heeten in 't algemeen kammen: b. v. om wol te reinigen; een weverskam om te scheren; de uitstekende toppen der bergen komen in vorm overeen met een' kam: een bergkam. Vele uitdrukkingen zijn aan bovenstaande beteekenissen ontleend: 1) den kam opsteken (voor: *moedig zijn*); een rooden kam hebben (voor: *boos zijn*); iemand in den kam zitten (voor: *hem vinnig bestrijden*); 3) allen over denzelfden kam scheren (voor: *gelijk behandelen*).

Wandeling. Abstract en concreet zelfst. naamwoord, afgeleid. Om de beteekenis te bepalen, dienen we te letten op de beteekenis van 't grondwoord *wandelen*, een frequentatief van *wenden*, en op de verandering, welke de uitgang *ing* 't grondwoord doet ondergaan; vergelijk daartoe § 161, *b*: *Ik vergezel u op de wandeling*, d. i. *bij 't wandelen; Bij N. heeft men mooie wandelingen*, d. i. *wandelplaatsen;* zie over den overgang van de abstracte beteekenis in de concrete § 161, de Opmerkingen.

Uit bovenstaande voorbeelden blijkt, dat een woord bij de eerste beteekenis, eene tweede, soms eene derde, vierde enz. kan hebben. De eene beteekenis is dan op grond van overeenkomst of betrekking uit de andere afgeleid. Die eerste beteekenis is de eigenlijke; maar voor zooverre ook de tweede, derde enz., in 't algemeen de afgeleide of overgedragen beteekenis de naam voor een begrip is geworden, heet ze ook eigenlijk; b. v. van *oog* is de eerste beteekenis: *ge-*

Hosted by Google

zichtszintuig; maar 't woord wordt bij overdracht ook gebruikt voor de opening in de naald: *'t oog der naald*, en van den dobbelsteen; in de beide laatste gevallen is de overgedragen beteekenis eene eigenlijke, eene gewone geworden. De benoeming is wel bij overdracht geschied, maar *oog* is ook voor *'t oog* van de naald en voor de *oogen* van den dobbelsteen de blijvende, de gewone, de eigene benaming geworden. Waar dit laatste niet het geval is, nl. waar een woord niet is de eigenlijke benaming, maar slechts op grond van overeenkomst of betrekking, voor een begrip gebruikt wordt, heet de beteekenis van dat woord *figuurlijk*. B.v.: *vuur* voor *ijver*, *hart* voor *moed* of *liefde*, *arm* voor *macht*, *hoofd* voor *verstand*, *aan 't roer zitten* voor *besturen*; *de zuil van den staat* voor *steun van den staat*, *de Hemel beware u* voor *God beware u*, *Tollens lezen* voor *Tollens' gedichten lezen*, *recht door zee gaan* voor *rechtvaardig handelen*, *den kam opsteken*, *iemand in den kam zitten*, *allen over denzelfden kam scheren* zijn figuurlijk gebruikt. Zeer vele figuurlijke uitdrukkingen in onze taal zijn ontleend aan bedrijven en hanteeringen, inzonderheid aan zeevaart en visscherij.

Er zijn woorden, die in beteekenis overeenkomen, zoodanig, dat ze als wijzigingen van een zelfde begrip kunnen beschouwd worden; men noemt ze daarom *zinverwante woorden* of *synoniemen*. Zoodanige zijn b. v.: *arm*, *armoedig*, *behoeftig*, *nooddruftig*, die alle aan *gebrek* doen denken; *aanfokken*, *aankweeken*, *opvoeden*; *baat*, *nut*, *voordeel*; *eenvoudig*, *dom*, *onwetend*, *onkundig*; *geluk*, *heil*, *voorspoed*, *zegen*.

Andere woorden komen geheel in vorm overeen, en heeten daarom *gelijkgeschreven woorden* of *homoniemen*, als: *bal* (danspartij) en *bal* (*kogelvormig lichaam*), of ze zijn bijna gelijk in vorm en daarbij gelijkluidend, en heeten dan *paroniemen*, als: *weken* en *weeken*, *koper* en *kooper*, *veilen* en *vijlen*, *nog* en *noch*, *mild* en *milt*, *hard* en *hart*.

Hosted by Google

HERHALING.

Wat verstaat men door woordvorming? Toon het verschil aan tusschen woordvorming en woordbuiging. Welke zijn de middelen ter vorming van woorden uit bestaande? Wat noemt men kennelijke, wat verholen afleiding en samenstelling? (§ 53, Opm.) Wat is noodig om de beteekenis te kennen van een afgeleid of samengesteld woord? Voorbeelden.

De afleiding door klankverwisseling (§ 53 en § 128,3) heet ook rechtstreeksche, de afleiding door voor- en achtervoegsels middellijke; waarom?

Welke zijn de achtervoegsels ter vorming van concrete zelfst. naamwoorden en wel: *a.* van namen van *mannelijke personen en dieren*, *b.* van *vrouwelijke personen en dieren* *c.* van *werktuigen*, *d.* van *boomen*, *e.* van *'t voortgebrachte eener werking*; *f.* ter vorming van *verkleinwoorden*, en *g.* van *verzamelwoorden*. Geef voorbeelden van woorden, met die achtervoegsels gevormd, en verklaar hunne beteekenis.

Welke zijn de achtervoegsels ter vorming van abstracte zelfst. naamw. en wel; *a.* van namen van *hoedanigheden*, *b.* van *werkingen*, en *c.* van *toestanden*, geef voorbeelden als bij de concrete en verklaar ze insgelijks.

De abstracte beteekenis van een afgeleid woord gaat soms in eene concrete over; geef daarvan voorbeelden. Verklaar naar vorm en beteekenis de volgende woorden: dronkaard, dwingeland, wandelaar, Arabier, Calvinist, zanger, weduwnaar, doffer, kater, schepeling, vreemdeling, tweeling, boeteling, balling, nieteling, stommerik, hoorderes, boerin, berin, weldoenster, snuiter, hevel, rozelaar, huisje, stoeltje, koeltje, papaatje, moedertje, oudje, aannemertje, plantage, menschheid, groente, geboomte; — goedheid, vroolijkheid, warmte, verhuizing vernedering, vrijheid, blijheid, dronkenschap, slavernij.

Doe het ook van: hoogte en hoogheid; laagte en laagheid; koude en koudheid; christendom en christenheid; het priesterschap en de priesterschap; goedheid en goedheden; nieuwigheden; storing en stoornis; begraving en begrafenis; bekommering en bekommernis; vuilheid, vuiligheid en vuilnis; kleeding en kleedij; rijkheid en rijkdom; vrijdom en vrijheid; duisterheid en duisternis; stellage, zoldering, stalling, woning, wandeling, vergadering, heiligdom, voogdij, koopvaardij.

Vorming van bijvoegl. naamwoorden door achtervoegsels. Van welke woorden worden ze gevormd, en door middel van welke achtervoegsels? Voorbeelden met verklaring van de beteekenis.

Vorming van werkwoorden door middel van achtervoegsels. Welke zijn die achtervoegsels? Voorbeelden van afgeleide werkwoorden en verklaring er van naar vorm en beteekenis. Wat zijn naamwoordelijke werkwoorden of denominatieven? Hoe kunnen ze onderscheiden worden? Verklaar de beteekenis van: ploegen, planten, verven, tafelen, witten, slechten, warmen, zuiveren, rotten, steenigen.

Wat noemt men werkwoorden van herhaling of frequentatieven. Verklaar de beteekenis van: klapperen, mengelen, stotteren, wentelen, wandelen, bibberen. Is *tafelen* een frequentatief? *Vernederen*, *Kruimelen?* *Nestelen?* *Knibbelen?* *Veranderen?*

Wat zijn oorzakelijke werkwoorden of causatieven? (§ 128, 3.). Ze zijn afgeleid van den onvolm. verleden tijd van hun grondwoord. Tot welke soort van afleiding behooren ze?

Hosted by Google

Er zijn eenige werkwoorden afgeleid van telwoorden en partikels. Voorbeelden.

Vorming van bijwoorden door achtervoegsels. Van welke woorden worden ze gevormd en door middel van welke achtervoegsels? Voorbeelden.

Afleiding door voorvoegsels. Welk verschil is er tusschen voorvoegels en partikels? Waarom is *ontdoen* eene afleiding, *voordoen* eene samenstelling? Welke voorvoegsels van afleiding dienen ter vorming van zelfst. en bijvoegl. naamwoorden? Welke ter vorming van werkwoorden? Geef voorbeelden en verklaar de beteekenis der voorvoegsels.

Wat verstaat men door samenstelling? Wanneer heet ze kennelijke? Wanneer verholen? Hoe heeten de leden der samenstelling? Zijn de leden der samenstelling altijd stamwoorden? (Vergel. § 53.). Geef voorbeelden van samengestelde zelfst. naamwoorden, bijv. naamwoorden, telwoorden, werkwoorden en bijwoorden. Welk rededeel kan in ieder dier gevallen 't omschrijvend deel zijn? En 't omschreven deel?

Somtijds wordt de samenstelling door afleiding bewerkt; geef daarvan voorbeelden.

Waartoe dient het koppelteeken? In welke gevallen wordt het gebruikt?

Wat noemt men woorden van vreemden oorsprong? In welke klassen worden ze doorgaans onderscheiden? Voorbeelden. Wat zijn verouderde woorden? Wat neologismen? Wat barbarismen? Geef van iedere klasse voorbeelden.

Wat verstaat men door de beteekenis van een woord? Hoe is het te verklaren, dat een woord dikwerf meer dan eene beteekenis heeft?

Wat verstaat men door de eigenlijke, wat door de figuurlijke beteekenis van een woord? Voorbeelden van figuurlijk gebruikte woorden en uitdrukkingen.

Verklaar onderstaande woorden naar vorm en beteekenis:

Adeldom, belasting, boschage, brouwerij, brouwsel, dienstmeisje, dobbelspel, dwaasheid, erfenis, geraamte, geraas, heugel, koningschap, ondiepte, plooister, schildwacht, schouwtooneel, stoffer, teekening, vleeschhouwer, voerman, vorstendom, vrijheid en vrijdom, wasdom.

Aanslag, brandstof, gedenkstuk, haarklooverij, letterziften, maaksel, brievenpost, brievenposterij, duivenpost, vierhoek, kousenwever, zijdenkousenwever.

Aandachtig, achteloos, aanzienlijk, boertig, grappig, doenlijk, aandoenlijk, dagelijksch, hondsch, hulpeloos; geestig, geestelijk en geestrijk; lichtzinnig en losbandig; langdurig en kortstondig; IJslandsch, hemelsch, wettisch, onberaden, opzichtelijk, ettelijk, evenredig; katoenen, glazen, linnen, lakensch; onmetelijk en onmeetbaar; verkieslijk en verkiesbaar; buigbaar en buigzaam; eerlijk, eerbaar, eerzaam; kinderlijk, kinderachtig, kindsch; zeldzaam (bnw.) en zelden (bijw.); zedig en zedelijk; levend en levendig; scherpziend en scherpzinnig; eindig (bnw.) en eindelijk (bijw.); kort en kortelijk; groot, grootsch en grootelijks; uitvoerig; omdat, opdat, zoodat, doordat, voordat, nadat; indien en doordien.

Aanbidden, afbeelden; aanzien, bezien, doorzien, voorzien, uitzien, ontzien, zich verzien; begraven en bijzetten (van lijken); benauwen en beangstigen; planten en beplanten; ploegen, beploegen, omploegen; bevriezen; bemantelen en verbloemen; bespreken, verspreken, toespreken,

Hosted by Google

aanspreken, naspreken, uitspreken, afspreken; verjongen en verouderen; vergoeden en verbeteren; witten, drenken, stotteren, reinigen; krabben, krabbelen, bekrabbelen; hanteeren, bruineeren; liefkoozen, hassebassen, misgrijpen; ontkennen, ontslapen, ontspringen; overkómen, óverkomen, overlijden; plukharen, stampvoeten, reikhalzen, verlangen, haken; tegenkomen; uitbreiden, uitweiden, verwijden; verontrusten, bedijken, voorkómen, vóorkomen; wandelen, wentelen, bedelen, bibberen.

Broodbakker, witgedast; dikwijls, dikwerf, dikmaals; ondermaansch; hardnekkig, halsstarrig, stijfhoofdig, stijfzinnig.

Maak eenvoudige of samengestelde zinnen, waarin de navolgende synoniemen voorkomen, zoodanig dat de beteekenis der woorden voldoende uit de zinnen blijkt.

Arm, behoeftig, nooddruftig. Weg, straat en pad. Hardnekkig, stijfhoofdig, stijfzinnig. Lichtzinnig, losbandig. Aankweeken, aanfokken, opvoeden. Aansprakelijk en verantwoordelijk. Angst, schrik, vrees, onrust. Fier, verwaand, hoogmoedig.

Zoek zinverwanten bij de volgende woorden: woning, geluk, ongeluk, twist, hopen, ophoopen, dom, verheerlijken, roepen, uitbreiden, kamer, onbeleefd, woest, gedachte, belofte, effen, rijk, ongelukkig, tevreden, woord, liefde, wraak, vaderland, deur, gracht, rivier, strand, broos, zacht.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

DE SPELLING.

1. *Grondregels voor 't gebruik der schriftteekens.*

174. Spelling heet het deel der spraakleer, dat de regels bevat, die bij 't schrijven de keuze der letterteekens moeten bepalen.

De grondslag, waarop onze spelling berust, is de uitspraak, n.l. de *beschaafde* en *zuivere uitspraak*. Deze evenwel kan niet altijd beslissen; want

1°. worden de in § 51 reeds vermelde *zachte* medeklinkers aan 't einde van eene lettergreep (dus als slotmedeklinkers), òf alleen òf in vereeniging met andere medeklinkers voorkomende, steeds scherp uitgesproken; b. v.: *hoed, onverhoeds, heb, dag*, welke uitgesproken worden: *hoet, onverhoets, hep, dach;* terwijl soms hetzelfde plaats heeft aan 't begin der woorden;

Hosted by Google

b. v.: *vijftig*, *zestig*, *zeventig*, *zamen*, welke uitgesproken worden: *fijftig*, *sestig*, *seventig*, *samen*. Schreef men nu deze en meer andere woorden overeenkomstig de uitspraak, dan zou een en hetzelfde woord niet altijd dezelfde spelling hebben. Zoo zou men overeenkomstig de uitspraak schrijven: *hoet*, *hoeden*; *hep*, *hept*, *hebben*; *behoetsaam*, *behoeden*; *zes*, *zestien*, *sestig*; *vangen*, maar *ontfangen*; *zien*, maar *ontsien*; *hoovdeel* (niet *hoofddeel*), *dansaal* (niet *danszaal*), *platfoet* (niet *platvoet*), *outoom* (niet *oudoom*), *poddeksel*, (niet *potdeksel*). Zoodanige ongelijkvormige schrijfwijze zou tot groote onduidelijkheid leiden Daarom geldt als regel, om *een en hetzelfde woord*, *voor zooverre de buiging dit toelaat*, *steeds met dezelfde letters te schrijven*, *hetzij het als stamwoord*, *of in eene afleiding of samenstelling voorkomt*.

2°. Er zijn klanken, die door meer dan één letterteeken worden voorgesteld, n.l. *é* en *ee* (b. v. in: *weken* en *weeken*), *ó* en *oo* (b. v. in: *vogel* en *koopen*), *ei* en *ij* (b. v. in: *veilen* en *vijlen*). De uitspraak kan dus hier niet beslissen, wel de oudere vorm der woorden of de afleiding. Vandaar een derde hoofdregel, n.l. die der *afleiding*, d. i. *om bij de spelling den ouderen vorm van een woord* of *de afleiding te raadplegen*, *waar de uitspraak niet beslist*.

Waar de drie vermelde hoofd- of grondregels: 1. *de regel der uitspraak*, 2. *die der gelijkvormigheid*, 3. *die der afleiding*, niet kunnen beslissen, gelden nog als hoofdregels: 4. *de regel der analogie*, d. i. dezelfde schrijfwijze in gelijke gevallen; b. v. *dorpsschool*, omdat men schrijft *dorpskerk* en *dorpsherberg*, *sergeantsstrepen*, omdat men zegt *sergeantsuniform*; en 5. *de regel der welluidendheid*.

Op bovenstaande hoofd- of grondregels, die voor alle woorden gelden, berusten de bijzondere spelregels, d. i. de regels voor bijzondere gevallen.

2. *'t Gebruik der enkele en dubbele klinkers.*

175. De onvolkomen klinkers, de heldere klin-

Hosted by Google

kers *ie*, *eu*, *oe* en de tweeklanken worden nooit verdubbeld.

Zie de voorb. van § 50 en aldaar ook over de onderscheiding der klinkers.

Zie over de verdubbeling en wijziging van den slotmedeklinker § 75, 2) en 3) en § 141, 2) en 4.

Waar vóor de *ch* de verdubbeling is nagelaten, zie § 141, 2) Uitzondering, moet de lettergreep als gesloten beschouwd worden.

De heldere *a*, *e*, *o* en *u* worden in gesloten lettergrepen altijd verdubbeld, met uitzondering van de *u* vóor de *w*; b.v.: *baar*, *beer*, *boor*, *buur*; *ruw*.

In opene lettergrepen worden *a* en *u* nooit verdubbeld; b. v.: *dagen*, *muren*; de heldere *e*'s en *o*'s worden in opene lettergrepen verschillend geschreven, n.l. de zachte worden enkel en de scherpe dubbel geschreven; b. v.: *weken*, *weeken*, *koper*, *kooper*.

Opmerkingen. De regels voor 't schrijven der zachte en scherpe heldere *e*'s en *o*'s, alsmede die voor *ei* en *ij* berusten geheel op de afleiding. Deze, thans gelijkluidende, klanken (*é* en *ee*, *ó*, en *oo*, *ei* en *ij*) zijn van verschillenden oorsprong en werden vroeger door de uitspraak onderscheiden, gelijk dit nog 't geval is in sommige streken. De gewestelijke uitspraak is te beschouwen als eene achtergebleven uitspraak, en als zoodanig is ze een middel om de bovengenoemde gelijkluidende klanken te onderscheiden. Zoo luidt in 't Groninger dialekt de scherpe heldere *e* als *ai* elders bijna als *ie*, in de noordelijke provinciën de *ij* overal als *ie*. Ook de verwante talen, met name 't Hoogduitsch en 't Engelsch, geven hem, welke die talen kent, dikwerf een middel om te weten, welke van de gelijkluidende klanken in deze en die woorden moeten geschreven worden. Zoo komt de Hoogduitsche *au* en de Engelsche *ea* overeen met onze scherpe heldere *oo* in dezelfde woorden, als: *Baum*, *laufen*, *kaufen* en *boom*, *loopen*, *koopen*; *bread*, *stream*, *great* en *brood*, *stroom*, *groot*.

a. Regels voor 't gebruik van de zachte en scherpe heldere e.

176. De heldere *e* is zacht:

1. In alle opene lettergrepen van sterke werkwoorden; b. v.: *geven*, *meten*, *wegen*; *wij leden*, *streden*, *vermeden*; *gelegen*, *gestreden*, *geslepen*. Ook de werkwoorden, die vroeger sterk waren, volgen dezen regel; zie § 142, 1.

Uitzondering maakt het w.w. *heeten* (genoemd worden).

2. In woorden, die van sterke werkwoorden zijn

Hosted by Google

afgeleid, die niet vervoegd worden als *bijten*; b. v.: *beweging*, *opnemer*, *dreef*, nv. *dreven* (van *drijven*) *greep*, mv. *grepen* (van *grijpen*), *heler* (van *helen*), *schedel* (van *scheiden*), *schepen* (van *scheppen*), *schrede* (van *schrijden*), *reet*, mv. *reten* (van *rijten*), *stekel*, *trede*, *spleet*, mv. *spleten* (van *splijten*).

De woorden afgeleid van sterke werkw., die als *bijten* vervoegd worden, hebben deels de zachte, deels de scherpe heldere *e*. Scherp is ze in: *deeg*, mv. *deegen* (van *dijgen*), *bleeken* (van *blijken*), *zweemen* (van *zwijmen*).

3. In woorden, waarnaast verwante vormen bestaan: in welke *a*, *i*, *eu* of de onvolkomen *e* voorkomt; b. v., *edel* — *adel*, *degen* — *dagge*, *dwepen* — oudt. *dwapen-vegen* — *vagen*; *geleding* — *lid*, *schepen* — *schip*, *sple*, *ten* — *split*, *zetel* — *zit*, *zeven* — *ziften*; *lenen* — *leunen*, *peluw* — *peuluw*, *spelen* — *speulen*, *stenen* — *steunen*, *zeven* — *zeuven*; *belegeren* — *beleg*, *bevelen* — *bevel*, *deken* — *dekken*, *leken* — *lekken*, *lepel* — *leppen*, *treden* — *tred*, *venen* — *ven*, *wegen* — *weg*.

Uitzonderingen zijn: *heete* — *hitte*, *leelijk* — *lillijk*.

4. Insgelijks in de in § 171 bedoelde vreemde woorden, slechts met uitzondering van *leek*, *leeken* en *thee*, *theeën*.

5. In alle woorden waarin de heldere *e* afwisselt: 1) met eene onvolkomen *e*, met *a*, *i* of *ie* in 't Hoogduitsch; 2) met *a* of *i* in 't Engelsch; 3) met eene onvolkomen *e*, *a* of *i* in 't Friesch.

Voorbeelden. 1) *geel*, *ketel*, *netel*, *schepel*, *veter*, *weder*, *zetel* (Hd. *gelb.*, *kessel*, *nessel*, *scheffel*, *fessel*, *wetter*, *sessel*); *beek*, *menig*, *peet*, *vezel* (Hd. *bach*, *manch*, *pathe*, *fase*); *beet*, *bever*, *egel*, *greep*, *hemel*, *neet*, *reet*, *schemeren*, *slede*, *snede*, *streek*, *weder*, *wemelen*, *zede*, *zeker* (Hd. *biss*, *biber*, *igel*, *griff*, *himmel*, *niss*, *riss*, *schimmern*, *schlitt*, *schnitt*, *strich*, *wider* en *wieder*, *wimmeln*, *sitt*, *sicher*); *deel* (plank en dorschvloer), *gevel*, *neder*, *scheel*, *smeren*, *steel*, *vedel*, *veder*, *vrede*, *wezel*, *zege* (Hd. *diele*, *giebel*, *nieder*, *schielend*, *schmieren*, *stiel*, *fiedel*, *gefieder*, *frieden*, *wiesel*, *sieg*).

2) *ezel*, *kever*, *menig*, *teer* (Eng. *ass*, *chafer*, *many*, *tar*); *krekel*, *lever*, *leven*, *pekel*, *scheen*, *stevig*, *streven*, *streep* (Eng. *cricket*, *liver*, *to live* en *life*, *pickle*, *shin*, *stiff*, *to strive*, *strip* en *stripe*).

3) *ketet*, *lenig*, *week* (Fr. *tsjettel*, *linig*, *wike*).

Uitzonderingen: 1) *Heer* (Hd. *herr*), *leeren* (Hd. *lernen*), *scheef* (Hd. *schief*), *begeeren* (Hd. *begierde*, *begierig*), en *regeeren* (Hd. *regieren*), § 177, 4); 2) *eenig* heeft in 't Engelsch *any* naast zich.

Hosted by Google

177. De heldere *e* is scherp

1. In woorden, naast welke verwante vormen bestaan, in welke de tweeklank *ei* voorkomt, of die in de provincie Groningen met *ai* of *ei* worden uitgesproken; b. v.: *breed — verbreiden, eek — eik, fleemen — vleien, heelen — heilzaam, alreede, gereed* en *reeder — bereiden, scheede — schei, steen — IJselstein; — bleek, deelen, geen, geesel, heet, kweeken, leed*, enz., die met tal van andere in Groningen met *ai, ei* worden uitgesproken. De verwante woorden hebben in 't Hoogduitsch *ai* of *ei*, in 't Engelsch *o* of *oa*.

Uitzondering maakt het achtervoegsel *heden: goedheid, goedheden*.

2. In alle lettergrepen, die door samentrekking uit twee lettergrepen ontstaan zijn, als: *ceel — cedel, kweelen — kwedelen, leeg — ledig, leeman — ledeman, leer — leder, ledder, ladder, leeren — lederen, preeken — prediken, streelen — stregelen, teer — teeder, veel — vedel, veer — veder, onweeren, verweeren, — onwederen, verwederen, zweelen — zwedelen*.

3. In alle opene eenlettergrepige woorden: *kwee, mee, ree, thee, vee, wee, zee*; daarom ook in *(hoe)zee, dee(moedig), ee(ga)* of *ee(gade)*.

Uitzondering maakt het tusschenwerpsel *he!*

4. In de bastaarduitgangen *-eel, -ees* en *-eesch* en *-eeren;* b. v.: *juweelen, Portugeezen, Portugeesche, regeeren*.

Opmerkingen. In *beweren, deren, generen* (onderhouden) *ontberen, verweren, verkeeren, verweren*, (verdedigen), *verweeren* (bederven) *verteren* zoeke men geen bastaarduitgang — *eeren*.

Deemoedig, deesem, beren (verscheurende dieren, muurstutten en heiblokken), *delen* (planken en dorschvloeren), *dwepen, eega, gele, hepen* (hakmessen), *kelen* (in alle beteekenissen), *keeren* (vegen), *sleepen* (transitief), *veeren* (mv. van *veder, veer*) werden vroeger (en soms nog) anders geschreven, weshalve hunne spelling dient in 't oog gevat te worden.

Verschillend worden geschreven: *beren* (hierboven genoemd) en *beeren* (varkens en waterkeeringen), *degen* (wapen) en *deegen* (mw. van *deeg*), *delen* (hierboven genoemd) en *deelen* (gedeelten); *gene* (aanw. vnw.) en *geene* (telw. enz.), *generen* (hierboven genoemd) en *geneeren* (bastaard van 't Fr. gêner), *helen* (verbergen) en *heelen* (genezen), *kweken* (kwaken) en *kweeken* (van planten enz.), *leken* (lekken) en *leeken* (mv. van *leek*), *le-*

Hosted by Google

nen (leunen) en *leenen* (ter leen geven), *neten* (van luizen) en *neeten* of *nieten* (klinknageltjes), *rede*, (toespraak en zielsvermogen), *reden* (oorzaak en verhouding) en *reede* (voor schepen), *slepen* (intransitief) en *sleepen* (transitief), *stenen* (steunen) en *steenen* (mv. van *steen*), *vegen* (vagen, en mv. van *veeg*) en *veege* (bijv. nw.), *veren* (mv. van *veer*, *overtocht*) en *veeren* (mv. van *veder*, *veer*), *verweren* (verdedigen) en *verweeren* (door de lucht of 't weer bederven), *weken* (mv. van *week*) en *weeken* (ww.), *wezen* (ww.) en *weezen* (mv. van *wees*).

b. Regels voor 't gebruik van de zachte en scherpe heldere o.

178. De heldere *o* is zacht:

1. In alle opene lettergrepen van sterke werkwoorden, met uitzondering van *loopen* en *stooten*; b. v. *zij goten*, *kozen*, *kropen*, *vlogen*; *gevroren*, *gezoden*, *gebogen*, *gesloten*; *koopen* is een zwak werkwoord, zie § 144, 1 en is dus geen uitzondering.

2. In woorden, afgeleid van sterke werkwoorden; b. v.: *onverholen*, *onverdroten*, *sprook*, mv. *sproken*, *boog*, mv. *bogen* (van *buigen*) *goot*, mv. *goten* (van *gieten*), *stoken* en *stoker* (van *steken*), *slot*, mv. *sloten* (van *sluiten*), *schotel* (van *schieten*).

Uitzonderingen maken de woorden, afgeleid van *loopen* en *stooten*, en sommige van de werkwoorden met *ie*, *ij* en *ui*, als: *loochenen* (van *liegen*), *schoot* (van *schieten*), *snood* (van *snijden*), *strook* (van *strijken*), *schoof* (van *schuiven*), *sloot*, mv. *slooten* (van *sluiten*), *toogen* (van *tijgen*, *tiegen*), *zoogen* (van *zuigen*).

3. In die woorden, waarin ze met de onvolkomen *o* of met *eu* afwisselt, als: *beloven* — *belofte*, *blozen* — *blos*, *boter* — *botter*, *goden* — *god*, *grove* — *grof*, *knoop* — *knop*, *lozen* — *los*, *oorlogen* — *oorlog*, *schotel* — *schottel*, *drogen* — *dreugen*, *goot* — *geut*, *logen* — *leugen*, *molen* — *meulen*, *schromen* — *schreumen*, *volen* — *veulen*, *zomer* — *zeumer*.

Uitzonderingen zijn: *dooven* — *dof*, *koopen* — *kocht*, *loover* — *lof*, *looze* (ledig) — *los*, *toogen* — *tocht*, *zoogen* — *zog*.

Ten aanzien van de *eu* geldt alleen de Hollandsche tongval, en niet die der noordelijke provinciën, waar men ook hoort: *deuzen* voor *doozen*, *bleu* voor *bloo*, *teuveren* voor *tooveren*, *zeumen* voor *zoomen* enz.

Hosted by Google

4. In de in § 171 bedoelde woorden, met uitzondering van die welke in de vreemde taal *au* hebben, gelijk 't geval is met: *boos*, *koozen*, *kool*, *moor*, *onnoozel*, *poos*, *poover*.

5. In alle woorden, waarin de heldere *o* afwisselt: 1) in 't Hoogd. met *u* of *ü* of de onvolkomen *o* of *ö*; 2) in 't Engelsch met *o*, als: *jood*, *kloof*, *kogel*, *koper*, *spoken*, *spoor*, *stoof*, *over*, *vore* (Hd. *jude*, *kluft*, *kugel*, *kupfer*, *spucken*, *spur*, *stube*, *über*, *furche*); *drogen*, *hopen*, (verwachten), *koker*, *koren*, *spoor*, *voren*, (visch), *vloot* (Hd. *trocknen*, *hoffen*, *kocher*, *sporn*, *forche*, *flotte*).

2) *bodem*, *boren*, *doren*, *hoos*, *hopen* (verwachten), *horen*, *koren*, *oven*, *over*, *pook*, *schoren*, *sloof* (sukkel), *smoken*, *vogel*, *zode* (Eng. *bottom*, *to bore*, *thorn*, *hose*, *to hope*, *horn*, *corn*, *oven*, *over*, *poker*, *to shore sloven*, *to smoke*, *fowl*, *sod*).

179. De heldere *o is* scherp:

1. In samengetrokken lettergrepen, als: *bloo*(*hartig*) — *bloode*, *boom* (in een vat) — *bodem*, *door* (van een ei) — *doder*, *oolijk* — *oodelijk*, *zoo* — *zoode*.

2. In opene eenlettergrepige woorden, als: *goo*, *stroo*, *vloo*, *zoo*, daarom ook, in: *Oostergoo*, *Waterloo*, *vroolijk*, enz.

Uitzondering maken de tusschenwerpsels *o* en *ho*.

3. In de uitgangen *-loos* en *-genoot* en de uitzonderingen in de vorige §.

4. Alle woorden waarin de *o* afwisselt met *au*, *äu* of *eu* in 't Hoogduitsch, met *ea* in 't Engelseh, als: *boom*, *doof*, *doopen*, *droom*, *gelooven*, *goochelen*, *hoop*, *koopen*, *loog*, *oog*, *rooken*, *rooven*, *toom*, *tooveren*, *zoom* (Hd. *baum*, *taub*, *taufen*, *traum*, *glauben*, *gaukeln*, *haufen*, *kaufen*, *lauge*, *auge*, *rauchen*, *rauben*, *zaum*, *zaubern*, *saum*); *loochenen*, *toogen*, *zoogen* (Hd. *leugnen*, *zeugen*, *säugen*); *boon*, *brood*, *dood*, *groot*, *hooren*, *oor*, *schoof*, *stroom* (Eng. *bean*, *bread*, *dead*, *great*, *to hear*, *ear*, *sheaf*, *stream*).

Opmerkingen. *Droge*, *drogen*, *hoonen*, *klooven* (doen splijten), *koozen*, *kronen*, *poover*, *sloven* (mv. van *sloof*, voorschot), *tonen* (mv. van *toon* in de muziek), *tronen* (van *troon*), *vroolijk*, *zoogen*, werden vroeger en worden nog wel anders geschreven.

Verschillend worden geschreven: *doren* (doorn) en *dooren* (mv. van *doder*, *door*); *horen* (hoorn) en *hooren* (ww.), *hopen* (verwachten) en *hoopen* (mv. van *hoop*, *stapel* en ww.), *hozen* (kousen) en *hoozen* (waterhoos); *kolen* (brandstof) en *koolen* (gewas), *poten* (ww.) en *pooten* (mv. van *poot*), *roven* (mv. van *roof*, *korst*) en *rooven* (ww.), *schoten* (mv. van *schot*) en *schooten* (mv. van *schoot*, *sloven* (*sukkels*) en *slooven* (*voorschooten*) sloten (mv. van *slot*) en *slooten* (mv. van *sloot*), *tonen* (mv. van *toon* in de muziek) en *toonen* (ww. en mv. van *toon*, *teen*), *tronen* (mv. van *troon*) en *troonen* (lokken).

Hosted by Google

3. *'t Gebruik van* **ei** en **ij**.

180. De tweeklanken *ei*, oudtijds *ai*, en *ij*, oudtijds *ii*, hebben in de volkstaal in 't Groningsch hunne uitspraak behouden, de *ij* ook in Drente, Overijsel en Gelderland. In die provinciën zijn *ei* en *ij* dus gemakkelijk te onderscheiden. Zoo hoort men in 't Groningsch: *arbaiden*, *baide*, *zailen*; in alle genoemde provinciën in de volkstaal: *miin*, *wiin*, *beliden*, *krigen*.

Overigens schrijft men *ij* in alle sterke werkwoorden, waarin de gelijkluidende klanken (*ij*, *ei*) gehoord worden, als: *blijven*, *glijden*, *krijten*, *strijden*, slechts met uitzondering van *scheiden*.

In woorden, eindigende op dezen klank, schrijft men doorgaans *ij*, wanneer hij beantwoordt aan 't Fransche *ie*, daarentegen *ei*, wanneer hij beantwoordt aan de Fransche *é* of *ée*, als: *galerij*, *sacristij*, *bakkerij*, *brouwerij*, *voogdij*, *waardij*, — *galei*, *karwei*, *livrei*, *pastei*.

Men lette op de uitgangen *-lijk*, *-ijs*, *-heid*, *-lei* en *-teit*, als: *heerlijk*, *paradijs*, *waarheid*, *allerlei*, *sociëteit*. Nogtans: *paleis*.

Opmerkingen. In sommige woorden is *ei* ontstaan door de versmelting van *g* met eene voorafgaande *e* of *a*, en derhalve daaraan te herkennen, als: *dweil* uit *dwegel*, *zeide* en *leide* uit *zegde* en *legde*. *Lei* komt van *laag*, *meid van maegd*.

In woorden, die in 't Fransch met *ai*, *ei*, *oie*, of *eau* en de reeds genoemde op *é* of *ée* worden geschreven, hebben *ei*, als: *paleis* (palais), feilen (faillir), *fontein* (fontaine), *balein* (baleine), *lamprei* (lamproie), *schalmei* (chalumeau). Men schrijft *dozijn* (niet *dozein*).

Nog lette men op 't verschil van: *fijt* en *feit*; *ijk* en *eik*; *nijgen* en *neigen*; *wijden en weiden*, *uitweiden*.

4. *'t Gebruik der medeklinkers.*

181. Aan 't begin van een woord bezigt men de medeklinkers, die in de uitspraak gehoord worden, behalve in *veertig*, *vijftig*, *zestig* (*een en zestig* enz. tot en met *negen en zestig*), *zeventig* (*een en zeventig* enz. tot en met *negen en zeventig*), *vies* en *zamen*, in welke woorden *v* en *z* als *f* en *s* worden uitgesproken.

Hosted by Google

Als sluitletters van onverbuigbare woorden bezigt men insgelijks de medeklinkers, die in de uitspraak gehoord worden, terwijl men van de verwante de scherpe kiest; b. v.: *met*, *noch*, *toch*.

Uitgezonderd: *nog* (bovendien) en *weg*; let ook op: *iemand*, *niemand*, die nooit verbogen worden, en *altijd*; nog op: *onverhoeds*, *sinds*, *steeds*, *reeds* en dergelijke, zie de opmerking beneden.

Als sluitletters van verbuigbare woorden bezigt men de medeklinkers, die in de uitspraak gehoord worden, wanneer die woorden een' buigings- of afleidings uitgang hebben, die uit een' klinker bestaat of met een' klinker begint; b. v. *daad*, *top*, *zot*, enz., omdat men zegt: *daden*, *toppen*, *zotten*. De zoogenaamde onechte *v* en *z* maken hierop eene uitzondering, vergelijk § 75, 3) en § 141.

De slotmedeklinker is op deze wijze ook gemakkelijk te herkennen, indien twee of meer medeklinkers als sluitletters voorkomen; zoo schrijft men b. v.: *mild*, *milt*, *jeugd*, *jacht*, *woest*, *bedeesd*, omdat men zegt: *milde*, *milten*, *jeugdig*, *jachten*, *woeste*, *bedeesde*.

Bij de woorden op *f* en *s* kan in sommige gevallen twijfel bestaan; in dat geval raadplege men de regels in § 75, 3).

Ten aanzien van de medeklinkers, die in bovengenoemd geval den laatsten sluitmedeklinker moeten voorafgaan, beslist de uitspraak voldoende, behalve voor de verwante medeklinkers. De uitspraak kan b. v. niet beslissen, of men *regt* of *recht*, *jeugd* of *jeuchd*, *knods* of *knots*, *badsch* of *batsch* moet schrijven. Ten aanzien van *s* en *z* en *f* en *v* kan ook nooit twijfel bestaan, omdat *v* en *z* nooit als sluitletters voorkomen: *mist*, *mast*, *stift*, *herfst*, *behuisd*, *gekuifd*. Voor de overige verwante medeklinkers geldt als regel, dat een zachte medeklinker door een zachten, en een scherpe medeklinker door een scherpen moet worden voorafgegaan, waarbij men nogtans dient in aanmerking te nemen, dat de buigings- en afleidingsuitgangen niet als sluitmedeklinkers worden medege-

Hosted by Google

rekend. Dus schrijft men: *g* vóor *d*, als: *deugd*, *jeugd*, *maagd*, *vreugd*; *ch* vóor *t*, als: *bocht*, *burcht*, *dracht*, *klacht*, *licht*, *recht*, *trecht(er)*, *tucht*, *wicht*, *zicht*; — *t* vóor *s* en *sch*, als: *bits*, *brits*, *diets*, *ets(en)*, *flets*, *guts*, *karwats*, *kluts*, *knots*, *koets*, *muts*, *rots*, *zwets(en)*, *batsch*; tenzij de afleiding klaarblijkelijk eene *d* vordert, gelijk 't geval is in *gids*, *loods* (in beide beteekenissen: stuurman en gebouw) en *smids(e)*; — *p* vóor *s* en *t*, als: *eclips*, *gips*, *behept*.

Opmerking. De buigings- en afleidingsuitgangen mogen, gelijk hierboven is opgemerkt, niet van invloed zijn op de slotmedeklinkers van den grondvorm of 't grondwoord; de regel der gelijkvormigheid verbiedt dat. Men schrijft b. v.: *de hoed*, *des hoeds* (niet *hoets*); *ik lag*, *gij ligt* (niet *licht*, *laagt(e)* (niet *laachte*), *hoogte*; *onverhoed(sch)* van *hoeden*, *steed(sch)* van *stede*, *stad*; op grond der gelijkvormigheid schrijft men (in strijd met den regel voor de onverbuigbare woorden): *onverhoeds* (bijwoordelijke *s*) naast *onverhoedsch* en *hoeden*, *reeds* (bijw) naast *reede*, *gereed*, *sinds*; nogtans *mits* naast *mede*.

182. Door verbuiging of afleiding worden slotmedeklinkers tusschenletters, wanneer de buigings- of afleidingsuitgangen met een' klinker of tweeklank beginnen; b. v.: *e*, *en*, *et*, *es*, *in*, *erd*, *aard*, *achtig*, *ij*. Hierbij moet men op twee zaken letten: 1) in welk geval, indien een woord op een enkelen medeklinker eindigt, deze slotmedeklinker moet verdubbeld of gewijzigd worden; zie hierover § 75 en vergel. § 141, 4); 2) welke medeklinkers bij 't afbreken der woorden tot de verbuigings- en afleidingsuitgangen moeten overgaan.

a. Wanneer er maar eene tusschenletter is, dan gaat deze over tot de achtergevoegde letter of lettergreep; b. v.: *lee-re*, *lee-raar*, *lee-ra-res*, *bloe-men*, *boerin*, *boo-men*, *la-chen*, *lie-verd*, *po-chen* zie § 141, 2) uitzondering. Uitzondering maken de uitgangen *aard* en *achtig*, zie onder *c*.

b. Van twee tusschenletters gaat er eene over en blijft de andere bij den grondvorm en 't stamwoord, als: *mast*, *mas-ten*; *worm*, *wor-men*; *lomp*, *lom-perd*; *voogd*, *voog-dij*, terwijl van drie of meer tusschenletters ten minste eene bij den grondvorm en 't stamwoord

Hosted by Google

blijft, als: *vorst*, *vor-sten*; *winst*, *win-sten*; *kleinst*, *klein-ste*; *ambt*, *amb-ten*; *erwt*, *erw-ten*.

c. In samengestelde woorden blijft iedere letter tot het woord, waartoe zij behoort, als: *aard-olie*, *aard-appel*, *beef-aal*, *borst-beeld*, *elk-ander*, *mal-oor*, *mein-eed*, *na-kroost*, *rond-om*, *vol-op*, *zoen-offer*. Met de woorden op *-aard* en *-achtig* wordt, ten aanzien van 't afbreken, als met de samenstellingen gehandeld; men schrijft daarom b. v.: *bosch-achtig*, *wol-achtig*, *ruw-aard*, *woest-aard*.

Opmerking. *-sch* worden als tusschenletters nooit gescheiden; daarom schrijft men: *kiesch*, *kie-sche*; *vleesch*, *vlee-schelijk*, *rui-schen*; *mensch*, *men-schen*; *vorsch*, *vor-schen*. De uitgang van den superlatief wordt ook niet gescheiden; b. v.: *lui*, *lui-ste*, *hoogst*, *hoog-ste*; *gedwee*, *gedwee-ste*; *meest*, *mee-ste*; uitzondering maken: *bes-te*, *naas-te*, *wijs-te*; de overige superlatieven van woorden op *s* en *sch* worden doorgaans omschreven; zie § 96.

Ten aanzien van de voorvoegsels gelden de regels onder *a* en *b* niet, als: *her-inneren*, *on-eer*, *ver-eeren*, *wan-orde*; de achtervoegsels en buigingsuitgangen, die met een' medeklinker beginnen, blijven ook bij de afbreking in hun geheel, als: *zang-ster*, *bak-sel*, *laag-te*, *begeer-de*, *besteed-de*, *mis-te*, *bericht-te*.

183. Tusschen de grondwoorden en de afleidingsuitgangen worden soms welluidendheidshalve letters ingelascht; b. v.: *t*, *p* en *s* in de verkleinwoorden. Deze letters worden bij de afbreking tot de uitgangen gerekend, als: *stoel-tje*, *koe-tje*, *oom-pje*, *boek-ske*, *jong-ske*, behalve in de woorden op *a*, als: *papaat-je*, *mamaat-je*, *Kaat-je*, gelijk uit de schrijfwijze reeds is op te maken. Soms wordt vóor den uitgang *-tje*, alsmede vóor de uitgangen *-ling*, *-lijk*, en *-loos*, eene toonlooze *e* ingelascht, die bij de afbreking tot het grondwoord wordt gerekend, als: *wandelinge-tje*, *tange-tje*, *karre-tje*; *monde-ling*, *mensche-lijk*, *redde-loos*, soms met verdubbeling van den slotmedeklinker, nl. wanneer die wordt voorafgegaan van een' onvolkomen klinker; vergel. § 75, 2).

Deze *e* wordt vóor *-ling*, *-lijk* en *-loos* niet ingelascht, wanneer 't grondwoord eindigt:

a. op een' klinker of tweeklank, als: *tweeling*, *zaailing*, *leelijk*, *kwalijk*, *haveloos*. Nogtans schrijft

Hosted by Google

men: *vrijelijk*, en zoowel *moeielijk*, *verfoeielijk* als *moeilijk*, *verfoeilijk*.

b. op eene toonlooze lettergreep, als: *haastiglijk*, *kinderlijk*, *ouderling*, *ouderloos*, *adellijk*, *hemeling*.

c. op *l* en *r*, alsmede op *n* voorafgegaan van een helderen klinker of tweeklank, als: *gevoelloos*, *talloos*, *keurling*, *heerlijk*, *aandoenlijk*, *persoonlijk*, *toonloos*. Na de *n* voorafgegaan van een onvolkomen klinker wordt de *e* naar willekeur ingelascht of weggelaten, als: *manlijk*, *mannelijk*; *minlijk*, *minnelijk*. Men schrijft nogtans: *willeloos* (niet *willoos*); *naamloos* (zonder naam), *nameloos* (onnoemelijk); *planloos* (niet *planneloos*); *zinneloos* (zonder verstand), *zinloos* (zonder zin).

d. op eene *g*, die als *ch* wordt uitgesproken, als: *behaaglijk*, *draaglijk*, *klaaglijk*, *bedrieglijk*, *genoeglijk*, *voeglijk* (dus ook: *bijvoeglijk*, *gevoeglijk*, *welvoeglijk*), *gezeglijk*, *heuglijk*, *ontzaglijk*, *ooglijk*, en *hooglijk* naast *hoogelijk*.

In *dagelijks* en *dagelijksch*, *degelijk*, *hertogelijk*, *mogelijk*, *ruggelings* is de *g* zacht, zoodat de *e* moet worden ingelascht, om de zachte uitspraak der *g* te behouden.

In de soortgetallen op *-lei* en *-hande* wordt soms tusschen het telwoord en den 2^{en} naamvalsuitgang *er* eene *d* ingelascht, als: *vierderhande*, *vijfderlei* enz., die door de uitspraak voldoende wordt aangewezen; men lette evenwel op de schrijfwijze *tweeërlei* of *-hande*, *drieërlei* of *-hande*, *achterlei* of *-hande*.

Zooals reeds terloops in de opmerking van § 158 is opgemerkt, ondergaan de stammen soms ook eenige wijziging bij de afleiding:

1°. Van de verkleinvormen van de woorden, voorkomende in § 75, 1), die in 't enkelvoud een' onvolkomen stamklinker hebben, welke in 't meervoud in een' volkomen overgaat, hebben sommige, vooral in 't meervoud, den volkomen klinker, als: *blaadje*, *blaadjes* en *bladertjes*; *dagje*, *daagjes*; *dakje*, *daakjes*, maar *afdakjes*; *gaatje*, *gatje* en *gaatjes*, *gatjes*; *glaasje*, *glaasjes*; *paadje* (wegje) naast *padje*, *paddetje*, van *pad* of *padde*;

Hosted by Google

raadjes, *radertjes*; *staafje*, *staafjes* (b. v. houten staafjes); *vaatje*, *vaatjes*; *stadje*, *stadjes*, *steedjes*, *godje*, (*minne*)*goodje*; *lotje*, *lootje*, *lootjes*; *slotje*, *slootje*, *slootjes*; *scheepje*; *speetje*, *spitje*, *spitjes*; *tredje*, *tredjes* en *treedje*, *treedjes*; daarentegen altijd: *dalletje*, *grafje*, *slagje*, *gebedje*, *spelletje*, *weyje*, *hofje*, *holletje*, *oorlogje*, *smidje*.

2°. In stammen op *-ing* (toonloos, dus alleen in meerlettergrepige woorden) verandert overeenkomstig de uitspraak de *g* in *k* vóor den uitgang *-je*; bijv.: *kettinkje*, *koninkje*, *spierinkje*, *vertellinkje*; maar: *doopelingetje* en *wandelingetje*, omdat in deze de uitgang *-ing* niet geheel toonloos is, verder de eenlettergrepige: *kringetje*, *ringetje*,

Overeenkomstig de uitspraak schrijft men ook met *k*, en niet met *g*: *jonkheid* (van *jong*), *koninklijk*, *aanvankelijk*, *oorspronkelijk* en dergelijke, alsmede de samenstellingen: *jonkvrouw* en *jonkheer*, *koninkrijk*, *lankmoedig*, *sprinkhaan*.

In de volgende woorden is *d* tot *t* verscherpt: *beeltenis* (van *beeld*), *verbintenis* (van *verbinden*), *ontstentenis* (van 't oude ontstanden, ontstaan, d. i. hier: *ontbreken*), *hanteeren* (van *hand*); niet in: *gezindte*, *breedte*, *wijdte*. *Gebinte* is afgeleid van *bint*, meerv. *binten*, in welk laatste ook overeenkomstig de uitspraak eene *t* wordt geschreven, ofschoon het komt van *binden*; dit is ook 't geval in: *rit*, *ritten* (van *rijden*), *ritmeester*; *met*, *mits*, *metgezel*.

Men lette ten aanzien der spelling nog op 't volgende.

Men schrijft: *adellijk*, *middellijk* enz., doch: *edeling*, *hemeling* enz., omdat in eerstgenoemde 't achtervoegsel *-lijk*, in laatstgenoemde 't achtervoegsel *-ing* voorkomt.

In de samenstellingen met *midden* schrijft men *middel*, als: *middeleeuwen*, *middelpunt* enz., behalve in: *middenboords*, *middendoor*, *middenin*, *middernacht*.

In 't enkelvoud en meervoud der woorden op *ief*, *iek* en *iet* schrijft men *ie*, als: *motief*, *motieven*; *fabriek*, *fabrieken*; *Israeliet*, *Israelieten*, ook *Israelietisch*; maar

Hosted by Google

in afleidingen, waarin genoemde uitgangen den klemtoon verliezen, schrijft men *i*, en niet *ie*, als: *motiveeren*, *fabrikant*, *Jezuïtisme*; om gelijke reden schrijft men: *juweel*, *kasteel*, maar: *juwelier*, *kastelein*.

Men schrijft: *critiek* (oordeelkunde) en *critisch*, maar *kritiek* (hachelijk); — *komedie* (schouwburg) en *comedie* (blijspel); — *Dinsdag*, overeenkomstig de uitspraak; — *dokter* (geneesheer) en *doctor* (titel); — *fonkelen* (in figuurlijken zin), dus ook *fonkelnieuw*, en *vonkelen* (in eigenlijken zin voor *vonken schieten)*; — *guts* (van *gieten*) niet *guds*; — *Januari*, *Februari* enz. — *kerstdag*, *kerstfeest*, *kerstmis*; — *koffie*, *koliek*, *kroniek*, *muziek*, *fabriek*, *trafiek*, *melodie*, *poëzie* enz., *gerief*, *gerieven*, enz., maar: *ijp*, *ijpeboom*, en niet: *iep*, *iepeboom*; — *kruid*, in alle beteekenissen; — *litteeken*; — zonder *ch*: *bits*, *spits*, *dwars*, *wars*, *dras*, *kras*, *flets*, *paars*, *bluts* (*ledig*, *ontbloot*), *vies*, *voos*, *vuns* (*vochtig riekend*); *verf*, *verven*, enz. maar: *murw*, *murwer*, *murwst*, *murwheid*.

184. In de meeste samenstellingen worden de beide deelen onveranderd verbonden, in andere echter ondergaat het eerste deel veranderingen, d. i. er wordt iets weggelaten of toegevoegd.

Weglating vindt men:

a. In woorden op eene toonlooze *e*, wordt deze *e* weggelaten, indien zulks buiten de samenstelling ook wel geschiedt, als: *aardappel*, *eindverdrag*, *weduwstaat*, *zijdgeweer*.

b. Van grondwoorden op *d*, voorafgegaan van *ij*, *ei*, *ui*, *ie*, *ou* wordt dikwerf de *d* weggelaten in samenstellingen, als: *leiband*, *leiboom*, *leizeel* enz., maar *leiddraad*; *geleibrief*, *geleigeest* enz., *rijkunst*, *verspiejacht*, *zijdeur*, *zijwind* enz., maar *zijdgeweer*.

c. In de werkwoorden bestaande uit twee infinitieven is in den eersten *n* of *en* weggelaten, zie § 146, 1.

d. De zelfst. naamwoorden, die hun meervoud vormen op *-ers* of *-eren*, werpen *s* of *en* af, als: *kinderkamer*, *eierschaal*.

Hosted by Google

185. De letters, die in sommige gevallen aan 't eerste deel der samenstellingen worden toegevoegd, worden gewoonlijk *verbindingsletters* genoemd; ze zijn: *e*, *n* of *en*, *s*, *el*. Indien 't eerste lid der samenstelling een onverbuigbaar woord is, komen deze verbindingsletters niet voor. In sommige gevallen leert de uitspraak, wanneer de verbindingsklanken moeten voorkomen; b. v. *el* in: *schort***el***doek*, *schrikk***el***jaar*; (van *schrikken*, d. i. hier: *springen*) enz.; — *s* in woorden, waarvan het tweede deel niet met *s* of *z* begint, als: *dorp***s***predikant*, *stad***s***muur*. Ten aanzien van de samenstellingen, waarvan het tweede deel met *s* of *z* begint, kan echter doorgaans uit de overige samenstellingen worden afgeleid, of de *s* al of niet moet worden ingelascht (zie 4e grondregel). Voor 't gebruik der verbindingsletters *e*, *en* of *n* leert de uitspraak weinig.

1. De verbindingsletter *s* is: 1) teeken van den 2en naamval, als: *bakkersoven*, *kindskind*, *dorpsherberg*, ook achter vrouwelijke woorden, als: *zusterskind*, *stadspoort*; in dezen regel vallen dus ook: *dorpsschool*, *krijgsmansstand*, *sergeantsstrepen*, *stadsschout*, *varkensstal*, *varkensziekte*, *waarheidszucht*; 2) teeken van 't meervoud achter woorden op *ier* en op *je*, als: *officierstafel*, *kanonnierskazerne*, *poffertjeskraam*; 3) voor de welluidendheid ingevoegd, als: *leidsman*, *leidsvrouw*, *scheidsman*.

Zie over *s* (b. v. in *blootshoofds*) en *er* (b. v. in *uitermate*) als uitgangen der sterke buiging, § 90.

2. De *n* of *en* is: 1) voor de welluidendheid ingevoegd tusschen twee klinkers of een' klinker en *h*, als: *galgenaas*, *eendenei*, *brillenhuisje*, *hondenhok*; 2) teeken van den 2en naamval, als: *'s-Gravenhage*, *'s-Hertogenbosch*; 3) teeken van 't meervoud, als: *boekenkast*, *brievenbesteller*, *dievenbende*, *heldenschaar*, *sterrenkunde*; ook in die woorden, waarin 't eerste woord een persoonsnaam is, ter aanduiding van zekeren stand in de maatschappij, als: *boerendochter*, *heldendaad*, *heerenknecht*, *matrozenhoed*, *vrouwenkleed*, *slavendienst*, *ko-*

Hosted by Google

ninginnenmantel enz.; nog, wanneer 't eerste lid een mannelijke diernaam is, ter aanduiding van de soort, en in samenstelling nooit met *s* voorkomt, als: *apengezicht, berenklauw, hazenlip, stierenkop;* eindelijk, wanneer een diernaam 't omschrijvend deel is van botanische benamingen, als: *eendenkroos, geitenblad, hazendistel, muizengerst, paardenbloem, paddenstoel,* uitgezonderd sommige van die, welke genoemd zijn naar lichaamsdeelen van dieren, als: *ganzetong, hanekam, kattestaart.*

De inlassching onder 1) geschiedt niet na *mede*, als onveranderlijk woord, b. v. in: *medeërfgenaam*, en na woorden op de toonlooze *e*, die niet wordt afgekapt, als in § 184, *a*; b. v.: *bedehuis, bodeambt, minnehandel,*

3. De *e* komt voor: 1) wanneer 't eerste lid een enkelvoud aanduidt, als: *brilleglas, bruggegeld, druivepit, eendevleugel, lampeglas, mollevel, notedop, perepit, ruggemerg, slippedrager, speldeknop*; daarom ook in de samenstellingen op *boom, stam, struik, tak, bol, bloesem*, als: *berkeboom, eikeboom, pereboom, eikestam, rozestruik, eiketak, vijgeblad, tulpebol, lindebloesem*, tenzij de welluidendheid de inlassching van de *n* vordert, zie 2, 1) hierboven; in met diernamen samengestelde woorden, voor zooverre ze niet bedoeld zijn onder 2, 3) hierboven, en de diernaam een enkelvoud voorstelt.

4. *'t Gebruik der hoofdletters.*

186. De hoofdletters of kapitale letters, die door hare grootte en gedaante van de gewone letterteekens verschillen, staan aan 't begin van een woord, om dit te kenmerken:

a. als het eerste eener reeks van woorden, die in een of ander opzicht als op zich zelf staande moeten beschouwd worden;

b. als een woord, dat tot eene bijzondere soort behoort.

Men schrijft derhalve met eene hoofdletter:

1) 't Eerste woord van een' volzin, hetzij volledig

Hosted by Google

of niet, doorgaans ook van elken versregel en van eene aanhaling.

Uitzondering maken de woorden, waarvan door afkapping slechts de laatste letter is overgebleven, als: *'k*, *'s*, *'t*. In dat geval wordt het volgende woord met eene hoofdletter geschreven.

2) De eigennamen, als: *Willem*, *Bilderdijk*, *Frankrijk*, *Berlijn*, *Duitscher*, *de Ardennen*, *Christenen*, *Israelieten*, *Paschen*, *Allerheiligen*, *het Park*, *de Nieuwstraat*, *Januari*, *Woensdag* enz.

In eigennamen, welke uit twee of meer woorden bestaan, worden, met uitzondering van de lidwoorden en voorzetsels, alle woorden met eene hoofdletter geschreven, als: *Noord-Amerika*, *Evangelisch-Lutherschen*, *de Alpen*, *de Kaap de Goede Hoop*, *de Hoek van Holland*, *het Duitsche Rijk*, *de Atlantische Oceaan*.

In sommige eigennamen nogtans, waarin het lidwoord of voorzetsel een onscheidbaar deel is geworden van den eigennaam, wordt het eerste woord, al is dit een lidwoord of voorzetsel, met eene hoofdletter geschreven, b. v. de familienamen van personen en de plaatsnamen, die van 't lidwoord *den* vergezeld zijn (§ 61,4), als: *De Ruiter*, *De Witt*, *Van Haren*, *Van der Palm*, ook wanneer zij van een' voornaam zijn voorafgegaan: *Jan De Witt*, *Willem Van Haren*, *Johan Hendrik Van der Palm*; verder: *Den Haag*, *Den Helder*, *Den Bosch*.

De geographische namen, waarvan de deelen door 't koppelteeken (-) zijn verbonden (§ 170) worden beide met eene hoofdletter geschreven.

De zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden, als toenamen achter eigennamen gevoegd, worden ook met eene hoofdletter geschreven.

Bestaan zulke toenamen uit meer woorden, dan worden deze alle, met uitzondering van de lidwoorden en voorzetsels, met eene hoofdletter geschreven, als: *Frederik Barbarossa*, *Jan zonder Vrees*, *Karel de Stoute*, *Hendrik de Vierde*, *Godfried met de Bult* enz.

3) De gemeene zelfst. naamwoorden, die als eigennamen gebruikt worden, gelijk 't geval is met titel- en verwantschapsnamen, waarmee men een' persoon aanspreekt, als: *Is Professor te spreken? Heeft Dominé een beroep ontvangen? Is uw Mijnheer op reis?*

Hosted by Google

Hij zal Vader (of *Moeder*, *Oom*, *Tante*, *Neef*, *Nicht*) *vragen.* In dat geval wordt een bepaalde persoon, bij den hoorder bekend, aangewezen. Dit is ook 't geval in: De *Koning* (d. i. onze koning) *is jarig; de Ministers* (d. i. in ons land) *hebben hun ontslag gevraagd; de Commissaris des Konings* (sprekende tot inwoners van dezelfde provincie) *heeft* enz.; en tot inwoners derzelfde gemeente sprekende: *de Burgemeester*, *de Commissaris van Politie* enz. Daarom schrijft men nog met eene hoofdletter: *de Gemeente*, *de Provincie*, *de Staat*, *de Regeering* enz., indien daarbij sprake is van de eigen gemeente, provincie, staat, regeering enz. van spreker en hoorder.

Ook bijvoeglijke woorden kunnen de beteekenis hebben van eigennamen en moeten dan noodwendig met eene hoofdletter geschreven worden, als: *de Booze*, *de vertaling der Zeventigen*, *de vergadering der Zeventienen.*

De namen van gepersonifiëerde (d. i. als personen behandelde) zaken worden ook als eigennamen beschouwd en daarom met eene hoofdletter geschreven, als: *„Vreugde, Hoop is mij ontvaren, uitgespeeld de droeve rol. Maak, o Dood, mijne achttien jaren met het uur der staking vol." „Terwijl de Vrijheid uit de wolken met vreugd der Geuzen vrijheid ziet, rijst Wanhoop uit des Afgronds kolken, en waart* (= spookt) *alom door 't Spaansch gebied."*

De woorden, die 't opschrift eener rede, vertelling, fabel enz. noemen; de titels van boeken, opschriften, de namen van schepen, herbergen, maatschappijen enz., dragen ook 't karakter van eigennamen en worden daarom met hoofdletters geschreven, als: *Over den Noordamerikaanschen Vrijheidsoorlog; De Vos en de Raaf; Hebt gij Tollens' „Hondentrouw" gelezen? Wij vertrokken met „de Stad Kampen" en kwamen terug met „Prins Alexander;" Hij is agent van de Levensverzekering Nederland; de Maatschappij van Toonkunst.*

Hosted by Google

4) De bijvoegl. naamwoorden, die van eigennamen zijn afgeleid, als: *Fransch*, *Nederlandsch*, *Hegelsche* of *Kantiaansche wijsbegeerte*, *Kaapverdisch*, *de Duitsche taal* (ook: *het Duitsch*, *het Engelsch* enz.), *Protestantsch*, *Katholiek*, *Heidensch*, *Christelijk* (d. i. van een Christen of van de Christenen), *Goddelijk* (d. i. van God).

In andere beteekenissen, met name die, waarin ze 't voorvoegsel *on* kunnen hebben: *ongoddelijk*, *onchristelijk*, worden *goddelijk* en *christelijk* niet met eene hoofdletter geschreven; ook samenstellingen, als: *godonteerend*, *godgewijd*, *godewelgevallig*, *godgeleerd*, *godsdienstig*, worden zonder hoofdletter geschreven.

5) De namen van het Opperwezen, als: *God*, *de Almachtige*, *de Algoede* enz.; alsmede de benamingen van Christus. De persoonlijke en bezittelijke voornaamwoorden, welke op die namen terugwijzen, worden doorgaans ook met eene hoofdletter geschreven.

6) De zelfst. en bijvoeglijke naamwoorden en voornaamwoorden, welke in titels voorkomen, als: *de Heer A.*, *Mijnheer B.*, *Mevrouw C.*, *Professor D.*, *Mijne Heeren*, *Weledele Heer*, *Weledelgestrenge Heer*, *Weleerwaarde Zeergeleerde Heer*, *Zijne Excellentie de Minister van Binnenlandsche Zaken*, *Ridder van de Orde van den Nederlandschen Leeuw*; ook de namen van personen, die men in geschrifte toespreekt, als: *Beste Vriend*, *Waarde Neef*, terwijl men in brieven doorgaans ook de voornaamwoorden van den 2^{en} persoon: *Gij*, *U*, *Uw*, met eene kapitale letter schrijft.

7) Woorden, welke door hunne bijzondere beteekenis eene opzettelijke onderscheiding behoeven, als: *In 't Voorleden ligt het Heden*; *in het Nu*, *wat worden zal*; *het Ik*.

8) Verkortingen van titels, van de namen der windstreken, van maatschappijen enz., als: Z. M., H. M., Z. K. H., H. K. H., M. H., Mr., Dr., N. O., Z. O., N. N. O., N. H. M. (Nederl. Handelm.), M. W. O. (Militaire Willemsorde).

Hosted by Google

5. *De punctuatie.*

187. Door punctuatie of interpunctie verstaat men het gebruik van zekere aangenomen teekens, om de zinnen, hetzij volledige of onvolledige, in de geschreven rede van elkander te scheiden, de onderlinge betrekking der zinnen zichtbaar voor te stellen en deels den leestoon te bepalen.

Deze teekens worden onderscheiden in *schei-* en *zinteekens;* de eerste zijn: het *punt*, het *komma*, het *komma-punt* en het *dubbel-punt*, de laatste zijn: het *vraagteeken* en het *uitroepingsteeken*.

1. Men plaatst een *punt*:

1) Aan 't einde van elken eenvoudigen of samengestelden zin, wanneer de gedachte als afgesloten wordt voorgesteld.

2) Na titels en opschriften b. v. van verhandelingen, gedichten, korte inhoudsopgaven, korte opgaven van verdeeling, enz., als: *De Camera Obscura. De Planeten. Vierde Hoofdstuk. Inleiding.*

2. Het *komma* staat:

A. In den eenvoudigen zin:

1) Voor en na eene aanspreking: *Herinnert gij u*, mijn vriend, *wat hij ons beloofde?* Na aansprekingen staat ook dikwerf een uitroepingsteeken.

2) Voor en na eene bijstelling, zie de voorbeelden onder § 17, 6.

3) Tusschen de deelen van een veelvoudig onderwerp, gezegde of bepaling (vergel. § 35), als: *Het hert, het rund, het schaap, het zwijn hebben gespleten hoeven. Die jongens loopen, springen, schreeuwen en razen den ganschen dag. Ik breng u papier, pen, inkt en wat ge verder noodig hebt.* Gewoonlijk worden de beide laatste door *en*, *of*, *noch* verbonden, en dan blijft daar 't komma weg.

B. In den samengestelden zin:

1) Tusschen twee eng verbonden nevengeschikte zinnen, wanneer deze van geringen omvang zijn, en wel:

Hosted by Google

a. Zonder voegwoord: *Kom eens hier, mijn lieve jongen! kom eens aan mijn knieën staan, staak een wijl dat dartel spelen, wees aandachtig, hoor mij aan.*

b. Met de aaneenschakelende voegwoorden of als zoodanig gebruikte bijwoorden; zie de voorbeelden in § 26, onder 1).

2) De leden van den samengetrokken zin worden in den regel door een komma gescheiden; zie de voorbeelden onder § 36.

3) Bij de onderschikkende zinsverbinding wordt de afhankelijke zin, wanneer hij voor- of nazin is, van den hoofdzin gescheiden door een komma; als tusschenzin staat hij tusschen twee komma's. Zie de voorbeelden in § 29.

De verkorte afhankelijke zinnen worden doorgaans op gelijke wijze door komma's van hunne hoofdzinnen gescheiden.

4. Het *komma-punt* houdt het midden tusschen 't komma en 't punt. Van 't komma verschilt het hierin, dat het 1) staat na zinnen van grooteren omvang; 2) tusschen zinnen, waarvan het zinsverband minder nauw is dan bij 't komma. Van 't punt daarin, dat het, ofschoon de gedachte van den voorafgaanden zin als volledig moet beschouwd worden, aanduidt, dat de volgende gedachte met den voorgaanden in nauwer verband staat, dan 't punt aanwijst. Daarom dan ook staat het tusschen hoofdzinnen, die wel bij elkaar behooren, maar die men niet als één geheel wil voordragen, opdat in weerwil van de samenstelling iedere gedachte als eene afzonderlijke zal worden opgevat, en dit is met name 't geval bij de tegenstellende en oorzakelijke zinsverbinding; zie de voorbeelden in § 26, onder 2) en 3).

5. Het *dubbel-punt* staat:

1) Na zinnen, die woordelijk aangehaalde zinnen inleiden; zie de Opm. van § 29, 4.

2) Voor zinnen of zinsdeelen, welke dienen ter opheldering of verklaring van hetgeen voorafgaat, en

Hosted by Google

daarom ook na de inleidende woorden vóor eene opsomming; b. v.: *„Maar ik weet, wat ik zal vinden, dat mij alle leed vergoedt: 't Is de vrijheid, 't is de vrijheid, door mijn vaderland begroet!" Er zijn vele groote steden in België: Brussel, Antwerpen* enz. Veelal maakt men vóor de opsomming gebruik van *als, b. v., t. w.*

6. De zinteekens, het vraag- en uitroepingsteeken, staan aan 't slot van volledige of onvolledige vragende en wenschende zinnen. 't Vraagteeken staat alleen na rechtstreeksche vragen, zie de Opm. onder § 29, 4; na indirecte vragen staat het punt.

Achter de tusschenwerpsels als gevoelsuitingen staat een uitroepingsteeken; na uitroepende zinnen ook wel een komma. Na *o* en *ach* staat geen teeken, wanneer zij met het volgende woord een' uitroep vormen.

Behalve de schei- en zinteekens komen in de geschreven rede nog onderscheiden teekens voor, waarvan hier de voornaamste volgen:

De *haakjes-* of *parenthesis*, ( ), en de *aanhalingsteekens* „ ".

Het *aandachtsteeken* —, hetwelk dient om eene rust aan te wijzen, met het doel om de aandacht voor hetgeen volgt, te spannen. Het komt ook na puntsgewijze opgaven, als: *Inhoud: Onze Leestafel. — Boekbeschouwing. — Inhoud van Tijdschriften. — Advertentiën.*

Het *beletselteeken* ....., hetwelk aanduidt, dat een zin plotseling is afgebroken.

Het *koppel-* of *verbindingsteeken* -; zie § 170 en § 182.

Het *uitlatingsteeken* of *apostrophe*: *'k, 's, 't.*

Het *deelteeken eë*, hetwelk geplaatst wordt boven den tweeden van twee klinkers, die te zamen *kunnen* uitgesproken worden, om aan te duiden, dat ze afzonderlijk *moeten* uitgesproken worden, als: *medeërfgenaam, zich toeëigenen;* 't is dus overbodig, waar de beide klinkers vereenigd geen klinker of tweeklank in onze taal vormen, als: *medearbeider, Israel, Israelieten* enz.

Hosted by Google

Het *samentrekkingsteeken ê*, hetwelk aanduidt, dat door uitlating van de *d* tusschen twee klinkers twee lettergrepen tot eene lettergreep zijn samengetrokken, als: *beên*, *Goôn*. Waar de samentrekking gemakkelijk is te herkennen, laat men het teeken weg, als: *weer*, *veer*.

Het *klemtoonteeken*: *èn*, *òf*, *ìngaan*, *vóorkomen*, *voorkómen*; het wordt geplaatst boven den klinker van de lettergreep, waarop de klemtoon moet vallen, indien de schrijver het noodig oordeelt zulks aan te duiden. Het komt ook voor om gelijkgeschreven woorden te onderscheiden, als: *een* (lidw.), *éen* of *één* (telw.); *voor* (ten behoeve van), *vóor* of *vóór* (in bepalingen van tijd).

HERHALING.

De spelling onzer taal berust hoofdzakelijk op de uitspraak, nl. de *beschaafde* en *zuivere* uitspraak. In eene *beschaafde* uitspraak is al het plaatselijke of gewestelijke afgelegd; ze is de algemeene uitspraak der beschaafde lieden. In eene *zuivere* uitspraak worden alle letters behoorlijk uitgesproken. De hierboven genoemde vijf grondregels zijn *algemeene* spelregels. *Bijzondere* spelregels: voor 't schrijven der enkele en dubbele klinkers; van *ei* en *ij*; van de medeklinkers: *a.* als beginletters, *b.* als sluitletters, *c.* als tusschenletters. Bijzondere opmerkingen: overgang van *g* in *k*, van *d* in *t* enz.

Afbreking der woorden: *a.* in meerlettergrepige stamwoorden met éene, twee en meer tusschenletters; *b.* in samenstellingen, alsmede in afleidingen op *aard* en *achtig*; in afleidingen: met achtervoegsels, met voorvoegsels.

Inlassching van *e* in sommige gevallen voor de uitgangen *-lijk*, *-ling*, *-loos;* van *t* of *p* voor *je*; van *d* in woorden op *-lei* en *-hande*.

Verbindingsletters: *el*, *s*, *er*, *n*, *en*, tusschen de deelen der samenstelling: voor de welluidendheid; als teeken van den 2en naamval; als teeken van 't meervoud. De regel der analogie is hier vooral van toepassing. Voorbeelden. Verminking van, of weglating van letters in, 't eerste deel der samenstelling.

't Gebruik van hoofdletters. De grondslagen, waarop 't gebruik berust. Punctuatie; — 't doel er van; — schei- en zinteekens. 't Gebruik van elk der teekens.

Hosted by Google

ALPHABETISCH ZAAKREGISTER.

(DE GETALLEN WIJZEN DE § § AAN.)

Abstracte zelfst. naamw., 52; 68; 160, 161.
Abstracte werkw., 128, 1.
Afleiding, 53; 158—167.
verholen en *kennelijke*, 53, Opm.
door *klankwisseling*, 53; 128, 3; 165, 2.
» *achtervoegsels*, 158—166.
» *voorvoegsels*, 167.
Beheersching, z. regeering.
Bepalingen, 9; 16—24.
bijvoeglijke, 17.
bijwoordelijke, 18.
voorwerpen, 19—24.
Bestaanszinnen, 12, 2°.
Beteekenis der woorden, 173.
overgang van de abstracte tot de concrete, 68; 161 de Opm.
Betrekking (der woorden), z. woordbetrekking.
Bijstelling, 17; 83.
Bijvoeglijke naamw., 89—98.
vorming, 162—164; 168.
attributieve, 41; 89 v.v.
predicatieve, 89.
objectieve, 22; 89.
verbuiging, 90—93.
comparatie, 56; 94—98.
Bijvoegl. zinnen, 29, 3.
Bijwoordel. zinnen, 29, 5.
Bijwoorden, 148—151.
vorming, 166; 168, 6.
verdeeling, 148.
comparatie, 56; 149.
Buiging, 54.
eenvoudige en samengestelde, 135; 138.
verbuiging, z. aldaar.
comparatie, z. ald.
vervoeging, z. ald.
Causatieven, 128, 3.
Comparatie, 57.
bijv. naamw., 57; 96—98.
bijwoorden, 57; 149.
Deelwoorden, 134; 138.
Denominatieven, 165, 1; 167, 2.
Determinatieven, 148, 7 Opm.
Eigennamen, 58; 78.
Elliptische zinnen, 38.
Frequentatieven, 165, 2).
Gebrekkige werkwoorden, 144, 3.
Geslacht der zelfst. naamw., 55.
regels voor 't gesl., 59—63.
gemeenslachtig, 64.
gelijk- of *zelfsl.*, 65.
der samengest. woorden, 63.
der plaatsnamen, 61, 4.
Geslacht of vorm van 't werkwoord, 12, 3°; 13.
Getal der zelfst. nw., 55; 66—78.
Gezegde, 7; 12; 80.
Gezegdeszinnen, 29, 2.

Hosted by Google

Herhalingsgetallen, 111.
Hoedanigheidszinnen, 12, 2°.
Homoniemen 62, 5; 172.
Hoofdletters, 186.
Hoofdzinnen, 25—27.
Hulpwerkwoorden, 126, 3; 143.
Infinitief,
met of *zonder* te, 133.
Koppelwoord, 12, 2°.
Kunstwoorden, 171.
Letters, 2; 49—51.
ingelascht, 183.
Lettergrepen, 49.
afbreking, 182.
Lidwoorden, 86—88.
Middelwoorden, 53, Opm.
Modusvormen, 129; 138.
Nazin, z. zinsschikking.
Naamvallen, 55; 79—85.
Nevenschikking, 31.
Onderschikking, 31.
Onderwerp, 7; 12; 80.
Onderwerpszinnen, 29, 1.
Onechte stammen, 53, Opm.
Onpers. werkw.. 128, 5.
Onoverg. werkw., 20—24, 127, 128, 2.
Overgankel. werkw., 20—24; 127, 128, 3.
Partikels, 3; 52.
in samenstelling, 145; 147; 168.
Persoon, 56; 138.
Punctuatie, 187.
Rededeelen, 4; 52.
betrekkingswoorden, 4.
begripswoorden, 4.
veranderlijke, 4.
onveranderlijke, 4.
Regeering:
van *zelfst. naamw.*, 17, 2; 80, 2.
van *bijv. naamw.*, 22.
van *werkw.*, 2e, 3e, 4e naamv., een voorzetsel, 19, 20; 127.
twee 4e naamv., 21.
van *voorzetsels*,
4e naamv., 153, 154.
2e en 3e nv., 90; 153.
Samenstelling, 53; 168—170.
verholen en *kennelijke*, 53, Opm.; 168, Opm.
door afleiding, 169.
scheidbare en *onscheidbare*, 145—147.
Soortnamen, 58, 159—160.
Spelling, 174—185.
enkele en *dubbele klinkers*, 175—179.
ei of *ij*, 180.
gebruik der medekl. 181.
Stofnamen, 58, 61, 5.
Telwoorden, 99—111.
Terugwerkende werkw., 128, 4.
Terugwijzing der voornaamw., 112; 115; 118.
Tijden der w.w., 56; 135—137.
eenvoudige en *samengestelde*, 135.
onvolm. en *volm.*, 56.
Tusschenwerpsels, 157.
Tusschenzin, z. zinsschikking.
Verbindingsletters, 185.
Verbuiging:
zwakke en *sterke*, 55; 84; 90.
van *zelfst. naamw.* 55; 84; 85.
» *lidwoorden*, 55.
» *bijv. naamw.*, 55; 90—93.
» *vnw.*, 55; 113—125.
» *telwoorden*, 55; 100—110.
Verdubbelgetallen, 111.
Verkleinwoorden, 160, *f.*
Vervoeging, 126, 4; 138—144.
sterke, 142.
onregelmatige, 144.
Verzamelnamen, 58; 61, 6 en 11; 160, *g.*
Voegwoorden, 155, 156.
Voornaamwoorden, 112—125.
Voorwerp
bij *werkwoorden*, 127.
bij *bijv. nw.*, 22.
Voorwerpsnamen, 58; 160, *a-f.*

Hosted by Google

Voorwerpszin, 29, 4.
Voorzetsels, 152—154.
Voorzin, z. zinsschikking.
Weglating van 't voegw., 28.
Werkingszinnen, 12, 3°.
Werkwoorden, 126—147.
vorming, 165; 167, 2; 168, 3.
verdeeling, 126—128.
vervoeging, z. ald.
Wijzen der werkw., 56, 129—133.
Woordbetrekking:
predicatieve, 8.
attributieve, 17.
objectieve, 19.
adverbiale, 18.
Woordschikking, 39—47.
Woorden, 2 en 49.
beteekenis, z. ald.
zinverwante, 173.
gelijkluidende, 173.
van vreemden oorsprong, 171.
verouderde, *gewestelijke* en *nieuwgesmede*, 172.
Woordvorming, 53; 158—170.
afleiding, z. ald.
samenstelling, z. ald.
Zelfst. naamw., 58—85.
verdeeling, 58; 159—161.
vorming, 158—161; 168, 1.
geslacht, 55; 59—65.
getal, 55; 66—78.
naamval, 55; 79—85.
Zelfst. werkwoorden, 126, 3.
Zinnen:
eenvoudige, 10—24 en *samengestelde*, 10; 25 vv.
beknopte en *uitgebreide*, 9.
bevestigende en *ontkennende*, 15.
bestaanszinnen, 12, 1°.
hoedanigheidszinnen, 12, 2°.
werkingszinnen: *bedrijvende* en *lijdende*, 12, 3°, 13.
hoofdzinnen, 25—27.
afhankelijke, 25; 29, 30.
vragende en aangehaalde zinnen, 29, 5, Opm.
verkorte, 33.
samengetrokken, 35—37.
elliptische, 38.
Zinsbetrekking, 25—31.
nevenschikking, 31.
onderschikking, 31.
Zinsontleding, 48.
Zinsschikking, 30.
Zinsverbinding, 26; 27; 29.
door *voegwoorden*, 155.
» *bijwoorden*, 148, 8.
» *voornaamw.*, 121.

Hosted by Google

ALPHABETISCH WOORDREGISTER.

(DE GETALLEN WIJZEN DE §§ AAN.)

abstract, 52; 160 en 161, de Opm.; 126, Opm.
achtervoegsels van:
zelfst. nw., 159—161.
bijv.nw., 162—164.
werkw., 165.
bijw., 166.
af, van, 150; 154.
al *(voegw.)*, 29, 5, *d.* 5) Opm.; 47.
al *(telw.)*, 107.
alleen, 116.
als, 156.
anendan, 156.
ander, 104.
antecedent, 121.
attributief, 89.
archaïsmen, 172.
arm, 173.
averechts, 150.
babbelen, 165, 2. Opm.
bakkes, 168, Opm.
barbarismen, 172.
bedelen, 165, 2.
been (op de —), 66, Opm.
behalve, 152.
beide, 100.
behept, 144, 5.
beiaard, 59, 8.
bekommering en bekommernis, 161, *b.*
benutten, 172.
begrafenis en begraving, 161, *c.*
bennen, 144, 6.
beraadslagen, 142, 6; 146, 3.
beschoren, 142, 5.
bet, 97.
betrekkingsvorm, 55, Opm.
bewust, 144, 2.
bibberen, 165, 2.
bijkans, 150.
bijwijlen, 150.
blakeren, 165, 2.
blootshoofds, 14; 90; 166.
bloedbevlekt, 168, 2, Opm.
bode, 64.
bongerd, 168, Opm.
broddelen, 165, 2.
buikspreken, 142, 6.
burgerschap, 161, *c.*
causatieven, 128, 3.
christendom en christenheid, 161, *c.*
concreet, z. abstract.
daags, 's daags, 150.
daarstellen, 172.
dan, 148, 4, Opm.; 156.
dat (voor *omdat*, *opdat*, *zoodat*), 156.
deinen, 172.
denken, 144, 1.
der, des (vnw.), 119.
determinatieven, 148, 7, Opm.
dewijl, 156.
dies, 119, Opm.
doen, 144, 4.
dogger, 59, 9.
dorpel, 168, Opm.
dorren, 144, 4.
droefheid en droefenis, 161, *c.*
du, 56; 113.
duikelen, 165, 2.
duisterheid en duisternis, 161, *c.*
dunken, 144, 4.
een, 86; 100; 125.
een dag of wat, enz. 102, Opm.
eerste, 105.
eigendommelijkheid, 172.
eigensten, 92, 4.
ellips, 38.
en, 156.

Hosted by Google

er (voornw.), 115; 119, Opm.
etgroen, etmaal, ettelijke, 167, 1.
frequentatieven, 165, 2.
gaan, 144, 4.
gadeslaan, 147, 1.
garen, 162.
geboren, 142, 5.
geen, 108; 125.
gegeten, 142, 5.
genoeg, 148, 3.
geronnen, 142, 5.
germanisme, 172.
gevleesd en gevonnisd, 141, 4.
gewezen, 142, 3.
-gewijze, 166.
gezant, 142, 3.
goedheid en goedheden, 161, *a*, Opm.
goedsmoeds, 14; 90; 166.
goudbekranst, 168, 2, Opm.
granaat, 61, 12.
grondvorm, 55, Opm.
grondwoord, 53.
hakkelen, 165, 2.
-hande, 111.
handhaven, 146, 3.
hebben, 144, 5.
heerschap, 63.
hen, hun, 115.
herberg, 63.
heur *voor* haar; 115; 117.
homoniemen, 62, 5; 172.
hoofdletters, 186.
hoogte en hoogheid, 160, *g*, Opm.
huisraad, 63, Opm.
huppelen, 165, 2.
iet, iets, 125.
immer, nimmer, 150.
intransitief, 20; 128, 2.
jongstleden, 128, 3; 168, 2, *b*.
jonker en juffer, 168, Opm.
kam, 173.
kielhalen, 146, 1.
klankverwisseling, 53; 128, 3; 165, 2.
kleeding en kleedij, 161, *b* en *c*.
klepperen, 165, 2.
komen, 144, 4.
koopen, 144, 1.
koordedansen, 142, 6.
koopvaart en koopvaardij, 161, *b*, Opm.
koppelteeken, 170.
kuischen, 172.
kunnen, 144, 3.
kwansuis, 150.
kwellen, 128, 3.
laatste, 105.
laatstleden, 128, 3.
langerhand (van —), 172.
-lei, 111; 180, Opm.
lest, 149.
liefkoozen, 146, 1.
links, 92, 3.
linnen, 162.
manspersoon, 63.
meineed, 168.
men, 124.
menschheid en menschdom, 161, *c*.
met, meteen, 150.
middelerwijl, 90; 150.
min, 97.
minnekoozen, 146, 1.
mis- 147.
misdruk, 63, Opm.
moeten, 144, 3.
mogen, 144, 3.
mutsaard, 59. 8.
nabuurschap, 60, 6.
nachtbraken, 146, 3.
neigen, 128, 3.
neologismen, 172.
niet, niets, 125.
nieuwigheid, 161, *a*, Opm.
objectief, 20, Opm.; 89; 127.
onderhavig, 172.
onverschrokken, 142, 4, *c*.
ooit, nooit, 150.
openduit en opentop, 156.
ontstentenis, 183, 2.
overlijden, 128, 3.
paroniemen, 172.
plichtig, 172.
plotseling, 166.
pluimstrijken en psalmzingen, 142, 6.
predicatief, 89.
priesterschap, 60, 6; 161, *c*.
provincialismen, 172.
punctuatie, 187.
rechter, 92, 3.
rinkelrooien en ruilebuiten, 146, 1.
s bijwoordelijke, 166.
schaverdeinen, 172.
scheiteekens, 187.
schrikkeljaar, 185.
schuldig, 22, Opm.
slavernij, 161, *c*, Opm.
slechts, 150.
slinke, slinks, 92, 3).
slingeren en sluimeren, 165, 2. Opm.
spelemeien en spelevaren, 146, 1.
sprenkelen, 128, 3.
staan, 144, 4.

Hosted by Google

stamwoord, 53.
stijven, 142, 4, *c.*
storing en stoornis, 161, *b.*
stribbelen, 165, 2.
subjectief, z. *objectief.*
te, ten, ter, 153.
wat, 110; 121; 124; 125.
technische benamingen, 171.
terwijl, 156.
toe, tot, 150.
transitief, 20; 128, 3.
veel, 108.
verbeuren, 167, 2.
verbolgen, 142, 5.
vereeniging, 161, *c.*
verleden, 128, 3.
vermeiden (zich), 146, 1.
vijand, 160, *a.*
voet (onder de —) 66, Opm.
vooraan en voor aan, enz. 151.
voornemens, 14.
voorradig, 172.
voorvoegsels. 167.
vol, 147, 2.
volksdommelijkheid, 172.
vriend, 160, *a.*
vrijbuiten, 146, 3.
vrijdom en vrijheid, 161, *c.*
vuilheid, vuiligheid en vuilnis, 161.
waarnemen, 147, 1
waarom, 124.
waarschouwen, 146, 3.
wacht, 59, 1, Opm.
wammes, 168, Opm.
wandelen, 165, 2.
wandeling, 161, *c*; 173.
weeklagen, 146, 3.
weinig, 108.
wel, 148, 4, Opm.
weleer, 150.
werkvatbaar, 172.
wijl, 156.
willen, 144, 3.
willens, 14.
wingerd, 168, Opm.
worden, 12; 140.
worken, 144, 1.
zeevaart en zeevaardij, 161, *b*, Opm.
zelden en zeldzaam, 150.
zelf, 116.
zich, 116.
zinteekens, 187.
zullen, 144, 3.

VERBETERINGEN.

Op blz.	10,	11e	regel	v. b.:	staat: met, lees: *met.*
» »	17,	6e	»	v. o. te lezen:	zijn: *en*, *ook* enz.
» »	49,	16e	»	» »	*Soorten*, niet: *Soort.*
» »	59,	16e	»	v. b. »	haar, niet: zijn.
» »	60,	15e	»	» »	*ouderling*, niet: *onderling.*

Hosted by Google

Hosted by Google

Hosted by Google

Hosted by Google

Digitized by Google